

ENRIQUE STANKO VRÁZ

Z CEST ENRIQUE STANKO VRÁZE

OBSAH

Předmluva spisovatelova

Předmluva k novému vydání spisů Vrázových

VENEZUELOU

Llanos

Do Caripe

V Pampách

Jak sbírám ve Venezuele

Z CESTY NAPŘÍČ JIŽNÍ AMERIKOU

Po Orinoku

U Indiánů Guahibů

V pralese

Pozdrav české vlajce na brasílské hranici

V Andech

Španělské chrámy v Cajamarce v Peru

Z CEST ZÁPADNÍ AFRIKOU

Vzpomínky na Maroko a Saharu

Na hořejším toku Gambie

Od zlatého pobřeží afrického

Mezi Asanty

Na Kanárských ostrovech

Z CEST PO ŽAPONSKU A ČÍNĚ

Epištoly ze Žaponska

I.

II.

»Když kvetou třešně«

Na Jank-Ce-Kiangu

V Nankingu

Z CEST PO JIHOVÝCHODNÍ ASII

Na Borneu

Mé »Baby«

Mezi Dajáky a orangutany

Ze Singaporu

Mořské zahrady

Koření Moluk

Rajky

Ze Singaporu na Novou Guineu

Siam – král Čulalonkorn a jeho sídelní město

Ze života v Siamu

ČRTY Z PRVÉ MÉ CESTY MEXIKEM

Redakční poznámky

Předmluva spisovatelova

Přece tedy jsem se dočkal nového vydání svých knih – dávno již rozebraných!

Po zběsilé válce, po světovém požáru vrátil jsem se zase do naší vlasti, osudem zmrzačen.

Přišel jsem do vlasti osvobozené, čínotvorné, v prvním rozmachu nových dějin světových.

Mnozí lidé dobří, které jsem měl tolik rád, odešli již, nebo jeden po druhém mně odcházejí; mezi jinými ten vzácný přítel, který k první mé knize před lety napsal předmluvu – prof. Bohumil Bauše – a pak jiní a jiní. Teskno mně, vzpomínám...

Vrátil jsem se tělesně churav, se zárodky nemoci, nasbíranými na cestách v tropech. Ulehl jsem, mysl mou zahalila temná noc, mátohy všech strastí a děsivých episod z mých cest více než třicetiletých, zejména děje z Afriky, honily se v horečných mých snech.

A přece zase – jako již tolikráte – z temna ke světlu – takřka od vrat hřbitovních v nový vír života vybojoval jsem si návrat svůj.

Jsem zase mezi svými drahými doma, jezdím, přednáším tisícům svých přátel, starým i mladým, vyprávím o svých cestách světem.

*Nejraději **mládeži** naší, **dorostu** našemu.*

*I v této prvé z mých knih **nejvíce jsem na ni pamatoval**. Šťasten, že mi dopřáno vyprávěti jim o světech dalekých, ukazovati jim krásu života, upozorňovati je na jejich budoucí povinnosti, na jejich jistě také vábnou, pestrou cestu – životem. Aby putovali, jako já jsem vždy chodíval, jenom za cílem ušlechtilým, s touhou vášnivou – vášeň to z nejkrásnějších –, aby činili jen, co jest dobré, milovali, co jest ušlechtilé. Aby z nich, z mých čtenářů nejlepších, vyrůstali naší vlasti **mužové, ženy – sobě pro radost, vlasti na prospěch**.*

Vždyť tam v dálavách světů, na mořích, na horách, na pouštích i v pralesích jen a jen na vlast svou jsem vzpomínal, po ní toužil... Kéž byste i vy, čtenáři moji, tolik jí dbali nyní v dobách nové slávy, nového lesku jejího, jako já vždycky jsem činil a činiti budu až do sklonu života svého.

E. ST. VRÁZ

Předmluva k novému vydání spisů Vrázových

*Cestopisné dílo **Enriqua St. Vráze** vychází v novém vydání. Kdo z vás pamatuje zájem a oblibu nejširších kruhů čtenářských, s jakou byly čítány v letech devadesátých první cestopisné články, dopisy a feuilletony Vrázovy, uveřejňované v různých časopisech, kdo z vás zná onu čtenářskou dychtivost, s jakou bylo přijato první vydání **Cest po světě**, dnes dávno již rozebraných, uvítá s radostí tento kulturně významný čin.*

Jest to nové vydání díla jednoho z prvních světových cestovatelů českých, jenž před lety informoval český svět, malou, ochuzenou a veškeré svobody zbavenou zemi, o jiných šťastnějších, bohatějších zemích, prvý a dodnes namnoze jediný přinášel zprávy o krajích bělochu takřka nepřístupných, neznámých a neprozkoumaných, o krajích, které Vráz navštívil nezřídka jako prvý z Čechů vůbec.

Vráz prvý obohacoval české museum a české sbírky přírodovědecké vzácnými příspěvky z oboru přírodnin i dokumenty národopisnými, opravuje mnohdy novějšími a důkladnějšími výzkumy i proslulé autority světové.

Pět dílů světa prošel Enrique St. Vráz.

Odkázán sám na sebe, na své skrovné prostředky existenční, veden nepřemožitelnou touhou dojmů i vášnivým zájmem sběratelským a přírodovědeckým, prožíval své cestopisné zkušenosti nikoli z bezpečné vzdálenosti turistického cestovatele, nýbrž z nejbližší a často velmi osudné blízkosti.

Vráz žil mezi lidmi, k nimž přišel často jako prvý běloch, žil jejich primitivním životem a jejich svízeli, ať již to bylo mezi polodivokými honci dobytka ve Venezuele, nebo mezi divokými kmeny indiánskými kdesi na Orinoku, u fanatických mohamedánů v Maroku a v západní Africe, nebo konečně mezi Dajaky na Borneu a mezi Papuanci na Nové Guinei.

A právě tato bezprostřednost, tato ryzí zkušenost, vykoupená tisícerými útrapami a nemocmi, je největším a zvláště sugestivním kouzlem knih Vrázových.

Přečtete si jen takové líčení jihoamerické stepi; v něm vycítíte nejen rvavou melancholii širokých nedohledných pamp, ale i tvrdý, krutý život »llanerů«, tvrdý a krutý i v jeho nezkrocené, nádherné svobodě.

Přečtěte si o cestě pralesem bornejským, anebo hrozný přechod přes nebetyčné Andy do mrtvého kraje dávných Inků a pochopíte sami, v čem tkví neobyčejná popularita Vrázova a oblíbenost jeho cestopisů.

Byl jsem vyzván, abych upravil toto nové vydání díla Vrázova po stránce jazykové; učinil jsem tak s upřímnou radostí i s největší pietou k práci a významu jednoho z našich nejlepších českých lidí.

V Praze dne 1. září 1925

Dr. JAN FRICĚ,

profesor státní průmyslové školy v Praze.

VENEZUELOU

Llanos^[1]

Ze západní Afriky, odpočinuv si na ostrovech Kanárských, odcestoval jsem přes některé z ostrovů Antillských do hlavního města venezuelánské republiky, Caracasu, (čti Karakasu), města ladně položeného a dosti civilisovaného. Odtud zpět přes anglický ostrov »Svaté Trojice« nejdříve parníkem a pak najatou plachetní »goletkou«, ve společnosti dvou Slovanů odcestoval jsem na řeku Guarapiche, pronásledován jako pirát několika vládními plachetními loděmi, které v nás větrily podlouníky. Celá naše lodní posádka záležela z míšence kapitána, dvou černochů, jednoho poloindiána a dvou kluků, v jichž žilách kolovala krev nejméně tří kontinentů. Zkusili jsme důkladnou prohlídku, která dobře dopadla, neboť naše lodní papíry byly v pořádku i naše doporučení, a rychle jsme vhodili dvě závadné bedny do poloslané vody ústí řeky Guarapiche. To náš kapitán, aniž jsem o tom věděl, vezl »un contrabando« – podlouně zbraně střelné – některé straně revolucionářské.

Mizerné, úplně v nezdravých bahnech ležící hnízdo, Caño Colorado, celní stanice, bylo naším cílem, kterého jsme dosáhli po třídenní zdlouhavé a veleděšivé plavbě. Nad mou výpravou vládla již od počátku nepříznivá hvězda – zemřelť mi zde hned nazejtří po příchodu můj milý přítel, polský kníže W. Na břehu jednoho z přítoků řeky Guarapiche, ve stínu palem, po boku jakéhosi Indiána zatím odpočívá ušlechtilý a všude milovaný potomek jedné z polských rodin, známé z dob obležení Vídně Turky, až okolnosti tomu dovolí, by byl převezen do vlasti a rodinné hrobky.

Třídenní, pro mne tak smutná plavba v indiánské piragui proti toku řeky dopravila nás i se zavazadly do města Maturina, hlavního místa sekce Maturinu, státu Bermudez, této jihoamerické konfедераční republiky, ve všem se opičící po severních amerických státech. Bude snad vhodné zmíniti se, ač jen velmi povrchně, o této po Brasilii a Mexiku největší republice jižní Ameriky.

Venezuela objevena byla Hojedou a Vespuccim r. 1499 a děkuje za své jméno »malé Benátky«^[21] vodním stavbám dosud polodivých Indiánů v krásném zálivu »Maracaibo«, připomínajícím Benátky. Zemi tuto zastavil augsburskému domu Welsersů r. 1528 Karel V. Až do roku 1811 náležela Španělům, jichž »Capitano general« sídlil v Caracasu. Tohoto roku 5. července pod osvoboditelem i jiných jihoamerických republik, vlastencem Bolivarem, po dlouholeté krvavé válce Venezuela prohlášena byla samostatnou republikou, spojivši se pozdě s jinými sousedními republikami v jeden federativní celek, který však neměl dlouhého trvání. Časté občanské války nemohly ovšem přispěti k velkému rozkvětu; nejlepších časů zažila Venezuela pod presidentstvím generála Peaze (1831–1835, 1839–1843, 1861–1863).

Venezuela má 1,137.615 km² a ke 3 milionům obyvatel, ponejvíce míšenců, vývoz kávy a čokolády (kakao). V posledních letech objeveny bohaté zlaté doly; též na stříbro, měď a asphalt se doluje. Průmysl skoro žádný – o ostatních poměrech Venezuely lépe pomlčeti, podobajíť se v tom mnohým jihoamerickým republikám. Řek a říček jest více než tisíc, v období deštivém až i půldruhého tisíce. Úrodné půdy velké množství. Podnebí na výšinách a v Kordillerách (čti Kordiljerách, nejvyšší bod Pico Sierra Nevada, Mérida 4580 m, s věčným sněhem) dosti zdravé; v nížinách však, hlavně v poříčí veletoku Orinoka, Rio Tigre, Meta atd. nezdravé, tropické.

Obyvatelé většinou míšenci všech stupňů, černoši a Indiáni. Těchto jest ještě mnoho kmenů, stranicích se, pokud jim – ubohým – je možno, všeho styku s bělochy; bydlí v nepřístupných pralesích. Běloši, mezi nimi mnoho přistěhovalých, bydlí většinou na pobřeží a v zdravých Kordillerách. Vládoucí řeč španělská.

Ale nyní k Maturinu! Před 30 lety ještě indiánská vesnice, Maturin dnes jest »město« asi s 8000 obyvateli – až na několik tuctů čistých, nepomíšených bělochů samí to míšenci a černoši.

Neuvádím Indiánů, poněvadž jich zde, co by na prstech spočítal. Indián nerad bydlí ve velkých společnostech a raději zalézá do odlehlých krajů a lesů, kde si robí své rancho (rančo, chatrč) z větví a listí. Užíví se tam též snáze beze vsí práce (která jest mu solí v očích), nepohrdaje, od žáby počínajíc, žádnou potravou. Domky jsou zde (až asi na šest) o přízemí, směstnány ladně

i neladně vedle roztrhaných chatrčí, polo nebo zcela zbořených domků – ulice sice široké, však bez dlažby, hrbolaté, porostlé travou a křovím.

K oživení ulic nemálo přispívá dobytek, koně, osli a mezci vedle hubených vepřů, kteří se všude volně pasou, nedbajíce žádných nařízení »policejních«.

Vodovody, kanalisace, osvětlení jsou zde dosud neznámou věcí. Neradno za tmavých večerů se procházeti. Za severoamerické občanské války město Maturin kvetlo vývozem bavlny, která se zde znamenitě dařila. Pak úplně zaniklo. Nyní se vyváží odtud v nevelké míře toliko tabák, škrob z yuky, něco kávy a dobytek. V okolí se sází mnoho cukrové třtiny na výrobu papelonu (nečištěného, tmavého cukru) a špatného rumu – jediné to útěchy a tužby Indiánů, míšenců a bohužel i mnohých bělochů –, ale vše jen pro vlastní spotřebu. Cizinců zde mimo několik Korsů, kteří jsou úplně naturalisováni, skoro žádných není. Obyvatelstvo, jak samo aspoň o sobě tvrdí, liší se na svůj prospěch od obyvatelstva jiných měst větší mravností a klidným charakterem. Bohužel vidím já zde tutéž mravní spoustu a tytéž neřesti jako v jiných místech Venezuely.

O skandální, pikantní historie není nikdy nouze – též časté vraždy, ačkoliv k chvále řečeno, skoro nikdy loupežné. Mnohoženství, nedostatek spravedlnosti s podplatným soudnictvím, to vše jsou zde věci, nad nimiž se ani nepokrčí rameny. Protekcí a penězi lze ve Venezuele dosíci všeho. Mladíci, kteří v evropské společnosti by se byli učinili úplně nemožnými, jsou zde v největší míře »representables«. Velká porušenost mravní panuje v úřednictvu. Cla, která jsou na zboží z Evropy nerozumně veliká, právě jako v severní Americe, činí při malém platu a krátké hodnosti úředníků, kteří závisí na vůli panujících právě presidentů, podplatnost a nepoctivost jejich pochopitelnou. Dnes kdokoli, třeba ani srozumitelně čísti a psátí neumí a celý život jen chovu dobytka se věnoval, jest však přívržencem neb příbuzným té neb oné osoby, která právě vystoupila na obzoru venezuelské vlády, stane se soudcem, ředitelem, inspektorem škol apod. Jediným přáním a účelem všeho povyku zdejších politických křiklounů jest, aby caracasský občan president nějakým tučným soustem jim zacpal ústa, což též obyčejně se stává. O vlastenectví, politice na prospěch země, až na skrovné výjimky, není ani potuchy – vše směřuje k dosažení nějakého úřadu a k obohacení se na účet národa. Že za takových poměrů s Venezuelou to vypadá bledě, že lid kvapným krokem spěchá k úplné demoralisaci, že emigrace z Evropy sem je skrovná – jest nasnadě. Kdyby stateční osvoboditelé Venezuely od španělské nadvlády vstali z hrobu, zaplakali by nad plodem svých prací. Mnoho neřestí tu vyrostlo na poli, krví »patriotů«^[3] tak hojně skropeném.

V málo zemích jest svobody tak poskrovnu, jako v jihoamerických »svobodných« republikách. Lid bývá zde mámen frázemi často až odpornými, směšnými a skutečnosti odporujícími. Všecka svoboda záleží v úplné volnosti těch, kteří právě nalézají se u vesel. Nyní se poněkud sice zlepšuje stav tento – ale na jak dlouho?

Neslýchaně okrádán byl národ po mnoho let vládnoucím tyranem, »generálem« Guzmanem Blancem, odporným, všech špatností schopným charakterem, jenž sám sobě na útraty státu v hlavních městech stavěl pomníky, paláce, divadla atd., při čemž opět sám dostával od podnikatelů procenta; za několikaletého svého panování »vydělal a uspořil« přes osmdesát milionů franků, aby kořistí svou marnotratil po léta v Paříži. On hlavně jest vinen demoralisací venezuelského lidu.

Venezuelské vojsko a policie jest horda pochytaných Indiánů a něco míšenců, kteří poloroztrhaní v uplátěných uniformách, pod vedením podobných »důstojníků«, v uniformách po francouzských se opičice, representují sílu a čest národa.

Zvláštností Venezuely jest, že má několik tisíc důstojníků a toliko asi dva tisíce stálých vojáků. Kdo zde nemá titulu »generál«, toho směle možno oslovit »colonel« (plukovník) neb aspoň »doktor«. Venezuela byla by v mnohém ohledu rájem, kdyby zde nebylo takových Adamů. O Evách raději pomlčím. Nechybí zde ovšem též pravá inteligence, která sama nad národem svým pláče, ale ta mizí v poměru k většině. – A přece lid byl by v rukou vzdělaných a nezištných vlastenců dobrým materiálem. Povahou celkem klidný, nikoliv bez statečnosti, pohostinný, svou vlast milující, jenom velkým přimícháním netečné krve indiánské a nynější demoralisací stal se, čím jest! Náchylnost k rumu, malý smysl pro pravý život rodinný, toť druhá rakovina zdejší společnosti. Většina lidí umírá v mladém věku.

Obyvatelstvo v Maturinu, v přirovnání k obyvatelstvu ostatní země, přece jest zachovalejší; jest zde i několik inteligentních, příjemných rodin, na které odnáším si jen příjemné vzpomínky.

Zdejší aristokracie čistých bělochů vylučuje se, pokud možno, přísně od pomíšenců; mnohý bohatý mulat, zambo neb mestiz atd. dal by hezkou část svého jmění, kdyby jeho pleť podobala se pleti přistěhovalého chudého Itala nebo Korsy, který po ulicích prodává své zboží. Odpust', laskavý čtenáři, teprve nyní pozoruji, že jsem se dostal do zcela jiných vod; nebylo mým úmyslem, rozhovořiti se jen o obyvatelstvu, nýbrž chci pověděti též něco o svých cestovních příhodách.

Země v okolí Maturina, hlavně blíže k pohoří, jest nadmíru úrodná; uživila by tisíce zemědělců, kteří na mnohých místech Evropy pro malou žeň po celý rok se plahočí, zatím co zde roste vše polodivoce, bez velké práce. Tím ovšem zdejší lid jest při malých svých potřebách sváděn k velké lenosti.

Přesto však neradil bych žádnému českému krajanu vystěhovati se sem; bylo by k tomu potřetí mnoha zkušeností a vytrvalosti. A vlast nahraditi nelze, to zná pisatel těchto řádků sám nejlépe. –

Cestovatele očekává zde mnoho nesnází. Já jich zde měl poměrně více než mnohdy v Africe. Ani za dobrý plat nemohl jsem sehnati lidi, kterých jsem potřeboval. Na pomoc domorodců při svých zoologických sbírkách, jako v Africe, jsem se vůbec spolehnouti nemohl. Jedni k práci vůbec nemají chuti, druzí nevědí, jak neslýchané odměny by žádali. Nač také – když trochu práce na celý rok je i s celou rodinou užítí?

Hlavní potravou mimo laciné maso, hojnou drůbež, zvěřinu a ryby jsou kukuřice, yuca (*Manihot utilis*), platany, banány, físole, patata (brambory) a mnoho jiných plodin, dařících se bez zvláštní práce. Mnoho šatstva rovněž není třeba; děti, často již vyrostlé, obojího pohlaví, běhají zpola nebo i zcela nahé a toliko k spánku se přikryjí nějakým hadrem, pokud chladné noci toho vyžadují.

Nejhlavnějším zaměstnáním lidu v okolních krajinách, jako vůbec v celých venezuelských »llanech«, jest mimo orbu chov dobytka. Pěkná kráva i s teletem byla asi za desetinu ceny evropské neb severoamerické, i za drahoty. Maso je tudíž velmi levné.

Účelem mého pobytu v Maturinu byly přípravné studie pro cestu na hořejší Orinoko, Rio Negro a veletok Amazonas. Nakoupiv všeho potřebného, koňů i oslů, odcestoval jsem konečně z Maturina ku prozkoumání krajin mezi Guarapichem a řekou Orinokem. Použiv několika dnů panujícího sucha, opustil jsem Maturin. Hned z města vede cesta na velkou savanu (step), jenom s dvou stran lesy ohraničenou. Bylo ještě za tmy, když v čele karavany, vedle dvou spolucestujících, ubírali jsme se tak zvanou silnicí (*camino real*), kde koně naše před četnými hlubokými děrami se vzpínali a plašili.

Úchvatný jest pohled, když první ohnivé, s tmou bojující paprsky slunce, právě vycházejícího, zjeví se na obzoru. Jaká to skvělost barev, jaká stupnice všech odstínů! Kde je štětec, který by se odvážil přenést na plátno tyto barvy, tyto odstíny ohnivé ozářeného nebe, paprsky, odrážené v močálech a mokré trávě, s lesem posud tmavým a se stíny košatých palm! Kus spálené

savany, ozářené sluncem právě vycházejícím, připomínal mi východy slunce v Sahaře. Jak často byly také přírodní krásy mou jedinou útěchou a odměnou přestálých svízelnů! – Kamkoli oko pohlédne, travná rovina, pouze sem a tam porostlá křovím a stromem; chaparro, pasoucí se skot a několik bujných hřebců oživuje ráz krajiny. Sem a tam malý močál, obklopený krásnými palmami »moriche« (Mauritia flexuosa), které si libují v bahnech a z jichž listů (vláken) zdejší Indiáni pletou trvanlivé provazy, visutá lůžka a podobné. V pověstech a písních zdejšího lidu hrají »moriche« a »chaparro« úlohu slovanské lípy a to plným právem. Nemožno si ani představit větší část Venezuely bez těchto charakteristických stromů. Celé území od Maturina až na druhý břeh Orinoka záleží ze savan, střídajících se s pralesy, močály a s »caños« (čti kaños, přítoky). Není pohodlný přechod přes ně, není příjemno uváznouti v jejich bahnech. Ještě horší a nebezpečnější bývá přechod za počasí deštivého, kdy rozvodněné řeky zaplavují celé krajiny. Po převozech ani památky, a jen na místech obydlenějších lze sehnati nějaké poloshnilé, rozbité canoe (čti kanoe). Nezbyvá než s koni, přechodům těmto zvyklými a tudíž dobrými plavci, do řeky se vrhnouti. Není-li proud silný, dostačí sednouti na osedlaného koně, sedlo, šaty, zbraně na hlavě, a Bohu poručeno! Jinak třeba ozbrojiti se trpělivostí a čekati celé hodiny – dny, až řeka opadne a lepší přechod umožní. Díky ještě, že právě tyto řeky, kterými s počátku jsem se měl brodit, nemají velkých druhů krokodilů a aligátorů. Jinak bývá v jiných řekách a občas přiházejí se neštěstí, třeba v mnohých cestopisech mnoho jest přehnáno. Nejpříjemnější, všude v Llanos (čti Ljanos) hojně se vyskytující, jest pověstná ryba »caribe«^[4], – o níž již Humboldt psal – pravý to loupežník řek, i lidem nebezpečný. Nepatří k příjemnostem ani vzácnostem, býti rybou touto pokousán. Některé brody a řeky jsou jimi tak pověstny, že cestovatel raději s velkou ztrátou obchází a jiné brody vyhledává, než by své koně a osly do nebezpečí vydal. Běda poraněnému zvířeti, hlavně ubohým těžkými náklady udřeným oslům – útrpnost se zvířetem není venezuelskou ctností – mají-li se přebrodit nebo přeplavati takovými místy, kde »caribe« se vyskytuje. Stává se, že ubohé zvíře ani druhého břehu nedosáhne, nebo hned po přebrodu zcepení.

Po několikahodinné jízdě dosáhli jsme prvního »hata«. »El hato« nazývá se osada pro chov dobytka se vším příslušenstvím.

Aby čtenář měl jakýsi pojem, podávám zde popis jedné z hat mého »compadre«^[5], Juana José N. Na břehu potoka, uprostřed velké pampy, pouze s jedné strany lesem ohraničené, nalézá se domek z upěchované hlíny zrobený, kuleovým plotem ohrazený, k jehož střeše blízké vějířovité palmy obětovaly své sličné koruny. Dveře a okna jsou z hrubě řezaných prken, domek sám o dvou jizbách a dvou »galeriích«. Malé, očištěné místo slouží za dvůr, na němž se prohání

všeliký kur. Ochočený »pahui«, krásný lesní pták, větší našeho tetřeva hlušce, několik arasů, peroucích se s krocany, několik vepřů a koz, mimo několik hubených, více šakalům než svým evropským příbuzným se podobajících psů, tvoří živou posádku.

Vzadu, dobře proti zvířatům plotem ohraničen, jest »el conuco« (čti el konuko) – sad a pole zároveň, kde se pěstuje vše pro kuchyň potřebné. Polozbořená chatrč se hodí za kuchyň, jiná větší, za příbytek »peonů« (nádeníků). Naproti v savaně je velká ohrada pro krávy, zde »el corral« čti (el korral) zvaná, kam část (krávy s telaty) volně se pasoucího dobytka na noc se uchyluje. Hrubě sbitý stůl, několik židlí, potažených kravskou kůží, kusy na koryta vydlabaných kmenů, několik na nádoby upravených tykví a visací lůžko – to jest celé zařízení.

Tato »chinchorra« (čti činčorra) visací lůžka, zhotovená z vláken palmy »morríche« (čti morriče), jsou pro cestování velmi praktická, nevážíť ani pět liber a jsou tudíž lehce přenosná a všude upotřebitelná.

Po sedmihodinné cestě, přeplaviv dvě řeky, rozbil jsem své sběratelské ležení v hatě jednoho z mých známých, pro mé záměry dobře položené. Konaje odtud každodenní delší vycházky, zdržel jsem se zde asi 14 dní. Právě za mého příchodu tropili zde velkou neplechu jaguaři, jihoameričtí zástupci tygra, konali z blízkých lesů časté loupežné vpády do savany a sežrali v krátkém čase dvě kobyly, jedno hříbě, několik oslů a telat. Usilovnému pátrání a dobrým našim puškám – prosím, by se nepokládalo za reklamu, činím-li chvalnou zmínku o jakosti pušky, vyšlé z pražské dílny – podařilo se dva z těch škůdců učiniti neškodnými. Ačkoli se jaguar v krajinách těchto hojně vyskytuje, přece jsou řídké případy, kdy by napadl člověka, a není mimo trochu chladné krve a dobrou zbraň potřebí žádného hrdinství k jeho ulovení.

Bohatá byla krajina tato na »venados«, malé jihoamerické jeleny, kteří nám byli vítanou kořistí. Vůbec nedostatkem potravy jsem netrpěl, mléka a sýra bylo vždy hojnost, a asi půl hodiny vzdálená, dosti mohutná řeka Guanipe byla bohatá na ryby. Večerní lovy s vycvičenými psy na malé pasovce, zvané zde »cachicamos« čti (kačikamos), byly zřídka bez výsledku. Jejich maso, dobře upravené, chutí nezadá nejlepší drůbeži. Sehnal malou sbírku ssavců a dravých ptáků, marně však pátraje po hmyzu zajímavých druhů, změnil jsem své sídlo za jiné, několik hodin cesty vzdálené na hranici lesů. Ačkoliv i zde očekávání mě zklamalo, podařilo se mi přece uloviti a preparovati více zajímavých zvířat: tak dva mravenečníky, několik královských supů, druhu, který pro svou barvitost jest papouškem mezi supy, několik ocelotů aj. Zato mnoho jsme zde trpěli moskyty, kteří od páté hodiny odpolední až do rána se stávali nesnesitelnými a mně pobyt můj na březích řeky Gambie v západní Africe nemile připomínali. Společník můj, pan

B., přestál zde první svou zkoušku ohněm. Jenom velké ohně, v kterých jsme pálili kraví trus, zjednávaly nám trochu úlevy. Ochranné sítě mnoho nepomáhaly; moskytů bylo tolik, že i při nejpozornějším a nejrychlejšímu vklouznutí pod síť do vnitra vnikli a nás trýznili. Mimo to užili v noci všelikých cest a prostředků, aby nám »zábavu« připravili. Ze špatných nocí, z opěťovaných ztrát krve a špatné pitné vody povstávaly střídavé zimnice. Též koně a osli strašně trpěli ve dne ovady a jinou mouchou, zde zvanou »golofa«, v noci pak moskyty. Musil jsem je odvázat a pustit. Zaběhli ihned do savan (stepí travnatých). Když jsem jich potřeboval, musil jsem je pomocí jiného koně shánět a často i lasem je chytati.

Jinou nepříjemností zdejšího pobytu byly hojné a pověstné blechy »niguas«, poněkud větší než evropské. Samička se zavrtává do masa lidí i zvířat, hlavně do nohou, vajíčka do nich položí a zhyne. Jitření, bolestné otoky jsou následkem této její přílišné péče o potomstvo. Tím dostalo se prohlížení nohou a operace na denní pořádek.

Jeden z koňů pokousán byl upírem, a ztráta krve byla tak značná, že po několik dnů k osedlání se nehodil. My, jsouce sítí kryti, z upírů jsme si mnoho nedělali, a koně hleděl jsem petrolejovým nátěrem proti nim poněkud uchrániti. Zato jedné noci, asi 200 kroků od našich lůžek, byl jaguarem zabit a ožrán mezek majitele hata, na noc tam uvázaný. Jest pochopitelné, že jsme příštích nocí byli opatrnější a rozdělali větší oheň. Že by jaguar koho samovolně přepadl a sežral, stalo se zde za třicet let pouze dvakrát. Postřelen však, skoro vždy se staví na odpor, a lovec pokaždé nějaké poranění odnese. Já ještě vždy šťastně vyvázl. Znáám zde statečného, zavalitého mulata, jenž na večer znenadání se potkav s jaguarem, ssedl s koně a toliko kopím (národní poboční zbraň) ozbrojen, sedla jako štítu užívaje, na dravce se vrhl a tuhý boj s ním počal. Poštěstilo se mu skoliti jej, ačkoli jeho drápy utrpěl nejednu ránu. Na otázku, proč tak špatně ozbrojen se vydal v zápas, chladně odvětil: »Už jsem měl těch škod na dobytku mi způsobených dost, a když jsem jej spatřil tak klidně se po mé savaně procházejícího, vstoupila mi krev do hlavy.« Když jsme nemohli po kolik dní nic uloviti, byli jsme přinuceni lovit ryby pomocí vržné sítě a jedovaté rostliny »barbasco«, již roztlučené, kterou do stojatých nádržek zdejších říček jsme házeli. Asi dva koše ryb byly odměnou naší práce a opatřily nám potravu na několik dní.

Spojiv se s několika Venezuelany, hodlal jsem podniknouti výzkumnou cestu na východ k deltě Orinoka, sleduje od našeho stanoviště počínající »Calle del Merey«. Calle (čti kalje, ulice) nazývají se již od pradávných dob vyschlé řeky neb řečiště řek, časem jinam se obrátivších. Písečnaté řečiště ovšem může býti jen chudě travou a křovím porostlé, kdežto břehy jsou zbytky mohutných lesů, kterým na vlhkých kdysi březích dobře se dařilo; tím odůvodněn název

»ulice«. Jsouť »calles« často mnoho mil dlouhé a jako řeky opět do jiných ústí. Někdy část přerývána jest vyrostlým lesem a je třeba hledati a vysekati nové cesty. Pustili jsme se po Calle del Merey (zvanou tak pro množství stromů merey, jichž jedlý plod, upečen, připomíná chuť mandlí), doufajíce dostati se tudy snad do jednoho z ramen Orinoka, např. »Rio Pedernales«. – Má výprava záležela z pěti »bělochů« (s cikánskou pleť) a šesti Indiánů a mestizů, první koňmo a dobře ozbrojeni, ostatní s osly o nepatrném nákladu, poněvadž vzali jsme s sebou jen nejnnutnější věci asi na 14denní cestu.

Bylo by vhodné zmíniti se o nejobyčejnějším šatu Venezuelanů, kterého užívají na cestách a který nemá nic typického ani malebného. Plátěné kalhoty, plátěná halena, s mnoha švy a knoflíky, zvaná »guariconga« (čti gvarikonga), sandály, řemen s kopím a revolverem, široký klobouk ze slámy nebo z palmových listů, toť vše. Jedině charakteristická jest »la covija« (kovicha), jinde v jižní Americe zvaná »poncho« (čti pončo): velký kus vlněné látky, sešitý do čtverce ze dvou kusů, modrých na líci, červených na rubu, s otvorem pro krk. Slouží proti dešťům a při spaní za příkryvku a spolu s visacím lůžkem jest nerozlučitelným průvodcem zdejšího cestovatele.

Hned na začátku naší cesty byly nám vhodnou kořistí »morrocoy« (čti morrokoj), velké zemní želvy, jichž jsme se zmocnili obvyklým zde způsobem. Zapálivše totiž za příznivého věru »calle«, – úchvatný to pohled na požár daleko se prostírající, před námi pomalu ustupující, doprovázený křikem poděšených vřešťanů – hledali jsme později na chladných, vlhkých místech, na březích »caños« (čti kaños), želvy tam se ukrývají. Bez velké práce pochyťáno asi 50–60 kusů, některé až přes 20 liber těžké. Část nasolena a upečena na cestu, ostatek živý na třech oslech se dvěma Indiány byl poslán do Maturina, kde kus se prodává po 2 až 3 francích.

Požár nám usnadnil postup, ale třetího dne bylo nutno vysekati si cestu hustým lesem a křovím jiným směrem. Bohužel jeden z Indiánů byl při tom chřestýšem uštknut do nohy; mé rychlé zakročení, vypálení rány a vnitřní i vnější hojení čpavkem zachránilo chudřasa před smrtí. Ošetřujíce nemocného, kterému celá noha otekla, byli jsme přinuceni zůstat tam dva dny. Konečně se raněný poněkud zotavil a vrátil se na oslu, v průvodu jednoho mestize, do hata. S nimi i jeden z bělochů rozhodl se k návratu. Šestáho dne mnoho jsme trpěli horkem a žizní, poněvadž mimo smrdutá bahna jiné vody nalézti jsme nemohli. Též zásoba potravin se nám zmenšila a mimo jednoho starého, vousatého vřešťana nic nebylo lze zastřeliti. Zato viděli jsme mnoho svěžích stop tapírů a jaguarů.

Unaveni, ještě před večerem ustali jsme v další cestě; ubohá zvířata, žízni trápena, ožvykovala vlhkou travu na březích bahen. – Od páté hodiny odpolední dostavili se »golofy« a ovadí v takovém množství, že koně se počali plašiti a bylo třeba udělati kol nich kruh ohňů, s vlhkými pohrabky. Přes to naše koně utrpěli mnoho ztrátou krve, která prýštila z mnoha míst, kam ovadí sedli. Nezejtří konečně byli jsme nuceni zvířata, až na dva osly, poslati zpět, poněvadž další cesta koňmo stala se nemožnou. Pracně se probavše hustým, bahnitým lesem, našli jsme opět malou »calle«, kde byl možný rychlejší postup. Zde nás poněkud do rozpaků uvedl patrně před nedávnem opuštěný tábor několika Indiánů Guaraunů, obyvatelů delt a přítoků Orinoka. Ačkoliv nepokládám je za nebezpečné, radili moji soudruzi k opatrnosti, které nebylo třeba, poněvadž rychlonozí synové lesů zajisté již daleko od tohoto místa po některé říčce dolů veslovali.

Sledující pak stále tok jakési malé říčky, netrpěli jsme už nedostatkem vody. Pokřtil jsem ji Caño de iguanas, »řeka iguan«, pro velké množství těchto ještěrek, kterých však nikterak nebylo lze uloviti. Procházely se po větvích, přes vodu visutých, vrhaly se při nejmenším šramotu ihned do vody. Samičky vyhledávají suchá místa, a tu je Indiáni chytají pro chutná vejce, jichž sám jsem okusil. Jedna taková iguana, vrhnuvši se do vody, padla do chřtánu aligatora, jehož jsem dobře mířenou ranou zabil. Na břeh vytažen objevil se menším, než jsem očekával – mělt' pouze 2 ½ m. Rozsekán a upečen, octl se na našem stole. Ohon má dosti dobrou chuť, rybímu masu podobnou. Ovšem, třeba míti dobrý žaludek, poněvadž zvíře páchne pižmem.

Sledující malý »caño« za rybolovem, vyrušili jsme (podle hřmotu a stop) obrovský exemplář jaguara, jenž ve vyschlém chobotu svými pazoury lovil na mělčině se třepetající ryby, a jak zbytky nasvědčovaly, zde již po delší čas hodoval. Pronásledoval jsem krále zdejších lesů, brzy však jsem se dostal do takových bahen, že jsem vzdával díky nebesům, když unaven odtud jsem vyvázl. Podobně dopadlo to s naší výpravou, která po třídenním ještě bloudění nastoupila zpáteční cestu. Po třináctidenním pobytu v lesích mohli jsme si zase v hatu odpočinout a hlavně mléka a sýra dosyta najísti. – Na zpáteční cestě poutalo pozornost naši množství papoušků, táhnoucích nad našimi hlavami, jakož i velké »zamury« (hejna supů).

Ukončiv své sbírky v okolí »El Abra« opustil jsem toto místo se zavazadly na čtyřech oslích s dvěma »arrieros« (pohonci) a odebral jsem se na řeku »Tigre«, abych mimo jiné přírodniny v tamějších přítocích nachytl elektrických úhořů. Jeden den trvající cesta velkými savanami neposkytla mi nic nového ani překvapujícího. Ráz krajiny vždy týž, jen zbraně své jsem dříve dobře prohlédl. Asi měsíc před mým příchodem zavražděn a oloupen zde byl jakýsi

Severoameričan, cestující do Barrancas na Orinoku. Slavná spravedlnost maturinská spokojila se pouhým pokrčením ramen. Jestli' zde každému spoléhati se jen na vlastní sílu.

Od poříčí řeky Tigre na západ, jižně Orinokem ohraničeno prostírá se pro chov dobytka nejvhodnější území, pravé »Llanos«. Opravdových bělochů jest zde poskrovnu a pěstitelé dobytka jsou většinou mestizové, mulati a zambové. Před třicítí lety byl počet skoro zdivočilého již dobytka tak úžasný, že bohatým nazýval se teprve ten, kdo měl více než 30–40 tisíc kusů – mimo několik set koňů. Některé rodiny měly až přes 300.000 kusů dobytka. Maso nemělo žádné ceny, a každému bylo volno porážeti, co se mu zlíbilo, jen když připravenou kůži a tuk, které se vyvážely, odevzdal na příslušné místo. Pětiletá revoluce zničila tento blahobyt a nyní bohatým nazývá se ten, kdo má více než 2000 kusů. Skot všude volně se pase, často na oblasti velké jako půl Slezska, a majitelé mají mnoho koňů a k nim tak zvané »peones«, kteří po celé dny projíždějí, zdraví dobytka opatrují, dospělejším telatům znamení svých pánů vpalují a podobné potřebné práce vykonávají.

Jsou' tito »llaneros« (čti »ljaneros«, obyvatelé rovin, stepí), výborní jezdcí, silný a otužilý lid, jenž, zvyklý svízelem, za 20 franků měsíčně, za skrovnou stravu a kus hadru skoro každodenně vydává život svůj četným nebezpečím.

Tu zahyne jezdec i s koněm v rozvodněné řece nebo pod rohy zuřivých býků, tam polodivokým koněm svržen se zabije. Rovněž hluboké, často jen travou porostlé jámy jsou v savanách pro jezdce velmi nebezpečny. Též aligatorům statečný llanero při přechodech řek ne vždy unikne.

Syn stepi jest synem volného bloudění a raději snáší veškeré svízele, než by trávil pohodlný, ale pro něho otrocký život v pobřežních městech. Zde v pampách, z tohoto lidu, zrodil se národní hrdina, generál Paez. Kdysi chudý pastýř, stal se v době povstání proti Španělům vůdcem několika tisíc jezdcův »llanerů« a často s hrstkou mužů proti královskému vojsku vítězně bojoval. Zmínky hoden jest jeho útok se 150 vybranými jezdci na celý tábor 7000 vojáků španělského generála Morilla v »Las Queseras«. Později, stav se presidentem (tu teprve učil se psáti), vládl tak moudře, spravedlivě a poctivě, jako dříve vládl kopím a koněm. Byla to jediná krásná doba pro Venezuelu. Bohužel »nastolením« generála Guzmána Blanca zmizely dobré časy.

Charakteristickou u llanera jest skromnost požadavků, rovnající se jeho nevzdělanosti a surovosti: prostý šat, chudičkový příbytek a skrovný pokrm, záležející z mléka, tvarohu, sýra, sušeného masa s fazolemi, to jest vše, čeho potřebuje. Toliko na sedlo, na koně a na ženu, na tuto až poslední, »llanero« věnuje více nádhery. Velice miluje zpěv, ačkoliv nemá mnoho

hudebního sluchu, a tanec provází drnkáním na čtyřstrunné kytáře »el cuatro« (čti el kuarto). Nejmilejším jeho druhem jest »laso« (la soga), jímž umí vládnout výborně.

Na řece Tigru zdržel jsem se několik dní. Bohužel vody dosud neopadly a můj lov elektrických úhořů dopadl velmi skrovně. Též po zajímavé žábě pipě zde marně jsem pátral – až konečně v Morichalu jsem ji našel. – Elektrický úhoř jest ve Venezuele dosti rozšířen a lidé se ho bojí. Případy, že by plavce elektrickým úderem tak ománil, aby se utopil, jsou vzácné. Sám jsem chytil krásný, skoro 5 stop dlouhý a asi 20 liber těžký exemplář na udici. Obyčejně loví jej v mělkých vodách, kde chytí jej na udici a klacky utlukou. – V řece Tigru po prvé spatřil jsem jihoamerické aligátory, zde ještě nikoli ve velkém množství. Zato blíže Orinoka, v »Morichal largo«, nebylo o ně nouze. Navštívil jsem »generála« R., pověstného svou statečností a rychlou justicí nad Indiány a mestizy. Jest to přívětivý a spravedlivý člověk, který s vrahy a zloději koňů neb dobytka mnoho okolků nedělal; však ačkoliv sám nad příčinami úpadku Venezuely se mnou filosofoval a nad svými krajany naříkal, sám byl jenom sedmkrát za týden opilý. Dva dny sledovali jsme stopu jihoamerického zástupce slonů starého světa, tlustokožce tapíra; konečně smrtelně postřelen, vrhl se do řeky a unikl. Nabaživ se společnosti Indiánů v »Caño Santa Rita«, (čti Kaño) přeplavil jsem se přes řeku Tigre a sledoval jsem směr k Orinoku, hodlaje na řece Morichal largo učiniti delší zastávku. Ale brzo zpozoroval jsem onemocnění svých koňů suchým morem. Přišel jsem o tři koně a dva osly a byl jsem přinucen vrátiti se pešky na řeku Tigre. Velké přívaly, horka a bažiny byly příčinou zimnice, s kterou i se svým průvodčím několik dnů jsem si poležel. Odtud na vypůjčených koních jsem se vracel do Maturina. Řeka »Guanipe«, rozvodněna, nedovolila přechod prvního dne. Nazejtří pokusil jsem se o to na malé, špatné canoe, avšak draze jsem to zaplatil. Proud řeky nás strhl; narazivše na velký plovoucí kmen, překlopili jsme se. Vše, až na pušku a sedla, která zůstala na druhém břehu, utonulo. Velká část mých sbírek vzala za své. Dostavše se zase na břeh, skoro bez šatů, bez potravin, musili jsme čekati na opadnutí řeky, abychom mohli převésti osly. V nepěkné náladě, s malými výsledky, ale s velkými ztrátami, vrátil jsem se do Maturina a jal se konati přípravy na novou výpravu, tentokrát do Kordiller.

Do Caripe

(Čti Do Karipe)

Bylo již za soumraku. Slunce právě zašlo za jižní svahy Kordiller (čti Kordiljer), pralesy porostlé, a jenom nejvyšší hrot »La Silla (čti Silja) de Punceres« zbyl ozářen slabým světlem,

kdežto my dleli ve stínu vysokých hor. Ve větvích obrovské ceiby několikrát ozval se skvostný turupial, drozd zdejších lesů, kterému z blízkého houští odpovídal préríjní kulíšek – den se loučil, noc nás pozdravovala. Úprkem jízdni peonové sháněli do ohrady na noc dobytek, oslové puštění na pastvu do savan, a brzo vše vůkol nás ztichlo. Jen časem některý z oslů oslavoval hlasem »melodickým« shledání s družkou, nebo žárlivý býk volal soupeře k zápasu.

Seděli jsme před velkým ranchem (čti rančem) zámožného přítele mého, míšence Dona Pabla R. – Těžký, vůni kvetoucích mastrantů nasycený vzduch, jako by věštil blízkou bouři; občas jen zavál ze savany slabý větérek, pohrávaje si s hustolistnými korunami banánového sadu. Nesčetné množství malých světlušek poletovalo přes blízkou bažinu; skvostně zářící kukujo naraziv v letu na zeď, stal se kořistí dítek.

Pan D. Pablo R. jest »selfmademan«, jenž kdysi za skvělých poměrů spatřil svět na horkých březích Orinoka. Jeho otec měl mezi řekami Orinokem a Tigrem stáda ohromná hovězího dobytka, koňů a oslů; páčilat' se až na 50–60 tisíc kusů. Ale pět let revoluce zničilo všechn tento majetek a učinilo ze synů žebráky. Namáhavou, vytrvalou prací pan P. opět domohl se slušného jmění; jeho kávová »hacienda« má přes 50.000 stromků. Takto dobrák, pracovitý a počestný, má jen jedinou chybu: jest přívržencem zásad Mahomedových a Mormonských. Žije v poměrech patriarchálních; má více než čtyřicet dítek a jest tedy se všim okolím více méně krevně spřízněn.

Několik set pravých i smíšených Indiánů má ho za svého kazika.

Mladý, přihlouplý synek, doprovází svůj zpěv na čtyřstrunném »cuatru« (čti koatru); milerád byl bych mu tuto hudbu odpustil, jen kdyby přestal zpívat, co zatím já s černoookými, hezkými dcerami žertuji a o dalekém severu jim vypravuji. Jejich krásné, dlouhé, husté, černé vlasy nejlépe dokazují přimíšení indiánské krve. Nejmladší dívce vplétal jsem do vlasů květ, však pozor! netoliko mužové zde dobře vládnou »sogou« a koně i v úprku chytají do »lasa«, též dcery Eviny dlouhými vlasy snadno zmocňují se ubohých Adamů. Zdejší přísloví praví o ženách: Enlazan con su propia »cerda« (chytají do lasa svých vlastních žíní).

Zuřivý štěkot smečky hafanů brzo nás vyrušil z idyly; po svahu jednoho odbočí horského právě sestoupili dva polonazí Indiáni kmene Chaima (Čaima), a zubům okřiknutých psů šťastně uniknuvše, přáli nám »Buenas noches« (čti buenas nočes, dobrou noc).

K nemalému překvapení uslyšel jsem, že přišli z dalekého, 803 metry vysoko ležícího Caripe (čti Karipe) novou cestou, velikými pralesy přes troje pohoří se prodírajíce, často po kolmých

skalách pomocí křoví a lián se spouštějíce. Nebezpečnou sice, ale k poměrné vzdálenosti krátkou cestou.

Vypravováním Indiánů o rostlinném bohatství jižních svahů caripských (čti karipských) hor rozjařen a touže hlavně po nových orchidejích, přemluvil jsem lovce, aby se za dobrou odměnu se mnou touž cestou vrátili. Nazejtří učinil jsem malé přípravy, a abych příštího dne mohl odcestovati časně zrána, již večer jsem se rozloučil s hostiteli. Doporučen hlavně sličným pohlavím do ochrany »de la santísima virgen«, jíž prý mi při nebezpečné cestě velice bude třeba, a obdařen maličkostmi na cestu, ulehl jsem do svého visutého lůžka, přikázav Indiánům, aby časně ráno vstali.

Se sluncem jsem ulehl – se sluncem jsem vstal. Tedy zde v horkém pásmu dosti pozdě. Po svých průvodcích marně jsem se však sháněl; za hlučného výsměchu brzy se probudil celý dům. Konečně byli nalezeni nadobro zpiti v jedné sousední chatrči. Pomáhali jedné indiánské rodině celou noc slaviti »el velorio«, tj. slavnost na počtu zemřelých a potěchu pozůstalých.

Čekal jsem tedy opět celý den. Koně musil jsem obvyklou cestou poslati do Caripe.

Konečně šťastně jsem odcestoval. Jeden z Indiánů nesl mou pušku, visuté lože a zdejší národní plášť »la cobija« (čti la kobicha); druhý něco šatstva, své vlastní zbraně a něco potravin.

Brzy jsme zmizeli v hluboké rokli lesní, příjemný život a vzpomínky za námi, hluboký, tichý prales se svými nepříjemnostmi před námi.

Jaká to rozmanitost dřev, od vonného a krásně zbarveného »cagui« až ke smrdutému »yaque«, od »ovo«, »purvio«, svým ovocem příjemných, až k aromatickým, za koření sloužícím »fabalonga«; od štíhlých, hladkých, jak by je mýdlem natřel, »vara blanca«, až k trnitým »ceibas« atd.

Nízkým porostem bylo nám prosekávati si cestu, vždy směrem severozápadním. S počátku jenom husté křoví, obrovských stromů poměrně málo, zato množství visutých »pitahaya« (kaktusův), ale překročivše malou »savenetu« vstoupili jsme do hlubokého pralesa. Obrovské stromoví, mezi tím mnoho kaučukovitých; tisíce lián nejbizarnějších tvarů a úpletů s bodlavými křovinami a množství corrozopalem, dobře ozbrojených proti útokům divokých vepřů, bránily v cestě. Bylo nám často potřebí opičí hbitosti a dlouhé naše nože skoro ani nepřišly do pochev. Po dvouhodinné obtížné cestě octli jsme se na úpatí vápencové skály, skoro úplně kolmé, asi 150 m vysoké, kterou jsme slezli pomocí lián v rozpuklinách rostoucích keřů a agav, druh druhu pomáhaje. Vysoko nad našimi hlavami kroužil královský sup.

Pracná to byla úloha, abychom i zavazadla svá dostali nahoru. Dlouhé, z lián upletené provazy byly výtečnou pomůckou – a nejen pro zavazadla. Jsem já věru špatný lezec, a ačkoli na rovině v chůzi Indiánům neb černochům se vyrovnám, nejmenším stoupáním do hor se unavuji.

Malou úžlabinou, proti vodopádu jakéhosi solného pramene, dostali jsme se opět na místo méně příkré. Dosáhnuvše hřebene prvního horstva, musili jsme opět několik set metrů sestoupiti do údolí.

Několikrát našli jsme stopy divokých vepřů a na velkém, skáceném kmeni drápy pumy. Živých tvorů bylo viděti a slyšeti poměrně málo, jen občas ozval se lesní kur neb opodál lomozil vřešťan. Zato hučely hojné vodopády. Zadržuje se rukou jedné liány, byl jsem kousnut pověstným mravencem »cumana gota« (čti kumana); ruka ihned mi opuchla. Bolest byla tak prudká, že jsem byl nucen obvázati ruku léčivým listím, které Indiáni ihned vyhledali. Brzo pocítil jsem úlevu. Pak bylo nám sléztí druhé vysoké pohoří. Teprve večer, ovšem pomalu lezouce a častěji odpočívající, dostali jsme se na nejvyšší jeho hřeben. Vegetace v těchto místech byla velmi chudá, několik zakrnělých stromů, křoví, kapradiny, mnoho hrubé trávy a množství rozličných druhů agav, a »cocuis«. Ostrý a studený vítr přinutil nás vyhledati úkryt v malé oase stromků; zde, rozdělavše velký oheň, do plášťů dobře zaobaleni, ulehli jsme ke spánku. Tak působil náhlý přechod vedra tropického dne v noční chlad, až se mi zdálo, že jsem se více třásl zimou než kdysi na Atlasu v Maroku.

Nepamatuji se, že bych byl kdy více mrzl – snad toliko v horách Atlasu.

Výšku páčil jsem na 1200–1300 metrů nad mořem, teplota byla +6° až +8 °C. A při této teplotě, v plášť zahalen, při samém ohni, drkotal jsem zuby. Ještě dobře, že jsem měl s sebou lahvičku starého rumu. Ráno kus ohřáté »carne seca« (čti karne seka, sušené maso) a štipec utlučené kávy ke žvýkání byla naše chudá snídaně.

Po prvé uslyšel jsem zde hlas »campanera« (čti kampanera), ptáka zvonáře, bílé barvy, s masitým výrůstkem nad zobákem, jehož nápadný hlas však více se podobá kovadlině nežli čistému zvuku zvonů. Orchidejí viděl jsem zde mnoho, ale samé mně již známé druhy, až na jednu velkou, bělokvětou, která na mnoho kroků se prozrazovala silnou vůní hyacintovou.

Naše další, poměrně krátké, ale obtížné lezení, přivedlo nás do obydleného a schůdnějšími cestami opatřeného údolí »Teresen«, kde mnoho Indiánů i míšenců má své malé kávové plantáže. Po několikahodinné cestě, znamenité u přirovnání s předešlou, byli jsme u cíle, v Caripe.

Jedno z nejhorších, mně ve Venezuele známých hnízd. Obyvatelstvo, pro množství kávových plantáží jest velmi zámožné; jednotlivci mají 30.000 až 40.000 zl. jmění, ale žijí zde hůře, než nejchudší český chalupník. Přístřeší jsem našel u známého mi již přednosta, tedy nejpřednější osoby. Sám sice byl dosti slušně oděn, se zlatými ozdobami; zato příbytek pravá díra, děti skoro zcela nahé, bez ohledu na věk nebo pohlaví; »paní přednostová« v roztrhaných, zašpiněných šatech, které jakživly nespátřily mýdla. Prsa obnažena, poněvadž knoflíky upadaly. Uznala i za hodno omlouvati se, že po tři neděle marně hledá pradelnu; k tomu podotýkám, že říčka jest patnáct kroků od domu a mýdlo v každé chatrči vyrábí se z tuku. Nábytek: rozbitý, zašpiněný stůl, několik rozviklaných stolic a roztrhaná visutá lůžka neurčité barvy. Půl čtvrtá talíře, vidličky sice čtyři, ale již jen historické ceny, lžice každá jiného útvaru, podobně nože. Sklenici, zdá se mi, že měli jednu. A pan přednosta každého večera hází v herně zlatými onzami (asi 84 zl. předválečné doby) po »zeleném« stole. Mimo to kupuje pěkné koně a nová, pěkná sedla a žije v mnohoženství – a podobně v celém Caripe.

S nebesy nejsem nikdy příliš za dobré. Sotva jsem přišel, počaly deště, trvající bez přestání několik dnů a nocí. Zima dosti citelná. Cesty učiněná bahna a já odsouzen k nečinnosti.

Ne tak páni Caripané. Ti vždy mají své zábavy. Ve dne v noci opilí a v hernách, (nazývám tak místo, kde právě se usídlí, neboť stálých heren není), jak sám jsem se přesvědčil, často několik set zlatáků na stole vysázeno.

Konečně po několikadenním lijáku zasvitlo nám opět slunko. Též můj fotografický strojek přišel v dobrém stavu. Užil jsem tedy pohody k některým snímkům v okolí. Ale nepočítal jsem na slavné pány obyvatele, kteří novinku tu přivítali s velkým provoláváním slávy. Brzy všechna »honorace« města, umyta a slušně oděna, s drahými svými polovicemi, většinou nelegálními, putovala k mé chýši, kde jsem se umístil. Marné moje omluvy, že fotografem pro obecnost nejsem a že mám jen několik desek, pro krajiny určených. Slavné obecnostvno uraženo odešlo. Musil jsem býti ještě vděčen, že to tak dopadlo. Zato svému hostiteli jsem fotografie odepřiti nemohl. Měl jsem aspoň zadostučinění, spatřiti celou rodinu umytou a oblečenou, »dámu« domu dokonce oděnu v hedvábný šat, se zlatým řetězem kol bílé šíje.

Na dvoře, na poházených špalcích, malebně se rozsadili, a stálo mě přemlouvání a lichocení, než jsem všecky trochu seskupil a upravil. Napotil jsem se dost, než jsem je zvěčnil, bohužel v okamžiku expozice postavilo se několik vepřů, zajisté zvyklých, počítati se k rodině, před můj aparát, z toho nastala velká honba – a to vše již při otevřeném objektivu.

Představ si, laskavý čtenáři, jenž sám jsi amatérem, ten negativ! Škoda, že později se rozbil.

Ujistiv celou rodinu o znamenitém výsledku, měl jsem potěšení spatřit »právě zvěčněné« v týchž špinavých hadrech jako dříve.

Co zatím já užil krásného času k dalším vycházkám, páni Caripané bavili se svým způsobem. Více méně opilí projížděli se na koních »ulicemi«, jichž má Caripe tři, a cvičili se ve střelbě revolverem, při čemž měli neštěstí, že zastřelili jednoho vepře a postřelili jednoho Indiána. Vepře zaplatili, ale ubohému Indiánu namlátili – poněvadž prý se drze choval. Pak v herně jeden »generál« zastřelil svého kamaráda asi rok ženatého – ubohá žena, v požehnaném stavu, brzo potom umřela. Kopími pobodali se dva hráči a dostavivší se justici (čtyři indiánští vojínové s třemi puškami, jedna bez kohoutku) rozbili stolice o jejich hlavy a hlavy zůstaly celé.

Sotva jsme se z těch vzpomínek vzpamatovali, zabil jeden mladík svého soupeře právě v domě samého přednosta. Zbaběle a úkladně – jak jenom zde ve zvyku. Byl poslán bez pout, v průvodu tří vojáků (jsou to vesměs Indiáni, které zde chytají na vojnu), k vrchnímu soudu do Barcelony a cestou utekl.

Zato spoutati dal a do Barcelony poslal zdejší pan přednosta svého politického nepřítele s tajným rozkazem vojákům, aby cestou ho zastřelili pod záminkou, že chtěl uprchnouti. Rozkazu tomu také vyhověno, za trochu kořalky a několik dolarů. To konečně maturinské a barcelonské velitele přinutilo, že zakročili. Můj milý přítel a hostitel svržen, a zvolen jiný starosta. Ale historie neskončena. Pan exstarosta svolal několik přátel a asi dvě stě Indiánů z okolí, a celá tlupa táhla na Caripe, aby ty »tyrany« pobila a při tom poněkud loupila. Zatím Caripe a vládní strana též se ozbrojila. Poněvadž nemohl jsem zůstatí nestranný (v duchu jsem si přál, aby se to vzájemně pobilo), zmizel jsem jednoho večera a brzo se opět zavřel nade mnou hustý prales.

Byl jasný večer, kdy s hřebene jedné hory jsem se díval dolů na Caripe. Kdo četl Humboldtův cestopis po Venezuele, místo toto by nepoznal. Dole na úpatí lesa bělají se velké zříceniny starého kostela, kláštera a jiných staveb. Vše z dob španělské správy, práce několika snaživých mnichů. Všude pozůstatky evropské snahy a píle, staré cesty, staré sady, sem a tam nádržky na vodu. A vedle toho hnusné, špinavé baráky, spíše pro zvířata než pro lidi. Jedna chatrč je kostelem. Hřbitov bez ohrazení a vepři v noci vyhrabávají mrtvé.

V Pampách

Ještě za tmy jsme se vzbudili ne tak kokrháním sebevědomého kohouta, posledního vítěze v kohoutích zápasech předešlého dne v našem »hatu« pořádaných, jako spíše pro vřavu dobytka, vypuštěného z ohrady jízdniemi hlídači.

Stará černoška, s polouhaslou loučí v jedné a černou kávou v druhé ruce, nás obcházela, odpočívající dosud ve visutých lůžkách. Dobrá duše! Tak po tmě nemusil jsem alespoň zavřítí oči nad nečistou kalabasou (nádobu to z rozříznuté tykve), zdejším šálkem, srdnatě vyprázdnil jsem nádobku, nelámaje si hlavu, co všechno obsahovala. Mimochodem: ona černá Hebe byla jedinou zástupkyní slabšího (»krásného« netroufám si přece říci při vzpomínce na tu černou čarodějnici) pohlaví v naší pustině, uprostřed savan, pět hodin cesty od nejbližšího »hata«.

Teprve když nám tělem koloval vřelý mok, mezinárodní ten odvar, o jehož kolébku dlouho se přely Asie s Afrikou a který sobě získal po široširém světě více přívrženců než kterékoli učení náboženské, začalo se ležení naše oživovati. Rozžehli jsme kus stočeného a kokosovým olejem smáčeného hadru, avšak primitivní ten kahanec, zablikav několikrát, zhasl ihned přese všecko hromování starého černocho Juana. Kdo nohy z visutého lůžka již byl vystrčil, ten opět v něm pohodlně se natáhl, čekaje klidně, co bude dále. Bylo slyšeti všestranné zívání, tu a tam plácnutí po dotěrném moskytu a nakonec jadrné domluvy majitele »hata«, burcujícího lenochy ze vzdušných loží. Ale přes to ví Bůh, kdy bychom byli vstali, kdyby naše černoška nebyla se přibatolila s doutnajícími dřevy a nebyla veškerým úsilím svých sešlých plic rozdmýchala oheň, který naše okolí ztopil v polosvětlo.

Nuže a nyní můžeme si prohlédnouti obydlí venezuelského »statkáře«: Dvanáct do země zaražených, hrubě otesaných kmenů, nahoře příční trámů, poměrně nízko položené, střecha ze suché trávy a palmových listů, materiál »stěn« z obyčejného, díky laskavé přírodě, laciného vzduchu, okna tedy všude tam, kde si jich obyvatel v okamžiku zrovna přeje – zde nikoho ze dveří nevyhazují, aniž kdo k milce své na dostaveníčko a rozhovor chodí k oknu. K tomu ještě na příč od trámu k trámu zavěšená lůžka, na zemi pod každým sedlo s lasem, šat a zbraně – toť asi na čtyřech čtverečných metrech, s koněm venku přivázaným, všecken majetek pravého snědého syna jihoamerických pamp.

Nastal tedy konečně čilejší ruch, nocleháři jeden po druhém slézali s kolébavých loží, pobízejíce ospalé nebo liknavé soudruhy rázným slovem nebo citelným napomenutím, a brzy naplnil se malý prostor temnými, v houně zabalenými postavami. Jeden druhému překážeje mezi nakupenými sedly, shledával každý opatrně svůj majetek, a poněvadž mnozí včerejší

kohoutí zápasy důkladně zapili, vyžadoval – i jindy nejasný – pojem o tvém a mém delších, místy dosti hlučných vysvětlení. Proti té vřavě dole protestovalo s žerdí nahoře asi půl tuctu ochočených papoušků a jeden starý vmísil do toho, k nemalé naší veselosti, své naučené: »Buenos dias« (dobrý den)! Z hlubiny uschlých koží, na zemi naházených, vylezlo několik psů – pardon! kůží potažených psích koster. Nevím, má-li pravdu citát: »Řekněte mi, mnoho-li mýdla ten neb onen národ spotřebuje, a já vám řeknu kulturní jeho výši«; ale to podle svých zkušeností vím, že by pravdu mluvila variace: »Řekněte mi, jací kde jsou psi a jak chováni, a já vám atd.« – Z jednoho přepažení pod střechou slezlo konečně dolů cos malého, tmavého, co jsem s počátku považoval za opici vřešťana. Na zemi a při bližším shledání vyklubalo se z toho malé indiánské klouče. Ale úplnou totožnost s druhem »homo sapiens« potvrdil mi teprve zapálený odpadek doutníku ve čtyřletých ústech. Byli jsme tedy všichni obyvatelé hatu »La Soledad« vzhůru!

Koně osedláni. Stálo to více práce než napsání těchto dvou slov. Nastalo opět vyměňování laskavosti mezi majetníky spletených sedel, uzd a všeho toho, co pořádný »llanero« s sebou na koni vleče. Koně, většinou zbujní a málo ochočení, vzpružovali své údy odpočinkem ztuhlé všelikým cirkusovým cvičením, nedobře svědčícím lidským hnátům. Ale to jsou maličkosti, nad nimiž »llanero« se nepozastaví. Horší bylo, že dva z koňů, nejspíše poděšeni jaguarem kolem »hata« se loudajícím, provaz přetrhli a do savan uprchli. Na štěstí v druhém »corralu« (čti korralu), odkud dobytek ještě nebyl vypuštěn, několik koňů volně pobíhalo. Odebrala se tam tedy většina z nás chytat koně, což za dosavadní tmy bylo nesnadným úkolem i pro nejzručnější vrhatele lasa.

Zatím co dva z peonů nadojili mléka, naši jednoduchou, ale dobrou snídani, obklíčili jsme, tmě již poněkud uvyklí, nepokojně pobíhající koně a oddělili je zvolna od skotu. Několikrát již zasvištělo vzduchem laso, ale pokaždé nadarmo, až konečně se na mne štěstěna usmála. Zvíře v mém lasu darmo se vzpouzelo; pomalu, s lasem stále napjatým a chycenému oří konejšivě domlouvaje, blížil jsem se k němu. Ale jaké bylo mé překvapení, když jsem seznal, že v té prožlукlé tmě moje laso místo koně ulovilo za rohy starou krávu! Za posměšného halasu soudruhů vyprostil jsem z lasa dobytče, které mne z uznalosti ke všemu ještě trklo.

Konečně byli potřební dva koně indiánskými peony chyceni a osedláni.

Osm nás tedy sedělo v sedlech a tmou klusalo ven do širé savany. Můj kůň, na kterého jsem se mohl vyšvihnouti jen tím způsobem, že jsem mu dříve širokým pruhem kůže zakryl oči, nepěkně se mnou zacházel, ale konečně odevzdal se přece ve svůj osud.

Prvním naším cílem byl »chaparral« (čti čaparral, lesík zakrslých, rozsochatých stromků či lépe keřů, »chapparro«), ležící uprostřed malé, lesem ohraničené savany. Zde majitel našeho hatu, smíšenec don Pedro, rozdával »maňanu« (ranní doušek) rumu. Chvilí ozývalo se kolem spokojené srkání, pak upravil si každý kousek tabáku ke žvýkání, (já ovšem posud nejsem dokonalý »llanero« a přestávám na kouření cigarety), a celá společnost rozjařena vyjela z malé mýtiny na hlavní pampu.

Padá rosa. Každý z nás halí se zimomřivě – při osmnácti stupních tepla – ve svou »cobiju« (čti kovichu, veliký čtyřhranný kus dvojité vlněné látky, barvy modré na líci a červené po rubu, s jediným otvorem pro krk) – a kdo se choulil nejvíce, byl syn chladného severu, pisatel těchto řádků. Ticho. Slyšeti jen dusot koně a i tento zvuk je ztlumen vlhkou půdou. Časem toliko některý kůň, vztyčiv uši, vesele zařehtá – bystrý jeho sluch postřehl v dáli tlupu volných druhů, před námi přehajících. Někdy přelétne cosi přes cestu, snad malý sýček; chvílemi ozve se préríjní cvrček tak zvonivě, jako velké, o třemen cinkající ostruhy. Tu zase klopýtne některý kůň, zděšen se vzepne, padne polo naznak, leč již je opět na nohou a hbitý jezdec sedí znovu v sedle jakoby nic. Vše to je dílem okamžiku a způsobí leda jen krátké přidržení uzd.

Na východě pozvolna jako by se tma stávala méně hustou. Viděti tam na obzoru úzký, šedý pruh. Tento pomalu se šířící proužek polosvětla je naším vodítkem, určujícím směr naší cesty. Všude jinde vůkol čirá, lidským okem sotva proniknutelná tma. Nevysoko nad hlavou ozval se šustot mnoha křídel – zajisté to divoké kachny, »pato güire«, věštící brzké jitro.

Uplynulo sotva několik minut, mnu si oči a hle! rozeznávám zřetelně již alespoň hlavu svého koně. Dvě minuty více – a již vidím zřetelně i své druhy. A pojednou, jako by někdo poodhrnul velké stínidlo lampy, zasvitl obzor pološerem – co pravím – již světlem – růžovým – ne ohnivě červeným – – ach mé ubohé pero marně by se pokoušelo vylíčit to rychlé střídání různých sličných barev, v nichž se tu vynořuje tvůrce života, zdroj světla, v nichž tu v plné své ohnivosti a kráse vychází slunce tropů!

Ubohá tmo! Zde nejsi na severu a darmo se ještě v pozadí opíráš o husté lesy – jeden, dva tři výstřely boha světla, pak celá záplava různě zářících jeho šípů kmitne obzorem – a tma rázem pokořena prchá, užaslým očím v celé velebnosti své se zjevuje ohnivá koule a vše kolem náhle potopeno v moře duhového jasu... Černými jsou již toliko hustý prales v pozadí, hrozivě nad ním visící mraky a některé tváře i duše mých soudruhů...

Celá ta proměna z čiré tmy k oslňujícímu světlu je dílem sotva deseti minut.

Vlevo od nás se prostírá krásný, velký močál, porostlý velkolistým ozdobným »vijaem« (čti vichaem), nad nímž se velebně vypíná několik palem druhu »moriche« (čti moriče) s lahodnými, pyšnými korunami.

Arrá! Arrá!

To párek žlutomodrých arasů skřehotá a těžkým letem před námi prchá; zato s vrcholu jedné tamarindy klidně a pohrdavě prohlíží si nás veliký orlovitý dravec, rozestíraje vlhká křídla v dobročinném teple slunečním. Poplašený zvedají se z temné zeleni močálu jedna za druhou sněhobílé volavky a brzy vysoko ve vzduchu uletují v klínovitém šiku tiše na jiné příhodné místo ty »oživené bílé růže močálu«, jak praví proslulý básník horkého pásma.

S klidnou hladinou močálu o závod se třpytí zarosená, nyní nízká travina; před námi, kam oko sahá, táhne se nepřehledná, řídkým zakrnělým »chaparrem« porostlá rovina pamp – širé, ve slunci zářící moře trávy. Za námi však je oblast řek a pralesa, v jehož nitro ukrývá se vše, co před světlem pampy mrzoutsky prchá, nebo co jen ve tmě může loupiti.

Ó ty velebný oceáne trav! Ty brzo tichá, brzo jak moře bouřící, ve svých barvách tak sytá pampo! Ty moje pampo! Říkají o tobě, že jsi jednotvárná a omrzující – ó jak málo znají tvou skromnou, ale k duši mluvící poesii!

Podle rodinných podání byl jsem v prvním čase svého života hrozným křiklounem; zajisté jsem protestoval proti úzkým stěnám toho světa, jehož práh jsem byl právě přestoupil. Měl jsem také spravedlivou příčinu k nespokojenosti; položil' mne osud do nepravé kolébky na nepravém místě. Cítím v sobě krev syna stepi a jen omylem přírody nenarodil jsem se v kubitce kočovného Tatara.

V horách žítí nemohu. Můj obzor musí býti volný a jen uprostřed širé roviny, sedě v sedle nebo maje pod nohama palubu lodi, cítím se úplně šťasten. Žil jsem zde arci delší dobu v lesích, ale tu jen bohatost zvířeny učila mne zapomínati na milenou pampu.

Rozkoší je pro mne život v té neobsáhlé rovině. Nestarám se, kde noc mě zastihne, kde hlavu svou k spánku uložím, kdo mi pokrm připraví. Mé sedlo, v něm lehké, z listů palmy »moriche« utkané visuté lůžko, »cobija«, sloužící mi za plášť i pokrývku, za lože i záštitu proti dešťům, puška, laso, trochu soli, křesadlo – to mi stačí úplně. Kamkoli se uložím, budu dobře spát, a kdekoli k bohatému stolu přírody usednu, nebudu hladovět. A jsem při tom volný jako ve vzduchu kroužící káně. Mám jen dvě nepřátele, na něž pomýšlím s respektem: zimnici a moskyty; *žen se báti nemusím – těch vidám zde příliš málo... Zato mám přítele, s nímž se*

mazlím a laskám: svého koně, a dokud ten mi věren, vesele a bezstarostně mohu se toulati dalekým, širokým »llanem« (čti ljanem = planinou).

* * *

Představím vám svoje průvodčí. Jsou to vybraní hoši.

Předně don Pedro Zamora de Talavera, mulat, majitel »hata«, silné, zavalité postavy a širokého chytráckého obličejce, s jehož bezmála černou pletí pěkně kontrastuje prošedivělý, hustý vous. Umí čísti a psát. V pětileté »modré válce« byl generálem jednoho oddílu federační guerilly a pobíjel »gody«^[6] po tuctech – aspoň se na to při každé příležitosti dušuje. Dva jeho synové, José a Pedro, ze dvou matek, jeden z černošky, druhý z Indiánky, mají po otci pouze příjmení, ač i to neprávem – při zdejších sňatcích bývá obyčejně jen Pán Bůh přítomen; kněz je tu bílou vranou. Oba synové jsou stateční »koleadores« (koleador, kdo umí chytati prchajícího býka tím způsobem, že jej na koni dohoní, v trysku za ocas uchopí a převrátí) a »enlazadores« (enlazador chytá koně a skot do lasa).

Dále jedou s námi: Starý černochoch Juan, major domus dona Pedra, výborný krotitel koní a býků, ne tak své drahé polovice, prve již dotčené černošky, kterou v paměti zachovávám jen pode jménem »la bruja« (čti brucha – čarodějnice). Pak mestic Manuel, příbuzný (nevím v jakém stupni) dona Pedra, ze všech nejbělejší – ač o bělosti v našem smyslu ani při něm nelze mluvit – honosící se po matce krásným černým, dlouhým vlasem – takto příjemný chlapík. Konečně tři Indiáni kmene Karibe, podobni druh druhu jako trojčata, apatičtí, líně v sedle se kolébající a slídící tupým zrakem neustále po zemi – snad po kořisti v četných děrách savanních králíků a luskounů. Jeden z nich má kus tváře, krk a rameno strašně zohaveny ostrými drápy jaguara, s nímž asi před rokem jenom »machtetem« (čti mačetem, dlouhým nožem) ozbrojen, podnikl tuhý boj.

Naši koňové, mustangové, malí, hubení, neladných hřív, ale s ohněm tropů v žilách, hryžou svá nepoměrně veliká udidla. Primitivní sedla, tzv. »bridones« a »vaqueras« jsou vlastnoruční výrobek jejich pánů. Vzadu v každém sedle je nyní složena a připevněna »cobija« (čti kobicha), s ostatními potřebami, totiž dlouhým koženým lasem, »taparou« (tykvovou lahví), obsahující syrovátku, a s potravou, zabalenou do kusu hadru.

Oděv mých společníků se skládá z úzkých, rezných, na kolena vyhrnutých kalhot, blůzy, košile přes kalhoty spuštěné, a širokého, slaměného, či lépe řečeno, palmového klobouku. Poněvadž barva oděvů, po delší dobu (abych neřekl nikdy) nepraných, s barvou těla se shoduje, jsou četné

díry, trhliny a spáry jen z nejbližší blízkosti znatelný. Za pasy vězí dlouhý nůž nebo kopí nebo obojí; k tomu v ruce násada, z divoké třtiny »caña brava« zhotovená, asi tři lokte dlouhá, na jejíž špici se kopí naráží. Kopím umí každý pravý llanero výborně metati a to nejen rukou, nýbrž i nohou: v trysku si položí konec kopí na špičku nohy a obratným pohybem této vymrští svou zbraň na slušnou vzdálenost k vyhlédnutému cíli, jehož se i takto zřídka chybuje. Černoch Juan (čti Chuan) nesl malou brokovnici svého pána; on a já byli jsme ozbrojeni revolverem. Jinak lišil se pisatel těchto řádků od svých soudruhů v zevnější stránce toliko lepším sedlem a větší bělostí tváře a šatu.

Vyjímaje málomluvné Indiány rozpředl se mezi námi brzy čilý hovor o nastávající denní práci. Vždy veselý mestic Manuel v popředí, bujný a hravý jako černý jeho koník, propěvoval si:

*Ve stínu chaparra (čti čaparra),
na břehu potoka
v náruči své zamby^[7]
snívám nejraděj –,*

k čemuž z houští jiný, okřídlený zpěvák, žlutoprsý »pecho amarillo« (čti pečo amariljo), z plna hrdélka posměšně přizvukoval svým: »Bien te veo, bien te veo« (dobře tě vidím).

Chudák malá stepní liška, zastižena na útěku kopyty koní, na nichž se jezdcí pro zábavu za ní pustili, úpěnlivě kvílíc, polorozdeptána, byla by bývala zůstavena zdlouhavé smrti, kdyby můj revolver rázem její útrapy nebyl ukončil.

Llanero má srdce tvrdé. Vyrostlý v divoké přírodě, v níž denně sám nebezpečí je vydán – a ovšem toto často i vyhledává – nezná útrpnosti ni soucitu. Jest úkaz smutný, ale vysvětlitelný, že tam, kde nevzdělaný člověk stále zakouší zlobu přírody, mstí se za to na jejích členech krutě, při čemž arci obyčejně nevinný platí rád. Kolik llanerů zhyne v Orinoku, Apuře a jiných řekách v tlamě aligatorů, mnoho-li jich zemře zimnicí a dysenterii, kolik uštknutím hadů, kolik pod rohy zuřivých býků nebo pod kopyty divokých ořů a splašených, zrádných mezků!

Za jitra llanero vesel vyjede, pohrává si s lasem, o závod s »gavilanem« (malým sokolem) vyráží z plných plic do vzduchu radostný křik, chvílemi snad si zapěje nějakou zádumčivou píseň – snad i na okamžik oře pozastaví a zamyslí se, vzpomínaje s povzdechem na hustý, kučeravý vlas některé tvrdohlávky ze sousedství. A sotva několik hodin uplynulo, rozšlapán, rohem býka probodnut, poděšeným koněm opuštěn, svíjí se na zemi, ubohý, snědý hoch. Slunce

bezstarostně sesílá své palčivé paprsky na zsinanou tvář, vzduch i země sálají žár, vůkol příšerné ticho polední a on tu opuštěn, sám a sám v neobsáhlé pampě. Ani mráčku na nebi, ni krůpěje vody na blízku. Kéž by aspoň větřík ochladil rozpálený obličej! Smrtný pot kryje tvář a horké rty prahnou nesnesitelnou žízní. Ale nikde pomoci. Kde tvůj soucit, přírodo, s tvým tak zvaným pánem? I to polouschlé, téměř bezlisté křovisko »chapparra« jakoby mu naschvál stínu odpíralo. – Řada mravenců na blízku smrtelně raněného tahá se s mrtvou kobylkou, šedá stepní holubice sbírá tu zrní, neúporná cikáda křičí své »crrcrrcrr...«, dva švitořiví »azulejos« (čti azulechos, modráčkové) perou se o samičku, stádo žíznivých koní uhání kolem k vodě. Na chvíli zpovzdáli zastavují se nad neobyčejným zjevem bezbranného, na zemi ležícího člověka – a pádí opět dále. A jeho pomalu se kalící oko hledí za těmi šťastnými, jemu tak milými tvory, kteří brzo uhasí svou žízeň. Přírodo, smiluj se! Jen krůpěj vody! Co po životě? Ale tak bídně umírat, tak bídně! – Večer se blíží, a odnikud nekyne naděje v pomoc. Dotěrné mouchy pokrývají tvář, rány a ruce, mravenci obkličují a ohledávají bezvládné tělo, z děr vystrkují hlavu hadové a lišky čekající na noc. Ve výši shromažďují se supové a pomalu níže a níže se spouštějí nad příští svou potravou... Nyní, kdy slunce již na sklonu, doma v jeho »ranchu« (čti ranču) matka občas v pampu vyhledá, není-li viděti na obzoru jezdce syna a konečně chlácholí své starosti myšlenkou, že zůstal jinde na noc a že se ráno zdrav domů vrátí, načež připravuje mu k občerstvení z vonných platanů »merengue«, které do rána nezkysá; jeho bratři a soudruzi zasedají k plným »calabasám« (čti kalabasám) a v strunách milého jeho »cuatra« (čti kvatra) probírá se cizí ruka – – –. A zatím tam daleko v pampě, sténaje, s kletbou na rtech, krví zbrocených, umírá nešťastný syn llana. Kde tvůj soucit, přírodo? – Ona poslední kletba zemřelého klesí si cestu k srdcím jeho druhů, kteří den, dva dni později horečně po něm pátrají, až konečně najdou příšerné jeho pozůstatky a vyrvou je hejnu hodujících supů. Takto srdce llanerovo tvrdne, neznajíc soucitu s žádným dítkem ukrutné přírody. Nevím, který bláhovec tvrdil, že na světě jsou špatnými jen lidé; pravda jest, že si v tom ohledu s přírodou pranic nezadáme. Po matce jsme zdaření synové...

Jsme na místě, kde můžeme začít svou dnešní práci: prohlídku Pedrova volně se toulajícího, polozdivočilého dobytka. Před námi pásal se takový houfec. Obklíčili jsme jej a neshledavše na žádném kuse nijakého poranění ani boláku, klusali jsme dále.

Manuel dal se do zpěvu:

*Nežeň ty se, kamaráde,
znalec ti to radí;*

*s ženou není jako s koněm,
bys moh' špatnou prodat.*

*Hlučný smích odměnil jej za tuto improvisaci.
Ale José zastínil ho ještě neurvalejší poesíí:*

*Kůň i žena v stejnou
zemřeli mně dobu –
Ženu měj si d'ábel!
Pro koně já truchlím.*

Nastaly pravé závody pěvecké, v nichž jsem se i já účastnil, jak jsem uměl.

Strom posetý hejnem supů vzbudil naši pozornost. Po bedlivějším pátrání našli jsme tele, udávané jaguarem; podle čerstvých stop byla to obrovská samice, provázená mládětem. Sledovali jsme krátký čas stopu nenáviděného čtvernožce, vedle letních such a larev muších největšího nepřítele llanerů; ale musili jsme se úmyslu svého vzdát, neboť stopa vedla k dalekým lesům a naše práce nutila nás v opačný směr. Později jsem ji zastřelil, ale mládě uteklo; nestřelil jsem po něm, chtěl jsem je živé ochočiti.

Prohlíželi jsme dále stáda volně se pasoucího, polodivokého dobytka, a na kterých kusech jsme shledali hnisající rány, ty jsme chytili do lasa, povalili k zemi a podrobili radikálnímu léčení.

Slunce stálo již vysoko v zenitu a vzduch byl jako v peci. Zpocením koňové těžce oddychovali a my zatoužili po tělesném posilnění. Opět v klusu dostihli jsme malého lesíka, odsedlali koně a přivázali je na dlouhé provazy tam, kde tráva v stínu byla zelenější a hustší. Na zem hozeny cobije a z »valijas« (čti valicha = plátěný pytlík na potravu) vytaženy zásoby: sýr, »casabe« (čti kasabe, placky z moučky manihotu jedlého) místo chleba, hnědý třtinový cukr »papelon« a kus na slunci sušeného a pak ovařeného masa. Bratrsky o vše se rozdělivše, zapíjeli jsme hody syrovátkou, která v tykvích podávána kolem.

Po skončeném obědě otřeli jsme ruce suchým listím a každý z mých soudruhů rozložil údy v stínu křoví, vstrčil dříve do úst kus tabáku. Jen já neulehl a slídl v lesíku. Našel jsem neočekávanou lahůdku: několik set v hromadě rostoucích divokých ananasů. Uřízli jsme notný počet nejlepších a co nepadlo hned za oběť našim laskominám, uschováno do valij (čti valich)^[8].

Jeden z přivázaných koňů pojednou sebou trhl a poděšen uskočil stranou. Juan, který pátral po příčině jeho zděšení, zvolal náhle: »Una cascabel« (chřestýš)! Byl jsem ihned na místě, kde

plazil se jeden z nejnebezpečnějších hadů Nového světa. Zořiv nás, zlobně se povztyčil. Usekl jsem větev nejbližšího chaparra a tou jsem opatrně hada zabil. Pak uschoval jsem ten pěkný, ač neveliký exemplář do váčku; nevím, v které české škole nebo sbírce stkví se nyní v úhledném skleněném válci.

Potom, úplně spokojen svou prací, uvelebil jsem se v křoví, složiv pohodlně ruce pod hlavou. Nade mnou, skrze listí, prozařuje jasné nebe; vzduch přímo hoří žárem. Vonné tyčinky »mastrantu« dotýkají se mé hlavy, maličký kolibřík s moudrými očkami, zraku se mne nespouštěje, obletuje mlsně květy, několik dovádivých, rozpustile křičících malých papoušků uletuje k »morichalům«, aby se napili vody – jinak málo života vúkol: všechno tvorstvo má svou polední siestu. Vůně »mastrantu« mne omamuje, víčka bezděky se zavírají, a již slyším pouze bzучení křidélek maličkého třpytného tvora, který hříčkou kapriciosní přírody spojuje tvar ptáka s velikostí a skvělými barvami hmyzu. Sním. Mysl má dlí za mořem, v jiném kraji, mezi jinými lidmi, kterým jsem se dávno odcizil... v prsou probouzí se bol vzpomínek... »V sedla!« rozléhá se tu včas volání – rychle jsem se opět vyhoupl na koně a nechal nepotřebnou přítěž vzpomínek mezi ananasy a stepní mateřidouškou, kde skvostně barevný »turipial« pěje o závod s »paraulatou«.

Cváláme znovu pampou pro postrach několika v dáli se pasoucích jelínků. José již dlouho dobírá si mestice Manuela pro mladou Indiánku, s kterou tento žije. Několik mračných pohledů, pak padne jedno, druhé ostré slovo a již sahají po kopích. Stěží zažehnali jsme hrozící bouři. Na štěstí zapomněli oba též brzy na svůj hněv při tuhé práci, která nám nastala se spurným býkem.

Konečně byla větší část dobytka přehlédnuta a tím naše denní práce u konce. Já mimo to, nevím ani jak, předpotopní brokovnicí dona Pedra ukořistil jsem tři kachny. Spokojeni, v nejlepší rozmaru, vraceli jsme se domů.

Tři Indios bravos (tj. nepokřtění) Indiáni Karibové, luky ozbrojeni, uprchli před námi do houštin tak rychle, že nám nezbylo ani času sáhnout po zbrani. Nejspíše byli námi překvapeni na loupežné výpravě za dobyt看em.

Bohužel neskončil den dobře. Manuel, vždy hotov zkoušeti svoji zručnost a rychlost koně, pustil se »coleando« (čti koleando, od slova »la cola«, ocas, colear značí dostihnouti býka koňmo a uchopením za ocas rázem jej strhnouti na zem) za jedním býkem. Ale v největším trysku kůň, bezpochyby uváznuv nohou v některé z četných děr savanny, vši prudkostí a tíhou svou na jezdce se převalil. Vytáhli jsme ubohého, bolestí řvoucího mestice zpod koně

s rozdrcenou nohou; též na prsou byl poraněn rohem sedla. Ubohý Manuel! Jak žalostně vypadal ten veselý, vždy sobě prozpěvující miláček Indiánek a mesticek!

Useknuta dlouhá, silná a rovná větev, na tuto zavěšena primitivní nosítka a do nich, jak možno nejlépe, uložen ubohý, na smrt bledý, brzo bolestně sténající, brzo proklínající Manuel. Indiáni Pedro a José střídali se v nesení. Na ty dvě hodiny zdlouhavé zpáteční cesty brzo nezapomenu. V »hato« stará černoška a já vzali jsme Manuela do ošetřování. Koření, listy, pruty, kůže, sádlo hadí a tygří a jiné podobné věci byly hned po ruce a černoška chtěla strašně oteklou nohu zaříkávat. Jenže já položil své veto a léčil sám podle své možnosti ubožáka.

O půlnoci unaven jsem trochu ulehl, ale na spánek nebylo pomyslení. Vedle mne časem sténá poloomdlelý Manuel, Pedro a José připíjejí sobě na zdraví svých zamb, černoch Juan se hašteří se svým pánem i se svou polovicí. Indiáni bezstarostně chrápají a psi z hladu i dlouhé chvíle okusují staré kůže. Venku poprchává. V celém »hato« úplná lhostejnost s osudem člověka uprostřed nás ležícího, který buď zemře, nebo do smrti bude mrzákem. – Ubohý lid!

Nebylo jen vinou krvelačného »upíra«, kolem nás poletujícího, že nijak nemohl jsem usnouti...

Jak sbírám ve Venezuele^[9]

Píši tyto řádky ve východní části venezuelské republiky, v poříčí řek Guanipe a Tigre, asi tři dny cesty od delty veletoku Orinoka, tam, kde velké zdejší stepi, »llany« nebo »savany« ohraničuje částečně neproniknutelný, hustý prales, v jehož nitru se dobře vyznaří toliko stáda vepřů pižmových, pekarů, samotářský tapír a král zdejších lesů »el tigre« (jaguar). Lesy ty sem a tam přerušeny bývají tak zvanými »calles« (ulicemi), jež nejsou než vyschlá řečiště mnohých, časem jinam se obrátivších řek a nyní pouze travou a nízkým křovím jsou porostlá. V čase periodických dešťů, tedy skoro po celý rok kromě měsíců února, března a dubna, pralesy ty jakož i hlavní části savan pro každého jsou »noli me tangere« neb alespoň jezdcům velmi nepřístupné. Pro lovecké a sběratelské vycházky hodí se pouze měsíce březen a duben.

Krajiny ty (ovšem pouze savany) obydleny jsou jen velmi pořídku a to něco málo Indiány z kmene karaibského, hlavně však míšenci všech barev, kteří se zde obírají chovem neb lépe řečeno opatrováním dobytka. Tak na každých 6–8 hodin cesty (koňmo) nalezne se jedno »hato«, hrubý barák, obydlený několika málo osobami, s ohrazeným místem pro dobytek (často mnoho set kusů čítající), zvaným »el corral« (čti el korral). Čím blíže však přicházíme k této lesní, neb lépe řečeno pralesní hranici, neboť též savany mají své lesy, ovšem poměrně jen

malé, jež jsou jako ostrovy v tomto travném moři, tím řídkými se stávají tato »hata« a malé, vegetací poloukryté chýše Indiánů, zaměstnávajících se lovem a jen tu a tam i poněkud orbou. Kmenové ti vesměs mluví jazykem španělským, jako všichni ostatní obyvatelé této »svobodné« země a nazývají se křesťany. Mnoho-li toho křesťanství na nich lpí, při jejich ostatně ještě dosti pohanských zvycích, lze si snadno pomyslet. Celkem řídkými jsou Indiáni, kteří dosud užívají svého původního jazyka. Není však mým úkolem, abych podrobněji se zmiňoval o těchto praobyvatelích, pomalu vymírajících. Poslední, skoro na okraji samotných pralesů ležící »hata« jest ono, které je nyní mým dočasným střediskem pro všechny sběratelské a lovecké vycházky.

Se mnou, mým společníkem a s dvěma lovci, Indiány karaibskými, bydlí tu ještě několik pastýřů, míšenců. K dispozici mám pět oslů a tři koně, kteří volně sem a tam pobíhají a teprve, když jest jich třeba, lasem se chytají. Že při takovém volném způsobu žití nejsou příliš krotcí a že není tak snadno pokaždé znovu se jich zmocnit, rozumí se samo sebou. Tak hlavně naši oslové jsou příliš svéhlaří, a nakládající na ně zavazadla, musíme překonávat často mnohé nepříjemnosti. –

Chýše, v níž obývám, nemá sice žádného architektonického slohu, jest však za to jak pro zdejší podnebí, tak i pro možné zemětřesení nebo požár velmi prakticky zařízena. Záleží ze šesti do země zaražených kolů, na nichž se prostírá střecha z téhož materiálu, pokrytá travou, zde »carriso« (čti karriso) zvanou, a listím palmovým; po stěnách, dveřích, oknech tudíž není žádné památky. Ventilace je tedy vzorná, bohužel, že při velkých deštích teprve poznáváme všeliké ty nepříjemnosti, jaké jeví jen ledabyle zbudovaná chatrč. Dvě sedadel, ze zbitých dřev a potažených hovězí kůže, jen přibližně podobá se selským stolicím, stůl, dovoleno-li jej tak jmenovati, jest podobné konstrukce. K spánku, nebo vůbec též za sedadla, slouží mezi koly zavěšené visací »chinchorros« (čti činchorros), to jest visutá rohože z trvanlivých vláken listů palmových, upletená zdejšími Indiány. Proti krvelačným moskytům jsou rohože ty kryty sítěmi z jemné gázové látky, která až těsně k zemi přiléhá a zde se kameny obtěžkává. Za kuchyní jest nám menší chatrč, v níž je ohniště, složené ze tří kamenů na zemi, k tomu máme dva jednoduché železné hrnce, něco calabas (čti kalabas, tykví), jež se hodí na talíře, láhve a vůbec na všeliké jiné nádoby. Jedna větší, naší podobná chatrč slouží »peonům« (pracovníkům, zde vlastně pastýřům) za ochranu proti deštům a noční rose. Největším jest »corral« (čti korral), ohrada pro dobytek, který se sice ve dne volně pase, a mnohdy též daleko, několik dnů cesty se zaběhne, jehož větší část však zvečera sem k přenocování se zahání, aby zúplna nezdivočil, a hlavně k ochraně mladších kusů před jaguary, o něž tu není právě nouze.

Tak zde sedím, obklopen kolkolem panenskou dosud přírodou, a píši tyto řádky. Předě mnou prostírají se tam, kde lesní ostrůvky pohled nezamezují, rozsáhlé savany, sem a tam na obzoru vznášejí se oblaky dýmu z hořících savan, z nichž vyletují zástupy kobylek, poskytující vítanou kořist poštolkám, ostřížům a jiným dravcům je pronásledujícím. Po druhé straně bublá malý potok uprostřed drobné traviny, ohraničené hustým lesem, a tím jest popis mé nynější residence dostatečně vyčerpán.

Skorem bych byl pozapomněl na zdejší pány republikány, kteří špinaví, roztrhaní, dnes slaví jakýsi »carneval« při monotónních zvucích kytary. Ti tak ještě patří k doplnění dekorace mého bydliště.

Teď však chci již počítí s popisem svých denních vycházek. Časně zrána, ještě za soumraku, osedlám si koně; ozbrojen puškou, revolverem a nožem a maje k sedlu připjatou torbu na lahve a podobné věci, buď sám, nebo ve společnosti jednoho ze svých Indiánů lovců, který na oslu mě doprovází, vyjždím do lesů, pokud možno daleko od zdejšího »hata«. Tam osedláme svá zvířata, přivážeme je na místo, vhodné k pastvě, a pěšky podnikáme výlety do vnitra pralesů, na pokraje močálů, nebo do ulic (calles), již shora podotčených, podle toho, jaký jest účel lovu naší výpravy. Pušky majíce pohotově, tiše kráčíme vpřed – tiše, jako ta velebná příroda vůkol nás. Jsou-li pokraje lesů, savanové lesíky, oživeny štěbetem tak mnohých ptáků, zde panuje ticho, jehož jednotvárnost přerušuje pouze ono podivuhodné silné vřeštění samotářského vřešťana, křik lesních kurů nebo krákoravé »kakao, kakao« vyplašeného černobílého, orlovitého dravce. Sem a tam, ještě na pokrajích savan, společnost odpočívajících supů oživuje ráz zajímavé, ale poněkud jednotvárné krajiny. Brzy však jeden po druhém se vznesou do oné orlí výše, s níž jejich bystrý zrak pátrá po zdechlinách, kterých ovšem zde, kde jaguar páše hojně škody jak na dobytku, tak na divokých zvířatech, vždy hojně naleznou. Postupovati stále vpřed není tak snadné, neboť brzo vysoká tráva na pokraji lesů, sahající až přes naše hlavy, brzo neproniknutelné houštiny pralesa staví v cestu velké obtíže. Zdejší ostré trávy i jiné rostliny jsou věru požechnány na trny, bodliny, ostny, vnikající často až do masa, a tak často celé kousky oděvů, ba i několik kapek krve jest nám zanechati cestou, jakožto daň, již vyžaduje příroda od zvědavců. A což teprve naskytnou-li se cestou celé osady zde hojně, dívoce rostoucích ananasů, a není-li možno vyhnouti se jejich ostrotrným listům! Nejhorším však nepřitelem lovcovým jsou myriády krvelačných moskytů, kteří s pravou d'ábelskou zuřivostí člověka napadají. Může-li si laskavý čtenář, snad sám též poněkud lovec, představití podobných útrap? Ó moskyti, kolikrátě přivedli jste mne vysíleného nebo zimnicí zchváceného bezmála v zoufalství!

Napjatému a bystrému sluchu lovcovu neušly blízky hlas nějakého kurovitého ptáka, nebo tiché, opatrné kroky blížící se srny, snad i jiného vzácnějšího ssavce, nebo polohlasité chrochtání pekaria a vodních vepřů, plavounů velikých (*Hydrocherus Capybara*), a příkrčen, opatrně se proplétaje všemožnými překážkami, lovec se tiše blíží k místu, prozrazujícímu možnost brzké kořisti. Běda, způsobil-li neopatrným šlápnutím nebo podobně jen sebemenší šramot, pak necht' se rozloučí s kořistí! Jest tedy lovci každý sebemenší, zbytečný pohyb těla nemožný, a to zrovna výborně se hodí moskytům. Celé zástupy těchto malých trýznitelů pobodají ho v tváři, na rukou, vůbec po celém těle, ano, svým podivuhodně sestrojeným sosákem i šat propichují a závodíce takto vespolek, naplňují svá vyhublá tělíčka krví tou měrou, že téměř pukají a lovci jest zatíti pevně zuby a chrániti alespoň tvář proti nejrzejším útočníkům, jimž není nic svatého. Dokud jsou hladovi, tak lehce je odehnati nelze, a v drzosti vyrovnají se jim leda ještě některé mouchy. Neznám horšího nepřítele pro sběratele a lovce v tropech, nehledě k těžkým, klimatickým nemocem, nad nepatrné a přece tak udatné a drzé moskyty.

Ujišťuji laskavého čtenáře, že číhaje na jaguara v noci, nemohl jsem vydržeti déle než hodinu, a pak všecek zoufalý, posílaje jaguara i s moskyty k d'asu, pádil jsem k svému příbytku a vrhl se pod ochranu své bohužel nedostatečné veliké sítě, probodán jsa skrz na skrz, a ačkoli i zde bylo mi ještě hodně zápasiti proti všelikým útokům jejich, zdálo se mi přece, jako bych byl v nebi. Tělo Evropana, útokům moskytů dosud nenavyklé, oteče; každé píchnutí tvoří malou oteklinu, a celé tělo vypadá jako při začátku neštovic, nebo jako by bylo postiženo jakousi kožní nemocí. Zimnice bývají často z noci špatně prospaných a z podrážděné kůže. Na pozoru jest se míti před upíry, kteří, ačkoliv zde nejsou právě hojní, přece mohou způsobiti velké nepříjemnosti koňům i neopatrně spícím osobám. Jeden z mých koní byl kousnut a ztráta krve byla tak značná, že po dvě neděle churavěl. Druhou noční nepříjemností jsou hadi, o něž zde není žádná nouze a kteří sem v noci přicházejí buď za slepicemi, nebo za ohněm. Tak jsem našel ráno pod svou bednou, nedaleko svého lože (*chinchora*), svinutou »mapanares«.

Nyní však se vraťme opět k loveckým vycházkám. Obyčejnou, ale vítanou kořistí pro výborné maso bývají mně kurovití ptáci jakuri (*Penelope*), nebo krásný, veliký hoko pospolitý (*Crax alector*), zde »pahui« zvaný, sem a tam, ovšem řídkěji, i zdejší srny, jejichž lov je velmi zajímavý. Lovec proti větru se blíží k pasoucí se srně, v ruce třímaje červený kus látky, obyčejně svou houni, která jsouc sešita ze dvou kusů látek barvy modré a červené a v sedle připevněna, vždy na cestu se nosí. Když zvěř spatří lovce pomalu se blížícího, prohlíží, pozvolna k němu přicházejíc, zvědavě tvora sobě dosud neznámého, a teď jest lovci nepohnutě

stanouti, až když upokojená zvěř opět počne se pásti. Pomalu lovec se blíží, až se dostane na dostřel, načež rychle namířiv, ránu vypálí. Má puška, od p. Novotného v Praze, prokázala mně již mnoho dobrých služeb.

Výbornou kořistí jest, je-li lovcí štěstěna přízniva, stádo »pekariů« (zde »váquiras« zvaných), divokých vepřů, jichž snadno možno zabít dostatečný počet kusů a jejichž nasolené a na slunci sušené maso se hodí po několik neděl k ukojení hladu vždy lačných lovců. Často při svých vycházkách jsem našel čerstvé stopy jaguarů, jednou i stopu zdejšího zástupce lvů, pumy, a hluboké, do bahna zapadlé šlépěje jihoamerického tlustokožce tapíra, ale pro bahnitě a dosud zavodněné lesy nemohl jsem stopy jejich sledovati. Zato ulovil jsem dva pěkné exempláře plavouna velikého (*Hydrocheus Capybara*), jehož maso však, zapáchajíc poněkud rybím tukem, není právě lahůdkou. Dva pěkné exempláře vřešťanů musel jsem zahoditi, když zabloudiv, celé dva dny lesy a savanou jsem se potuloval, a ulovené opice zatím se staly k preparaci úplně nepotřebnými. Pěknou sbírku dravých ptáků jsem získal v zdejších lesích, asi šestnácte druhů, též tři druhy tukanů, něco vodního ptactva a jiné méně zajímavé ptáky, a to vše ulovil a preparoval jsem v době jednoho měsíce. Zvláště milým byl mně jeden druh malého, skvostně barevného trogona. Největší však radost jsem měl, ukořistiv krásného supa královského, jež jsem zastřelil poblíže svého obydlí. Jaguar, který se ploužil již po delší čas v nejbližším okolí našeho obydlí, zadával jedné noci větší krávu a na její mrtvole zabil jsem se svým indiánským lovcem Isidrem dva jaguary. Byli to dva vyrostlé, krásně zbarvené exempláře, jejichž podrobný popis čtenář nalezne ve výborném díle Brehmově »Život zvířat«. Kolibříků, těchto poletujících skvostů mezi ptáky, neulovil jsem zde tolik jako v horách. Poprvé živého spatřil jsem tu nádherného »*Chlophornis ornata*«, zde »králem kolibříků« zvaného. Poslal jsem jej darem – jakož i jiné – našim pražským sbírkám.

Projížděje koňmo a se psy zdejší savanny, ulovil jsem několik tučných pásovců; dobré exempláře jsem preparoval, a ostatní posloužili jako velká lahůdky k obohacení našeho dosti chudého stolu. Co do jakosti maso pásovců lahodou a jemností rovná se masu nejlepší evropské slepice. Proto obyvatelé zdejší velmi pronásledují toto zvíře a poměrně draho je platí. Též jsem ulovil zdejší stepní lišku, několik králíků a podobné maličkosti. Pokud ryb se týče, jsou prý některé zdejší říčky dosti bohaty na elektrické úhoře, avšak čas jejich lovu jest teprve v březnu a v dubnu; pak jsem je lovil a poslal do sbírek evropských, též našemu museu.

Chci se zmíniti o jiné rybě, již mám v dostatečné vážnosti a úctě a pro niž často jest mně vyhnouti se chladicí lázni, která při zdejší teplotě tak jest potřebná. Jest to »*Caribe*« (*Serrasalmo rhombeus*), ryba známá ve všech zdejších řekách, a vypravuje-li se sem a tam cosi

přehnaného o dravosti a loupeživosti její, jest třeba přece doznati, že v základech jest pověst ta pravdivá. Běda poraněnému zvířeti nebo člověku, kterému jest přeplavati řeku, v níž ryba tato žije! Já sám viděl jsem na vlastní oči, že v malé říčce, sotva 6 metrů široké, ale hluboké, kterou při svých vycházkách denně musím přebrodit, pokousáni byli rybou touto při koupání dva ze zdejších lidí a jeden osel, jenž měl tělo poraněné a několik hnisajících ran (zachází se zde totiž velmi nelidsky se zvířaty a hlavně s osly), a jenž byl po přebrodu na některých místech jako by ožrán. Moje nechť, koupati se v místech takových, je tím zajisté dostatečně odůvodněna.

Na hady jsou krajiny zdejší dosti bohaty, hlavně chřestýše se zde obávají. V poříčí řeky Tigre, asi den cesty koňmo odtud, často se objevuje anakonda (*Boa anaconda*), já však dosud žádné neuložil, doufám však brzo podniknouti na této řece větší lovecké výpravy^[10]. Aligatoři čili kaimani v řece Tigru nejsou právě vzácností, ale na blízkou mého bydliště nebyli spatřeni, leda malý *Gavilus punctatus*.

Brzy počne příhodný čas k lovu leguánů, které zdejší Indiáni jedí. Na hmyz zdejší okolí jest velmi chudé; vinou jest však i nepříznivého času, že jsem skoro docela nic neuložil. Z krásných motýlů *Papilio*, *Morpho* a *Caligo*, již v poříčí řeky Guarapiche tak jsou hojní, za deštivého počasí nespatriil jsem zde než dva exempláře, a o větších nebo vzácnějších broucích není ani slechu. Velmi zajímaví zato jsou zdejší mravenci a termiti, kteří ovšem počtem, velikostí, stavbami daleko zůstávají za druhy africkými, jež jsem sbíral na západním pobřeží Afriky.

Nyní se vrátím k svým denním vycházkám. Ulovíme-li nějakou větší kořist, z vnitra lesa dopravíme ji tam, kde jsou uvázána naše zvířata, a obyčejně naložíme ji na osly, a tak odpoledne, ne-li až večer, vracím se v humoru dobrém nebo špatném, podle toho, jaká byla kořist a lovecké štěstí, ale vždy pořádně zemdlen a vyhladověn k »domácímu krbu«. Byl-li časně z rána výjezd můj příjemnou procházkou, není takým návrat můj domů. Tropické slunce nezdořile pálí, kůň znaven pracně se prodírá travou někdy zvýší člověka, voda všude jest bahnitá, smrdutá a nejsouc téměř žádným stínem chráněna, má skoro touž teplotu jako vzduch.

Přijda »domů«, naleznu svoje jednoduché jídlo, záležející obyčejně z trochy mléka, »kasavy« a »carne seca«, již připraveno. Kasava, zdejší chléb, podobá se více tvrdému, bílému kartonu, který teprve před jídlem máčeti se musí, jest připraven z mouky »youcy« (*Manihot utilissima*) a peče se na zvláštních, železných, velkých, kulatých plotnách. »Carne seca« jest nasolené, na slunci sušené hovězí maso. Nějaký na ohni pečený banán, nebo sladká batáta, jsou sem a tam bohatým přídatkem mého stolu. Jinak ovšem jest, zabil-li jsem něco pěkného nebo když byla chycena nějaká želva, které mají velmi chutné maso a které jsou právě nyní, kdy počínají se

savanny zapalovati, obyčejnější kořisti zdejších pastýřů. Po jídle nastává mi nová práce, totiž preparace ukořistěných přírodnin. Na odpočinek zřídka kdy lze pomyslet. Za největšího vedra usedám a stahuji tu některého čtvernožce, tu opět ptáka – práce, ke které jest nejvíce potřebí hodně mnoho trpělivosti.

Sotva že k práci zasednu, jsem často v pravém smyslu slova poset mouchami, přivábenými zápachem masa, které v drzosti závodí pouze s obletujícími moskyty, zde bohudík měrou řidší se vyskytujícími než v lese. Sběratelská činnost tato bývá tím méně příjemná, když kolem páté hodiny objeví se roj maličkých, sotva pouhým okem viditelných mušek písečných, řečených nhen-nhen, které zahalující mi obličej i ruce, způsobují palčivé bolesti. A což teprve, když věc jest preparována a běží o její další zachování, o transport do města Maturina a odtud do přístavního místa »Caño colorado«, odkud teprve se zasílá na anglický ostrov Trinidad k další dopravě do Evropy! Nesnadno jest vpraviti se v postavení sběratele přírodnin v pásmu tropickém. Opatřen jsa prostředky pouze nejprimitivnějšími, a nemaje často ani nejnevýhnutelnějších potřeb jako beden, skříněk, lahví, zápasiti musí kromě toho i s jinými překážkami a obtížemi, s indolencí zdejších Indiánů a míšenců, kteří často i tam, kde jim kyne dobrý plat za nalezené zajímavé přírodniny, ze své pohodlnosti nikterak se nedají vyrušiti. Často celé dny, ba neděle prší, vzduch jest nasycen vlhkostí tak, že prach, sůl v několika hodinách se rozplyne – tu pak má cestovatel sušiti hmyz nebo vycpané ptáky! A jak musím zápasiti proti mouchám, kožojedům, hlavně však proti mravencům; ani arsenik jich neodstraší a vše podléhá jejich rušivé moci, ovšem že pak posléze i oni zahynou, ač teprve potom, když již moji práci zpustošili.

Příroda ne tak snadno dá si odejmouti, co podle zákonů přírodních jí patří, a tak každý kus mých sbírek jest kus boje člověka s jeho stvořitelkou. – Tím se stává často, že při veškeré opatrnosti a práci mnohý cenný exemplář se mi zkazí, nebo že to, co jsem obtížným lovem a namáhavou preparací pro radost si uchystal, nemilou náhodou, např. upadne-li osel při přebrodu četných říček, úplně se zničí. Tak před několika dny, když jsme se plavili v malé loďce přes rozvodněnou řeku »Guanipu«, překotila se loďka s námi, já ztratil sedlo, vak s prádlem a dvě sbírky přírodnin. A že jsem se sám, obtížen puškou, neutopil, jest mně dosud pravým zázrakem. Podobným způsobem přišel jsem též o mnoho věcí při svých výpravách v Africe. Tak leží pochovány na dně řeky »Guanipa« též tři dary, které jsem měl určeny pro české museum a to královského supa, trpasličího mravenečníka a velké hnízdo vlhovce chocholatého – *Ostinops cristata*.

Ustávám od dalšího líčení těchto temných stránek činnosti sběratelské a počnu zase tam, kde jsem přerušil popis denního svého života.

Okolo šesté hodiny večerní veškera další práce stává se úplně nemožnou, ba ani seděti nelze, neboť přečetná hejna moskytů, této pravé trýzně krajin tropických, se zatím vyrojila. Nadarmo se halím do houně, nadarmo oblékám svůj gumový plášť, všudy proniknou, všade bodají – toliko uchýliv se mezi dobytek k rozžatým ohňům, nalézám trochu úlevy. Nevím, kterak je možno, že bych byl málem pozapomněl jiného, zde tak nevyhnutelného denního zaměstnání, jež nutno nejméně dvakrát, až třikrát denně opakovati. Míním totiž prohlídku nohou a vyřezávání do nich zažraných – blech, *Pulex penetrans*. Bůhví kolikátou nepříjemností jsou zdejší štěnice. Samička řečené blechy jest o něco menší blechy evropské a barvy narezavělé; starajíc se mateřsky o své pokolení a zachování rodu svého (k blahobytu zdejšího lidu zajisté tak potřebného), zavrtává se hlavně do nohou (avšak často i jinam do těla, tak i do čela) a to hlavně pod prsty a zde dobře zavrtána klade vajíčka. Prvního dne necítíme skoro nic, leda svrbění na místě, kam se zavrtala, brzo však počne místo to hnisati a boleti, i jest nejvyšší čas, abychom si matku i s celou nastávající rodinou vyoperovali, což nelze vždy bez bolestí. Jak jsem se již dříve zmínil, není ji při zavrtávání téměř ani cítiti, ani viděti, takže teprve potom ji zpozorujeme, když rostoucí bolesti a bílé místo s černým bodem označí tohoto nepříjemného a nepovolaného hostě. Laskavý čtenář sotva uvěří, že já jsem si často denně až i 20 zavrtaných a zavrtávajících se blech vyoperoval, a že jeden z mých lidí, zanedbav jednoho dne obvyklého prohlížení svých nohou, druhého dne dokonce přes 40 jich vytáhl! Mimo toto nemilé zvířátko jsou i rozliční jiní tvorové, náležející k čeledi roztočů, svrabů atd., nepříjemným přídatkem pobytu zdejšího. Pitím zdejší vody povstávají též některé kožní nemoci, i byl jsem po delší čas podobnou nemocí trápen a při tom nohy mé, poseté blechami, byly v takém stavu, že bolestí jsem ani nespál a jen s obtíží v sedlo se vyšinouti mohl. Jiný ovšem, mnohem nebezpečnější nepřítel, který trápí a sužuje Evropana dosud neaklimatisovaného, jsou různé klimatické nemoci, jako dysenterie (červenka), zimnice a jiné. – Od šesté hodiny počínajíc, rychle se stmívá, neboť tu není onoho zdlouhavého, krásného přechodu od světla ke tmě našich severnějších zemí. Vysoko nad našimi hlavami, za ohlušujícího křiku, táhne několik set papoušků, hledajících svého oblíbeného místa ku přenocování, aby pak časně zrána touž cestou vrátili se opět tam, kde rozsáhlé sady stromové s uzrálými plody na celý den je zaměstnávaly. Sem tam některý opožděný dravec spěchá, aby před západem slunce našel obvyklý svůj strom nebo čekajícího již druha svého. Zdáli na savaně přibližuje se stádo dobytka, poháněné »peony«, a slyšeti již monotónní zpěv, pobízející skot do »corralu«. Býk volá soupeře k zápasu

a prudký často boj nastává, až laso, hozené na krk některému ze soupeřů, ochladí bojovnou náladu. Konečně vše utichne, až na diskantní zpěv tisíců moskytů a jakéhosi jednotvárného do mol popěvku mého Indiána, jenž se doprovází na čtyřstrunném »cuatro«, primitivním druhu kytary. Pokud moskyti dovolují, sedíme mezi dobyt看em při ohních, já naslouchám vyprávění peonů, nebo se jich sám na zajímavé věci vyptávám.

Před osmou hodinou již obyčejně uléhám k spánku, což ovšem lehce se řekne, ale ne tak snadně provede, neboť tu jest potřebí opatrnosti a rychlosti, chci-li míti aspoň trochu pokojnou noc. Ochranná síť bývá totiž pokryta sty moskytů, kteří zdánlivě trpělivě čekají na svou příští oběť, o miliardech vzduchem poletujících ani nemluvě. Tu jest mně opatrně pozvednouti jeden cíp sítě, dosahující až k zemi a všude kameny obtěžkané, a rychle vrhnouti se dovnitř. A přece do vnitra vniknou a celou noc mne bodají. Ráno nacházím uvnitř mnoho moskytů krví napitých, na nichž nekřesťansky se mstím. Noční ticho ruší jen savanní kulíšek a vzdálené, smutné, jednotvárné volání lenochoda nebo stromového mravenečníka. Jinak ovšem jest, prochází-li se na blízku zamilovaný, po družce volající jaguar. Ačkoli tělem i duší lovec, jest mně i jeho řvaní nyní lhostejné, neboť nehodlám po druhé tělo své vydati na pospas moskytům. Tedy až v lepším čase, kdy těchto trýznitelů bude méně! Konečně víčka se mně zavírají a jen ještě nějaký lidumilný šváb americký, který má ve chvalném zvyku, že kůži na prstech u nohou okouše, nebo kolem poletující upír, zdržují mne od spánku, ale přes to, že moskyti sem tam sítí k tělu přiléhající statně bodají, zemdlenost zvítězí, a já proto čtenáře s pozdravem až do shledání opouštím.

»Caño amarillo«, Venezuela 2. 2. 1890

Z CESTY NAPŘÍČ JIŽNÍ AMERIKOU

Po Orinoku

Širším vrstvám čtenářstva po veletoku Amazonu a La Platě nejznámější řekou jihoamerickou zajisté jest Orinoko.

Kdo nečetl ve svém životě alespoň úryvky z Humboldtových cestopisů aequinoctiální Amerikou, krásné, někdy skoro příliš poetické knihy přírody, cestujícího odvážného přírodozpytce, průkopníka nových směrů? A jedním z jeho nejúchvatnějších, v Evropě nejpopulárnějších líčení jest jeho znamenitá, tehdy za mnohem příznivějších okolností šťastně provedená cesta po Orinoku, Atahapu, Riu Negru, a Casiquiareu a zpět k východišti výpravy, která přinesla tolik obohacení přírodním vědám. – Nuž, a bylo to právě jeho líčení úchvatně krásné přírody podle břehu Orinoka, které mě pobádalo, abych v týchž stopách krácel a krok za krokem touž cestu vykonal.

Jednou z nejkrásnějších, nejimposantnějších partií, kterou také Humboldt s nadšením v »Pohledech na přírodu« vylíčil, jsou orinocké strže, vodopády, víry atd., pro které Španělé i Francouzi mají jméno »los raudales« = les rapides. Ačkoli jest jich od Urbany přes 33, přece mluví jen o dvojích, totiž o aturských, kde před 150 lety mniši misionáři založili místo: Sv. Jan Nepomucký v Atures, podle jména tehdy tam žijících, již za Humboldta vymřelých Indiánů »Aturů«, a dále na jih ležící, neméně veliké »Maypures«. Zde čekala mě největší protivenství a útrapy.

Dne 9. prosince 1892 dostal jsem se do Caicary (čti Kajikary), posledního bodu polocivilisace na Dolním Orinoku. Až sem cestování malými, špinavými parníčky bylo poměrně snadné, však odtud vznikaly obtíže. Ubytoval jsem se i se svými zavazadly, kterých jsem měl přes třicet kusů, do staré, rozpadlé chatrče, poslední povodní částečně poražené. Ze svých pláštíků a houní zbudoval jsem si čtvrtou chybějící stěnu. Předě mnou hučelo mohutné, nyní za nejnižší vody přece asi 6000 stop široké Orinoko. Dvě nebo tři malé indiánské kanoe pluly po proudu řeky – jinak všude klid málo obydlené krajiny.

Caicara po přestálé revoluci byla skoro neobydlena, v celé vesnici sotva bylo dvacet mužů. Co pomohl mi poruční list samého presidenta k přednostovi caicarskému, k černochovi, který na štěstí uměl číst a psát, aby mi ke zdaru výpravy všemožně pomáhali Indiáni (ovšem za dobré zaplacení), když v okolí caicarském zbyli toliko neduživí, starci, ženy a děti? V Caicaře pak jen »Caballeros« (panstvo, čti Kavaljero – kavalír ze slova caballo, kůň, tedy jezdec, z dob

rytířských – šlechtic), které při vši špíně a polonahotě své samo se čítalo mezi »hidalgos« (hidalgo, šlechtic)! Nejméně polovina z nich titulovala se: Coloneles, Generales (plukovníci a generálové).

V nejbližším mém sousedství hráli celé noci v karty, ještě o zbytky peněz z loupeží, páchaných za revoluce; já, maje lože udělané na přič zavazadel, ani dobře vyspati jsem se nemohl z obavy – aby některý ten »colonel« nebo »general« nedostal v noci laskominy přesvědčiti se, jakého asi obsahu jsou některé z mých beden nebo kufrů.

Účelem mého zdejšího pobytu byla naděje, že koupím loď, hodící se k další plavbě po Orinoku, pokud možno až přes peřeje atursko-maypurské k řece Atapabu, kde doufal jsem získati jiné Indiány.

Poštěstilo se mi najmouti několik Indiánů a míšenců z protějšího břehu Orinoka; huře bylo s lodí. V celé Caicaře bylo sotva šest dřevých kocábek, jen jedno větší »bongo« (loď na únos 100 centů) a jedna pěkná »kuriara« kanoe (Indiány z jednoho kmene vydlabaná loď).

Ta se mi zamlouvala velice svou prostranností, štíhlejším tvarem a při solidní pevnosti svou poměrnou lehkostí. Její vlastník mestiz (míšeneček) chtěl využítovati mých nesnází a teprve když jsem se tvářil, že upouštím od svého úmyslu dále cestovati, prodal mi ji za cenu dosti vysokou asi 400 zl. r. č. Jeho stála kdysi jen trochu prachu a olova – střeleného do bývalých majetníků.

Kajikárští míšenci podnikají každého roku větší, dobře ozbrojené výpravy na řeky Cuchivero (čti Kučivero), Cauru (Kauru), kde v lese sbírají v dubnu dozrávající vonný plod sarrapie, tonky (*Dipteryx odorata*), čtenářům, milovníkům rapé, zajisté dobře známou.

Na hořejším toku Caury bydlí divocí kmenové Indiánů: tak kmen Guagnugnomů. S těmi Caicarští svedli bitku a krví zbrocená padla kanoe náčelníka do rukou mestizů, ohnivou zbraní lépe ozbrojených. Z bývalé válečné kanoe za dva dni udělali jsme dobré »bongo«; kanoe byla 10,5 metrů délky, 1,69 metrů šířky a 0,77 metrů hloubky. Dali jsme jí nová vesla, stožár, opravili velkou, tzv. »římskou« čtvercovou plachtu, z palmových listů pletenou stříšku, »el toldo«, a na stěžeň upevnili prapor českých barev.

Prívětivá, snědá jedna černovláska Caicarská mi jej sešila. Nemaje po ruce lepšího materiálu, rozpustil jsem v želvím oleji domorodé, šafrán zastupující červené barvivo »Bixy Orellany« a tímto na kanoi zhotovil nápis »Praga« (tak se vyslovuje ve španělštině naše Praha).

Křest se vykonal málo slavnostně. Slunce mne pálilo, moskyti píchali a indiánská mládež válela se na břehu v písku, divíc se mé trpělivosti.

Kanoe »Praha« hotova byla na cestu, ale všechna zavazadla unésti nemohla; nezbyvalo než najmouti ještě jednu kanoe pro 12 pytlů soli, kterou jsem výše na řece, na levém břehu u llanerů (gauchů) vyměnil za peníze, tabák a sušené maso. Za střelby z ručnic i revolverů, zevlujícího malého obecenstva caicarského, vděčného, že mým příchodem a dobrodružným plánem dána jim byla látka k hovoru a naděje ke škodolibosti, až s nepořízenou se vrátím od peřejí Orinoka, má kanoe »Praha« opustila svou druhou vlast. Plachta napjata, prapor vytažen a za dobrého silného větru, vlny hbitě rozrážejíc, kanoe pyšnila se v svém novém hávu, svou rychlostí a lehkou řiditelností.

Zajisté po prvé nad vodami tropické Ameriky vlály české barvy!

Svou velikostí Orinoko jest třetí řeka horké Ameriky. Délka jeho 380 zeměpisných mil, šířka delty 26. Ještě 100 mil od ústí jsou místa, kde Orinoko v době periodických dešťů jest přes deset tisíc stop široké.

V oblast Orinoka padá něco přes 400 řek a říček, z nichž v době dešťů asi pět jest mohutnosti Dunaje a 30 větších Vltavy a Labe. Řečiště Orinoka jest aluviální, jen první jeho třetina toku běře se ložiskem žuly a syenitu. V tropech jihoamerických, severně od rovníka, počínají se veliké periodické deště počátkem května a končí říjnem, mimo menší pozdní, v čas sucha padající deště. Orinoko se rychle rozvodní, zaplaví břehy a tvoří na levém břehu až přes 200 km široká jezera – laguny. Při změně sucha a dešťů vznikají na Orinoku nebezpečné bouřky, zvané »Chubascos« (čti Čuvaskos). Na obzoru náhle se zjeví úzký, jako noc černý, s úchvatnou rychlostí se blížící mrak. Za krátko, někdy v několika minutách, černá mračna pokryjí celou oblohu a utvoří večerní pološero. Dosud panuje bezvětří. V přírodě, až na poděšené Guanaguanare, Gavioty (Sternae) a nařikající papoušky panuje příšerné ticho. Tu zaduní prvý úder větru, koruny stromů zašumějí, slabé a choré se kácejí, ohebná palma rychle skloní svou královskou korunu před mocným vichrem a řeka se rozčeří. Údery vichru opakují se rychlostí stále větší a konečně rozzuřen, zlobu a zkáza vůkol metaje, »el chubasco« burácí nad hladinami vod i lesů. Orinoko se rozvlní jako moře, a běda nepřipravenému plavci, nalézajícímu se daleko od břehu, na písčině neb na pobřeží před větrem nechráněném. Buď překotí jeho loďku vichr, neb vysoko jdoucí vlny Orinoka naplní kanoe nízkých okrajů.

»Chubasco« tvoří i víry – není plavce na dolním Orinoku, který by neměl o tom smutné zkušenosti. Mimo tyto vichry dosti potměšilé, plavbu stěžující jsou »fugas« a »bolimas«, větry náhle přicházející se strany opačné, trestající neopatrnost kormidelníkovu překocněním kanoe.

Jiná nebezpečí jsou na Orinoku písčiny, velké, plovoucí z břehu vyvrácené stromy, skaliska, imposantní peřeje a vodopády horního toku, konečně loupeživí Indiáni metští, kteří však jen v určitých obdobích přepadávají neb jinak obtěžují plavčí se kramáře a sběratele pryže.

Visí tedy majetek a snad i život cestovatelův mnohdy na nitce – na velké opatrnosti a na zájmu indiánských divochů.

Pobřežní vegetace na dvou třetinách Orinoka jest poměrně chudá; teprve za peřejemi počíná se bohatý prales. Břehy horního toku jsou již skoro úplně neobydleny; – pravý, ve svéráznosti neporušený Indián raději bydlí hluboko v nitru na menších přítocích. Taková jest řeka, kterou kanoe »Prah« se plavila. Celá »Prahou« vykonaná cesta vedla šesti řekami přes 1500 kilometrů. Přišel na civilisovanější, střední tok řeky »Negra«, prodal jsem ji za třetinu ceny brasílskému míšenci, sběrateli kaučuku. Slíbil mi, že jméno »Prah« mé věrné družce i nadále zachová. Odevzdává je cizím rukám, loučil jsem se s ní jako s drahou mi osobou. Svému jménu činila čest, všechny naděje mé splnila. Mnohdy jen svou pevností a lehkostí zachránila před zkázou můj majetek, mé sbírky. Kde asi nyní se plaví? – – –

Můj denní život na kanoi »Prah« s počátku mě zajímal, později stával se nesnesitelný svou jednotvárností, melancholií břehu a mou churavostí. Pokud vál dobrý pasát, bylo nám dobře. Málo práce, teplota snesitelnější a rozkoš všech rozkoší ubohého cestovatele – žádní moskyti a komáři. Ale běda, panovalo-li bezvětří, nebo pluli-li jsme od peřejů nahoru, kam pasát nesahá! Tu bylo nám opouštět střed řeky, jít těsně k břehům a s vesly a žerděmi brát se pracně proti toku. Někde prudkost toku byla taková, že jen »à la espia« mohli jsme se plaviti. Děje se to takto: dlouhé, lehké, na vodě plavoucí lano z »vousů« palmy »Chiquichique« (čti Čikičike, ve světovém obchodě známa jako *piasava*), jehož jeden konec na přídě »Prah« byl přivázán, neseno napřed v malé kanoi, pokud stačila jeho délka, a konečně přivázáno na nějakou vyčnívající větev neb kořen. Po tomto lanu kanoe tažena nahoru, zde na strom zavěšena a táž operace opakována.

Tímto způsobem někdy za den namáhavé práce neurazili jsme více než 6–8 kilometrů. Obrovské množství moskytů trápilo nás od šesti hodin ráno přesně do šesti hodin večer, že často i mé Indiány opouštěla chuť k další práci.

Jinde zavadili jsme o hnízdo divokých vos nebo spadli nám do kanoe nebezpeční mravenci, bolestný zánět a horečku působící – »de siete fuegos« (sedmíohňoví). Spas se, kdo můžeš! Já se zabalil houněmi »tolda« a zalezl mezi zavazadla, Indiáni vyskakovali do lesa, nebo nedbajíce kajmanů vrhli se do řeky.

Každý den ráno někdo z nás v malé kanoi se plavil napřed, aby po březích lovil nebo chytal ryby, jichž Orinoko má hojnost. Na písčínách vyhrabávali jsme vejce želv – někdy 120 v jednom hnízdě – nebo jsme chytali harpunami želvy. Potrava i její příprava vždy tatáž.

Jedenáctkrát jsem změnil své Indiány, třikrát mi uprchli, zůstavivše mě osudu. Nejhorší partií celé cesty »Prahy« byly obtížné a nebezpečné přeje atursko-maypurské na Orinoku, a proudy »cachoíêras« sv. Gabriela v Brazílii na Rio Negru. Tři a třicet přeje, strží, proudů bylo »Praze« projíti. Čtyřikrát byla tažena po suché zemi, přes žulová skaliska, obcházejíc velké přeje, a to s hrstkou nespolehlivých, někdy úplně divokých Indiánů. Dnes se mnou statečně pracovali, nazejtří z jakékoli příčiny, polekáni mou nemocí a ze strachu před nákazou, mi uprchli. Několikrát má kanoe, stržena vírem, narazila na jedno z tisíce skalisek v mohutných přejech Orinoka. Ale jako by byla z korku, statečně vydržela – má nezapomenutelná »Praha«.

Obyčejně o páté hodině odpolední utábořili jsme se, pokud bylo možno, na ostrůvcích nebo písčitých výběžcích břehu. Kanoe posunuta na písčinu, pevně přivázána, naneseno hojnost suchého dříví, a brzo zapraskal veselý oheň tam, kde mimo nás daleko široko nebylo jiného lidského tvora. Některý z Indiánů šel šipy nebo harpunou lovit ryby, já s puškou do pralesa, sbíraje přírodniny a čekaje, až zapadající slunce přinutí kurovité ptactvo, aby vyhledávalo si na noc příhodné místo. Nejedem hoko, volaje tlumeným, jako druhým hlasem svou družku, když vedle ní usedl, netušil, že na ně na oba čeká smrt, že týž večer vařiti se budou ve společném našem hrnci. –

V tropech přechod dne v noc nastává tím rychleji, čím blíže rovníku. Na horním Orinoku asi v 15 minutách. Pár mrzutých ararů (indiánsky, španělsky gvakamajů) neb hejno menších papoušků, u nás oblíbených, zvaných »amazonských« a veliké množství volavek, a jiné a jiné vodní opeřené čeládky nepokojně poletuje se stromu na strom, až najdou místo, slibující pokojnou noc. Moskyti přestali poletovat. Noční jich zástupcové na štěstí v této části Orinoka a za suchého počasí nepřicházejí. Tma sklání se nad mohutnou řekou, obrovské stromy pobřežního pralesa vrhá hluboké černé stíny. Vůkol vládne hluboké ticho. Nikdy neslyšel jsem na Orinoku onen noční koncert zvířat, jež Humboldt tak mistrně líčil. Snad od té doby zvířena se zmodernisovala.

Jen žabka nebo cvrček občas se ozvou. V řece pak, přivábeni leskem ohňů blíže kanoe, hlomozí sladkovodní delfini, dávající častým vyrážením vzduchu najevo svou nelibost. Kajman, lépe řečeno orinocký krokodil, také se přiblíží ke břehu, vztyčuje hlavu a udiveně si prohlíží divný zjev na písčíně, kde ve dne se slunil.

Po večeri blíže ohňů každý uléhá do písku. Indiáni dlouho do noci vypravují si lovecké příběhy a báje o zlých démonech. Já kouřím, piju kávu a na znaku leže divím se kráse jižních hvězd. Konečně usínáme.

A jaguar, tygr jihoamerických lesů – ptáš se, laskavý čtenáři? Snad právě na pokraji lesa opatrně si vyšlapuje. Čenichá a nedůvěřiv, polekán – kluše zpět. Jen tam jest nebezpečen, kde zjev člověka již mu zevšedněl, neb když stáří ho nutí opatřovati si kořist nejsnadněji lovitelnou – člověka. Nám více než jaguaři působili starosti písečné blechy a krvelační upíři. Uprostřed kajmanů a jaguarů spávali jsme zcela dobře – straší tato roztomilá zvířátka více ve vybájených cestopisech, než ve skutečnosti. Za šestiletého pobytu a cest Jižní Amerikou zastřelil jsem jen sedm dospělých a ulovil jedno mládě. Vím toliko o třech případech, kdy lidé byli přepadeni jaguary, žel, stalo se tak jednomu z mých domorodých druhů. Ač jsem zastřelil šelmu, zemřel jinoch po zakousnutí se šelmy v šíji ubožákovu. V Jižní Americe nazývají jaguara »el tigre«, pumu zvou také v krajích severního pásma, kde se mluví anglicky, »horským lvem«.

Aby krajané zvěděli, jak jsem cestoval, a poučili se z toho, že často nevděčně pomlouvají dobrodiní železnic a parníků, vyličím krátce několik dnů prožitých v »raudalech« Humboldtových.

Do »Perica« (čti Perika) přišel jsem šťastně, přes malé nehody v peřejích Caribenu (čti Karibenu) a noční útěk před Indiány Guahiby v ústí řeky Meta, dne 28. prosince 1892. Měl jsem pěknou loď »Pragu« a menší loďku, majetek doprovázejících mě Indiánů urbánských, z nichž polovina lámala španělštinu. Vesele vlála nad »Pragou« červenobílá vlajka, když jsme vjížděli a kotvili pod vrškem »Perikem« (»perico«, malý papoušek). Spokojeně jsem přistal, netuše, co zlý osud na jitro mi chystal. Opět tedy o jeden tuhý kus práce méně a k cíli blíže! V Periku měli jsme vyložití z lodi všechn můj objemný náklad, asi 30 beden a bedniček a 16 malých pytlů soli, a přenéstí jej asi 4 hodiny cesty po zemi na místo zvané »Salvajito« (čti Salvachito).

Spoléhal jsem, že k této práci mimo své Indiány naleznu v Periku dvě nebo tři rodiny Indiánů, sbírajících vonnou sarrapiu (tonku). Ale jaké zklamání! V Periku žila opuštěná, rybolovem se

živící Indiánka, a v »Atures«, tři hodiny vzdáleném, pouze jeden Zambo. Dvě tato místa, dříve asi 12–15 rodinami obydlená, nyní úplně zpustla, vše prchlo před orinockými piráty Manuela Fernandez, který sem před několika měsíci asi se šedesáti Indiány vpádl, vysoko na hořejší Orinoko, ba i do Brasilie.

Co počítí?

S těžkou hlavou ulehl jsem na břeh do chatrče, v jejímž hořejším přepažení ze strachu před četnými jaguary spala ona ubohá, stará, opuštěná Indiánka. Svě Indiány nechal jsem na neštěstí spátí na řece v loďkách.

Jaké bylo mé zděšení druhého dne ráno, když spatřil jsem, že Indiáni mi uprchli, uživše k tomu své piragui (lodice) a nezapomenuvše opatřití se na cestu potravinami z mých zásob! Kolik trpkých dnů na mne čekalo, daleko široko samojediného lidského tvora, který v své opuštěnosti klesal na zvíře!

Svou těžkou lodí nemohl jsem ani hnouti a tak s pomocí Indiánky spravili jsme kus její rozbité loďky, spíše skořápky, a přeplavili se nikoliv bez nebezpečí na protější břeh Orinoka. Uschovali jsme opatrně loďku pod hustou vegetací a pustili se po zemi vyhledati kočující indiány Guahiby kmenů vichadských, méně divokých než jejich soukmenovci ze řeky Mety, pověstní pro své loupežné řemeslo.

Nebudu čtenáře nuditi delším popisem strastí a obtíží, než jsem se setkal s malým kmenem Indiánů od posvátného Guahibům vrchu Uniana a než jsem je přiměl, aby mi pomohli aspoň na přechodu přes první raudaly aturské.

Nejdříve odnášeli jsme kus po kuse, těžká zavazadla přebalivše na menší, z Perika vypálenou pobřežní savanou až k říčce Cataňapo, kde jsme hrozně trpěli moskyty i slunečním žářem. Na slunci ukazoval teploměr 44 °C, v stínu 34 až 35 °C. A tu bylo mi též nositi zavazadla až 60 liber těžká déle než hodinu cesty; byla to většinou zavazadla, jako fotografické přístroje a podobné, které jsem nechtěl svěřiti nedbalosti svých Indiánů. Bylo třeba velkého taktu, abych se srovnal s divokými syny pamp orinockých, aby neumdleli nebo nepřišli na myšlenku zmocniti se velkých pokladů, které v četných bedničkách nikoliv neprávem tušili. Proto nikdy nerozbaloval jsem věci, které by indiánské chtíče mohly roznítit, ale za to takové věci, které naplňovaly pověřivé Indiány úžasem! Neocenitelná byla mi při tom má společnice, Indiánka Manuela kmene Bavina. Mluvila dosti dobře španělsky, a ještě v květu svého mládí žila nějaký čas s venezulánskými mestizy, sběrateli kaučuku, a tak při své znalosti guahibské řeči prokázala

mi neocenitelné služby. Tak např. náčelníkovi mých pomocníků Guahibů vypravovala mnoho o mé čarodějně »Bro« moci a nejprvnější podmínkou naší smlouvy s Indiány bylo podarování přemocnými amulety – skleněnými zátkami z mých lahví na preparáty.

Každý Indián zavěsil si jednu na krk a byl přesvědčen o úplné záštitě proti zlému duchu, přebývajícimu v blesku.

V Catañapo z lián a dřev zrobili jsme prám a vše šťastně přeplavili na protější břeh. Opět bylo nám nositi zavazadla skoro dvě hodiny cesty, dvakrát denně. Já, nošení břemen dávno odvyklý, často jsem klesal únavou. Konečně měli jsme celý náklad v Salvajitu, na protější straně zlověstných aturských raudalů. Zde jsme složili všechno na hromadu a přikryli velikou plachtou »Pragy«. Asi krok od svých pokladů, které musil jsem zde na několik dnů o samotě nechat, zatkl jsem tyč s vlajkou a nahoru narazil – svůj starý anglický klobouk korkový. A tím jsem si podnes jist, kdyby byli v oné liduprázdné končině náhodou táhli směšně bojácni a pověřiví obyvatelé pravého břehu Orinoka, Indiáni Piaroa, že ani jeden nebyl by se dotkl velké, v písku ležící bílé stvůry, nýbrž hrozným děsem jat, byl by spěchal zpět do svých pralesů, a celá pokolení vyprávěla by o onom zjevení. Nebyloť ani mým, jinak velmi drzým Guahibům volno, když vybaloval a stavěl jsem všeliké ty netvory, jako fotografické aparáty a podobné věci.

Vrátili jsme se zpět na »Pragu«, kde zůstaly jen nejnnutnější věci, a zařídili jsme vše k obtížnému a neméně nebezpečnému přechodu s lodí přes »raudaly aturské«. Dne 25. ledna, ve společnosti Guahibů, opustil jsem Perico a vrhl se na druhou stranu Orinoka. Již za hodinu zápasili jsme proti peřejům, smršťím a malým vodopádům příšerně krásného Orinoka.

Humboldt měl cestování pohodlnější. Před 100 lety i tato vzdálená místa na březích Orinoku byla obydlena misionáři a Humboldt šel ve společnosti jejich po zemi, jeho pak lodi byly převezeny a přeneseny tlupou statných, této práci zvyklých aturských obyvatelů. Leč mně bylo souzeno jinak. Já musil v těchto opuštěných krajích, s nespolehlivými Indiány, uchopiti kormidlo lodi a účastniti se veškeré práce i všeho nebezpečí přechodů. Nelituji toho. Aspoň, co jiní pouze s břehu, já viděl z blízka. Žel, nebo vlastně dobře pro tebe, čtenáři, že není mým účelem, popsati zápas naší hrstky, mne a 12 Indiánů, proti zlobám veletoku.

Ale tolik se ti přiznávám: nikde nezkusil jsem více strachu a rozechvění, než v obojích raudalech.

Snad ani tak o svou vlastní osobu, jako o svou loď. S ní má několikaletá práce byla by bývala ztracena i návrat na pobřeží na dlouhou dobu byl by mi býval zatarasen. Jak často, neodolavše síle proudu, stržení jsme byli proti žulovým skaliskům, mezi nimiž marně jsme pátrali po východu, a často vírem otáčení, dostali jsme se na několik metrů před tvář smrti, zející na nás. Prošli jsme šestnácti obtížnými přejezdy, proudy a vodopády. V Siniquaně, podle výroků mých průvodců, již často se utopili Indiáni. Dvě noci přenocovali jsme bez ohňů na ostrůvcích, a dne 28. ledna zakotvila má Praga, jen málo poškozená, v Salvajitu, kde jsem našel své věci v úplném pořádku.

Jen můj klobouk byl zlomyslnými, zajisté nepověřivými papoušky ožrán.

S jakým pocitem ulehл jsem do kyprého písku, šťasten, že vše tak dobře dopadlo, své Indiány tabákem a rumem štědře, ale opatrně poděliv, spal jsem mezi nimi spánkem spravedlivého. Na štěstí na Orinoku moskyti trápí pouze ve dne.

Moji Guahibové zahrabali se částečně do písku, tak že nejednomu pouze hlavu bylo viděti, což při plápolavém svitu našich ohňů skýtalo zvláštní pohled.

Bude na místě, zmíním-li se o svých průvodcích. Indiáni kmenů guahibských obývají levý břeh řeky Orinoka mezi řekami Metou a Vichadou a dělí se na několik menších i větších kmenů. Metaští Guahibové již za Humboldta měli špatnou pověst, a pokud možno, jsou ještě horší.

Řeka Meta, u svém vtoku do Orinoka úplně necivilisovaná, má na hořejší své části několik pomalu vzkvétajících osad, založených jak obyvateli republiky Kolombie, tak některými Venezuelany, v době revoluce sem uprchlími. A poněvadž dovoz zboží z pobřeží kolumbijského jest skoro nemožný, vykonává několik velkých, na plachtu i vesla zařízených lodí as dvakrát ročně z »Ciudadu Bolívaru« na Orinoku obtížnou cestu, často až tříměsíční, po řece Metě. Tu se stává, že neopatrností mužstva, ač vždy dobře ozbrojeného, zdaří se Guahibům noční útok. Běda každému, ženě i dítěti.

Několik dnů před mým příjezdem k ústí Mety zavražděn byl z Kolombie prchající politický provinilec i se ženou, s dvěma dítkami a s několika veslaři.

Jen jeden Yaruro Indián, který se hned vrhl do vody, nepozorovaně doplaval na ostrůvek a odtud byl svědkem ohyzdného vraždění, přinesl trudnou zprávu do Urbany. Ubohé ženě Guahibové kyji rozbili hlavu, pak vyrazili zuby, které ihned si kolem krku navěsili. Náhodou jmenoval se ubohý osadník též »Don Enrique«, jako mě v oné části Venezuely nazývali, a tím až k deltu Orinoka roznesla se zpráva o mém zavraždění.

Méně hrozní, ač též zrádné a lstivé povahy, jsou Guahibové vichadští, kteří pomáhají sběratelům kaučuku při převážení a přenášení loděk v atursko-maypurských raudalech.

Guahibové jsou statného, zavalitého těla, širokých tváří s tupým výrazem, nosů ploských, pleti tmavší, než jakou mají pobřežní Indiáni; vůbec jest to jeden z nejošklivějších indiánských kmenů na řece Orinoku.

Vlasy do čela přistřižené, uši rákosem propíchnuté, tváře černou barvou »manacaiem« tetované a červenou, v želvím oleji rozpuštěnou barvou »Bignonie« symetricky pomalované, pohled potměšilý – to vše dělá Guahiba zjevem málo sympatickým. Kolem boků mužové nosí širší pruh modré nebo bílé bavlněné látky vlastní výroby, přes prsa okrasy ze semen nebo zubů a při slavnostních příležitostech na hlavě korunky z ptačích per, někdy dosti ozdobné. Zbraně jsou podobné zbraním všech ostatních Indiánů, totiž luky a šípy na větší zvířata a »foukačky«, s malými, »kurarem« otrávenými šipkami na lov menší zvěře. Mimo to harpuny k rybolovu a velké, z těžkých dřev zhotovené indiánské palcáty.

Indián, dobrý pozorovatel přírody, vyhrazuje si nejlepší ozdoby pro samečka, takže Indiánka ani žádným peřím se nezdobí, ani tak se nemaluje jako její muž.

Ba i ten kousek hadru kolem boků jest u ní menší a chudší než u egoisty manžela. Ovšem u jiných kmenů, hlavně v Peru, Indiáni chodí *zcela nazi*, a ženě zbyl malý, z hadru, kůže nebo podobného materiálu utvořený »Evin list«. Z lýčí stromu »marima« Guahib tlučením a vymáčením dělá si velký kus látky téhož jména; ten mu jest pláštěm i přikrývkou v deštivém počasí.

Mimo zbraň a psy jest nerozlučným společníkem Guahibů zakouřené, červeně pomalované »bú«, visuté lůžko, uměle pletené z vláken palmy »Mauritia«. Pokud není zaměstnán lovem, Guahib provaluje se v něm největší část svého života. Kdyby nebylo hrozných moskytů, kteří v této části jižní Ameriky se objevují v neobvyklém množství a proti kterým jen s malým výsledkem Indián se brání stálým, vedle »bú« udržovaným ohněm a potíráním se smrdutým želvím olejem a barvou »onota«, byl by úplně šťasten. Má vše, čeho mu třeba. Když řeky opadnou, třeba mu toliko jedné hodiny, aby nachytil ryb v přebytném množství. Jsou-li rozvodněny, skýtá mu les, pampa množství zvěře, a poněvadž Guahib pojídá vše, co leze, plazí se, skáče nebo létá, ať to žába, ještěrka, nebo tlustý, olejovitý okřídlený mravenec, z kterých si do zásoby nadělá pečených kuliček, nemluvě o zásobě želv, leguánů a jejich i našemu jazyku chutnajících vajec, má zajisté život závidění hodný.

Více pro opojný nápoj, než pro chléb Guahib sází »yucu manihot«. Porazí totiž kus lesa a v suchém počasí zapálí kmeny a podrost – ženám pak zbude sázení a jednou, dvakrát za rok vyčištění a konečně za 7–9 měsíců bohatá žeň. Kořeny manihotu zatím nabyly velikosti dvou až tří stop, a není řídkým zjevem, že v té šťastné, úrodné zemi každá rostlina dá až 30 liber těžký plod, který jako brambory se vykopává a též asi podobně chutná. Ale poněvadž obsahuje velmi jedovatou šťávu, třeba ho nastroumat, vymáčet a zvláštním indiánským dlouhým sítem silně promáčkat, až jedovatá šťáva »yare« úplně vyteče a zbude jen velmi škrobovitá hmota. Tato se peče na plochých kamenech jako placky aneb se hodí k přípravě velmi opojného »yaraque«. – Starší, tedy zkušenější Indiánky zasednou kolem necek vydlabaných z měkkého dřeva a kousek po kousku žvýkají »yucu«, dobře užvykanou plijí na jednu hromádku; je-li jí dostatečné množství, smísí se s velkým množstvím rozdrobené »yucy« a vše se dá asi po osm až patnáct dnů vykvasit.

Při velkých pitkách Indiánky nosí »atay atay«, mísu s »yarakem« a ve zvláštní nádobě ve vodě vyždímají plnou hrst masy, až vypadá jako husté mléko, a v této podobě se pije.

Chuť odporně nakyslá a účinky silně omamující.

I já na svých cestách jižní Amerikou musil jsem požití tohoto nápoje. Jest společný všem mnou navštíveným Indiánům tropického pásma, a byl bych býval vydán nemilým následkům, kdybych nebyl šetřil zvyků indiánských.

Mimo to Guahibové připravují si jiné opojné nápoje z jedovatých rostlin, jako »pukaua«.

Charakteristický jest jejich »ňopo«, šňupavý prášek, nebezpečný, opojný, způsobující silné kýchání a bolení hlavy, ze semen mně neznámé mimosy a z vápna.

Slepenými brky neb dvěma kostmi vdechují s náruživostí tento zajisté nezdravý výrobek indiánské vášně ke všemu, co jest opojné, a proto Guahibové stále vypadají jako děti, které doma zapoměly kapesní šátek. Guahib jest vůbec z nejnečistších Indiánů; vlastnost i jiným Indiánům společná, pojídati své vlastní vši, jest u něho přivedeno na výši dokonalosti.

Guahib též rád kouří a proto sází blíže svého visutého lože několik tabákových rostlin. Aneb v nejhorším případě, na cestách, žvýká kůru stromů »kapi«. Rozumí se, že Guahib holduje mnohoženství, čím více žen má, tím více otrokyň, tím lépe jí a pije. Děti ledajak se přiživí a chodí až do dospělosti úplně nahé.

Rodiče prodají děvče v jedenáctém, dvanáctém roce ucházejícímu se o ni Indiánu, hoch pak uznává se za plnoletého, zabil-li prvního tapíra a podrobil se zkoušce mužnosti.

Guahib si staví dvě chýše, jednu velkou, vzdušnou pro den, druhou originelní, všude ucpanou, jen s malým vchodem, která na noc zastírá se »čurnatu«. Majít krajiny, obývané Guahiby, na rozdíl od větší části Orinoka, i v noci moskyty. Kdyby nebylo strachu, jež Guahib má před zlými duchy a nemocmi, jež mezi Indiány občas hrozně řadí, ještě by byl zpupnější a brzo by vyhledil jiné menší sousedské kmeny, např. slabší a mírumilovné Piarpa Indiány v oblasti řeky »Sipapa«. Ale příroda moudře klade meze přehmatům.

V Salvajito Guahibové mě přinutili, abych zůstal až do 3. února, užil jsem toho času k fotografování a k výletu na »horu mrtvých«.

Piarpa Indiáni, kteří podle stop a ohňů nebyli daleko, nejspíše zpraveni o naší přítomnosti, zalezli do hor k Sipapu, a tím zmařili náš úmysl nakoupiti »yucy«.

Mým Indiánům dosel jich oblíbený »yaraque«, a tím všechna chuť k další práci. Ani loviti ryb nechtěli, takže jsem byl nucen denně chodit na lov kurovitých »hoků« (crax) a konečně sáhnout po zásobě svého sušeného masa. Abych své Indiány, kteří podle všeho již se radí, jak by mě opustili, přiměl, aby zůstali, dávám jim mimo plat malé dárky a místo těžce pohřešovaného »yaraque« rum, který v několika velkých nádobách s sebou vezu k preparování přírodnin, ježto pravého lihu jsem nemohl dosíci.

Murura (vřešťan), náčelník mých Indiánů, jest stále drzejší, sám již nalévá a jednou zpozoroval jsem ho, když kopím si otvíral bednu. Pak překvapil jsem ho, jak naléval si rumu do jedné z mých prázdných lahví, kterou jsem mu beze všech okolků z ruky vyrazil, že i s obsahem o blízký kmen se roztránila.

Zdalo se mi, jako by jeden z přítomných byl na mne zvedl kopí, nelenil jsem a sáhl jsem po karabině. Mé postavení bylo kritické a já v noci nemohl oka zamhouřit, poslední den vůbec jen jsem tak dělal, jako bych se ukládal pod svou síť nad visutým lůžkem, vpravdě vykradl jsem se a zalezl mezi žulová skaliska, připraven, že bude-li tak nutno, zaplaším je střelbou.

Dne 1. února dostal jsem silnou horečku a zalezl jsem mezi svá zavazadla pod plachtu své lodi. To bylo znamením pro mé Indiány. Naložili své zbraně, své skrovné nářadí na svou loďku, zmocnili se některých mých věcí, nožů, seker a rumu a než jsem mohl vztyčiti se na loži, viděl jsem je uprostřed dvou ostrůvků po Orinoku se plavit. Bylo to k večeru. Slunce právě líbalo nízké vršky na levém břehu. As dvacet kroků uvázána byla má »Praga« a občas kolem ní zvědavě vyrazil z vody sladkovodní delfín.

Mnou však zmítala zimnice a zuby jektaje, díval jsem se za Indiány ujíždějícími před nákazou smrti. Co dále se mnou bude? Když slunce zapadlo, stín noci našel mě schouleného mezi kufry, vlajkou a plachtou skoro bez vědomí.

U Indiánů Guahibů

Dne 30. ledna 1893. Salvajito, u přeřů Orinoka. Moji tři Indiáni vzali včera odpoledne své luky a šípy a pod záminkou, že jdou lovit ryby, uprchli. Zůstal jsem zde se smíšenci Pedrem a Aceitunem opět sám. Ač mám již aturské »raudales« (vodopády, přeřeje) za sebou, očekávají mne ještě 3–4 dny plavby k úpatí druhých pověstných raudalů, maypurských, a neméně než v Atures obtížný i nebezpečný přechod přes ně.

Vydal jsem se hned ráno ve společnosti obou svých veslařů (mestizů, kteří – jeden pro vraždu, druhý pro četné krádeže – z pobřeží uprchli a zde již po leta mezi Indiány přebývají) na levý břeh Orinoka, opět přes šumějící jeho vody. Svou loďku »Curiara Praga« a svá zavazadla zanechal jsem pod dozorem ženy Aceitunovy, Indiánky Yavitanky, jediné osoby mimo nás zde meškající. Dostavše se šťastně na druhý břeh, vytáhli jsme svoji malou indiánskou kocábku na sucho a skryli ji do houští. Šli jsme přes neveliké pahrbky, pak širokou rovinou, brzo přes suché traviny a čerstvá spáleniště, brzo přes bažinaté »morichaly« a hluboké potoky; ale vždy směrem k viditelnému, z širé roviny pojednou až k výši 1700 stop se zvedajícimu, Indiánům »Guahibům« posvátnému Vrchu měsíce, »Uniana«. Účelem cesty bylo: pomocí Aceitunova přítele, náčelníka jednoho z obou menších větví jmenovaného indiánského kmene, bydlících na blízku Uniany, mírumilovnějších, nežli jich zlopověstní soukmenovci kolem řeky Mety, získati šest až osm statných Indiánů za průvodce k další cestě po Orinoku, pokud možno až za poslední raudal.

Noc nás zastihla v malé, skoro stromů prosté planině, kde jsme ihned rozdělali oheň k ohřátí kousku tapířího stehna a pro ochranu před jaguary. Na delší své cestě po Orinoku byl jsem ostatně někdy nucen spát i bez těchto »ochranných ohňů«, ve všech cestopisech tak obligátních, a přece žádný jaguar neuznal za dobré přepadnouti naše noční ležení. –

Dne 31. ledna 1893 k poledni došli jsme malého »morichalu«, u něhož na blízku jsem spatřil asi šest »tamar« (chýší). Aceituno již z povzdálí napodobil guahibský skřek – znamená to, že blíží se cizinci. Vyžadujeť toho indiánská etiketa, by před příchodem cizinců mohli býti zlí psi

přivázání. Jest to velmi nutné a praktické zařízení; jinak sotva lze se totiž ubránit smečce zuřivých psů a v sebeobraně psa usmrtit mělo by velmi špatné následky.

V chýších Indiánů nastal čilý ruch, mnozí vybíhali se zbraněmi v rukou na cestu a ne právě přívětivě na nás pohlíželi. K tomu pomyslete si asi půl tuctu zuřivých hafanů. Když poznali Aceituna, šli nám vstříc, přikázavše ženám, aby upokojily a uvázaly psy. My je nepohnutě očekávali. Byli to samí statní chlapíci, s vlasem dlouhým a černým, volně na záda splývajícím, v půl čela scísnutým a rovně v polooblouku až k uším přistřiženým. Za oděv jim byl kus »marimy« (lýčí), kol boků pletencem z vlasů připevněný; kolem krku, na rukou i na nohou měli černé a bílé perly evropského původu. Všichni byli slavnostně okrášleni slaměnými korunkami, zdobenými peřím tukanů a posměváčků. Uši měli propíchané a v dírkách byly zastrčeny kusy rákosu neb péra arasů. K tomu tváře i prsa hustě červenou a modrou barvou symetricky vyčárkované, obočí nad úzkýma potměšilýma očima načerněné, v rukou luky, hrst šípů neb těžké, dřevěné palice – opravdu ďábelský pohled! Nejvíce byl zdoben náčelník. Jako nejhlavnější okrasa a znamení náčelnické moci visel mu na krku těžký řetěz z velkých jaguařích tesáků a – z lidských stoliček.

Neméně nápadně okrášlen byl »čaroděj« Brukauiry. Celá hořejší část těla natřena červenou barvou (z plodu keře *Bixa Orellana*), tvoří půdu, na níž tmavomodrou šťávou z kůry jakéhos, mně neznámého stromu nanesená řada roztodivných čar a teček. Na hlavě měl korunku, okrášlenou drápy lenochoda a peřím kurovitého »kuisí« (*Crax alector*).

Po krátkém okukování mé vzácné osoby a ohmatávání zbraně a klobouku, uvedl nás náčelník do vnitra »tamary«, kde bylo shromážděno přes čtyřicet osob různého stáří i pohlaví. Guahibové, jako většina orinockých Indiánů, mají dva druhy příbytků. První, velký, vzdušný, kde může se i třicet osob směstnati, jest »tamara« pro denní pobyt. Chýše druhého způsobu, tak zvané »čurnaty«, jsou malé, nízké, klobouku neb okrouhlé kleci podobné, všude dobře ucpané, s malým, dvojitou »marimou« zastřeným vchodem. Tyto slouží jen jedné rodině, a sice na noc, kdy vchod dobře se ucpe a v nitru kouřící oheň se rozdělá. Dobrá to sice ochrana proti krvelačným moskytům, leč horko v »čurnatě« nezvyklého brzo ven vypudí, byť i na pospas ďáblům z říše hmyzu, venku po potravě nařikajícím.

Indiánky – až na pomalované tváře neokrášlené (Indián napodobí přírodu, která jen »samečkům« přiděluje ozdobu skvostných per atd.), a též až na malé zástěrky úplně nahé – konejšily děti, našim příchodem polekané, kdežto dorostlejší mladíci pískali na »žeby« (píšťaly z rákosu).

Poznal jsem ze slavnostního okrášení a z četného shromáždění Indiánů, že se děje cosi zvláštního. Brzo bylo nám řečeno (Aceituno mluví dostatečně řečí Guahibů), že jest dnes výroční den úmrtí bývalého náčelníka.

Musil jsem usednouti uprostřed, do špinavého »bú« (visutého lůžka), a podrobit se důkladné ceremonii. Indiánský čaroděj stočil ze suchého listu banánového a dvou listů tabákových doutník obrovských rozměrů a namaloval mi do tváře několik červených čárek, kterážto okrasa učinila můj zevnějšek zajisté sympatickým a způsobila mezi Indiánkami velké uspokojení – zvolalyť několikrát: »Hanépana!« (velmi krásné). Když byla moje toaleta skončena, obnažil mi čaroděj žaludek a prsa, proklepal mne jako na klinice a vyfoukl na obnaženou část celý oblak kouře. Pak tleskaje se jednou rukou do steh, pobíhal kolem mne, ubohého mučedníka, napodobil sílu větru a foukal do všech úhlů světa. Konečně zase pouštěl mraky kouře na mne, soudruhy i přítomné soukmenovce obojího pohlaví a podal »bubohoto« (doutník) přítomným, z nichž každý po řadě jednou, dvakrát si bafl. Tutěž lékařskou produkci opakoval s mými soudruhy a to vše – abychom nezanesli do »vesnice« žádné »cizí zlo«, tedy nakažlivé nemoci. Doporučuji tento systém krajanům za mořem.

Konečně dán rozkaz, aby ženy přinesly »yaraké«. Opojný tento nápoj z kukuřice neb obyčejněji z »kasavy« připravuje se způsobem v celé jižní Americe obvyklým. Větší část materiálu dá se obyčejně starším, zkušenějším Indiánkám ke žvýkání, které pohromadě nad mísou sedíce, vážně pracují a sežvýkanou hmotu do mísy vyplivují. Znamení kvasnice! Yarake podáván v malé, špinavé »kalabase«, z níž celá společnost statně pila; i já musil hostitelům připíti.

Dvě »sličné« Indiánky přisedly ke mně a na zvláštní důkaz přátelství opatrně chytaly mi s tváře rukou moskyty, které pak, mou krví napité, s chutí – pojídaly. Guahibové, jeden z nejnečistějších kmenů, pojídají vše, co vůbec možno pozřítí, a lahůdkou jsou jim všichni parazité lidského těla. Či tak činí z pomsty? »Jak ty mně, tak já tobě!« – Aceituno bez dalších okolků přisedl a laskal se se svou ženou Guahibkou, kterou má v tomto kmenu pro čas svých návštěv. Velmi praktické manželství!

Mužové zatím shromáždili se kolem čaroděje a »siripem«, zvláštním trubkovitým přístrojem, zrobeným z volavčích kostí, šňupali opojné »ňopo«. – Brzy vypadaly jejich nosy jako nosy dětí, kterým maminka zapomněla dát kapesní šátek na cestu. Ověsivše se četnými »guanare« (amulety), v plné výzbroji, za zvuků »jíb«, rachotu »maraky« (duté tykve, kaménky naplněné) a při ztlumených zvucích malých bubnů, obcházeli pak v taktu chatrče a konečně zamířili ven. Šlo se k pohřebišti. Já ovšem, zvědav, přidal jsem se k tlupě.

Po půl hodině octli jsme se na místě, pokrytém obrovskými balvany žulovými: bylo to místo pochmurné, skoro bez vegetace, k pohřebišti pověřivých Indiánů jako stvořené. Zpod jedné šikmé, nakloněné stěny vyhrabána za různých ceremonií náčelníkova mrtvola, vybalena z »katumare« (indiánské nůše, upletené z listů palem) a položena na holou skálu. Za zvuků »jib« strčeno kostře šňupadlo, siripú, do nosního otvoru a pak přikročeno k hlavní práci.

Špičkami kopí, šípů, ostrých kaménků a skořápek říčních škeblí očištěna kostra od zbytků zaschlého masa. Brukauiry rozdělal v oleji »seje«, červenou barvu onota a pomaloval touto lebku a část žeber, žlutou hlinou pak vystínoval některá místa. Zajímavějšího obrazu jsem na celé své cestě neviděl. Škoda, že pověra nepřipustila, bych pomýšlel na fotografování. Byl bych utržil několik šípů.

Konečně byla kostra hotova a se všemi zbraněmi bývalého svého pána a kusem nové »marimy« vložena do čerstvého »katumare«. Přivázána pak na dlouhou tyč a za monotónních zvuků výše jmenovaných nástrojů a popěvků nesena střídajícími se Indiány ve vážném kroku domů. Asi sto kroků před vchodem do »vesnice« průvod zastavil a všichni účastníci, mimo mne zatvrzelce, vypukli v hlasitý, ovšem pouze imitovaný pláč a nárek, k němuž hned z nitra hlavní chýše, shromážděnými tam ženami a dětmi, odpověděno stejným způsobem.

Byla to pekelná vřava, pak vnesena kostra do chýše nového náčelníka a tam uprostřed, v přepažení visícím dolů z podkroví a používaném jinak na potraviny, uložen bývalý pán kmene. Ženy (vdovy nemožno říci, poněvadž Indiánka hned po smrti muže vyprosí si u náčelníka manžela jiného), připravivše do misek potraviny a nápoje, položily je kolem kostlivce a usedly na rohož, závodíce s ostatními v pláči a bolestném vzlykání. Po té zahájen chvalozpěv na zemřelého, uváděny veškeré jeho ctnosti, lovecká obratnost, kolik tapírů, jelenů a jaguarů ulovil. Chlapci přinesli lovecké a válečné jeho trofeje, kteréž vystaveny na odív po stěnách.

Slunce zatím již zapadlo, rozžehnuty velké pochodně z vonných pryskyřic a přikročeno k hlavní slavnosti, tanci »yarake«. Špinavý, odporně vypadající nápoj téhož jména přinesen v neckách a postaven doprostřed chýše, právě pod kostlivce. Bývalé »ova« (manželky) čile posluhovaly, a poptávka byla nemalá. Náčelník odzbrojil z opatrnosti větší část mužů a odnesl zbraně do vedlejší chatrče.

Několik mladíků přineslo lebky zvířat, jako jelenů, tapírů divokých vepřů, jaguarů, připevněné na krátké kusy dutého bambusu a napodobili na zvláštních těchto nástrojích hlasy dotčených zvířat.

Za zvuků píšťal, panových fléten a bubnů počal tanec kolem necek. Zde byly to Indiánky, které volily si tanečnický. Obemknuvše se vzájemně jednou rukou kolem kříže, obskakovali tanečníci, párek za párkem, stejným rytmem kolem necek – tento monotónní tanec beze vsí variace trval skoro nepřetržitě tak dlouho, až břecha »yarak«, hlavní pohnutka tance, byla vypita a většina obojího pohlaví zpita v koutech se válela. Zmínky hodno jest, že náčelník má z »curaguy« upletený bič, kterým občas tanečníky a tanečnice silně šlehá přes záda.

My pojedli zatím něco pečených ryb a banánů. O vlastním účelu své cesty jsem ovšem s náčelníkem mnoho rozmlouvat nemohl, takže jsem si netrpělivě přál, aby již bylo druhého dne. Brukauiry počal opět s vášnivými posunky troubiti na jagarovu kost, pobíhati kol chýše a zlé duchy zaříkati. Ruce od země vzhůru zvedaje, vyrážel ze sebe vsí silou (a byl v tom věru mistrem) vzduch na způsob kovářského měchu.

Bylo asi o půl noci, když velká část přítomných byla již nadobro zpita. Dvě starších krasavic přisedlo ke mně a dosti makavým způsobem nabízelo mi svá vroucí srdce. A to pro modrou látku, které jsem několik loket s sebou přinesl. Ó ženy! Též náčelník kmotřil se se mnou a nabízel mi ženu – na čas pobytu u něho. A já? K neuvěření: já měl srdce jako led a zamítl jsem na všechny strany, ovšem s velkou diplomacií. Já měl být Adamem – do dnes běhali bychom nazí a šťastni v ráji! Totiž, prosím, přijde na Evu!

Brukauiry nalézal velké zalíbení ve svém kolegovi »Bruguaguay« (bílý čaroděj) a vyžadoval si celou řadu darů. Při tom stiskl mne bratrsky na svá pomalovaná prsa, takže jsem na své kazajce odnesl věrný jejich otisk.

Nastal okamžik nebezpečí, neb i nejmírumilovnější Indián, je-li zpit, stává se nebezpečným zvířetem – což teprve potměšilý, surový Guahib! Opustil jsem proto nepozorovaně ve společnosti Pedrově (Aceituna odvedla si žena), hýřící Indiány, oddávající se výstřednostem nejhoršího druhu, a společně zalezli jsme do malé čurnaty, o kterou dříve bylo nám svésti tuhou šarvátku se – strážcem psem.

A teď, čtenáři, dobrou noc!

V pralese

Hned po mém příchodu do Yavity předvedl mne náčelník Indiánů svou dceru. Ubytovala se v mé chatrči od Indiánů mně určené a počala vařit. Mou první snídaní byly ryby dříve v kouři usušené a pak v opepřené manihotové polévce rozvařené. Neznal jsem zvyků yavitských

a považoval jsem Yavit'any za civilisovanější, nežli jakými ve skutečnosti byli. Na nehezkou, neřku-li odpornou Indiánku pohlížel jsem jako starý evropský mládenec na svou hospodyní – jako na nezbytné zlo. Ještě téhož dne, ač jsem byl velmi churav a těžkými zimnicemi velmi zesláblý, pletl jsem se jí do jejího kuchařského umění, boje se, aby mně nevařila s rýží žáby; jinak jsem si jí valně nevšimal. Jednal jsem neobezřele! Nevěděl jsem totiž, že když mi uvařila první snídání, jsouc k tomu ke všemu ke mně přivedena vlastním otcem a náčelníkem – byla tím vykonána veškerá ke sňatku s cizincem nutná ceremonie a já byl takto vlastně již šťastným manželem. Ó hrůzo! Já, jenž jsem si dosud zachoval krásné upomínky na luzné květy slovanských luhů, španělských dehes a jihoamerických Kordiller, kterého ani modrojasné oči krajanek, žární, černé oči dcer conquistadorů nebo sličných Španělek nedovedly spoutati ač hebkými, přece jen pouty – já pojednou měl jsem se cítiti raněn par force majeure zákeřnickým šípem potměšilého bůžka. Míti ženu není konečně nic hrozného, avšak dostati za ženu přistárlou, ošklivou Indiánku, to bych si vyprosil. Když moje Indiánka k svému největšímu překvapení zpozorovala, že dalek jsem toho snášeti dobrovolně manželská pouta, odešla uražena k otci. Z toho vzniklo ovšem v celém kmeni nemilé překvapení a zajisté nevalná o mně kritika. Upozorňuji na epizodu v Sudermannově znamenitém dramatu »Čest«. Mnozí kmenové indiánští jsou před cizinci velmi žárliví na své ženy a dcery – u jiných kmenů musí ten, kdo chce, byť jen krátký čas, pohodlně žíti, vstoupiti ve stav manželský. Děti z takového manželství pošle někteří kmenové, jako např. Piarové, vraždí. Několikrát na své cestě Jižní Amerikou octl jsem se v podobných rozpacích, avšak v Yavitě, ovšem trochu pozdě, připadl jsem na šťastnou myšlenku vysvětlovati svůj odpor proti manželství tvrzením, že mi čaroděj mého kmene zakázal, abych se někde na své cestě přes velké vody ženil a stříhal si vlasů – sice že zahynu. Nu, a poněvadž Indiánům běží více o dárky, které se obyčejně za ženu vyplácejí, nežli o čest mítí bělocha za zetě, dohodl jsem se s nimi brzo a po dobrém. Jen za kuchařku nechtěla již žádná Indiánka ke mně jíti, bylo jí však úplně dovoleno vařiti pro mne ve své chatrči nebo v chatrči svých rodičů.

Když jsem se alespoň částečně zotavil z přestálých zimnic, podnikal jsem denní, několikahodinné sběratelské výlety do pralesa. Pralesů jest několik druhů, proto nelze o nich všeobecně mluvit, většina z nich svou imponentností a pološerem cestovatele jen tísní. Obrovské stromové splétá v jediný celek své koruny a lianami tvoří jedinou stěnu, jedinou klenbu a zabraňuje tak paprskům slunečním přístup dovnitř. Marně hledáte skupiny květin, těm se ve věčném stínu špatně daří. Marně hledáte pestrý hmyz; jen termit, mravenec před světlem prchající, nebo některé druhy vos staví si na pních stromů svá hnízda. Též ptactvo, mimo

některé druhy-samotáře, vyhýbá se takovému zasmušilému pralesu. Zato ve volnějším pralesech anebo tam, kde např. řeka cestu si razila, anebo ruka praobyvatele vysekala mýtinu nebo cestu, anebo na březích řek, kam slunce může volně vniknouti, lze spatřiti všechny krásy, které bohužel mnohý obratný stylista tropů líčí občas v přesytých barvách. Takovou krásnou partií vegetačního a částečně i živočišného ráje jest 10–20' široká cesta, Indiány Yavitanci od vesnice k říčce Pimichinu vysekaná, jediná to cesta v celém okolí orinockých a amazonských pralesů, rovnajících se svou plochou asi 7 rakouským říším. Vstupuji s jedním Indiánem, který mně nese pušku, mimo svou foukačku a jedovaté šípky, kdežto já sám mám v pasu zastrčený revolver a dlouhý nůž »machetu« a nesu obrovskou síť na motýly a torbu na přírodniny na tuto zajímavou cestu, která jest mimo to tím památná, že tvoří rozhraní dvou vodních oblastí.

Kráčíme mezi obry pralesa. Do výše trčí obrovské koruny Eriodendronů, Bombaxů, Fikusů a Castanheirů, a mezi těmito, na vlhkých místech, rostou Carolinéje, Melastomy nebo Hymananey, vonnou pryskyřici vydávající Icicy atd. Též květnatý Morado, s něhož volně a tiše i v bezvětrí opadávají modré květy velikosti tulipánů a zdobí zelené koberce kryptogamy pokryté. Po kraji roztroušeně a nikoliv ve skupinách pnou se královny tropů, koketní palmy Temiche, 60–80 stop vysoké, s rozkošnou korunkou v záři sluneční, kolébající se v bocích i při slabém větěrku, v oněch bocích, o nichž pěje zamilovaný Španěl, že je lze jedním loktem stuhý sedmkráté ovinouti. Na listech dolů svislých, až tři metry dlouhých, vystavěl si umělý stavitel – pták posměváček – své visuté, stále se houpající hnízdo, pravou to kolébkou pro štěbetavá mláďata. Staví je ve společnosti a zlostně debatují nad naším příchodem. Jaký tropí povyk, až najednou, jako rázem rozlétnou se na všechny strany, anebo zalezou do hnízd. Pralesem letí, slídě po kořisti, hbitý, orlovitý »pišau«! Mezi obrovskými stromy, s kůrou ve všech možných barvách, od zelené culebrilly až po bronzově nahnědlou »cuero del indio«, pnou se obrovské, řetězům podobné liány: Cadenas, Begnonie, pnoucí se do výše do korun stromů, aby zde horkými polibky slunce rozkvetly v květy většinou velmi nádherné a překrásné. V tropech, hlavně v pralese, jeví se taková tvůrčí síla přírody, že půda rostlinstvu nestačí a proto jest každý strom, každá liána obalena Epiphity, krásnými Aroideemi aj., které šatí celé kmeny, divoká vanilka pne se po kůře stromů, a v záhybech větví anebo ve stočených liánách pyšní se královsky orchideje bizarních forem, pravé to děti teplého vzduchu a světlých krajů rovníkových. Zde se zdá, jako by se příroda chtěla brániti proti vytčené pohraniční čáře mezi rostlinstvem a živočištvem. Obdivujete se např. krásně zelené, svislé liáně a již chcete po ní sáhnouti, avšak ona nabyla najednou života – vždyť je to krásný zelený had, který vás, nováčka v tropech, oklamal. Pohleďte tam, jaké to krásné květy v koruně velkolistnaté Cecropie, – cože,

sotva jste přikročili ke stromu, ulétá s mrzutým nářkem řada malých, skvostných papoušků »catanas«. Seděli proti svému zvyku nehybně na větvičkách a pohlíželi dolů na cizí váš zjev, až jste jim svými pohyby a chůzí nahnali strachu. Ulétají do vnitra pralesa, kde dozrává sladký purvio, nebo palma »seje«, obalená plody. Jinde hledíte na podivuhodný list, nebo na zvláštní větvičku podivné formy a nepospíšíte-li sobě – ulétne vám tento hmyz, vyzáblá to pakobyлька nebo listnatka. A jinde považujete zase malý, něžný kvítek orchideje za mouchu nebo včeličku. To vše ovšem platí jen u vás, nováčků, kteří dnes se mnou letíte na křídlech fantasmie pralesem atabapským, zkušený sběratel se však nezmýlí a dovede hlavně v dutinách stromů rozeznati kusy dřeva a kůry od stejně zbarvených, jedovatých hadů.

Na vlhké cestě sedí krásně zbarvení motýlové: Heligonie těžkopádně poletující, Nymphalidy, které jako by znaly větší svou cenu a krásu, odletují jako šipka – zkušený sběratel však ví, že se vrátí na totéž místo později zase. Než nejsvráznější ozdobou celé krajiny jest král jihoamerických motýlů »Morpho«, pravé dítě této oblasti, obrovských rozměrů, velikosti ruky mužovy, jehož líc křídel jest vlastně zrcadlem okolní přírody. Jasný azur modrého nebe v době sucha, zeleň listů Ravenaly a lesk žhavého slunce, to jsou jeho barvy. Majestátní, zdlouhavý, skoro kolébavý jeho let dokazuje, že je dítětem tropů, kde jest přílišný spěch všeho tvorstva tlumen neustálým horkem. Aby byl chráněn před četnými svými nepřáteli, jest spodní strana jeho křídel barvy tmavé, nepestré, znamenitě se hodící do rámce vlhkých větví, nahnílených listů a především hničících bahen, na niž velmi rád usedá. Jest to věru podivné, že většina krásných motýlů – vyhledává nejméně květiny, nýbrž spíše látky v rozkladu nebo bahna a snad jenom jest jim také šťáva stromů vítána, a tak viděti i zde, že se mnohá »krása«, jako i v našem obyčejném životě, vlastně živí hnojištěm. Já – sběratel – zastavuji se za každým krokem, chytaje hned motýly, hned v dutých stromech hmyz, nebo pod kůrou konchilie hledaje, onde po orchidejích slídě, nebo koruny stromů prohlížeje, neseď-li v nich některý vzácný pták^[11]. Chvillemi kráčí po cestě, chvílemi zase pouštím se z cesty hloub do pralesa, vysekává si cestu, kde jest toho zapotřebí. Při tom opatrně vystřihám se potměšilého trní, četných druhů Picapica, horších našich kopřiv, nebo nebezpečných a jedovatých mravenců. Zpod listů žlutých a červených květů Strelitcií neb Heliconií vylétá obrovský motýl temnějších, nicméně krásných barev, jménem Caligo. Vysoko nad hlavou letí nám vzácný Morpho – avšak v takové výši a tak sebevědomě, jako by tušil, že ho moje 4–5 metrů dlouhá tyč se sítí nezasáhne. Jaká to muka pro cestovatele, jenž snad léta cestoval, nežli měl příležitost spatřiti např. vzácný exemplář Morpha Hekubu a nyní jej konečně vidí, avšak marně touží po křídlech sokolích, aby ho mohl dosáhnouti. Jak tu srdce sběrateli zatluče! Jen kdo sám pátral v lůně přebohaté přírody tropické

po jejích skvostech, dovede pochopiti tento pocit. Vůní se dříve prozrazuje, než se vašemu zraku objeví ve stínu velkolisté Aroidey nebo Bromeliacey, na polovyvráceném kmeni »Cachicama«, překrásná orchideje »Cattleya Eldorado«, s velkými květy, bílé a žluté barvy a podoby jako motýl s roztaženými křídly. Zadíváte se na ni. Vaše nozdry vdechují dychtivě její opojnou vůni. Tu zaslechnete ve vzduchu bleskurychlý, bzučivý let jakoby velkého brouka a ve zdánlivě spokojeném bzučení vznáší se pět kroků před vámi v květu, zápole s jeho krásou, něžně jej líbaje a třepetaje křidélky s úžasnou rychlostí spuštěného stroje, jako by byl ve vzduchu přišpendlen – čímž vzniká bzučení – quintisillu, tukusu, »besaflor« – »květiny líbající« u Španělů, anaitza – »paprsek slunce«, dítě slunce u Indiánů: zlaté to ptáče, lesk a nádhera – náš kolibřík. Vzácný druh, který vidím zde dnes poprvé. Stojím nehybně, boje se skoro dýchatí a ztápím svůj zrak v rozkošném obrázku, opojen jeho krásou. Kdybych byl básníkem, řekl bych, že tvůrčí víla jihoamerických pralesů chtěla jednou v svém rozmaru okrášlit královskou svou šíjí a vzala k tomu ze svých velehor topasy, ze Santa Fé de Bogota smaragdy, zlato z Guayany, zeleň Culebrilly, modř plodů turu, lesk a chmýří Ceiby a tak utvořila krásný, něžný šperk. Že vlastní prací nadšena, zapomínajíc, že její sladký dech v sobě chová tvůrčí, životodárnou sílu, přitiskla jej ke rtům a hle! tu z její ruky ulétlo půl ptáče, půl drahokam, s onou pružnou, žhavou duší své stvořitelky v jediném celku. Kolibřík mne upozoroval, přilétl o krok blíže k mé tváři, vznášel se ve vzduchu a prohlížel si podivný zjev bílé tváře v pralese. Kdybych byl dámou, lichotil bych si, že mne snad měl též za květ, patře však k nehezkému pohlaví, představoval jsem v kolibříčích očích snad jen pařez omšelý, tilandsiou porostlý. Jediným pohybem hlavy zaplašil jsem kolibříka do houští a už slyším odjinud, nad jinými květy, bzučení jeho útlých, avšak statných křidélek. Mé broky jsou příliš hrubé na takového něžného tvora, toho střílím jen malou foukačkou a kuličkami z hlíny.

Pozdrav české vlajce na brasílské hranici

Z Yavity, indiánské vesnice na řece Tuamini v Atabapu, chtěl jsem své dvě kanoé (čluny), »Prahu« a »Tukusa«, dopravit lesem po suchu do Pimichinu, říčky vzdálené 6 hodin, vtékající do Guainie. Tím byl bych sobě uspořil veliký oblouk Orinokem a Caciguiarem a dostal se o půldruhého měsíce dříve do oblastí vod amazonských. Nedostatečný počet Indiánů a jejich nechť k zdlouhavé a zajisté namáhavé práci, pralesem asi 3–4 dny po kulatých kmenech valit kanoé a přenášet četná zavazadla, zmařily můj záměr. Konečně jsem byl přece nucen poslati své čluny s vybranými Indiány po Orinoku. Sám jsa nemocen, nemohl jsem zároveň s nimi. Trochu se zotaviv po těžké zimnici, opustil jsem deset dnů po odchodu svých kanoí Yavitu

a pralesem přešel do Pimichinu a tímto do Guainie. V San Carlu za Maroou, vesnicí Indiánů Barré a Banivů, čekal jsem na příchod svých kanoí. Dvaadvacátý květen r. 1893 byl pro mne dnem velmi smutným. Kanoé »Praha« přijela toho dne i s nákladem sice v nejlepším stavu, leč přinesla zprávu, že se druhá lodice »Tukuso« potopila. Nenahraditelné sbírky, zavazadla, zboží na výměnu, kaučuk, vše pohltily proudy horního Orinoka. I jeden Indián utonul. Od vtoku Caciguiare, ramene to Orinoka, spojujícího dvě velké říční oblasti, orinockou a amazonskou, přijímá řeka Guainie jméno Rio Negro. Plavba po Riu Negru byla ovšem příjemnější, snadnější než dřívější mé plavby proti tokům řek Orinoka, Atabapa, Temi a Tuamini. Proud řeky rychle nás nesl dolů, aniž bylo třeba mnoho veslovati, a po moskytech a komárech ani památky. Jak již jméno samo praví, jest voda Ria Negra černá, to jest hlinou nezbarvená, čistá a v hloubkách úplně černě vypadající. Zvláštností jihoamerických černých vod jest, že není na nich moskytů buď žádných, nebo leda velice poskrovnu. Též kajman bývá tu zjevem vzácným. Snad proto, že je tu voda k loupežnému jeho řemeslu příliš průhledná, a že je zde méně ryb než ve vodách tak zvaných bílých. Břehy Ria Negra – rovné, imposantní, tisíce ostrůvky přervané řeky – jsou v souhlase s barvou vod, porostlé temným, monotónním pralesem, nebohatým na ptactvo, hmyz i zvěř (aspoň u přirovnání k břehům Amazonu). Doleji u Amazonu ráz řeky ovšem se mění. V noci po odchodu ze San Carla stihla nás veliká bouře a zmítala námi mezi ostrůvky, až se nám podařilo zachytnouti se velikých, z břehu vynikajících větví. Tak rychle jak počala, bouřka (tornádo) opět ustala, a měsíc zase osvětlil rozvlněnou reku. Jak obr z pohádky stál před námi a v černé vodě se zrcadlil opět mohutný balvan žuly Cocuhy (čti kokuy), asi 1000 stop vysoký a osaměle stojící v úplně širé rovině pralesů a řeky. Noční polosvětlo a stíny, jež vrhal, zvyšovaly jeho velikost a dodávaly obrysům jeho bizarnosti. Cocuhy jest mezníkem republik venezuelské a brasílské.

Druhý den vpluli jsme pod skaliska malé, pohraniční vojenské stanice téhož jména jako vrch. Vláda brasílská má zde uprostřed skoro zcela neobydlených pralesů posádku třiceti mužů, černochoů a míšenců pod velením brasílského důstojníka skoro bělocha, »Comandante segundo Tenente Barbosa«. Zpraven o mém příchodu listem, jež jsem mu poslal po indiánské lodici, přichystal mi Comandante vřelé uvítání. Expedici a české vlajce vzdána vojenská pocta a mně popřáno několikadenního, příjemného pohostinství. Ubohý Comandante i s rodinou obýval polorozpadlou chatrč (viděti ji z části na vyobrazení), do které také já se musil vtěsnati. Vojsko mělo asi 15 chatrčí, sto kroků za nimi rozkládal se hustý prales. Každé dva měsíce docházela kanoé s Indiány, přivážejíc potraviny, šatstvo a poštovní zásilky z dolní, civilisovanější části Ria Negra a z Thamaru, kam občas z Manaosu dojíždí parník. V celku bylo v Cocuhy asi přes

padesát osob, někteří z vojáků měli zde své ženy, ovšem ženy na výpověď. Lovění ryb a malé, lovecké vycházky, sbírání kaučuku byly jedinou změnou v zálesáckém, málo záviděníhodném životě obyvatelů hrozného toho hnízda, které na vyšňořených mapách paraduje jako: »Fortaleza«. Hostitel můj byl na poměry severobrasílské mužem dosti vzdělaným. Četl trochu francouzsky a měl s sebou několik knih, zjev to v okolí onom zajisté osamotnělý. I o české zemi ledacos věděl a také si pospíšil se tím pochlubit. »Že je to země velmi studená, země dobrých muzikantů a ještě lepšího skla, a že se tam mluví uhersky.« V čase války s Uruguayem bojovali v jeho oddělení též dva Čechové, pak Poláci a Uhři. Četl též něco o husitských válkách, o Valdštýnovi – nu, a to je na Brasiliána, žijícího uprostřed pralesů černých vod Ria Negra více než lze očekávat. Za to také při odchodu stiskl jsem mu srdečně ruku a naučil jsem jej říkat »Nazdar«.

Poznámka. Vloni (r. 1924) psal mně český chemik, pan Václav Novák, že na ostrově Kubě přihlásil se k němu – zvěděv, že je Čechem – starý dělník, který byl kdysi brasílským vězněm, a dobře se pamatoval na cestovatele Vráze, jehož loďka nesla podivnou běločervenou vlajku se lvem, – tehdy na Černé Řece.

V Andech

Jsme ve výši devíti tisíc stop. Jest ráno v chatrči »tambu«, zbudované z neotesaných kamenů a bláta, i její střecha jest kamenná, v celku dvacet čtverečních metrů velký, špinavý útulek před nočním chladem. Špína, suchá tráva a množství cizopasných garrapat (klíšťat ixodid) a blech jest naším ložem. Uprostřed plane velký oheň a celá místnost jest přeplněna kouřem. Teplota měří 4–6 stupňů nad nulou, což znamená pro mne zvyklého 40°–50 °Celsia, hroznou zimu – proto mám na sobě dvojí prádlo, silný oblek a jedno menší a druhé větší poncho (plášť), a mimo to v noci ještě dvě houně přes sebe. Naší snídaní jest černá káva a polévka z upražené, kukuřičné mouky a bramborů, s kouskem masa divokého vepře, osoleného a na slunci a ohni usušeného – toť všechn výběr našich potravin, které jsou ráno a večer, po dobu skoro tří neděl, mou stravou. Čekáme asi do 9 hodin, na to vyhlédne pohlavár mých polocivilisovaných Indiánů Zeledinců, mluvících mimo řeč »kičva-serranero« také španělsky, ven, nejsou-li hřbety před námi ležícího horstva zahaleny mraky, neboť jinak nebylo by nám lze odvážit se na pochod dosti neschůdných pasů And, zde »Jalca« (čti: chalka) zvaných.

Osedláme mezky, naložíme na ně náklady a pak stoupáme pomalu stezkou, často ani ne dva metry širokou, někdy jen vytesanou v úplně strmých bocích And, nad propastmi nebo podél

hlubokých srázů. Jediný chybný krok mezka zaplatil bych životem. Jsou zde místa, kde se nesmějí dvě karavany setkat. Na nebezpečných místech musím sestoupiti, jinde, totiž tam, kde mezci obtěžkaní dvěma centy zavazadel, jen jako kozy s balvanu na balvan poskakují, musím jíti pěšky třeba několik hodin. Celý večer bych potřeboval na vylíčení statnosti, opatrnosti a jistoty chůze mezků andských, bez nichž bych si nemohl ani Andy představit, jako si nemohu představit Saharu bez velbloudů.

Stoupáme krajinou skoro beze vší vegetace – jen sem a tam se objeví zakrslé křovisko nebo travička, dosti poskrovnu rostoucí mezi skalisky – jsme již ve výši 10 tisíc stop. Konečně jsme nahoře skoro na rovině 12–13 tisíc stop nad hladinou moře – na vlastní, pusté Jalce, skoro beze vší vegetace. Stojíme na samém hřbetu třetí Kordillery (čti Kordiljery) této části And.

Dosud jsme byli chráněni horstvem, avšak nyní octli jsme se v obrovské výši, obklopeni se všech stran prázdnotou – vzduchem, s úzkým hřbetem horským pod nohami, někde až na minimum se zužujícím. Dole pod námi jest nižší horstvo a teprve asi ve vzdálenosti dvaceti zeměpisných mil táhnou se kol do kola terasovitě mohutné Kordillery. Působí to na mne dojmem, jako by mezi dvěma obrovskými věžemi napjat byl úzký most bez zábradlí. Neustále se mi zdá, že vítr může mne každým okamžikem uchvátiti jako lístek papíru a smetnouti mne do modravé tůně vzduchové, anebo že mi najednou narostou křídla a že se vznesu k páрку králů And, ke kondorům, vznášejícím se nad námi ve výši 15–16 tisíc stop, k největším těm létavým ptákům, kteří, ovšem že ve vzácných případech, i lidi přepadají, kteří se však zde, na severu And, jen zřídka kdy objevují. – Dnes po třiceti letech, v době letadel, horoucně bych si přál nésti se vzduchem nad Saharou, pralesy amazonskými, velehorami světa – všudy, kudy jsem se zvolna »plížil« po zemi.

Na Jalce jsme úplně nechráněni. Ostrý a studený vítr vane zde, a ač jsou 2–3 °C nad nulou, přece snáší zde cestovatel, jenž ještě před nedávnem se potil v horku tropů, nesnesitelnou zimu, asi jako severan při zimě 20–30 °C pod nulou. Vítr proniká všechny mé ochranné pláště, nohy mne děsně zebou a ruce stěží drží otěže – ale což teprve moji Zelendinci, jen malými ponchy, kusy hadrů a sandály proti zimě chráněni! Musíme rychle klusat podle mezků, abychom se poněkud zahřáli. Okolí jest úplně mrtvé, vegetační život jen živoří a po živočišném není zde ani stopy: oblast andských medvědů jest pět tisíc stop pod námi. Jalca sv. Tomáše jest skoro dvě hodiny dlouhá a nechráněná její část skoro hodinu – musíme tedy běžeti v klusu. Také já jsem klusal statně pěšky. Než co jest zima, co únava a hlad po skrovné snídani proti tak nezapomenutelnému, velebnému panoramatu And, jaké jsem viděl všude před sebou s Jalky sv. Tomáše. Kolkolem zrovna jako bych sám stál uprostřed dioramatu, táhlo se mohutné,

obrovské horstvo působící dojmem, jako by bylo mistrným štětcem, živými barvami načrtáno na blankytné plátno nebes. Horstvo všech forem, všech velikostí, pusté, lidskou nohou nezneuctěné, jasným, ale studeným equatoriálním sluncem ozářené, všemi odstíny a barvami zářící, horstvo mohutných a velkolepých And. Jako by to byli staří kmetové, patriarchové této rodiny velehor, – vypínají se na jihu do 18–19 tisíc stop věčným sněhem pokryté tři vrcholy Cajamarquilly »Los tres picos«. Všude vládne mrtvý klid, neobyčejná svěžest a jasnost vzduchu – a já pohlížím jím na oblast horstva, zaujímající plochu velikosti naší Moravy. Jen z východu ženou se směrem k nám hustá, sněhobílá mračna. Nemohu jinak, nedbám zimy a zastavuji se. Velebné Andy, vznešená příroda, jak rád bych před tebou smekl v nadšení svůj širák! Historie tisíciletí, nikoli však malicherného lidstva, nýbrž samé tvůrčí přírody, vepsáno jest zde tajemným písmem – jak šťastný by byl ten, kdo by je mohl rozluštit. Tys důstojné pohřebiště nešťastného národa slavných Inků! Nyní chápu, jak se mohli staří Peruánci, tvé výšiny obývající, povznést kulturou nad ostatní jihoamerické národy, již chápu, proč se klaněli slunci. Přál jsem si vzlétnout, avšak sotva má mysl, touto velebností nadšena, se povznesla, okamžitě klesala zdrcena jsouc mohutností této velkolepé přírody. Jak nepatrným připadal jsem sobě, zde uprostřed ní, já – holdující svému já, já malicherný, domýšlivý, já ješitný, nicotný, stoje v tomto imponantním velechrámu přírody, kde člověk je jen pískovým zrnkem v poušti, bublinou nafouknutou sebevědomím, v této přírodě, jejíž dimenze nemají mezí, – již tisíciletí jsou tak krátkým, jako vteřina našemu ubohému životu. Prsa se mi nadšením dmula, – chtěl jsem zaplesati, zakřičeti do tohoto nezměrného prázdna jásavé »Hurrá«. Bud' pozdravena, vznešená příroda, jsem šťasten, že jsem tě jednou spatřil, ty mohutná scenerie And! – Leč běda: moji Indiáni kárali mne hlasitě, zděšením se křížující: Který zlý duch tě, viracocho (čti virakočo) – synu bílých lidí – posedl? Což nevíš, že voláš na nás zlobu Jalky, což nevidíš, jak se sem valí mraky a vítr »viento de la jalca« a že nejsme ještě ani v polovici cesty? A měli pravdu, zkušený moji průvodci. Za čtvrt hodiny vanul a nás skoro k zemi srážel »hrozný« vítr (»viento bravo«). Mezci jen stěží postupovali kupředu. S roztaženými nohama a svislými ušima bránili se zlobě větru. Mraky nás rychle zahalily, sníh, kroupy a ploché kusy ledové, tak zvané »rompe cara« (čti rompe Kara, tluče, láme tvář), bičovaly nás, až mnohý soumar krvácel. Na chůzi nebylo viděti a celé panorama, jakoby saiským závojem zastřené, odňal divoký orkán a valící se mraky našim zrakům. Každý náš krok hrozil nebezpečím. Kráčíme-li po rovině, kráčíme-li blízce strmé propasti, kdo z nás to nyní věděl? Našimi vůdci byli nyní jen ostražití a opatrní mezkové. Nikdo nepronesl ani slova, také by ho nebylo ani slyšet – jen podle pohybujiících se rtů poznávali jsme, jak nám zimou cvakají zuby. Velké štěstí, že bouře brzo minula a že se za půl hodiny, alespoň částečně, objevilo čisté panorama, slunce zasvitlo a pod

našima nohama stál led a sníh. Zapálenou slámou, vytaženou ze sedel, zahřál jsem poněkud polozmrzlé Indiány. Dobrá porce koky, k tomu žvýkané, dodala jim zase síly. (*Koka* – suché listí stromu, zde v teplém pásmu domorodého a obyvatelům již po staletí svými účinky známého; listí obsahuje léčivý, ale též zhoubně působící jed, stalo-li se jeho užívání vášní – *kokain*.) Běda tomu, koho ráno nebo večer zastihne dlouho trvající bouře jalky. Kříže označují ona místa, kde byly nalezeny kostry takových ubožáků.

Konečně sestupujeme s Jalky. Asi 6–7 tisíc stop pod námi viděti lze cíl našeho dnešního putování, stříbrný pruh říčky Atumaya – a kol ní všude zeleň teplého pásma. Mezkové stříhají ušima, pohlížejí dolů a s radostným rykem vítají dole jim kynoucí odpočinek a dobrou pastvu. A tak sestupujeme ze studena zase do teplých údolí. – Zítra neb pozítří čeká nás opětně podobná náhlá změna. Tři čtyry dny musíme cestovati, než se potkáme s nějakou karavanou, nebo v údolí s »tambo«, příbytkem míšenců nebo Indiánů, nebo s malou vesnicí. Rád bych vám ještě předložil jako v kouzelné svítilně různé obrazy přerozmanitých a typických krajů andských, jako např. starou pevnost Inků »Cuelap«, opuštěné zlaté a stříbrné doly, stará, historická a civilisovaná města Chachapoyas a Cajamarku (čti »Čačapojas« a »Kachamarka«), kde tak mnohý kámen mluví o historii nešťastných Inků, rád bych vám ukázal »cochas« (čti kočas«), smutná a černá jezera vysoko v Andech, k nimž se pojí tak mnohá indiánská báje, horká vřídla, bývalé lázně krále Inků, Atahualpa, kde prý jest potopena jeho zahrada z ryzího zlata uměle zhotovená, a konečně smutnou pobřežní poušť, kde po léta nepadne s rozpálené oblohy ani krůpěje vody, o tom však až v mém cestopise podrobněji!

Španělské chrámy v Cajamarce v Peru

(čti *Kachamarce*)

Z Chachapoyas ve střední Kordilleře severních peruánských And odcestoval jsem dne 6. listopadu r. 1893 směrem k Tichému oceánu, v družině čtyř indiánských »arrierů« (pohunků mezků) a několika mestizů. Indiáni byli »civilisovaní«, mluvili totiž kromě svou řečí, »quichva serranero«, též jazykem španělským. Mohl jsem si tedy aspoň pohovořiti s nimi na rozdíl od první části cesty Andami, kterou jsem konal s Indiány balsapuertskými, kteří byli jazyka španělského neznalí. Na sedmidenní cestě bylo nám zakoušeti dosti útrap, a bylo tedy třeba rozmlouvati nejen na ukrácení chvíle, nýbrž i o věcech vážných. Slézali jsme šest Kordiller a dvakrátě změnili pásmo horké se studeným; z údolí tropického pásma byli jsme za půl druhého dne ve studené výši pun^[12] Jalk (čti Chalk).

Dne 11. listopadu byli jsme opět v horkém pásmu, ve 2 hodiny odpoledne pak stál jsem u břehu špinavého Marañonu. Jaké zklamání! Ještě u vtoku řeky Huallagy v oblasti Indiánů Cocamů (čti Kokamů), když jsem opouštěl Marañon (hořejší tok Amazonu, zván tak v Peru), byl jsem přesvědčen o královské vznešenosti Amazonu, po kterém jsem se plavil od Rio Negra. A nyní zde v Balsas hodil jsem opovržlivě kamenem s jednoho břehu na druhý. Jen divé hučení a pění tehdy poněkud rozvodněné řeky, obtížná přeplavba zvířat a nesnadný, místy i nebezpečný transport osob i zavazadel na primitivních vorech, (jakých užívalo se snad za času Inků), udržely mě v přesvědčení, že hledíme dosud v proud řeky rodu vznešeného, která na východ prorazivši Andy, hrdě vládne veletokům světa.

Jiného zklamání jsem se dožil, když dne 14. listopadu, třesa se zimnicí (stihnuvší mne snad za můj úsměšek), u břehu Marañonu v Balsas, vjížděl jsem na svém znaveném mezku, zablácen a roztrhán do Cajamarcy. Darma jsem se rozhlížel v ulicích města, řekl bych skoro moderního (rozuměj, čtenáři: moderní ve smyslu peruanskoandském), kde že ty zbytky dávné slávy Inků, paláce vznešeného Atahualpy, syna slunce! V hospůdce jednoho Číňana^[13] zimnicí na lůžku zmítán, opakoval jsem si jako žák úlohu: »Cajamarca (čti Kachamarka), či lépe Katsamarka, to jest v řeči Inků »město studených mlh«, bývalé sídlo mocného, ale nešťastného Inky Atahualpy, město bohaté skvostnými stavbami a zahradami, v nichž zlatem napodobeny Inkům svaté rostliny, město španělskými Conquistadory Pizarra vykořistěné, město chrámů a horkých lázní, silnic kamínky dlážděných...« Ptal jsem se, zdaž možno, že by ze všech oněch krás nic nebylo zůstalo.

Když mi chinin opět poněkud pomohl na nohy, podnikl jsem cestu městem, čítajícím asi 8 tisíc obyvatelů a ležícím ve výši 9400 stop. Chtěl jsem hledati aspoň ony zbytky staveb, o kterých Humboldt psal. Mestiz jeden zavedl mě do zpustlé chatrče. V zašpiněných hadrech válelo se po zemi několik dětí a z dlouhé chvíle vrtalo dřívkem díry do země. Na plochem kameni, shrbená, žvýkající koku, seděla stařena, připomínající špínou a stářím mumii, a vískala ve vlasech svou dcerku, dozrávající krasavici černoookou a černovlasou.

Když jsem přede dveřmi zakopl o veliký, ze země vyčnívající kámen, teprve mi řekl mestiz: »Hle, pane, zde jste v paláci Inky Atahualpy...« Třicet čtverečných metrů zdíva, podlaha chýše a několik obrovských, otesaných kamenů, toť zbytky skvostného sídla nešťastného Inky, jediní, němí pamětníci smutného dramatu úpadku říše Inků. Zde vězněn byl Pizarrem ubohý Inka, zde prý v žaláři na stěně označil, kam až naplniti chtěl celý prostor zlatem, aby vykoupil svůj život. Přesto, že Španělé již za 4 miliony dukátů zlata naloupili, měl Atahualpa ještě veliké bohatství ve vnitrozemí ukryto. Aby ušel potupné smrti upálením, dal se Atahualpa pokřtiti svým

úhlavním nepřítelem, fanatickým mnichem Valverdem. To ho však nezachránilo: 29. srpna 1533 zardoušen byl na rozkaz Pizarrův. Španělé, kteří pak pátrali po pokladech Atahualpy a jeho předků, zničili vše, co ještě nezničil fanatismus mnichů. Staletá kultura Inků sesula se vniveč; mimo zmíněné zbytky Atahualpova sídla, pak horkých lázní a ve skále vytesaných sedadel Inků nenalezl jsem žádných jiných památek. Svým klimatem, podobným ponebí severního Španělska, Cajamarca hodila se dobře novým vetřelcům, a nelze upřít, že i oni na ssutinách synů slunce vystavěli mnoho zajímavých, krásných staveb.

Osud však bývá někdy, pravím *někdy!* spravedliv. Jižní Amerikou zaburácela bouře povstání, nový dorost jiného plemene, v kterém převládala krev indiánská, vztyčil prapor vzpoury. Padlo navždy panství Španělů, jichž krev skropila tutéž půdu, kdysi krví Inků napájenou. Po úplném vypuzení nenáviděných Španělů chátra vrhla se na vše, co jen zdaleka připomínalo tyranské panství »de los Españoles«. Krásné budovy, silnice, ba i mosty zničeny – jen proto, že Španělé je vystavěli. Tak pokryly španělské hroby jiné hroby, evropská kultura kulturu Inků – z dob Španělů, sotva 60 let po katastrofě v Cajamarce, zůstalo jen několik chrámů a klášterů. Tyto snad z náboženské piety uchráněné vydávají nám však svědectví, s jakou pílí a uměním stavěno bylo mnichy a zručnými potomky Inků v zemi, kde dnes mizerný barák s chatrčí vévodí a lid chodí v hadrech. Jsou to hlavně chrámy sv. Františka, sv. Antonína, Belen (viz vyobrazení z této kapitoly [zde](#) a [zde](#)), které mě překvapily svou krásou a bohatostí ornamentiky v průčelí nad hlavními vchody. Pobožní, umění pěstující mniši řádu sv. Františka aj. stavěli v 17. století solidní tyto stavby slohu španělského s malou reminiscencí na slohu maurské. Průčelí, zbudovaná z kvádrů pískovce a mramoru, z daleka přivážených, jsou vesměs uměle vytesána a přetížena skulpturní ornamentikou, provedenou do nejmenších podrobností. Celé postavy svatých a světic, hlavičky andílků, rosety, holubice a krásně proplétané ornamenty jsou rukou umělých mnichů, vytesány v ladný celek po celé ploše průčelí. Ba někde se táhne ornamentika aspoň částečně podél celého chrámu. Vnitřek pak, prací řezbářskou a starými obrazy některých mnichů, snad i lepších žáků Murillových, závodí co do umělecké výzdoby se zevnějškem. Kde dříve pracovití a dovední španělští mniši pracovali, dnes nevzdělaný peruánský mnich, obyčejně míšenec, bezstarostně dříme nebo žebrá. Jakoby na doklad, že postrádá všeho uměleckého smyslu, rozetřel bílou a červenou barvu a tou pomaloval tváře rozkošných figurek v šedém pískovci. Ukrutný pohled! Degenerované plémě andské dělá politiku a kuje bratrovražedné revoluce. Ubohý, ochuzený potomek slavných Inků hledá štěstí a opojení v bezměrném pití »chichy« (domorodý nápoj z užvýkané kukuřice) nebo žvýká »koku« s vápnem. Zub času hlodá, chrámy se rozpadávají, a není, kdo by je opravoval.

Neuplyne drahá doba, snad i genius pomsty vyhubených Inků chtivě zaburáci vnitřkem země (zemětřesení tu nebývají vzácností), a také tyto skrovné památky umění španělského vítěze srovnány budou se zemí, a v blátě a hlíně v jeden hrob se smísí s prachem Atahualpova města.

Z CEST ZÁPADNÍ AFRIKOU

Vzpomínky na Maroko a Saharu^[14]

Na rozdíl od východního, bagdadského, nyní stambulského kalifátu nazývá se západní: *Magrib el Aksa*, správněji Garb el džoani, tj. nejzazší západ, podle hlavních měst kdysi ve tři sultanáty dělený: Bled Fes, Bled Marrakeš a Bled Tafilalet, jest až dosud z nejméně známých a vědecky prozkoumaných (aspoň vzhledem k nitrozemí) pobřežních zemí temné Afriky. A to přes to, že město Tanger (arabsky Tandža) jest říkajíc na dostřel z Evropy, jen 19 km vzdáleno od tarifských břehů španělských a že si z vyprahlého okolí Tandže zřetelně lze prohlížeti bílé domky, pozakryté zelení olivových a oranžových hájů na protější straně Španělska.

Jsou-li podnes vědomosti o Maroku poměrně skrovné, byla země ta v dobách mých cest celkem pravá terra incognita. *Gerhard Rohlfs*, *Dr. Lenz*, Španěl *Gatell*, *Pavel Lambert* rozšířili naše známosti o nitrozemí Maroka na jih od Atlasu. Nyní, po četných výpravách do Maroka, známe několik causerií aspoň o přístupnější jeho části.

Ze všech severoafrických států Maroko má nejrozvitější pobřeží, a to 420 km v Středoziemském moři a na 900 km v Atlantickém oceánu. Jakkoli tento poměr pobřeží k nitrozemí je velmi příznivý a ostatní státy severoafrické podobného nemají, není ani potuchy po jakémkoli čilejším životě přímořském, ani po domorodských lodích, třeba menších. Jen dvě společnosti, francouzská a anglická, posílají tam své nejbídnější, nejstarší lodi; poslední čas i jedna hamburská společnost zastavuje v některých místech Maroka, na pobřeží Atlantického oceánu. To jest všecko spojení Evropy s říší tmy a fanatismu, před jejími branami ležící. Dobrých přístavů není po všem pobřeží marockém. Na severu jsou tu srázné skály nad mořem, jen s malými, úzkými choboty a zálivy, i menším lodím nepřístupné. Ale v dobách, kdy námořní loupežnictví kvetlo po veškeré severní Africe, byla tato místa pro korsáry jako stvořena a ještě dnes běda španělské bárce, která by se ztroskotala o pobřeží obávaných obyvatelů Er-Rifu! Na jih pak, podél Atlantického oceánu, jest všecko pobřeží úplně rovné, písčité, sklánějíc se

zvolna k moři, až na Mogador (arab. Suejra), kde teprve výběžky *Atlasu* mění jeho ráz. U mysu Giru vrhá se Atlas do vod Atlantického oceánu, by se snad dále, někde v potopené Atlantidě, končil. Několik však kilometrů jižněji ovládá zase týž nízký, písečný ráz pobřeží, jako severně od Agadiru. Příbojem moře nanesený jsou na tato pobřeží nespočetné přesypy písečné, jež porostla daleko do vnitra pistacie *lentiscus*, až 2 m vysoká. Též ústí všech řek bývá zaneseno částečně pískem. Všechn tento díl pobřeží jest lodím velmi nebezpečný, a lodi, i prostřední velikosti, kotví např. před Suejrou 5–6 mořských mil v moři. Mně jsou místa tato známa cestami parníkem i lodičkami marockých rybářů.

Na mapách se značí obyčejně jako císařství marocké všechny onen západní díl severní Afriky, který se prostírá od mysu Spartelu na alžírských hranicích, až na jih k mysu Nunu. Na jih pak omezuje panství to čára vnitrozemím libovolně tažená buď více, nebo méně za řeky Vad Nun, Vad Draa, Vad Sus a oasy Tafilalet, Gurara, Tidikelt a Tuat. Však právě tyto kraje, jako vůbec skoro všechna jižní část od Anti-Atlasu, jsou na sultanátu fesském nezávislé. Kdysi Mauritania, zahrada Hesperidek starých Římanů, později tři sultanáty fesský, marrakešský a tafilaletský, tvoří teď jen zdánlivě jednu říši pod sultány Sidi-Muleji z dynastie Filalů. Leč vpravdě jest rozdělena na velké množství drobných států, nezávislých skoro šejchů, tu vítězně válčících, tu pokořených. Hlavně v oasách dříve zmíněných, na jih od Anti-Atlasu, uznává se pouze šerifská, to jest jaksi vrchní, kněžská autorita sultána, sídlícího ve Fesu, Marrakeši nebo málokdy v Miknase. Časy, kdy Sidi-Mulejové fessští měli veliký vliv až po Timbuktu, dávno minuly, a pouze mohamedánský fanatismus víže ještě vespolek zbytky říše potomků arabských conquistadorů a španělských Maurů. Než i v samém středu říše, ba dokonce na samém pobřeží, v okolí Tangeru, Ceuty a Melilly, bouří se celí kmenové Šeluhů (u nás Berbery zvaných) proti sultánu a větší část kbailských Amazirgů žije v jakési nezávislosti na fesském dvoru a jeho vyděračných amilech. Vám, velectené čtenářstvo, stalo se v posledních letech Maroko z denních listů tím známějším, že byli Španělové přinuceni válečnou mocí chrániti svých, částečně trestnických osad Ceuty a Melilly proti bouřícím se Berberům. Abych se vyvaroval všech nudných cifer, povím jen stručně, že plocha Garb el džoani, pravého Maroka, nepočítajíc v to několikrát už řečené oasy a oblasti řek jižního Maroka, rovná se výměře bývalého Rakouska.

Mocné horstvo *Atlas*, Idrar-n-Deren el Garb el kebir dělí Maroko od jihozápadu na severovýchod ve dvě oddělení. Podle francouzských autorů se rozlišuje Atlas velký a malý (v Alžíru). Gerhard Rohlfs, který procestoval důkladně Maroko i Alžír, rozeznává jediný, velký Atlas marocký a nežádá pro alžírské horstvo, poměrně nevysoké, ani pro plošnou vysočinu

tamější zvláštního názvu. Správně tedy přikládá jméno Atlas jen marockému pásmu, které se prostírá od mysu Giru v Atlantickém oceánu na severovýchod k Ras el Deiru v moři Středozemském. Pohoří toto se pne v podobě málo prohnuté podkovy otevřenou stranou svou na severozápad, sklánějíc se tam pozvolna v širokých stupních v nížiny. Na opačné straně, tedy směrem na jihovýchod, pohoří jest velmi srázných svahů a vysílá druhý rovnoběžný hřbet na jihozápad. Obě rovnoběžná pásma Atlasu hlavního, jakož i Anti-Atlasu rozvětvují se pak v četné rozsochy, nižší odbočky na východ i na jih; tak např. Ras er Rif, Ras Gir, Ras el Deir, Ras el Miknasa, Ras el Uasan atd. Některé střední části hlavního horstva mají mohutné hroty věčným sněhem pokryté, jako Džebel Ajaši asi 4500 m zvýši, jiné jsou možná ještě vyšší, ana oblast věčného sněhu jest zde výše než 4000 metrů.

Zmínili jsme se již, že Atlas dělí Maroko ve dvě části. První jest od severních hřebenů Anti-Atlasu až ke Středozemskému moři a k Atlantickému oceánu, vlastní, pravý Garb el džoani, tedy Maroko, fesský sultanát. Rázem půdy jest tento kraj, na rozdíl ode všech ostatních severoafrických, země nejbohatší žírnou prstí a jílovitými hlínami a nejpříhodnější pro zemědělství, hodná jiného obyvatelstva nežli stupidního marockého. Poměrně četné, byť i nehojné vodstvo, malé i větší říčky, řinoucí se z Atlasu, činí tuto část požehnanou krajinou, kdežto podle názoru dosti ještě utkvělého, zvykli jsme si představovati Maroko jako zemi neúrodnou.

Od jižních svahů Anti-Atlasu až k hranici oblasti velikých oas rozpíná se předzvěst pravé Sahary, »hammada«. Náhlý, srázný přechod z Atlasu do pouště »hammady« působí svou velebností mohutně na cestovatele.

Hammada leží podle Rohlfsa a Dra Oskara Lenze až 130 m nad hladinou mořskou.^[15] Hammada jest rovná, skoro plochá, únavné jednotvárnosti, tmící se ponejvíce barvou hnědého nebo namodralého vápence, skoro beze všeho rostlinstva. Jen tam, kde byl větrem nanesen jemný písek, nebo podél některých neúplně vyschlých řečišť daří se neznámé mi dosud bodláčí a dřevnaté, málo šťavnaté rostliny, chudá strava velbloudů. A nad touto smutnou plochou neúprosné, žhavé slunce. Teplota v kraji, kde není stínu, stoupá až i nad 50 °C. Místy hammada přechází v jinou poušť, zvanou, pokud se pamatuji, *Khirtir*, podle Dra Lenze pak *Es-serir*. Jsou to obrovské plochy, zděli mnoha kilometrů, úplně vodorovné a pokryté nesčíslným množstvím kamínků, jež částečně obrousil písek, větrem poháněný. Jsou tu křemeny, jaspisy, acháty a hnědel.

Z hammady přecházíme do pouště *Areg*. Ta jest jediná, pravá poušť, jež se shoduje s našimi evropskými názory. Nesmírná prostranství, do nedozírné často dálky, jsou jen samý jemný, pohyblivý písek. Není tu však jednotvárných, jen rovných ploch. Naopak. Obrovskými písečnými náspy, jež nakupily větry, často přerozmanitých tvarů, pnou se dlouhá, ovšem nízká, leč na rovné ploše obrovsky vypadající horstva v písku, zhusta 30 až 60 m zvýši, zahrocená na způsob věží, cimbuří atd., při nichž obrazotvornost má široké pole k tvorbě nejfantastičtějších obrazů. Zdá se, jako by to byly hrady z pohádek kouzlem tam přenesené. Ale zblízka se zjeví, že to jsou jen přesypy, větrem po libosti z nejjemnějšího písku vytvořené.

Takováto poušť jest pro karavany nejobtížnější, ba i nejnebezpečnější. Ubozí velbloudi sotva nohy vlekou, boříce se po kolena v měkký, čirý písek. Štěstí, že *Areg* se střídá s tvrdou a skalnatou půdou. Běda cestovatelům a karavaně, kteří by, cestující tudy, neměli osvědčených vůdců. Jediným vodítkem v *Aregu* jsou právě zmíněné útvary písečných přesypů. Leč ony se silným větrem často mění nebo vůbec mizejí, a tím se ztrácí jediné vodítko pouští. Sem, v tuto oblast, patří *samum agibli*, nebezpečné větry, které ovšem daleko nebývají tak mocné a zlé, jako jest jejich pověst v cituplných básních a pověstech. Nikdy jsem aspoň neslychal, že by *samum* zasypal celou karavanu. Hladem a žízní ovšem zahynula již mnohá zbloudilá výprava. Nejméně se však vyskytuje v pravé poušti lev, straše zato tím více ve spisech pro děti i ve vážných knihách a na obrazech umělců, třeba proslulých. Jinak jest ovšem poblíž oas nebo v podhoří atlasském. Přes to, že jest teplotura v *Aregu*, možno-li, horší »hammady«, jeví se tu neb onde skrovná vegetace. Zdá se, že nízké vrstvy Sahary mají mnoho spodních vod. Vzduch sám jest poměrně tak suchý, že nemůže rostlinstvo opatrovati vláhou. Proti všelikým populárním, dosud nezcela vyvráceným domněnkám, spouští se někdy i v poušti (hlavně v hammadě jakožto bližší Atlasu) dešť, ba stává se, že se poušť pokrývá zelení, ovšem nevelkou a nedlouho trvající. Sahara vůbec není tak jednotvárná, jak se tvrdí. Hammada se střídá s *Esserirem* a s *Aregem*, ba i s horstvem dosti slušně vysokým ze žuly a porfyru, mezi nimiž se prohýbají vyschlá koryta řek, obrostlá někdy i rostlinstvem, byť ovšem i velmi skrovným. Tak se hrůzy pouště přeháněly. Jediné, co se kdy napsalo o velbloudech, vyjma báchorku, že lze lidem užívati vody z jich žaludků, nebylo vylháno. 6–10 dnů musí velbloud pobýti na místě, než se pořádně napojí. Horší nad nevlídnou přírodu saharskou jsou po většině její obyvatelé, často pravé hordy lupičské.

Nejméně však se snáší s pravdou domnění, jehož se jmenovitě žurnalistika zastává zuby nehty, že lze do Sahary napustiti vodu. Někteří představují si totiž Saharu jako prolákladinu pod hladinou mořskou. Než větší díl západní Sahary jest až 130 m nad mořem, nejnižší místa, *Drem Lenzem*

navštívená, přes 120 m, střední pak a východní končiny, ač nižší, jsou přece vždy nad úrovní mořskou.

Ježto není mým účelem mluvit dnes podrobněji o Sahaře, aniž jsem k tomu dosti kompetentním, vrátím se k pravému Garbu, Maroku.

Atlas dělí Maroko též klimaticky ve dvě části: podnebí první oblasti, od Atlasu na sever, jest poměrně dosti zdravé, zajisté z veškeré severní Afriky nejzdravější; hlavně však je zdrávo na pobřeží. Tak jest průměrná teplota roční v Tangem 18 °C, v hlavním městě Marrakeši 20 °C. Tam se počíná počasí, zvané deštivým, měsícem srpnem a trvá až do počátku února. Nesmí se však mysliti, že jsou to periodické, skoro trvalé deště mezi obratníky. Méně zdravé a příjemné jest ovšem podnebí jižně od Atlasu, ale i tam činí je časté mořské větry přece snesitelnějším nežli v oasách alžírských a tunisských, ležících na téže zeměpisné šířce. V této podatlasské oblasti prší jen v lednu a někdy začátkem února. Dle Rohlfsa jde význačná čára občasných dešťů těchto od 10° na východ od Ferra až po 29° severní šířky asi rovnoběžně s Atlasem k oasám Figigu a severní části Draa. V Tifilaletu prší jen málokdy a jen málo. V Tuatu prý až i 20 let nepadne kapka vody. Maroko jest pro rozličné tvary svého terénu a stupně teploty bohaté na větry, hlavně v únoru. Nejhlavnější větry jsou severní, jihovýchodní a horský jižní. Tento poslední působí, pokud vím, smršť, samum a větry gibli.

V zemi, kde je věčný sníh (v Atlasu) a žár přes 50 °C (v pouštích), jest arci rostlinstvo rozmanité, dělic se na určité oblasti. Škoda, že Atlas jest dosud tak málo přístupný, snad by se tam našlo mnoho zajímavého, obdobného Picu de Teyde na kanárských ostrovech. Z rostlin užitečných zasluhují zmínky sorghum, rýže, třtina cukrová, které tam arci není mnoho, jakož i stromy arganové, dávající jedlý olej. Datle z oas marockých jsou proslaveny daleko široko a lepší španělských i jiných severoafrických. Na rozdíl od Alžíru Atlas má ještě mnoho a krásných lesů. Okolí Rabatu proslulo množstvím dubů korkových.

Větší část Maroka, nedbale ovšem vzdělávaného, je uměle zavodňována, hlavně tam, kde málo prší; v oasách pak arci rozumí se samo sebou. Z úpatí Atlasu, zejména v okolí důležitějších měst, jest vedeno z říček a potoků na tisíce malých vodovodů buď v nadzemí, nebo podle terénu často i v podzemí, až 5 m hluboko. Lidský život však v Maroku nemá ceny. Všechny tyto zavodňovací práce, aspoň poblíže hlavních měst, jsou pod dozorem vlády. Vlastní řeky Maroka jsou velmi zajímavé. Po Nilu největší, jež vtéká do Středozemského moře, jest řeka Muluja, jako naše Labe; v Atlantický oceán pak vlévají se hlavní řeky: Kus, Zebu, Ragra, Umen-er-Rebia a snad ještě nad Mulaju větší Tensift atd. Nás hlavně zajímají řeky jižně od Anti-Atlasu,

tekoucí v oblasti pouště, neboť přese všecku mohutnost, jako např. Vad el Draa, větší Rýnu, málokdy pronikají až k Atlantickému oceánu; a to jen v některých měsících, slábnouce jinak pozvolna, až se úplně ztrácejí v písku Sahary. Mimo Vad el Draa činí tak i Vad el Igiden a Vad el Sis, který napájí oasu Tafilalet, zanikaje pak v jezeře Daja el Daura.

Hlavní města sídelní v Maroku jsou Fes, Marrakeš, Miknasa. Vedle pobřežních měst, jichž nebudu vypočítávati, jest důležité také město Uasan, sídlo velikého šerifa, tj. mohamedanského viditelného dalaj-lamy.

Maroko jest zemí cizinci ještě více než Čína nepřístupnou a proto, ač je na dostřel Evropy, tak málo známou. Nikde jinde fanatismus islámu nevydal tak podařeného ovoce jako v Maroku; tupá pověrečnost nesnoubí se s nejhörším výkladem zkrouceného učení Mohamedova nikde tak výstředně jako tam. Když jsem se procházel Alhambrou, Sevillou, Cordobou, žasl jsem němě nad uměním Maurů a z výtvarných jich prací jsem soudil též na jejich duševní vyspělost. Jaké však zklamání v Maroku – dnes není tam potuchy po umění, po vědě. Všechnen národ je v takové skleslosti, že není dalek den, kdy se shnilá říše marocká rozpadne vniveč. Maroko se uzavírá uměle proti Evropě, a zabedněností země té proti evropské vzdělanosti jest hlavně vinna – mimo náboženský fanatismus – anglická vláda a její diplomatictí vyslanci v Tangeru. Sobecká a vždy vypočítavá Anglie nerada by viděla, aby kterýkoli evropský stát zaujal v Maroku postavení proti anglickému Gibraltar.

Ač je zhola nemožno udati jen poněkud správně počet obyvatelstva země tak málo prozkoumané, jako jest tato, páčí se některými na osm milionů. Vzhledem k přečetnému obyvatelstvu berberskému, hlavně v horách sídlícímu, jest to asi číslo pravdě nejbližší. Jak nesnadno jest odhadnouti počet obyvatelstva marockého, toho důkazem, že Tissot udal 12, Klöden však a Španěl Gatell sotva tři miliony duší. V osmi milionech obyvatelů, jak také já počítám, zahrnují se arci též obyvatelé všech krajín a oas pod Atlasem před pravou pouští, ba i sám Tuat.

Obyvatelstvo marocké dělí se takto: *Arbi* neboli *Arabové* jsou potomci oněch Arabů, kteří se od svého příchodu do Maroka, tedy od VII. století dovedli udržeti čisti, nesmíšení s obyvatelstvem domorodým ni s Maury, v XVI. až XVII. století ze Španěl vyhnány. Žijí dosud tak, jako ve své pravlasti, na způsob beduínů (slova *beduin* však se v Maroku neužívá) jen na venkově, a tedy v *duarech*, přenosných stanech z velbloudí srsti, kterých bývá vždy mnoho pospolu, málokdy v *ksorech*, to jest pevně stavěných vesnicích oas. Arabové jsou částečně rolníky, více však pastýři. S četným svým služebnictvem neb i otroky putuje taký

arabský šejch s místa na místo, a jako v dobách biblických svádějí často při takém stěhování kmen s kmenem boj o kousek pastviny. Barvy jsou mnohem snědší než Berbeři, proti nim sice tělesně slabší, leč duševně vyvinutější a pohříchu také zchytralejší. I krojem liší se od Berberů. Bydlí v nížinách před Atlasem a na severním kraji Sahary.

Druhé plémě, mnohem mohutnější, jsou Šeluhové, známí v Evropě pode jménem Berbeři nebo Kabylové (jednotné číslo Kabil, množné Kbail), a Amazirgové (také Tamazirgové). Jsou si dosti podobní; první bydlí v nejvyšší části hor, hlavně v Er-Rifu, druzí níže, hlavně pod Atlasem, u Draa, Susu, v Tafiilaletu atd. Berbeři jsou obyvatelstvo domorodé, nejspíše směr mnoha národů, Gothů, Vandalů, Římanů, Foeničanů, domorodého obyvatelstva, Byzantinců atd.

Již po staletí, přes to, že přijali islám, Berbeři dovedli si uhájiti jakési nezávislosti na sultanátu a odvádějí mu svůj poplatek dosti libovolně. Často již vytáhli sultánové fesští proti vzbouřeným Amazirgům nebo Šeluhům, a sta hlav vzbouřenců zdobilo pak věže bran marrakešských a fesských, leč bojovný lid, jedva pokořený, jitřil se znova a znova, lid nezkrocený a jak Asanti a Dahomejci krutý a divoký. I poslední spor mezi Španěly a Marokem byl způsoben tím, že Amazirgové činili nájezdy do okolí Melilly. Nejhorší a nejloupivější lid bydlí v Er-Rifu, tedy zrovna naproti Španělsku, kam se ani vlastní Maročané neosmělí, natož Evropané. Amazirgové i Šeluhové jsou vysoké a silné postavy, pleti světlejší než Arabové; často vídati mezi nimi i modrooké blondíny, snad asi potomky Gothův a Vandalů. Jakkoli jsou také mohamedány, jsou, jak se zdá, méně fanatičtí vyznavači islámu než ostatní Maročané. Berbeři tvoří asi většinu obyvatelstva a toliko někteří – a to jen částečně – mluví arabsky. Jejich jazyky, šlu a tamasirt, liší se vespolek asi jako slovenština a čeština. Zdá se vůbec, že řeči všech Berberů od oas egyptských až k Maroku jsou jednoho a téhož původu; Šeluh jakýs poblíž od Timbukta dobře mi kdysi rozuměl v Senegambii.

Příbytky Berberů severně od Atlasu podobají se arabským a marockým; zcela jinak však si je stavějí Šeluhové od Anti-Atlasu na jih. Na každém návrší stojí tu jako zdobně středověký hrad budovy čtverhranné o stranách 20–30' a dvojích vyšších nástavcích jako cimbuřích, s branou a malým příkopem, přes který bývá můstek. Tam bydlí vždy několik rodin pospolu. Uvnitř je všecko přízemí pro domácí dobytek, avšak nahoře nad klenbou, jako v prvním patře, jsou příbytky Šeluhů, k nimž je přístup po žebříku, který možno vytáhnouti nahoru.

Smíšením Arabů a Berberů, hlavně pak příbytím Maurů ze Španěl vypuzených, v jichž žilách kolovala i krev španělská, vzniklo třetí plémě, které zoveme obyčejně *maurským* po

starodávných Mauritancích, kdežto ve vlastním Maroku slovou Garbi-Garbani, tedy vlastní Maročané.

Maur přebývá ponejvíce v městech; po Berberu zdědil světlejší pleť, pokud nepozbyl jí smísim se s krví černošskou, po Arabu má dědictvím větší inteligenci. Většinou se zabývá obchodem nebo řemeslem, především však bývá úředníkem sultánským. Od Berberův a kočovných Arabů se liší již také podstatně elegancí a lepším šatem. I způsobů jest jemnějších, aspoň povrchně, a zženštilější, a proto jím opovrhují synové hor a praví beduíni, hrdí na své hadry, nečistotu a drsnost; jinak jest vůbec v nenávisti jako vyděrač. Polovičatá vzdělanost všech moslimů lpí také na Maurovi. Umí čísti a psátí, zná mnoho veršiků z koránu, a co více, povíme dále. Jako Maurové i Arabové, kteří se na způsob Berberů dělí na mnoho kmenů nebo plemena, jako např. mocný rod Beni Hasan, tj. potomci Hasanovi, Beni Smidi, Beni Hamin atd. do nekonečna, mluví západní arabštinou neboli magribsky; toto nářečí se liší dosti podstatně ode všech ostatních, hlavně však od arabštiny kufické v koránu. V Magribštině je mnoho slov původu berberského a dokonce španělského, někdy i tvary, např. genitiv. Naproti tomu jest výslovnost v Maroku rychlá tak, že se slova zkracují a samohlásky polykají; odtud vyslovené slovo vyznívá zcela jinak než psané. Tím ovšem marokánštině nepřibývá libozvuku i jest z nejtěžších řečí na světě. Španělští Františkáni, kteří mají v Tangeru klášter, složili a vydali malou mluvnici té řeči: *Rudimentos del árabe vulgar que se habla en el imperio de Marruecos. Por el reverendo padre José Lerchundi.* Berbeři nemají pro svou řeč vlastního písma, a proto jich tolbové, t j. učitelé, píší abecedou arabskou. Jinak tomu u Tuaregů, které někteří učenci počítají též k Berberům. V Maroku posud bují otroctví a každý rok se karavanami přivádějí ze Sudanu otroci noví. Jest jich v Maroku celkem asi 50–60 tisíc, snad i více, nepočítajíc v to ovšem mulaty. Ti zovouce se tu guani, strádají v otroctví málo a po čase nabývají obyčejně samostatnosti; k islámu se arci musí přiznati. Též oni mluví arabštinou, již ovšem znešvařují vlastní řečí; mluva ta nazývá se guania.

Maurové se mnoho a rádi mísí s černoškami, méně Arabové, nikdy však Berber, hrdý na svou krev! Vcelku podřízeným, ale místy a hlavně na pobřeží důležitým živlem jsou *židé*. Jsouce jen trpění, bez všelikých práv občanských Ihudi, židé, žijí počtem asi 50 tisíc především v městech pobřežních, ač i každá kasba ve vnitrozemí má několik svých privilegovaných rodin židovských. Na svých cestách Marokem býval jsem někdy přestrojen za žida. Byl to arci způsob málo závidění hodný a jen prostředek k poznání Maroka. Dělati se mohamedánem, jakkoli to bylo nebezpečno, zamlouvalo se mi mnohem více. Židů jsou v Maroku dva druhy, a to z Palestiny kdysi přistěhovalí, mluvící jen hebrejsky a arabsky, a pak židé vypuzení většinou

ze Španěl a Portugal v XV. století, mluvící vespolek jen španělsky a hebrejsky, kdežto arabsky hovoří jen s ostatním obyvatelstvem. Postavení židů v Maroku jest hrozné. Žid jest tu vydán na milost a nemilost kteréhokoli Maročana. Nemá skoro nijakých práv, není občanem, nýbrž jen trpěným, opovrženým tvorem. I šatem se musí lišiti od ostatních a nosí úmyslně staré hadry; jen v své židovské, úzké, špinavé čtvrti smějí nositi střevíce, v mohamedánské čtvrti však musí choditi bosi, zbraně nedovoleno jim nositi, ani koňmo jezdit, každému pravověrnému se musí vlevo uhýbati atd.

Dcery židovské, pokud jsou mladé, někdy velmi sličné a lepých tvarů, putují často v harémy velmožů. Běda židu, projeví-li, že je bohat, není-li pod záštitou některého evropského konsula. Tam si chodí sebevědoměji, a hlavně jejich ženy na sabat vyzývavě nosí skvostné, zlatem prošíváné šaty, staré dědictví ještě z krásných dob aranjeuzských. Škoda, že marocké židovky, byť i mladé a sličné, tak málo, cení symbolismus myrty a azaharu. Před svatbou se židovce oholí zúplna vlas a nasadí falešná paruka; vůbec pak následuje ještě několik židovských zvláštnůstek takého rázu, že jich nemohu uváděti.

Ostatek marockého obyvatelstva a poddaných sultánových tvoří několik – co by na prstech spočítal – odrodilců, *oeludž* zvaných, samí dobrodruzi pochybné jakosti nebo uprchlíci z osad trestnických, vyjma toliko několik lepších lidí, žijících u dvora sultánova. Ani odrodilci nejsou u lidu oblíbeni, ano obyčejně jimi opovrhují. Považují přestouplého křesťana za uprchlého zločince, který takto unikl trestu, nebo mu stále vyčítají, že otec a matka jeho jsou křesťanští psi.

Křesťané pak, zvaní v Maroku Nsara, Kufiru, tj. nevěřící neb Rumi, tj. Římané, latinci, jsou vesměs pod ochranou svých konsulů a bydlí jako tito jen v přímoří a v přednějších městech. Jest jich asi kolem čtyř tisíc. Jsou to ponejvíce obchodníci všech evropských národností, zejména Španělové. Do vnitrozemí se žádný Evropan nesmí bez jistého průvodu odvážiti. Stal by se obětí jak náboženského fanatismu, tak přehnaného podezírání, které v každém cizinci vidí vyzvědače. Ač za každého zavražděného Evropana marocká vláda bývá nucena vyplatiti konsulovi 20.000 franků, přiházejí se vraždy dosti zhusta. Tak zavražděn byl rakouský malíř Ladein z Mödlingu u Vídně na své neopatrné, lehkomyšlné cestě do Atlasu. Stalo se to tuším r. 1881. Vláda marocká raději zaplatí a několik, třeba i nevinných osob uvrhne do příšerných vězení na smrt hladem, než by si způsobila roztržku s některou evropskou velmocí. Vliv konsulů jest veliký, a proto vypočítaví židé, ba i někteří Maurové, zakupují si ochranu u konsulů. Této okolnosti využili často vyděrační a ne vždy dosti počestní konsulové, a ze

skandální historie tangerské mohly by se vyprávěti mnohé věci, které by na posluchačstvo působily dojmem: se non è vero, è ben trovato.

Přikročme nyní k zevrubnému popisu lidu marockého, arci jen k jeho nejvýznačnějším stránkám.

V zemi, kde sultán jest neobmezeným pánem, šeria v koránu obsažená jediným nedostatečným a proto praktickým zákonem, jež doplňuje buď sultán sám, nebo jeho kaïdové, arci vždy ve vlastní prospěch jeho, kde se islám jeví v nejstinnějších útvarech svých, kde lid v mohamedánském pobožnůstkářství zhovadilý a surový a částečně i v stálém boji kmen proti kmenu, nebo aspoň proti amilům a kaidům sultánovým, jsou poměry, nad které horších darmo bychom hledali v nejtmaější Africe. Stálé vydírání sultánem a jeho kaidů ve 44 amala, na které sultanát je rozdělen, úplatnost všech úředníků, loupení a nucené dodávání sunny, tj. potravin vojsku, islám v hypokrysi a v pouhou pověru přešlý, učinily lid marocký tím, čím je: bestii v lidské podobě. Tvrdé to na poslech slovo. Platí však o velké většině Maročanů. Ve svém úzce omezeném krédu uzavírá se jako svévolné, špatně vychované dítě a válí se v bahně okolní hniloby.

La ilah illa-llah, Mohamed resul ul-lah = Bůh jen jeden Bůh a Mohamed jeho posel.^[16]

Vzpomínám dnů, kdy jsem také denně papouškoval tuto frázi, která mne pronásledovala až do nitra Senegambie a pak až k řece Voltě, v nejmenší chatrč domorodskou. V Maroku jest islám obřadu zvaného malekickým, korán znám jest pouze fakiům a částečně tolbům (sing. talib); prostý lid žvatlá nesrozumitelné mu staroarabské veršičky a d'asa se stará o náboženství. Ze zvyku a strachu, aby nebyl pokládán za vlašného ve víře, drží se pevně zevních obřadů, jest nad míru pověrečným a tak licoměrným, že kde možno, stále najevo dává svou pobožnost a ústa od rána do večera má plna hlasného: Alláh. Při tom však myslí na podvod nebo dokonce loupež a zvířecké chtíče své. »Neber jména božího nadarmo« v Maroku neplatí. V ruce třímaje růženec, Maročan se chlubí, že za den tisíckrát pronesl svaté slovo Alláh. Když jsem táhl na horním toku řeky Gambie s pravověrnými Mandingy proti Soninkům, naši vůdcové před bitvou až do únavy závodíce v rychlosti, vyslovovali Alláh, Alláh, Alláh. Vše i nejnepatrnější věc počíná pravověrec slovy Bismillah, to jest: Ve jménu Božím. Ale právě tak jako jinde věřící Maročan o boha nejméně se stará a jeho nejméně se bojí. Potřebuje-li čehos, obrací se buď na Mohameda, nebo na svaté, kterých má islám zejména v Maroku mnoho. Ba dokonce svatých již za živa, kterých, nadutých a ješitných, běhá po Maroku na tisíce.

Jsou to tak zvaní šürfa (sing. šerif), kteří se honosí býti potomky vlastní rodiny Mohamedovy. Svatost tato jest dědičnou po meči, třeba by šerif vešel v manželství s nešerifkou. Svatost tuto lze děděním i zvýšiti. Marocký sultán jako pravý, přímý šerif pokládá se tedy za pravou hlavu církve i všeho světového státu mohamedánského. Neuznává tureckého sultána za dědice bagdadského kalifátu, ano, má správně rod Hamidů, Osmanitů za samozvance, v jejichž žilách ani šerifská, ani arabská krev nekoluje. Šürfa žijí pohodlně vyssávajíce lid a cítí se nad něj vysoce povzneseni. Příkladem malý kulturní obrázek. Největší urážkou mezi Mohamedány jest spílati, proklínati předky. Kletba zní asi takto: Allek rhinal buk, rhinal džeddek (Bůh proklej tvého otce, tvého děda). Obyčejný Garbi však může nejvýše vlastní osobu šerifovu prokleti, klíti jeho předky bylo by těžkým proviněním proti náboženství a v trestání takého hříchu jsou fanatičtí fakiové a tolbové hyeny krvelačné, nebo aspoň pokuty lačné. Šerif však proklíná nešerifa po libosti až do praděda, nebo nechává mu bohem pálení vnitřnosti.

Šürfové mají titul sidi nebo mulej, tj. můj pán. Mimo šürfy jsou ještě marabuti, svatí nebo potomci svatých, kteří sice požívají vážnosti, zdaleka však ne takové jako šürfové. Zhotovují ochranné amulety, hlavně z průpovědek koránu, a táhnou, podobní jsouc hladovým kobyilkám, jako lékaři a knězi až hluboko do Sudanu. Veršík z koránu, na papíře napsaný a spolknutý, bývá obyčejným lékem mohamedánských černochoů.

Víra v osud a předurčení mají, jako u všech mohamedánských národů, také v Maroku hlavní úlohu v názorech na život, »Bůh tomu chtěl« (inšallah); tím odbývá se vše, i vraždy a loupeže. Vraždy v Maroku trestají se jen málokdy smrtí, korán připouští vyplatiti se, nebo i žalář, který ovšem jest znenáhlé usmrcení. Jsout' žaláře podzemní »daliborky«, a vězeň odkázán jenom na almužny a podporu příbuzných; stát neposkytuje vězňům potravy. Vzpoura však nebo hrubé prohřešení proti náboženství, např. nezachovávání Ramadanu, tresce se i smrtí stětím, kůlem, ba i upálením. Sám z vlastní zkušenosti vím o upálení dvou židů!

Neštěstí, nehody, ba i nejnepatrnější nepříjemnosti Maročan klade vesměs na vrub čerta-šitána, a proto proklíná jej, kde možno. (V Maroku jest klíti vůbec dobrým tónem.) Alláh rhinal Iblis, allah rhinal Šitan. Pochybují, že si čert co dělá z marocké kletby. Rohlfs tvrdí, že slušný Maročan, i když osel ulehčuje svému rozradostněnému srdci hlučným ia, ia, obrací se, proklínaje s rozhořčením šitána. Já jsem zvyku toho nepozoroval. Řekl jsem, že jest korán též zákoníkem, a tresty jsou i podle toho v souhlase s fanatickým, ale kramářským duchem Mohamedovým. Z vraždy možno se vykoupiti, krádež však se často trestá uříznutím údu, kterým provinilec zhřešil. Ruka, nožem nebo sekerou uťatá, ponořuje se do vařící smoly a vyvěšuje se na postrach nad branou městskou, kde i hlavy buřičů visívají, zcela jako kdysi

u nás ve středověku. Utrhání na cti se tresce v Maroku potřením provinilých rtů a jazyka šťávou silného druhu papriky – jediné co bych z Maroka doporučoval i pro naše poměry. Nejobyčejnějším trestem bývá bastonáda. Ostatně se užívá ještě řady roztomilých trestů a mučidel. Tak chce-li sultán nebo jeho amilové přinutiti kohos, aby prozradil zakopané poklady své, vsadí ubožáka do nízké bedny, uvnitř ostrými hřebíky na způsob středověkých železných panen pobité, atp.

Jako typický obraz marockého života zasluhují zmínky některé sekty, Handuschi, Mosi, Gasinové, Aisauini atd. Nejvýznačnější jest pro marocké poměry poslední, která se i mně samému stala kdysi nebezpečnou.

Aisauini neboli bratří, tovaryši Ježíšovi, nazývá se ta roztomilá cháska po zakladateli křesťanského náboženství, ctěném též u židů a moslimů jakožto proroku. Podle islámu kázal již Ježíš pravou víru, leč apoštolé ji porušili, že musila býti poslem božím Mohamedem opět v pravou míru přivedena. Jsou tedy křesťané vlastně rozkolníky mohamedánské víry. Aisauini nemají nad sebou žádné vyšší autority, žádných zvláštních pravidel řeholních a putují rozedraní a špinaví jako indiští fakirové s místa na místo, žijíce z lehkověrnosti lidu. O sobě tvrdí, že po Kristu zdědili část oné vlastnosti, které Mohamed, jak známo, neměl, totiž moc zázračnou. Na způsob armády spásy – promiňtež přirovnání – táhnou v tlupách procesím ulicemi měst. Při zvuku bubínků a raitaů (píšťal) volají diskantním hlasem: Alláh, Aisa, Aisa, mrskejíce se důtkami nebo holemi jako flagelanti do krve, metají železné koule do výše a nastavují padajícím lebky, nebo si sekerkami zasazují rány do čela, až krvácejí. Na důkaz své zázračné moci hrají si někteří Aisauini s jedovatými hady neb škorpióny, ba polykají je, jak sám jsem viděl, živé, na kusy roztrhané; podobně činí se žhavým uhlím, s rozbitým sklem nebo s ostrými křemínky. Poslední věci ovšem pokládám za obratnost kejkličskou. Až potud činí totéž nebo podobně také indiští fakirové. Leč naši Aisauini ocitají se v takovém vytržení, že se veřejně a beztrestně dopouštějí na lidech i zvířatech jistých ohavných skutků – ba stalo se, že otroci nebo židé, kteří jim přišli v cestu, byli zvířecky rukama a zuby roztrháni. Mne v Rabatu hůl jednoho Aisauina srazila k zemi, a jen okolostojícím Maurům, kteří mě vhodili stranou, do krámu maurského ševce, děkuji, že nebyl jsem více ztýrán, nebo snad i ubit. Podobné výjevy jsou obrazem zvířeckosti Maročanů, a pochopitelno, že tím působí jenom ještě na větší zdivočení lidu. A proto hlavně, co se týče obyvatel měst, ponejvíce Maurů a Arabů, není na světě podlejšího a nemravnějšího lidu nad marocký. Všeliké neřesti, od obžerství a opilství až do sodomských hříchů, bují tam jako nikde jinde. O sodomství vypráví se v Maroku jako o věci nejvšednější.

Pěstní právo, krádeže a loupeže jsou den jak den. Lež a podvod jsou vůbec Arabům i Maurům i Berberům vrozeny; druh druhu nevěří nic.

Jedinou ctností – ač-li to ctnost – jest liberální pohostinství. Leč to se samo sebou rozumí tam, kde si toho, co kdo dává, druhý den jinde sám pro sebe vyžaduje. Na všech hlavnějších cestách jsou fondaky, velké budovy pro cestující a karavany, kde mohou noclehovati. Fondaky jsou majetkem sultánovým neb některých chrámů, zvaných v Maroku džemma. Bajkou poetickou sice, však aspoň v Maroku nepravdivou, jest pověst o posvátnosti osoby hostovy. V některých končinách zavraždí nebo oberou právě hosty, třeba byli i šürfa. Cestování v Maroku jest i pro domorodce nebezpečno. Často jen pro novou dželabii nebo haik (oděvy maurské) zavraždí Berber nebo Arab cestujícího, a proto málo kdo cestuje sám. V krajích, obydlených loupeživými Berbery, musí si cestující poplatkem pojistiti svobodný průchod. Jsou krajiny, kudy by sám sultán nesměl cestovati bez velkého vojska.

Mylný jest názor, že obřízka jest nevyhnutelným příznakem mohamedanismu; korán ji nepřikazuje a v Maroku jí mnozí kmenové, fanatičtí vyznavači islámu, neužívají. Berberi požívají též přes zákaz masa divokých kanců.

Největší část Arabů i Maurů nežijí v *mnohoženství*, ač korán dovoluje čtyry právní manželky, vedle neobmezeného počtu levobočních. Mnohoženství holdují pouze bohatí. Berberi však jsou vesměs jednoženci. Zato jest rozvod v Maroku tak snadnou věcí, že mnozí snáze změní ženy nežli své pláště dželabie. K nabytí právní manželky zaplatí ženich peníz určený rodiči nebo příbuzenstvem. Ale není to snad koupě, jak bývá často mylná domněnka; zaplacená suma slouží rodičům k zakoupení výbavy pro nevěstu a k slavnosti potřebných jídel a nápojů. Obyčejně se platívá od 100 zl. výše (předválečné rak. měny), velký peníz na marocké poměry. K rozvodu dostačí udati kterýkoli sebemenší důvod, obyčejně tělesný, a zřící se vyplacené sumy, čímž je povinna strana, která si rozvod vyžádala, tedy buď muž, nebo ženino příbuzenstvo. Na odškodněnou daruje muž rozvedené jehně nebo velblouda (podle společenského postavení) a totéž notáři zprostředkovateli. V nejchudších třídách, nebo pod záštitou lišáckých advokátů, musí nad to otec nevěstin peníze vrátit, a žena obdrží odškodného jen asi 50 kr. býv. rak. měny na penězích a jehně nebo kozu. Dítky zůstanou u otce, matka pak se provdá jinde, dávajíc tak často základ několika různým rodinám. Postavení žen v Maroku jest potupné, politováníhodné. Ony jsou mužům svým toliko otrokyněmi. Přesto však bylo by mylno domnívati se, že jen žena pracuje. Rozdělení práce jest tam totéž jako u nás, těžší mužské práce obstarává i tam jen manžel, a mnohá Maročanka umí statečně vládnouti »pantoflem«. Dámy naše nakloním Maročanům snad tím, když prozradím, že tam stav starých mládenců není znám. Býti

neženatým, je tam za velkou hanbu. Obřady při sňatku jsou jako u všech Mohamedánů stejné. V městech manžel obyčejně pozná svou ženu až po oddavkách. Rozumějmež dobře, míním tím tvář, dříve zastřenou; v poznání jejich vlastností opoždujeme se stejně na všem světě. Nastávajícímu ženichovi vybírají nevěstu hlavně matka nebo sestra. Jinak je tomu na venkově, v opak našich názorů o mohamedánském světě. Tam chodí dívky alespoň do práce málo nebo zcela nezahalené a poskytují mladíkům příležitosti vybrati si družku. Z lásky vzešlá manželství taková bývají také pevnější.

O výchování dětí v Maroku lze málo povědět. Matka kojí a na zádech nosí své děti až do 2–3 roků. Děti sotva povyroستly, pomáhají při práci. Syn jest ozdobou rodiny, dcera povrhelem. Otec nikdy dcerky nelaská. Berberka označuje jen počet svých synů čárkami nebo penízky na čele; počet dcer nikdy. Důstojnější, aspoň zdánlivě, a ženě přiměřenější postavení nežli Maurka nebo Arabka, má žena berberská. U některých kmenů se může dokonce státi náčelnicí. Postavou jsouc větší, ba mnohdykrát hezčí, Berberka jest vždy imposantnějším zjevem nežli Maurka nebo docela Arabka. Těžkou venkovskou prací a nedostatečnou výživou brzo však zestárne a promění se během několika málo let v ohyzdnou babici. Rychle se končí krása domorodek ve všech jižnějších zemích.

Ač v každé i menší vesnici je nějaký talib, učitel, přece jen malá část obyvatelstva městského umí psátí nebo čísti. Obyčejně dostačí v Maroku ke vzdělání papouškovati kapitoly koránu (zejména první), širému davu nesrozumitelné, ježto jsou psány staroarabštinou. V Maroku sluje každý, kdo umí čísti, talib (pl. tolba), místo doktorů theologie zastupují fakiové. K tomu připočítejme soudce kaïdy, notáře, amily, guvernéry, a tím spočtena jest duševní aristokracie.

Přístupme narychlo ještě k několika význačným obrázkům Garbu el džoani a to tenkrát ke kuchyni marocké a k tomu, jak se jí.

Na venkově u chudších tříd jest maso vzácností. Jinak u bohatších a městských vrstev. Skoro výhradně pojídá se maso kozí a jehněčí. V poušti jídal jsem též maso starých nebo polozcepenělých velbloudů. Za condiment k jídlu bývá: zapáchající máslo, olej olivový neb arganový, koření mnoha druhů, paprika, šafrán, med a růžová třešť – tedy originální přídavky. Hlavní však potravou všech oněch národů severní Afriky, ba i v Sudanu a Senegambii jest kuskus, pokrm z mouky sorghové. Jest to moučka hrubě rozemletá, která se vaří v páře ve zvláštním hrnci dole dírkovaném a vsazeném nad nádobu s horkou vodou, a pak se zvláštní polévkou polévá. Jídlo to chutná dosti dobře, ne tak jiný pokrm, totiž chleby, máčené v starém, ohřátém, smrdutém másle. Maročané jedí společně, na zemi, z jedné mísy. Ženy a děti musí

jísti zvláště, v kuchyni. Potrava, ať jakákoli, jí se výhradně jen pravou rukou; uživatel levé ruky k jídlu nebo k náboženským obřadům, korán zapovídá. Těž nepřipouští při jídlu uživatel nože, a proto např. musí se maso z větších kostí jen pravou rukou prsty a nehty trhati. Při obtížných částech pomáhá druh druhu tím, že kost pravou rukou přidržuje, až druh se nasytí. Před jídlem a po něm se ruka i ústa vodou umývají. Škytání a vyrážení po jídlu, pokud možná hlasitě, patří k dobrému mravu, jsouc důkazem, že host byl s hostitelem spokojen a dobře nasycen. K tomuto škytání se Maročané vespolek pozdravují náboženskou frází, odpovídající našemu: »Požehnej Pán Bůh.« Potrava na cesty v poušti bývá dosti prostá. »Chlea«, sušené maso s omastkem, »sesometa«, připražená mouka a stlačené datle s arganovým olejem. Maročan dovede vytrvale snášeti hlad, jinak však pojídá obrovská množství potravin. Při jídlu Maročan pívá obyčejně jen jednou a to velmi slyšitelně a v dlouhých doušcích vodu. Ač jest Mohamedánům zakázáno píti kterýkoli opojný nápoj, pije se v době vinobraní po všem Maroku mnoho vína, ba i kořalky. Jsou to hlavně šürfa, tedy svatí, kteří skryti jsouce uvnitř svých příbytků profánním zrakům, umějí statně popíjeti vína, které uschovávají ve velkých, hliněných nádobách pod vrstvou oleje.

Maroko jest země vínem velmi bohatá, hlavně malý Atlas, Andžera, Uasan, Fes a Miknasa mají mnoho a dobrých rév. Víno připravuje se vařením hroznů. Cestovati za vinobraní těmito krajinami jest nebezpečno; opilí Maročané jsou teprve suroví. Těž kořalka se pije v Maroku. Tabák sází se a kouří, i šnupe a žvýká. Více rozšířen jest kif, konopí, které se buď kouří, nebo pije jako hašiš. Slovo kif znamená v arabštině odpočinek, pohodlí. Kouřil jsem sám kif, dalek jsem však, abych tvrdil, že účinky jeho byly takové, jak se vypisují v beletrii. Vím jen o bolení hlavy. Kouřil jsem ovšem jen málo. Také Maurky pijí hašiš, nebo se opíjejí kořalkou anisetem, kterou připravují a prodávají židé.

Vše, co se v Maroku spotřebuje, bylo za mých cest a jest většinou dosud prací, towarem domorodým, pouze na pobřeží vypudilo evropské lacinější zboží domorodé. Tak najmě anglické bavlněné látky. Pěkné dosud domácí práce jsou zbraně, hlavně dlouhé pušky s křesacím kamenem, tkaniva, výšivky, koberce, práce z kůže, výrobky hrnčířské a stříbrné skvosty. Prach hrubozrný jest též domácího původu. Dolování bylo kdysi více v květu, dnes jest v úpadku. Větší část řemesel a obchodu na pobřeží je v rukou židů.

Oblek Maurů jest velmi podobný oděvu v Alžíru a Tunisu. Přes světle barevný kaftan nosí velký jemný haik, malebně po celém těle i na hlavě okrášlený. Ač je nepohodlný, hodí se výtečně k tichému, opatrnému a vážnému vykračování Maura. Na cestách a na venkově ovšem zastupuje jej obyčejný turban. Maurové si holí úplně hlavu, vous nosí dlouhý. Přes zdánlivou čistotu obleku a přes rituelní mytí bývá všecko okolí i nejbohatších Maurů plno špíny, hnijećích

látek, ba i mrtvol zvířecích. Jaká protiva: bílé skvostné haiky vážně vykračujících Maurů a jako smetiště špinavé ulice fesské!

Oblek Maročanek jest velmi bohatý, vyšívaný, ač na ulici vycházejí tak zahaleny, že se spíše podobají pytlí než lidské postavě. Tvář, brvy, rty, zuby, ramena a nohy Maročanky si barví. Při svatbě jim mimo to na čelo a tváře lepí ústřížky pozlátka, které mají spadnouti jen pod polibky manželovými.

Maroko jest z *nejlacinějších* zemí světa, asi jako Žaponsko. Již sama běžná mince tamější to dosvědčuje. Jako větší peníze kolují španělské duros a francouzské pětifranky a trochu malých domorodých sekaných stříbrných mincí (nyní razí se i kulaté); menší měnou a nejvíce v užívání jsou primitivní *flusy* z mědi a železa ražené. Na jedné straně vyražen je letopočet a místo, kde peníz byl ražen, na druhé Chalsen, Sidna Sliman neboli muří noha Šalomounova. Flus razí se v kusech po 1–, 2–, 4– flusech; poslední jsou nejobyčejnější.

6 flusů = 1 blanquille

1 blanq. = 1 onze

44 onz = 1 frank

Bývalá koruna rakouská má tedy přibližně 1056 marockých krejcarů. Vystačil jsem v Maroku s 20 krejcarů denně. Jak, to ovšem nebylo by na místě vyprávěti. Podle láce potravin atd. jest upraveno i služné. Zde několik příkladů: Vojín el Bohhari, tj. jízdní gardista sultánův, jakýsi druh janičára, má měsíčně 3 zl. 50 kr. v bývalé rak. měně; vysoký důstojník 50 kr. denně. Obyčejný guvernér amil má asi 20–40 zl. měsíčně. Za to ovšem mají právo vydírati ubohé poddané podle libosti.

Cestování v Maroku se děje výhradně na výborných koních, mezcích a oslích. Vyvážeti je jest zapověděno přísným trestem, jako málem všechen vývoz vůbec. Silnic tam neznají.

Na konec vyslovuji přání, aby i tato bašta temného islámu klesla a dostala se jako ostatní státy severoafrické pod evropskou nadvládu. Největší právo dosíci toho mají Španělé. Tak snad ve 20–30 letech bude Maroko, čím je nyní Alžír – výletním místem pro Pařížany obého pohlaví.

Na hořejším toku Gambie

Bylo to v prosinci r. 1885, když jsem v malé, z jednoho kusu zhotovené kanoi, ve společnosti čtyř černochoů, opustil ostrov Mac Carty (čti Mak Karty) na hořejším toku řeky Gambie ležící, dvě stě angl. mil od ústí vzdálený. Maličké toto území, kol dokola obklopeno nezávislými státy kmenů Mandinga a Fulah, dosti nepřijemnými to sousedy, patří pod správu anglické kolonie Gambie. Správa obmezuje se na malý proužek území kolem delty stejnojmenné řeky. Stojí zde malá, guverniální budova s přednostou, sierra leonským černochem, dvě francouzské faktorie^[17], spravované francouzskými mulaty ze Senegalu, kteří jediní na nezdravém místě tomto mohou vegetovati, a několik chatrčí, obydlených bathurskými černochoy.

Mými společníky byli: Gansa, majitel kanoie a vůdce výpravy, silný, pěkně rostlý a dobře ozbrojený černocho kmene Volof, jenž vezl s sebou osm pytlů soli, kterou nahoře hodlal vyměnit za jiné zboží a za otroky; dále tři černoši kmene Mandinga jako veslaři. Při dvacetipěti stopách délky měla naše kanoie pouze asi 4¹/₂ stopy šířky a do té bylo se nám, pěti mužům, vměstnati. Dno bylo polokulaté a okraje nízké, takže jsme byli nuceni celou cestu klidně seděti a balancovati, aby při porušení rovnováhy kanoie se nepřevrátila. Takto, pokud možno nehybně sedě a občas s Gansou se střídaje, řídil jsem odzadu podélným, špičatým veslem kanoi. Skoro po celý den vystaven jsa žárným paprskům slunce, nebezpečného odpůrce cestovatelova zde právě tak jako na Senegalu a v Sahaře, ztrávil jsem tak několik týdnů. Štěstí, že byla doba úplného sucha; v deštivém počasí podobná výprava byla by bývala úplně nemožná. Moje zavazadla byla skromná. Balík, na způsob švýcarských turistů na zádech nošený, ze zelené látky, obsahující výměnu oděvu, kompas, zápisník, několik plechových krabiček na hmyz, dvě malé lahvičky arseniku a chininu, udice, prach a olovo; mimo to puška, nůž a dvojhlavňová pistole.

Potravin jsem s sebou neměl mimo sladké batáty v Mac Carty koupené, a něco rýže a pepře. Též něco upražené, kamenem utlučené kávy, kterou jsem zrána... žvýkal. Ostatně jsem si navykl na ořech *kolu*(*Sterculia acuminata*), o kterém v poslední době čtete tolik přehnaného a kterého zde mahomedánští černoši všude užívají místo opojných nápojů. Neupírám kole dobrých vlastností, které však v téže míře má káva i čaj. Jest dobrým osvěžením proti vzmáhající se žízni, hladu a únavě. Zázraků však, jakých by si reklama přála, bohužel nepůsobí.

S počátku ubíhala cesta dosti rychle. Hbitě uháněla kanoie proti proudu mohutné řeky. Silnější, nad míru suchý vítr, vanoucí od Sahary, nám kladl odpor, tak že jen těsně u břehu jsme veslovali, nuceni jsouce veškeré zatáčky objížděti a vyrušující z klidu četné vodní ptactvo na

dlouhých, visutých větvích sedící a hnízdící. Tak suchý byl harmatan (vítr), že kůže s tváří a rukou se mi oloupala. Společníci moji krátili si cestu vyprávěním dobrodružství, ne vždy věrohodných (rozuměl-li jsem jim ovšem dobře), nebo monotónním zpěvem. Když slunce stanulo vysoko nad hlavami, vyhledali jsme stinnou zátoku a tam pod korunou mohutných obrů připravili jsme si chudý pokrm, poněkud z opepřené rýže, zavařené se sušenými nebo čerstvými rybami. Luxusem byly jeden nebo dva v popele upečené batáty (sladké brambory). Na obou březích, sem a tam roztroušeny ležely vesnice černochů mandingských. Někdy se podařilo před soumrakem dostihnouti vesnice a pak jsme přespali noc v některé z těch kulatých, směšně nízkých chýší, upletených ze slámy a listů vějířovité palmy. Jinak jsme přenocovali na břehu kolem velkého ohně. Ze sna rušilo nás leda občasné vytí hyen a šakalů, nebo poplašný pokřik mandrilů, poděšených levhartem. Dleli jsme dosud v bezpečných krajinách, kde nebylo se ještě obávaných nočních přepadů. Kdekoli jsme zastavili nebo tiše kol břehů pluli, budil zjev můj velké překvapení. Vše spěchalo k břehu, by se obdivovalo nevidané bílé pleti, bělejší nad onu potulných Arabů, sem zřídka od severu přicházejících.

Někdy jsem podle přání prsa nebo nohy musil obnažovati, abych zvědavce o úplné bělosti svého těla přesvědčil. Obyčejně něžné pohlaví projevovalo podobná přání a s opovržením o mé »ošklivosti« mluvílo. Často prochaly ženy a děti mnou překvapeny, s pokřikem do vesnice, ve spěchu i prádlo na břehu zanechávající, aby mužům svým zvěstovaly velkou novinu o bělochu, dosud jen z pověstí známému.

Přiznávám se, že po většině byl jsem vítán dosti pohostinně, vystaven jsa ovšem nestydatému žebronění a všetečným otázkám. Tak uplynul první týden. Gambie jest zde na mnoha místech až i dvakrát širší Vltavy v Praze, a tak hluboká, že by menší říční parníky zde zcela bezpečně mohly jezdit. Z kůry jedné citlivky jsem si utvořil malou, střeše podobnou pokrývku přes svůj anglický helmet (klobouk), která proti palčivým paprskům slunečním mně prokázala výborné služby. Potravní zásoby jsem pilně obohacoval. K večeru, když jsme kanoi přivázali ku břehu, podnikal jsem lovecké vycházky a skoro nikdy jsem se nevracel bez kořisti. Bývaly to obyčejně perličky nebo zdejší koroptve, někdy však i rychlonohá gazela, jimiž obohacován byl skromný náš stůl. Čím dále po řece nahoru, tím více ubývalo krokodílů, kterých na dolejších toku Gambie po tuctech lze denně viděti a kteří lidem bývají dosti nebezpečnými.

Na ostrově Mac Carty sežraly potvory za krátký čas mého pobytu dvě osoby, koupajícího se muže a malé děvče, ze řeky vodu nabírající. Krokodilové dávají přednost více bahnitému řečišti – zdržují se tedy hlavně poblíže delt.

Častěji jsme se stýkali s obrovskými hrochy, kteří vdechují hlasitě vzduch, z vody nedaleko kanoe se vynořovali. Čarokrásný pohled byl na řeku za ohnivého západu slunce, hlavně tam, kde řada štíhlých palem přerušovala monotónní plochu vegetace a hladina vodní hrála ve skvostných barvách. Ani větérek nezašustil citlivými korunami vějířové palmy. Ticho podvečerní rušeno bylo pouze křikem ptactva, vynořováním hrochů a našimi krátkými špičatými vesly, vodu hbitě rozrážejícími. Velká hejna »kunankoi«, sněhobílých volavek, snášela se na bezlistý, obrovský baobab, smutně do vzduchu trčící, rázem jej měnic ve fantastický strom, posetý velkými bílými květy. Pronikavě krákajíce, honily se vzduchem běloprsé vrány (Corax nivea?), malá hejna potápek s podivuhodným, hadovitým krkem, jako šipky frčely nám nad hlavami. Tu zas se vznesl nad malou lesní mýtinu plachý »kaukau mansa«, zvaný pro svá skvostná purpurová křídla králem Mandingy (mansa). Vážně na větvích stromů seděli dva rybařiči, obr a trpaslík, tento sotva stěvíc nad hladinou vodní, onen na vysoké špičce bombaxu, oba upřeně do vody po kořisti vyhlížejíce. Onen kulandžan zvaný, krásný velký, čokoládové a bílé barvy, říční orel, tento krásnobarvý s pěknou modrou korunkou na hlavě, pták rodu ledňáčků, velikosti našeho střízlíka. Oba jsou výteční lovci, vrhají se střemhlav do vody, a kořist jim tak lehce neunikne. Kalandžan, velmi ostražitý, »jatata«, spoléhaje na svou nepatrnost, mnoho si z lidí nedělá, aniž se dá snadno ze své práce vyrušiti. Jen někdy s většími soudruhy rybařičky statečně se bije. Velmi mne překvapila tuhost života kulandžanova, jež jen dobře mířenou kulí jsem na místě mohl sraziti; z broků, třeba srnčích, zdánlivě si mnoho nedělal.

Okolí Gambie, ačkoliv břehy dosud zůstávaly ploché, o malých, nevysokých pahrbcích, které jsem si věrně do mapy zaznamenal, znenáhla nabývalo tvářnosti skalnatější, sem a tam naskytovaly se nízké katarakty. Často jsme se stýkaly s kanoemi i malými plachetními loďkami Mandingů, kteří vezli plody burských oříšků (fazolovité Arachis, z níž ve Francii a jinde, zejména v Severní Americe tlačí chutný olej, připravují máslo atd., že mnohem levnější je oleje olivového; s ním ve Francii bývá smíšen dražší olej olivový). Plody ty vezli do Mac Carty na výměnu za zboží evropské. – Hlavou o pytle podepřen, naznak leže, nad sebou nebe čisté, skoro bez mráčku, často jsem se zadumal.

Jsem daleko široko já sám jediným představitelem bílého plemene! Týmiž místy před lety ubíral se statečný Skot, Mungo Park, na cestě k veletoku Nigru. Není zde neznám, ač jeho jméno zpitvořeno. Jaký osud mě as očekává? Jako prostý turista cítil jsem svoji nepatrnost u porovnání s mužem o vědu tak zasloužilým.

Asi desátého dne jsme se dostali do oblasti pastýřských Fulahů, týchž, kteří Dru. Barthovi způsobili tak časté nepříjemnosti. Zajímavý národ, zde na pohled více podobný Berberům, nežli i Malajcům, nežli pravým černochům; ve vítězném tažení mnoho kmenů si podmanil, jiným víru a řeč vnucuje, sám však smíšením zaměňuje často typickou svou barvu (žlutě čokoládovou) v černou. Prodral se od Wadai až ku břehům Atlantického oceánu. Přirazili jsme totiž až k malé osadě Jolofů u samého Bathurstu. V těchto končinách bylo třeba míti se na pozoru a jenom tam jsme se stavili, kde Ganza od předešlých svých cest měl známé. Vzhledem k možnému nenadálému přepadení drželi jsme se teď více uprostřed proudu.

V jedné vesnici jsme proměnili částku soli za modrou bavlněnou látku domácí výroby. Jindy jsme byli dohoněni pronásledující nás obdélnou kanoí, obsazenou osmi dobře ozbrojenými muži, případ, jenž zprvu nás uvedl v nemalé rozpaky. Byli to lidé Summy (pohlavára) z Niari, kterým jsme musili dáti poplatek, záležející ze soli, tabáku, ořechů, koly a něco střelného prachu. Že jsme tak lehce vyvázli, děkoval Gansa toliko mé »imposantní« přítomnosti. Mnoho nechybělo, aby nás zajaty neodvedli v průvodu Summova ozbrojeného lidu. Já hrozil Angličany, a ač si z nich zde mnoho nedělají, mělo to přece účinek. Později za Jabutendou, když na zavolání několika Fulahů ku břehu jsme přirazili a o zboží se smlouvali, počali tito s námi hádku. Naštěstí podařilo se nám ještě včas od břehu odraziti; Sonko, jeden z našich veslařů, bezmála byl zasažen kopím za námi mrštěným. Též několik špatně mířených šípů bylo na rozloučenou za námi posláno. Sáhл jsem po zbrani a byl bych se za zvláštní pozdrav výstřelem do vzduchu poděkoval, kdyby mě Gansa nebyl zadržel. Moudřejšího nic nemohl učiniti, ježto bychom jinak byli stále po zemi i po vodě pronásledováni. Drželi jsme se nyní více pravého břehu. Zajímavý pohled překvapil mne jednoho rána. Na skále, šikmo k řece spadající, sedělo stádo mandrilů všech velikostí, od starého samce až po mladá kojeňata u prsou opičích matek. Námi překvapeni, spustili opičáci tak pekelný povyk, že mi dosud hučí v paměti. Staří samci, oškliví jako čerti, cenili na nás pitvorně zuby a vůbec si vedli velmi nepřátelsky. Nebyl bych si přál, samotěn se octnouti v jejich středu. Nabyл jsem o tom zkušenosti kdysi v kunčanských lesích. Zásoben několika brokovými patronami, sotva jsem se ubránil malé smečce silných opic. – Černoši Mandingové nazývají tuto skálu »smírčím městem opic«, a zcela vážně tvrdí, že se sem k rozhodování svých sporů scházejí, nejstaršího mandrila volíce sobě za soudce.

Tolik je jisto, že bývá skála vždy oživena těmito psohlavými opicemi. Pohled na překvapené stádo, po velkých pobřežních stromech se rozlézající, zlobivě, ne však s přílišným kvapem prchající, velmi pěkně se vyjímá v rámci zdejší krajiny. Jsou případy, kdy mandrilové i lidem,

hlavně ženám, stali se nebezpečnými a na místech, opicemi hojněji obsazených, bývají ženy k vodě doprovázeny ozbrojenými muži. Od Fatatendy bylo nám třeba opatrně skalisky se prodíratí.

Řeka velmi opadla. Radostně mě překvapily dvě kanoe, mimo majitele Mandingy, vesměs černochoy kmene Bambara obsazené. Oblečeni byli Bambarové malebným širokým rouchem bílé barvy, s bílými dvojšpičatými čepicemi a modrými, po kolena sahajícími gatěmi. Polokřivé meče, kopí bizarních forem a luky s krátkými šípy měli za zbraně. Jenom dva měli staré střepy pušek s kamennými zámky. Vezli nejspíše zlatý prášek (dobře v opascích ukrytý) na výměnu za pobřežní zboží, které v Mac Carty sobě vyberou. Velký byl jejich úžas, když pojednou ocitli se tváří v tvář bělochovi.

Zastavili jsme pod stínem gumových stromů a podávali si navzájem *koly* ke žvýkání, což má zde též význam jako dýmka míru mezi severoamerickými Indiány.

Poněvadž trochu znám řeč Mandingů, mnoho jsem se jich vyptával na cestu a na řeku Niger – sám též ostře mnoha zvědavým otázkám podléhaje. Za trochu prachu a udic vyměnil jsem malé, etnografické předměty a konečně jsme se přátelsky rozešli. Nemile se nás dotklo stálé, poplašné bubnování, jež ve dne v noci na další cestě z pravého břehu k nám doléhalo. Jakési »telegrafické« dorozumívání mezi vesnicemi Mandingů. Mnohdy byli jsme zastavováni a podezřele prohlíženi, vzbuzující svou přítomností nemalý podiv. Moje částečná známost domácího jazyka, hlavně však arabština a znalost písma, zjednávaly mně u místních almanů-thalebů (učenců) velké vážnosti – než i podezíravé a fanatické poznámky. Tak marabut, ze Solcota příšlý, vážně mně vykládal o tom, jak Mosa (Mojžíš) v pomoc sestoupil Mahdimu a potřel všechny nevěřící na dálném východě. Je podivuhodno – jak bývají zprávy, přes celou přič Afriky, rychle rozneseny mohamedánskými poutníky. Nemýlím-li se, bylo to v čase, kdy již Mahdi vítězil.

Poplašné bubnování vysvětlilo se tak, že Mandingové (mohamedáni) popuzeni byvše marabuty, vypověděli svatou válku Soninkům (nevěřícím, poživatelům kořalky nebo jiných opojných nápojů). Brzy vypukla hnusná razzie a mnoho bídy a strastí bylo nám spatřiti na další cestě. Raněné, nepohřbené, hyenám na pospas vydané mrtvoly, spáleniště, ubohé, k otroctví odsouzené zajatce – a podobné obrazy pojednou ničily krásný dojem, jímž na mne Gambia působila.

Solný obchod kvetl. Výměnou dostali moji společníci tři otrokyně – jednu s dítětem u prsou. Ubohá stvoření, často svázána s kusem dřeva na zádech, marně naříkala a svých mužů, v boji

padlých, oplakávala. Činil jsem, seč jsem byl, abych ke zlepšení jejich stavu přispěl. Než utržil jsem toliko posměch a nepřátelství. –

Dvě stě angl. mil od ostrova Mac Carty, tedy 400 angl. mil od pobřeží, rozloučil jsem se se svými spolucestovateli. S několika doporučenkami, psanými mandingštinou, na dřevěných deskách, jež mi vyhotovili známí marabutové, opustil jsem Faraiti v kanoi, jenom asi 15 stop dlouhé, ve společnosti dvou Mandingů, nahoru se plavících. Již pátého dne však onemocněl jsem horečkou a diarhoeí tak, že jenom naznak, na dně kanoe, jsem mohl ležeti, pokrýváje se před sluncem hustolistými větvemi, čerstvě usekanými. Chinin mně došel. Rozdrobil jsem na prášek kůru stromu baobabu – adansonie, nad ohněm usušenou, která zdála se obsahovati dosti taninu, a tím jsem se léčil. Byly to stromy zde velmi vážené, obrovské, z nichž největší jistě byl tisíciletý stařec, žel již umírající. Konečně jsem zůstal ležeti v chýši na břehu, obydlené otroky, zde pro své pány rybařící. Moji průvodčí ráno zmizeli. Naštěstí jsem ze svého majetku nic nepohřešil. Zimnice – již pátý silný záchvat za krátkého pobytu v zemích Senegambie! – mnou lomcovala. Diarhoe mě tak zeslabila, že sotva o dvou holích jsem mohl vstáti. Bezzubá, stará, špínou kypící otrokyně, s níž stěží jsem se dorozumíval, byla jedinou osobou, která s mým stavem pocítovala soustrast a mne ošetřovala.

Moje strava ve vlhkém, roztrhanou rohoží pokrytém koutě polorozpadlé chatrče, složena byla po celých šestnácte dnů z rozvařené kaše, »čere« (z kuskusu, druh Sorghum), míchané s listím adansonie. Mnoho zvědavců z blízké vesnice po celé dny obklopovalo mou chýši; sotva jsem svých zbraní ubránil. Horečkou trápen, musil jsem poslouchati smích a necitelné vtipy kolem stojících Mandingů, Sarahaelů, Fulahů, kteří očekávajíce moji smrt, dělili se o mou pozůstalost.

Naštěstí jim sklaplo. Konečně jsem se poněkud zotavil. Odměnil jsem podle možnosti otrokyni, vyměnil jsem dva turecké fezy a svoji pistoli za potraviny, sandále a kolu, a slabostí se dosud potácejce, obtěžkán zavazadly, ve společnosti najatého otroka, opustil jsem pěšky toto místo. Brzo se ztratilo za suchým, mimosovým lesem mému zraku. Nezapomenu na ně lehce.

* * *

Když po 3¹/₂ měsících cesty do vnitra, po řece zpět do Mac Carty jsem se vrátil, pohlédnuv do zrcadla, sám sebe jsem nepoznal. Zestárlý, žlutý, zíral na mne cizí obličej, toliko zuby zůstaly nezměněny. Hubený, malý můj obličej ztrácel se v hustém, dlouhém vlase. – Za to zápisník můj může se honositi mnohým, zajímavým materiálem.

Od zlatého pobřeží afrického

Koncem března roku 1888 přišel jsem od řeky Volty do pohoří, zvaného Akuapim. Odtud jsem hodlal po krátkém čase vykonati cestu do zajímavé, pro zoologa velice vydatné zemičky, jménem Okvau, která se rozkládá severně Akuapima ve vzdálenosti cesty asi šestidenní. Prodléval jsem právě třetí rok na Zlatém pobřeží, konaje tu cesty pro sbírky přírodovědecké. Měla to býti poslední sběratelská cesta před rozloučením s africkou pevninou, kdež jsem byl po osm let cestoval a své sbírky obohacoval.

Zlaté pobřeží (Gold Coast Colony, čti Gold Kost Kolony) jest s vnitrozemím větší než Československá republika, obyvatelstva však nemá ani dvacetinu. Jak jméno již označuje, je zlatem bohaté. Mimo jiné plodiny vyváží se odtud i kaučuk.

Nejznamenitější řekou Zlatého pobřeží jest Volta, která bohužel pro mnohé písčiny v svém ústí a pro četné přeje a mělčiny jest naprosto nesplavná. Prostupuje ji nesmírné množství skalisek, která činí regulování její nemožným. Tak uzavřela sama příroda přístup do temného nitra Zlatého pobřeží touto cestou. Podle jména známější jest řeka Prah, svatá řeka Asantů, která nabyla důležitosti za války mezi Angličany a domorodci roku 1873.

Prah dělí Zlaté pobřeží v část západní a východní. Celá tři léta ztrávil jsem v této části, kde již po dlouhá léta působí s nemalým úspěchem evangelická německo-švýcarská Basilejská misie, kráčeje statečně za svým cílem.

Leč nejen po stránce náboženské jest činnost její velice prospěšná, nýbrž i vzhledem k všeobecnému vzdělání lidu. Zřídiliť tam misionáři mnoho škol, v nichž jsou domorodci vyučováni svým jazykem; na pobřeží řečí »ga«, a v nitru země řečí »otčfi« (zvuk písčlavý, námi neskadno vyslovitelný).

Kromě toho zřídili tu též dílny a obchody, aby i v tomto směru mohli příznivě na lid působiti. Tak jest většina »černých« truhlářů, kovářů apod., s nimiž se potkáváme na celém Guinejském pobřeží, vyučena od basilejských misionářů.

Rozdíl mezi nesčetnými misiemi anglickými a touto německou, jejímiž členy jsou muži plní nadšení a lásky k svému povolání, jest veliký. Leč nechci se obíratí líčením tohoto rozdílu, a přestávám na této poznámce.

Země sama, tropický, vlhký kraj, jež prostupují značná, zejména žulová pohoří, porostlá pralesy, jest ve všech nížinách a údolích velice nezdravá. Nejnebezpečnějším nepřitelem bělochů jest tu žlutá zimnice, od Angličanů »Blackwaterfever« zvaná. Jejimi oběťmi stávají se

přemnozí Evropané, sídlící na Zlatém pobřeží; krátký průběh této nemoci končí po většině smrtí.

Leč jsou tu také vysoko v horách ležící místa s dosti zdravým podnebím, kamž se uchylují onemocnění běloši na zotavení. Takým místem jest např. malé černošské město Aburi, důležitá stanice misionářů v pohoří Akuapimu. Ještě zdravější jest pohoří Okvavu, též Okvau vyslovované, s misionářskou stanicí Abetifi. Tu dochází Evropan, příšlý z horkého pobřeží, vpravdě osvěžení, a to jednak v chladu překrásných hustých lesů, jednak v plantážích tamějších domorodců. Po delším pobytu na pobřeží, kde celé tělo za stejnoměrné stálé teploty velice uslábně, jest taká změna podnebí zdraví lidskému skutečně nezbytná.

Rovněž mně bylo jí třeba; prodléval jsem již po několik týdnů v močálovitém okolí Sugby a Akusy na řece Voltě. Zabýváje se rybolovem, věnoval jsem pozornost zejména bahníku (*Protopterus*), zajímavému dvojím ústrojím. Nachytil jsem jich mnoho a hodlal poslati několik živých exemplářů do Evropy. Bohužel zahynuli mi krátce po lovu všichni, prve než mi bylo možno přivéztí je do Addah, přístavu na řece Voltě.

V době letního sucha, když bahno zaschlo, upadnou v letní spánek; i podařilo se mi v tomto stavu, v bahenním obalu, dopravití je živé až do Anglie. Našim musejním sbírkám jsem daroval v lihu z těchto úlovků exempláry největší, v lihu preparované.

Delší pohyb a namáhavý rybolov v tak močálovité krajině oslabil velice mé zdraví, jinak pevné. Radostně jsem opustil Akusu a spěchal horkou nížinou, zvanou Krobo, abych co nejdříve dospěl do stinných vesnic v pohoří Akuapimu.

V Aburi jsem byl brzy hotov s malými přípravami na cestu za přispění ochotných misionářů basilejských.

Časně z rána, kdy ves ještě byla zahalena mlhou, rozloučil jsem se srdečně s milými přáteli i s krajinou, kdež jsem byl delší dobu ztrávil. Odnášel jsem si odtud pěkné sbírky hmyzu. Osm nosičů mělo na starosti má zavazadla a dva měli připraven hamak, abych mohl usednouti, kdybych zemdlel. Tito lidé byli mi skoro vesměs získáni laskavostí misionáře pana R. Byli to hezcí, silní lidé typu okvavského.

Za dopravu břemene z pobřeží do Okvau platí se nosiči obyčejně 10 šilinků; břímě nesmí býti však těžší 60 anglických liber. Dá-li se kdo nésti v hamaku, zaplatí každému nosiči za hodinu cesty šilink. Mimo to se platí 25 halěrů denně na stravu. Cestování není tudíž příliš drahé; neboť dokud nejsme zeslabeni nemocí, snadno vykonáme polovici cesty pěšky.

Kráčel jsem statně kupředu. Nosiči mých zavazadel, jež obsahovala různé náčiní, potřebné ke sbírání přírodnin, malou zásobu potravin, mnoho lihu a střelného prachu, zůstali daleko za mnou.

Radost bylo jíti nádhernými plantážemi banánovými a platánovými v krásném Aburimeku. Rozkošná krajina akuapimská se svými úhlednými, čistými (ovšem podle afrických názorů) vesničkami, kteréž obklopeny plantážemi, ještě se ukrývají v stínu lesa. Právě to idyly tropických krajů! Tu tráví obyčejně většina rodin akuapimských se svými otroky (otroctví se tu dosud skrývalo na anglické půdě, pod maskou tzv. »homeslevery«; dnes i toto polootroctví zrušeno, není trpěno nikde, kam sahá moc anglické vlády). Rodiny tráví tu delší dobu, a to až do žní plodin tu pěstovaných. Jsou to: banánovité platány, kukuřice a hlízovité yams, amankani – chutnější (aspoň mně se tak zdálo) a mnohem větší našich bramborů. Jednu hlízu jedlého ňame jsem zvažil – byla těžší 20 kilogramů. Poté se vracejí všichni osadníci do města. Tam nastává akuapimskému národu odpočinek a veselý život za tance a zpěvu.

Asi $\frac{1}{4}$ hodiny za Aburi prošel jsem vesničku, řečenou Avshirase; jméno to znamená »v cukrové třtině«. Poté vedla mě cesta k městu Abusumase, kdež se říká »pod fetišem«. Jindy to bylo právě sídlo fetišismu, kde – jakož i na posvátné hoře Krobo – daly se lidské oběti, dokud Angličané toto hnízdo pověry nezničili. (Já sám pak našel tu i na Krobu zbytky lidských obětí.) Nyní se tamější poměry zlepšily působením Basilejské misie.

Potom minul jsem město Mampon. Starý, ctihodný černoch zastává tu místo katechisty, a jeho nejstaršího syna vychovávají basilejští misionáři k témuž úřadu.

Nedaleko za Mamponem uhnul jsem se s cesty, vedoucí k hlavnímu městu akuapimskému Akropongu. Nyní bylo nám kráčetí úzkou stezkou, vinoucí se stále srážněji dolů. V některých místech byla téměř kolmá. Pojímal mě strach při vzpomínce, že tudy mají kráčetí moji nosiči se svými břemeny. V duchu představoval jsem si již s hrůzou, jak některý z nich se dolů sřítí, a jak se všechny mé drahocenné věci pádem roztříští, ať již fotografické náčiní, nebo prázdné lahve, v nichž jsem hodlal uschovati nové poklady pro své sbírky, nebo cokoli jiného. Nebylyť tyto věci důkladně zabaleny, aby nepřibýlo zavazadlům příliš na váze. Jeť tu zvykem skládati je prostě do podlouhlého koše. Tuto nebezpečnou cestu byli by sotva vykonali černoši z pobřeží. Jinak jest s Akuapimskými, vlastně s Okvauskými. Ti chodí volným, ale jistým krokem bezpečně i na nejméně schůdných místech. Nesouce na hlavě břímě, někdy až 60 liber těžké, vykonají statně a čile třeba osm hodin cesty. Často jsem se obdivoval jejich vytrvalosti

a oceňoval výhody nošení břemen na hlavě. Jeť zdejší lid štíhlé, přímé postavy, s hrdě vztyčenou hlavou, nikoli se šíjí otrocky sehnutou; statný lid.

Po několika hodinách jsme opustili pohoří a ocitli se v pěkných plantážích, jež se rozkládají v údolí mezi pahorky, zvanými Panto a Pantampa, blíže řeky Pomponu. Náleží většinou Akuapimským.

Tu nás stihl dubnový déšť. I bylo nám rychle hledati úkrytu pod některou střechou. Na útěku před ním vstoupili jsme do jedné chaty.

Hostitel přivítal mě po zdejším způsobu. Přinesl mi darem kuře, bohužel velmi hubené, a kromě toho potřebné věci ku přípravě pokrmu, zvaného »fufu«.

»Fufu« jest oblíbený pokrm celého kmene Otčfi. Nejedl-li kdo některého dne fufu, třeba byl úplně syt, má za to, že vlastně nejedl. Fufu je podobno tortile nebo polentě, známé v jižní Evropě, ač není snad tak chutné. Ale dlužno přiznati, že dobře připravené fufu není nedobré. K přípravě jeho se užívá plodů yamsu, platánů nebo kasave. Fufu prvního nebo posledního druhu se hodí pro náš žaludek asi nejlépe. Tento oblíbený pokrm domorodců se připravuje takto: plody zmíněných rostlin se oloupají, plody banánů v stadiu ještě nezralém. Pak se uvaří na měkko v hliněném hrnci, jakéž tam sami zhotovují, na prostičkém krbu. Ten jest utvořen buď ze tří kamenů, nebo ze tří hliněných nožek. Poté utlukou se uvařené plody v dřevěném hmoždíři, k tomu určeném. Jedna osoba vykonává tuto práci, kdežto jiná namočenou rukou »těsto« v hmoždíři stále obrací, aby se nelepilo. To se děje tak dlouho, až se dosáhne hmoty, podobné pudingu, totiž nelepivého těsta. K tomu se řádně uvaří pepřená polévka buď z ryb, drůbeže nebo z jiného masa; často též z palmového oleje. Pokud je z čerstvého oleje, bývá velmi chutná, leč těžko stravitelná. Jakého druhu jest polévka, řídí se zámožností hospodáře. Těsto se pak dá do mísy a poleje onou polévkou. Mísy a talíře jsou vlastně vyhloubené tykve (kalabasy), jejichž tvar sám vybízí k podobnému užití.

Připravujícíe zmíněnou krmí, dbají mnohé tamější ženy dosti čistoty. Užívají při tom i vařečky. Leč při jídle nemají ani vidliček, ani lžic; jedí rukama, a to zcela patriarchálně všichni z jedné mísy. Při tom však má každý náležitý ohled na svého souseda.

Před jídlem i po něm umyjí si všichni čistě ruce. Vůbec jsem shledal, že smysl pro čistotu jest u kmene Otčfi mnohem vyvinutější než např. u Mandingů, Fulahů, Volofů nebo Serereů, které jsem seznal ze svého delšího pobytu v Gambii. Také obyvatelé Zlatého pobřeží nedbají daleko tak čistoty těla ani domu jako lid kmene Otčfi.

Byl jsem tak vyhladovělý, že jsem v pohostinné chatě přisedl chutě k jídlu, přemýšleje v tu chvíli pramálo o zákonech čistoty. Spokojeně jsem si hověl na rohoži, dosti špatně upletené z palmových vláken (palma rafflesia vinifera), a pochutnáváje si na doutníku ovšem nikoli havanském, nýbrž domorodém, snil jsem o budoucích honbách. Mezitím lil se déšť stále proudem ze šedých mračen.

Zajímavo bylo pozorovati, s jakou chutí se dali moji nosiči do jídla; měli fufu z amankami a polévku. Afričané dovedou po dlouhou dobu snášeti hlad a spokojují se na svých dalekých cestách s velice skrovnou částí potravy, aniž snad ve svých silách ochabují. Ale naskytne-li se jim příležitost najísti se po libosti, spotřebují nesmírně mnoho. Pozorovatel žasne nad tím, jak mnoho snese jejich zažívací ústrojí. Viděl jsem muže akiemského, jenž snědl v malé chvíli 12 kulí fufu, vážících asi 6 angl. liber, a kromě toho polévku i maso k tomu obvyklé. A případ ten není ojedinělý. Ale moji lidé museli se spokojiti s málem, nebyloť na ten čas jinak možno.

Chystaje se ke spaní, zočil jsem roj okřídlených termitů, jenž sem byl přiletěl. Ale povšimnuv si jich zevrubněji, seznal jsem, že je to menší druh. Měl jsem již několik takových exemplářů ve svých sbírkách. Nevšímaje si jich už, ulehl jsem.

Noc minula dosti klidně. Mimo několik útoků, jimiž mě mravenci znepokojovali, nic nerušilo můj spánek.

Ráno jsem vstal posílněn a jal si vařiti kávu. Za cedník užil jsem při tom nové, dosud neupotřebené ponožky. Viděl jsem užívati takového cedníčku již jinde a doporučuji jej na cestách všude.

Když jsem nosiče svého hamaku řádně vyburcoval – neboť spěchu tito lidé neznají, leč při návratu – nastoupil jsem další cestu.

Přechod přes pahorky, řečené Pantampa, nebyl zvláště obtížný, až na to, že byla cesta po předchozím dešti velmi kluzká a tráva i chrástí značně mokré. Za několik hodin jsme byli v nejkrásnějších pralesích Akemu.

Království Akem Abuakva, kam jsme právě přibyli, obývají Akiemové. Nálezejí ke kmeni Otčfi a od Akuapimských se liší pramálo. Také jejich řeč jest téměř táž. Ani v mravech a obyčejích, ani ve stavbě obydlí se neliší od Okvauských, protož netřeba se o tom rozhovořiti. Tehdejší král Ata sídlil v Kijebi. Byl to chytrý, despotický ukrutník. Potají prý pověřám svým dosud obětoval některého ze svých otroků, dal jej obřadně popraviti, krví jeho upravil »amulety«, pak se vzkazem jej poslal svým předkům. Způsobil později Basilejské misii, jakož i anglické vládě

v Christiansborgu mnohé nepříjemnosti. Konečně byl jat a dopraven na pobřeží, kde náhle zemřel – otrávil prý se.

Akiemští nejsou tak pracovití jako Akuapimové neb Okvauští, ale zato jsou bojovnější. Jsou úhlavními nepřáteli Asantů a stáli je mnoho krve. Tak na příklad hned v letech 1822–24 vedli s nimi válku za vůdcovství anglického guvernéra z Cape Coast Castle, sira Charlesa Mac Carthyho. V svých zpěvech a vyprávěních vzpomínají s velikou úctou statečného toho vůdce, jenž v boji zahynul.

Přišli jsme do oživeného města, zvaného Dvabin-Koforidua. Jest založeno a obydleno vystěhovalými Asanty, kteří pojmenovali svou novou otčinu Dvabin, po soku Kumasi. Byl jsem uvítán obvyklým způsobem: odevšad pokřikovaly na mne děti: »obroni koko« (červený Evropan). Černocho z pobřeží, oděného po evropsku, nazývají prostě »obroni«. Zakrátko byl jsem v chatě Asantů, známých mi již z dřívější mé cesty akiemské. Zabýval jsem se přípravou snídaně. Za několik listů amerického tabáku a dvě krabičky švédských sirek, kteréž se tu těší veliké oblibě, dostal jsem několik platanů a vajec. Byl jsem ovšem obklopen množstvím velkých i malých dětí; s údivem sledovaly každý můj pohyb. Že jsem musel stále odpovídati na otázky odkud, kam a proč, jest pochopitelné při zvědavosti, černochoům vrozené. Nejmilejší jejich zaměstnání jest: vésti obchod a rozprávěti. Že dovedou i znamenitě lháti, poznal jsem, bohužel, také. Asi po dvouhodinném odpočinku jsme se ubírali dále. Cesta byla nyní stále více zalidněna; též značně lepší a příjemnější. Konečně pozdě odpoledne přišel jsem do Kukurantumi, kde má Basilejská misie velmi hezkou stanici, již obstarává domorodec; toto místo pro nezdravé své okolí nehodí se dobře pro Evropana.

Příštího dne jsem se vydal na další cestu přes města Tafo a Oseem. Odtud daleko široko posílají ozdobné dýmky a dýmčičky z červené hlíny, dovedně modelované karikatury lidí, ssavců i ptáků.

Také jsou pozoruhodny malé, všeobecně tu obvyklé židle, které jsou vyřezávány z jediného kusu dřeva.

Dorazivše k horám, zvaným Ativa, měli jsme velmi špatnou a stále neschůdnější cestu. Ani slova nemluvíce, šli jsme rychlými kroky nekonečně klikatou cestou, abychom za večera konečně došli do města, řečeného Anyinam, jež jsme si byli minulého dne vytkli za cíl. Tam poskytl nám odpočinku opět dům domorodého kazatele, jež tu ustanovila Basilejská misie.

Druhého dne časně zrána vydal jsem se na další cestu, chtěje za večera dorazit do prvního města v Okvau, řečeného Mpraiso. Je tam dobrých 12 hodin cesty, vedoucí nejhustším a nejkrásnějším pralesem, jaký jsem byl kdy spatřil. Nedaleko za zmíněným městem, vlastně vesnicí, bylo nám přejítí poněkud rozvodněnou řeku Berem, přítok řeky Prahu. Štěstí nám přálo. Obrovský strom ležel vyvrácen napříč přes řeku, jen asi 15 nebo 20 m širokou, tvoře tak přirozený most. Přešli jsme po něm šťastně na druhý břeh. Byl to strom z rodu *odum*, jediného to rodu na celém pobřeží, jehož dřeva termity neničí; proto poskytuje velice vzácné stavební dříví. –

Vkročili jsme do tichého pralesa; v jeho stínech a tajemném pološeru jsme kráčeli po celý den a teprve večer nás vyvedl z jeho nitra.

Západoafrický prales! Panenský hvozd, v němž nevládne žádná ruka lidská. Jeho obrovské kmeny kácí jen vše měnicí a vše ničící čas, nebo malý, drobný hmyz, jehož skrovné, ale vytrvalé síle podaří se zničití nejednoho lesního velikána. Jak často byl již prales popisován! Zda jest skutečně tak krásný, jak si jej představujeme! Ano, jest krásný, jest velebně krásný! Ale krása jeho je chladná jako sfinx. Prales jest velikou hádankou, němým vypravovatelem zázraků a zákonů přírody, svědkem staletí. Potěšuje nás jen s počátku. Ale čím hlouběji vnikáme do jeho nitra, tím více toužíme po širém kraji. A dýcháme vskutku volněji, dorazíme-li do nějakých plantáží nebo vesnice, v jeho stínech ukryté. Prales jest tichý, zamklý druh a hostí rovněž jen takové bytosti. Nenalézáme v něm veselého života našich lesů, jen pramálo samotářských živočichů tu hledá útulku. Kamkoli zabloudí pohled náš, všude spočine na husté zeleni, která jako mohutná hradba skrývá a hlídá lesní taje. Zřídka jen mihne se tu pestrý motýl a osvěží znavené oko; zřídka jen zazní jednotvárný hlas nějakého ptáka poustevníka. Ale přece! Pták, afra zvaný, vydává vždy asi po hodinové přestávce křikem svým patrné svědectví, že i v tichu pralesa jest život. Jeť jedním z nejkrásnějších ptáků zdejších krajů a jest »příbuzný« s gambijským »kukau mausa«; patří mezi banáno-žravé.

Ani květin nespatriíme na stinné půdě lesa, kamž marně se snaží vniknouti zlatý paprsek, bez něhož by v hustém chraští jistě zahynuly. Proto vyšinuly se květy až nad koruny stromů. Věru závidíme ptáku dravci, ve výši se vznášejícímu, jenž zírá na všecku tu krásu zvláštních květů cizopasných rostlin. Těch oko cestovatele sotva kdy spatří. – Jen neúnavná cikáda nebo nějaká pilořitka přerušují jednotvárné ticho. Všesk opic je tu skorem vzácností. Snad zaslechneš také šust, ale prchající antilopy neužříš. Jeť velice plaché a rychlé dítě lesa. Tiše se tudy plíží levhart, po zemi i po větvích se vine, na kořist číhá velký had. Krásné opice někdy pobíhají, dávno zaplašený, převzácný zde šimpans hledá si plody a láme větvoví často jen z rozmaru, jako činil

i onen, kterého jediného jsem ulovil za všechn třiletý zde pobyt. Hyena zabloudí sem málokdy, a to jen na pokraj pralesa. Ale o tom o všem až jindy promluví v loveckých črtách. Podivné veliké poletuchy a poloopice, jichž se lid bojí, milují též neprostupné hvozdy; později, právě v těchto lesích, ulovil jsem mnohý exemplář a poslal jej do evropských sbírek.

Tu musíš kráčet po bahnitě půdě, kde se ti pnou vstříc bodlinaté palmy, onde překročovatí skáceného obra lesního; stále jde to klikatou, úzkou stezkou, vpravdě loveckou. Také stěhovaví mravenci zamezí ti někdy další cestu. Táhnou-li v řadě, nelze jinak než skokem jim uniknouti. Ale jsou-li, jak se často stává, roztroušeni, nutno tudy běžeti. Neníť radno se statečnými těmi zvířátky žertovatí. Na vše, co jim přijde v cestu, útočí zuřivě malí tito bojovníci v okamžení se všech stran.

Moje nohy mohly by o tom dosti vyprávěti. Štípnutí těchto mravenců působí nesmírnou bolest, neboť vniká při tom hojně kyseliny mravenčí do rány. Věrohodný domorodec mi vyprávěl, že dovedou zvířátka ta i do smrti uštípat. Příhodilo se tak jednomu lovcovi antilop. Byl jimi přepaden na místě, plném plazivých rostlin, kudy musel lézt po ruce i po nohou. Nemoha se zachrániti rychlým útekem, byl prý jimi ohlodán až na kosti. S rychlostí víře nepodobnou zalezou ubohým obětím svým do očí, nosu a uší; zachraň se pak, kdo můžeš! Stihnou-li stěhovaví mravenci přivázané nebo postřelené zvíře, jest nadobro ztraceno. Takým způsobem přišel jsem o několik vzácných ssavců a ptáků, které jsem choval živé. Stalo se tak jedné noci, kdy jsem spal v chatě na březích řeky Gambie. Byl jsem sám v okamžiku pokryt těmi mravenci. Trýzněn bolestí, skočil jsem do řeky; ale ani tak nezbavil jsem se jich hned. Ještě pod vodou mě řádně štípali.

Cesta lesem stala se mi brzy obtížnou. Nechal jsem nosiče zavazadel značně pozadu a spěchal jsem, bych ještě před večerem stanul v pohoří Okvau. Asi čtyři hodiny dal jsem se pak nésti v hamaku; chtěl jsem nabýti sil na cestu ve strmém pohoří. O čtvrté hodině odpolední přišli jsme konečně k jeho úpatí.

Nastalo nám trmácení příkrými cestami, při čemž zvláště plíce mnoho trpěly. Asi za tři čtvrti hodiny došli jsme ke strmým žulovým skalám, zvaným Upraeso. Vypínají se asi 50 stop zvýši, uzavírajíce cestu. Když jsem i jejich vrcholu dostoupil, dýchal jsem spokojeně svěží horský vzduch; také jsem si poněkud odpočinul. Malým průsekem lesním naskytla se mi skvostná vyhlídka na celý Akemský prales a k pohoří Akuapimu. Vpravdě čarokrásné panorama, třeba ne příliš rozmanité. Nesetrval jsem tu však dlouho, obával jsem se bouře, a kromě toho bylo mi ještě kus cesty urazití. Nevěnoval jsem z téže příčiny mnoho pozornosti ani obětním darům, jež rozložili Okvavští na úpatí skály skalnímu fetiši; bylyť to koule, hrnce a jiné rozmanité věci.

Dříve než se úplně setmělo, přišel jsem do prvního důležitého města v Okvau, řečeného Mpraeso. S úžasem jsem zíral od hezkých, malých domků misionářských na ves, níže se rozkládající. Jaké to bohatství a nádhera rostlinstva v jeho okolí! Jaká skvostná zeleň v přerušných odstínech od temnější, až v modravý nádech se měnící!

Odtud zbývaly mi toliko čtyři hodiny příjemné cesty, která vedla střídavě lesem a rozkošnými plantážemi. Cílem mé cesty bylo město Abetifi. Není sice hlavním městem v Okvau, leč je sídlem misionářů. Zde uprostřed pralesů, na hranicích říše »divokých« Asantů, překvapují tři budovy evropského slohu: kostelík a dva domky misionářů a zdály se mi kouskem švýcarského nebo jakého ráje – v těchto dálavách afrických pralesů. Honosí se velice hezkým, jednopatrovým domem misionářským se zahradou, s pěknou kaplí a školou; poblíže nich stojí domky křtěných domorodců. Stanice misionářů leží na pahorku, asi 10 minut od města vzdáleném.

V městě jsem byl co nejsrdečněji uvítán a přijat pod hostinnou střechu domu misionářů. Správcem stanice byl pan Fr. Ramseyer, pocházející z francouzského Švýcarska. Možná, že je znám mnohému čtenáři; strávilť přes čtyři léta v tuhém zajetí společně se svou chotí, misionářem Kühnem a francouzským kupcem Bonnetem, a to v Kumasi, hlavním městě asantském. Vysvobodily je vítězné pluky anglických i černošských vojáků, když Kumase dobyto a zničeno pařeníště hrozných pověr a lidských obětí, – Asanti připojeno k državě anglických kolonií. Ale záhy dostavily se následky. Misionář Kühne, trýzněn chorobou, stal se úplně neschopným zastávati úřad svůj v Africe a vrátil se do Evropy. Francouz Bonnet zemřel krátce po svém osvobození jako zlatokop na témž pobřeží, kde byl již tak mnoho přetrpěl. Manželka Ramseyerova pak má polovici těla ochromenu. Leč nedbajíc toho, setrvala a statečně plní své povinnosti. Kromě manželů Ramseyerových žili v Abetifi za mého pobytu ještě dva Němci, pánové Tschopp a Lehmann, přidělení misionářům na výpomoc. Co tuto knihu chystám do tisku, z nás všech, kteří tehdy jsme byli v území asantském, já jediný jsem na živu. Bylť jsem nejmladší!

Okvau jest malá, hornatá země, 600 m zvýši nad hladinou mořskou (v průměru). Stanice Abetifi sama jest ve výši 670 m. Země jest dosti úrodná a hustě obydlena a honosí se několika úhlednými městy, jakým jest např. město Obo, mající 1500 obyvatelů. Průměrná teplota jest asi o třetinu nižší než v pobřežních krajinách, a jest tu dosti zdrávo, byť i velice vlhko. Zdejší misionáři jsou klimatických zimnic daleko víc ušetřeni, než kdekoli jinde na západním břehu Afriky. Tento zdravý, horský kraj poskytuje též dostatek velmi laciných plodin rostlinných i dosti živočišstva; z tohoto zejména hojně koz a kuřat. Vajec lze tu dostatí vždy dostatečné

množství, a to velice levně: 8 až 10 vajec za čtvrt marky. Okvauští nemají tudíž žádného nedostatku potravin. Zřídka kdy se stává, že by pro neúrodu vypukl u nich hlad.

Asi ve vzdálenosti jednoho dne cesty odtud se rozkládá rovina Aframská, kde se konají veliké a vydatné lovy na buvoly, antilopy, ano i na slony. Sami okvauští lovci přinášejí, často i otroků k tomu používajíce, odtamtud veliké množství sušeného masa do okvauských, asantských, akiemských sídel, jež se tam prodává. I já jsem je kupoval, když jsem se sám později vydal na lov slonů a buvolů, maso jen popelem solené v zásobách s sebou jsem nosil. (Sůl tu drahocenná, až z pobřeží donášena.) Mluvě o sušení masa, nesmím opomenouti jídla zde oblíbeného, které jistě u čtenáře vzbudí odpor. Moji lovci nosili kůže buvolí nebo z větších antilop do uzlíčku svázané třeba den, dva! Zápach byl hrozný. Potom, v den odpočinku, kůži již hnijící nazelenalou, v rozkladu, třeba i na suchém místě do země zakopávali na den, dva, a sýrovitě naplzlou, ohavně páchnoucí sušili na slunci. Štípec tohoto polorosolu byl pak »kořením« do polévek, jichž hlavní přísadou bývali velicí hlemýždi (z největších hlemýždů vůbec, druh Achatina, v lesích akimských velmi hojná). Tu okusil jsem poprvé masa sloního. Byl to černý, nesmírně tvrdý kousek mající vzhled kaučuku. Dostalo se mi ho od náčelníků města; leč byl jsem tím důkazem pozornosti pramálo potěšen.

Země Okvau byla povinna odváděti Asantům poplatek až do té doby, kdy byli Asanti podrobeni od Angličanů. Okvauští velice trpěli touto nadvládou. Bylať jim uzavřena cesta, vedoucí přímo na pobřeží, a to působením Akimských a Akuapimských, úhlavních nepřátel Asantů. Také jim bylo stěžováno vyměňovati si věci nezbytné, jako sůl, střelný prach apod. Musiliť choditi do Cape Coast Castle přes Kumasi a tam ze všeho zboží platiti clo. Poněvadž pak suroví a vládychtiví Asantové sami nebohou zemi okvauskou velice vyssávali, zejména na svých válečných výpravách na druhý břeh řeky Volty, Okvauští s radostí uchopili se příležitosti, když roku 1874 začala se druhdy mocná říše Asantů chýliti ke zkáze a prohlásili svou neodvislost. Ale neužili spokojeně své svobody, neboť obávali se stále nějakého útoku od Asantů. Proto hledali často ochrany u kolonistů. Konečně, po dlouhém zdráhání, bylo Okvau slavně vřaděno mezi ochranné země anglické; bylo to právě za mého pobytu v Abetifi.

Okvauští, jakož i Asanti, Fanté, Akimci a Akvapimci náležejí k velikému kmeni Otčfi a všichni mluví řečí »otčfi«, kteráž přechází více méně v různé dialekty a bývá pokládána proti jiným jazykům západoafrickým za libozvučnou; má totiž dostatečné bohatství samohlásek a jest prosta skupin souhláskových, jako jsou »sch, gb, kp« atd. Jest to jazyk bohatý, zejména rozmanitými slovními hříčkami a příslovími. O tom, kdo umí obojího v řeči hojně užívati, říkají, že mluví sladce. Basilejští misionáři, kteří vyučují ve školách jazykem »otčfi«, velice jej

zušlechtili. Vydali gramatiku, skvostný slovník, bible a množství jiných knih v této řeči, při čemž užíli abecedy Sepsia Standarda.

Bývalý misionář Christcerel, jenž nyní žije v Evropě a hlavně filologií se zabývá, přičinil se o ono vydání za přispění jiných největší měrou. Podle jeho srovnávacích studií podobá se řeč »otčfi« jednak řeči Mandingů, jednak řeči Bantů. Možno z toho souditi na příbuznost těchto jazyků. Srovnávací studie afrických řečí jsou teprve v počátcích. Mnoho jazyků, jimiž se mluví v krajích, prostírajících se mimo zemi Asantů, známe dosud velmi nedostatečně; proto nelze souditi s určitostí na původ a příbuznost kmenů Či. Není tu ani stopy po nějaké spisovné řeči. A poněvadž jest ústní podání Afričanů příliš nespolehlivé a skrovné, víme o jejich prabydlišti nesmírně málo. Ovšem že mají mnoho bajek a pověstí, leč i na základě těchto bylo by těžko pátrati. O původu lidstva vypravují si tuto báji:

Onyamkompong, tj. věčně zářící, stvořil na počátku dva lidi, černého a bílého muže. Poslal jim pak s nebe dva koše, aby si každý jeden z nich vybral. Chtivý černý Adam sáhl rychle po značně větším koši, a bílému muži nezbylo, než spokojiti se s malým. Černoch našel ve svém koši potřebné věci k polní práci, rybolovu a honbě, pak něco bavlny na zhotovení šatu. Ale běloch měl v svém koši pouze knihu. Četl v ní velmi pilně a brzy dovedl si opatřiti vše lépe než jeho černý bratr. I zbohatl za krátko více než onen, a mezi oběma vzrůstalo nepřátelství. Chtěje bělocha ušetřiti nenávisti černochovy, jenž se pokládal za podvedeného, vystavěl mu Bůh loď a v té přeplul bílý na druhou stranu »veliké vody«, do Evropy.

Okvauští jsou většinou vzrůstu štíhlého, prostřední velikosti, značně temné pleti. Čím temnější jest pleť, tím vznešenější mní se býti okvauský černochoch. Velký kontrast jeví tu barva dlaní a chodidel; nejsouť sice zcela bílé, ale přece světlejší než ostatní tělo. Rty jsou méně naduřelé než u obyvatelů pobřežních, a zejména na okrajích značně temné; moje červené byly často pokládány za krvácejší a nazývány ošklivými. Nos jest také dosti pravidelný. Oči jsou velmi krásně černé, výrazné. Zuby, většinou skvěle bílé, čistí si Okvauští několikrát za den s velikou péčí. Užívají k tomu kousku dřeva citrovníkového, jehož rozžvýkaný konec slouží za kartáček na čištění zubů. Zejména u krásného pohlaví to vidíme; téměř neustále drží ženy v zubech tento »kartáček«, často i ozdobený, a každé chvíle přetírají si jím zuby. Tím ovšem velice trpí dásně, a zuby se časem viklají. Celkem nemožno lid kmene Či nazvati ošklivým. Viděl jsem u obojího pohlaví hezké, štíhlé a zároveň statné postavy, které v svém prostém odění nesly se zcela půvabně. Vůbec jsou představy Evropanů o ploskonosých, širokoústých domorodcích západní Afriky velice nesprávné.

Západoafričtí černoši jsou většinou dlouholebí; lebka jejich bývá nahoře poněkud vyvýšena. Čelo jest maličko vyklenuto. Supraorbitální oblouky jsou velmi slabé a zastiňují oko jen skrovně. Obočí jest méně vyvinuto než u nás, ale za to jsou řasy husté a pěkné. Černé oči mladých dívek uchvacující jasným, půvabným výrazem. Rohovka jest bílá, řidčeji nažloutlá. Nos jest u kořene poněkud sploštělý, u konce široký; leč není proto příliš plošný. Vlasy jsou značně kadeřavé a husté. Končetiny jsou poněkud delší našich, leč přece poměrné; k stáru však, zejména u mužů, stávají se nohy velmi plochými.

Kůže jest tlustá, měkká, sametu podobná, a zejména ženy hledí si jí velice. Natírají si denně celé tělo po lázni máslem. Máslo to se vyvaňuje z plodů zvláštního stromu, jenž se daří zejména na rovině Aframské. Muži se honosí dosti pěkným vousem; jest tu módou nositi malý plnovous.

Mohutností svalů vynikají ovšem domorodci z pobřeží nad ostatní; příčinou toho jest již samo jejich zaměstnání: namáhavé veslování a lovení ryb. U žen obdivoval jsem se hezkým rukám a uším. –

Oblek Okvaučanů jest zcela týž jako u ostatních kmenů Či. Děti chodí, jako vůbec v Ethiopii, úplně nahy; jen když je »mrazí«, což bývá v době dešťů, mají na sobě nějaký kus bavlněné látky. Malé dívky mívají aspoň kolem boků ozdobu ze skleněných perel. Větší děti nosí pak podpásku z nějaké tkaniny, již připevňují kolem beder tkanicí.

Muži mají kromě tohoto prostičkého oděvu ještě šat, jenž připomíná římskou togu. Jest to veliký kus bavlněné látky, kterým zahalují celé tělo až na jedno rámě. Vypadají v odění tom dosti malebně.

Ženy uvazují si kolem beder jakousi bavlněnou zástěru, sahající značně pod kolena. Někdy mívají mimo to ještě onen kus látky, toze podobný, jako muži. Leč tento šat není jim nevyhnutelně potřebný.

Téměř veškeren oděv jest z látek, přivážených z Anglie. Domorodci sice sami tkají mnohé pěkné látky, leč jest jim těžko závoditi s nesmírně lacinými anglickými. Jenom vážení, bohatí lidé nosí v Okvau »ntamas« často i hedvábím protkané.

Šperky viděti jest u mužů jen zřídka. Zdobívají si dvořané krále okvaukého ruce i prsty na nohou kovovými prsteny, hrud' zlatými deskami apod., leč ozdoba tato jest o slavnostech spíše odznakem důstojnosti nežli šperkem. Jinak ženy. Ty milují šperky velice. Krášlí si jimi hrdlo, ruce i nohy.

Tyto ozdoby bývají jednak měděné nebo stříbrné, jednak se skládají ze skleněných perel nebo i z pravých korálů, přivážených z Evropy. Také se jim třpytívají na krku kousky zlata, navlečené na šňůrce.

Zlata poskytuje jim země sama. Dobývají ho – ač skrovnou měrou – na úpatí pohoří Okvauského. Počínají si při tom zcela prostě. Udělají jámu asi 6' širokou a 8' hlubokou; vykopanou zemi pak prosévají nebo vypírají. Často byl jsem v nebezpečí v některé z těchto jam zlomiti vaz; nejsou ani zasypány, ani přikryty. Zejména na straně Asante-Akim jest jich podle samých cest velmi mnoho a nebezpečí tudíž tím větší.

Nyní dolují tu všude malé anglické společnosti a užitek ze zlatých dolů je dosti značný.

Zlata užívali domorodci těchto oblastí již za dávných časů nejen k nákupům (a vážili je na podivných vahách s vázkami všelijak v podobě zvířecí vyřezanými), nýbrž i – a to hojně – k ozdobám. Rukojeti mečů (všech skupin i jednotlivců na vyobrazeních se vyskytujících) byly silným žestem ozdobně zpracovány i pokryty, též obřadné desky a destičky na prsou nošené, ba i náramky.

Vlasy stříhají si muži krátce, často i hlavu si holí. Jen někteří kněží fetišů, zbrojnoši krále a vojíni mají vlasy dlouhé, ve vrkoče zapletené. Tomu účesu říkají »mpesempese«, tj. dikobrazový. Ženy a dívky se vyznačují nejbizarnější úpravou vlasů, která vyžaduje několika hodin práce; ale zato vydrží pak několik dní.

Vlasy si natírají rády olejem a také je napouštějí voňavkami, přiváženými z Evropy. Toto napouštění, jakož i to, že se česají vždy až po několika dnech, přispívá pramálo k čistotě. Vidíme tudíž přčasto, jak si ženy vzájemně prokazují přátelskou službu, zbavujíce hlavy své známého odporného hmyzu.

Velmi zajímavé jsou veliké, pěkně ze dřeva vyřezávané hřebeny, zdobené mnohdy různými figurami. Podobou a velikostí připomínají však spíše hřebeny na koně. Na hlavách nosí ženy, často i muži, šátky. Chodívají však i bez nich; tak zejména děti. Mladí, bohatší muži nosívají na hlavách malé čapky; móda ta pochází z pobřeží. Čapky se robí z listů palmových nebo z vláken ananasových; tato rostlina, z pobřeží sem zanesená, roste tu planě.

Domky v Okvau jsou poměrně mnohem úhlednější nežli v Akemu a Akuapimu. Jsouť nejpodobnější domům Asantů. Staví se buď z masivní hlíny, nebo ze svázaných hůlek, do země zaražených. Tyto se hustě, mřížovitě propletou a všechny mezery v nich se vyplní hlinou. Posléze zbuduje se střecha, jež pokrývá se buď palmovými listy, nebo travou a to důkladně,

aby nepronikla dešťová voda. Vždy bývají asi tři takové domky pohromadě a to okolo dvora; také jest tu jakási veranda. Vše dohromady tvoří celek se vchodem z cesty. K stavbě domků užívají pěkné, červené hlíny, obsahující železo; stavení taková vypadají velice úhledně. V lepších domácích dbají toho pilně, aby byly stěny a podlaha často natírány červenou, ve vodě rozdělanou hlinou. Přechasto ozdobují také stěny různými figurami, arabeskami apod., a to dosti vkusně. (Viz vyobrazení [zde](#).)

Prosté vnitřní zařízení domků se řídí podle zámožnosti jeho vlastníka. Bývá tam několik stoliček a pohovkovitě upravených tyčí z bambusu, s vyřezávanou dřevěnou stěnou pro hlavu; dále nějaká skříňka ze dřeva odumového na uschovávání oděvu, pak rohože, jež si sami pletou a na nichž se spí, několik kalabas všemožných forem, jichž užívají za mísy, láhve apod., dřevěný hmoždír, několik koží, laciný anglický nůž, stará puška, roh na střelný prach a různé nepatrné drobnosti. Toť vše, co tu možno spatřiti. Ohniště jest utvořeno ze tří kamenů nebo ze tří hliněných nožek, na něž se staví hrnce. Kuchyně bývá obyčejně uprostřed dvora; jen za deště vařívají v domě samém. Za lože jest jim kůže nebo rohože, na zemi rozestřené; polštářem jest malá otýpka slámy; tuto kladou někdy také pod břemena, jež nosí na hlavě. Leč tyto polštáře docházejí ještě dvojího upotřebení. Předně je nosí ženy po pařížské módě, ale ne pro znetvořování svého těla, které se módou nazývá, nýbrž nosívají na tomto »sedle« své děti. Mimo to jich užívají k jisté válečné lsti. Napodobují ženy, tlukouce dlaní do slaměných těch otýpek, střelné rány, jakoby z veliké dálky zaznívající. Tím klamou nepřítele; nemá pak jistoty ani o množství, ani o posici svých protivníků.

Z domácích zvířat chovají v Okvau kozy, ovce, vepře, kuřata a kachny. Z rostlinstva pěstují yamy, amankani, kukuřici, horskou rýži, něco kasave, lilek jedlý a podzemnici, boby, jedlé tykve, maličko cukrové třtiny, bavlny a olejové palmy (*elais guinensis*); z velikých jejích plodů se lisuje olej, jehož na celém pobřeží užívají na přípravu pokrmů a na výrobu mýdla. V posledním čase pěstovali – aspoň křesťané okvauští – také kávu. V lesích sbírají množství medu. Také lov je dosti vydatný, ovšem že na vzdálené Aframské rovině.

Ryb jest v horských řekách jen poskrovnu a velmi malých; ale zato přinášejí do Okvau hojnost sušených ryb z Aframu, jen osm hodin vzdáleného, a též z pobřeží. Značný obchod vede se s obrovskými jedlými plži. Nám chutnali by však jen čerství a dobře připravení. Váží také plž často až $\frac{1}{4}$ libry, a nachytá se jich v měsíci dubnu na tisíce. Z Akemu a Okvau chodí je sbíratí celé osady. Napichují jich po několika tuctech na hůlky a pak je suší nad ohněm. Takto jako guma ztvrdlé a čmoudem páchnoucí plže, bylo by nám ovšem nemožno jísti. Okvavští připravují z nich polévku; pokud je z čerstvých plžů, není právě nechutná.

Na celém pobřeží se vede též čilý obchod s kaučukem, jež tu shromažďují v pralesích. Leč bylo by si přát, aby při tom více šetřili stromů a zbytečně jich nekáceli. Dále vyvázejí na pobřeží kůže opičí a antilopí, pryžový kopál, něco slonoviny a medu; to vše vyměňují za evropské výrobky, tabák, kořalku, střelný prach a hlavně za laciné bavlněné látky.

Velmi oblíbeným nápojem jest tu palmové víno, jehož se mnoho vypije. Jeť sice také opojné, ale nikoli tou měrou jako kořalka, zejména z Holandska přivážený džin. Také se tu vaří jakési pivo ze zdejšího prosa; chutná dosti dobře, zejména chutnalo mi – podobně jako v nitru Gambie, kde nebylo dobré vody. Ovšem bylo teplé – s kouskem ledu bylo by jistě nápojem pro bohy v těchto afrických horských dálavách. Neměl jsem štěstí ho okusiti a nemohu tudíž svůj úsudek pronést. Palmové víno, pokud není příliš sladké a mdlé, jest dosti chutný a občerstvující nápoj. Jakým způsobem se připravuje, toť laskavému čtenáři zajisté předobře známo z různých líčení cestopisných.

Tabák se tu většinou kouří, méně žvýká. I polovice zdejších žen dosti ráda kouří. Užívají buď malých hliněných dýmek anglických, nebo též podobných dýmek vlastní výroby; tyto mají 3–4 stopy dlouhý, tenký troubel z rákosu. Také je tu obyčejem žvýkati plody stromu »kola« (*Sterculia acuminata*), v čemž si libuje zejména mohamedánské obyvatelstvo západní a střední Afriky. Sbírají plody v lese a dovážejí do města, řečeného Salaga, asi 11 dní cesty vzdáleného. Toto obchodní město jest ve spojení se všemi důležitými místy západní části střední Afriky. Tam bývají tyto plody často vyměňovány za otroky. Druhdy bývaly v krajích asantských celé plantáže kolaové. Seznal jsem, že žvýkání plodů kolaových poskytuje takový požitek jako káva nebo čaj. Když jsme byli rozžvýkali dva nebo tři tyto nahořklé ořechy, které bývají asi dvakrát tak velké jako naše, zapudili jsme poněkud hlad i žízeň, ano, po případě i mrzutou náladu. Toť výhoda, zvláště na cestách.

Většina otroků okvaukých, zvaných »odonko«, pochází z roviny, ležící od Okvau na sever.

Nyní ještě několik slov o Okvaukých. Jak bylo již výše pověděno, jest to kmen, jenž se od svých sousedů velmi příznivě liší. Okvaučané jsou lid pracovitý a ne tak nadutý jako ostatní afričtí domorodci z pobřeží, jichž se byla evropská kultura sotva dotkla. Vynikají též poněkud průmyslem. Jsou dosti inteligentní a méně ukrutní než rozliční kmenové severní a západní. Vůči cizincům jsou přívětiví a pohostinní, o čemž jsem se přesvědčil i v nejchudší chatě. Vyjma malou část pokřtěných jsou ostatní Okvauští oddáni fetišismu. Věřít sice v jakousi vyšší bytost, zvanou »onamkompong«, ale mimo ni ještě v tisíce duchů dobrých a zlých, a jen k těm se obracejí. Takový duch může sídliti všude: ve stromě, ve skále, v hrnci, v kuse látky, vůbec tam,

kamkoli se zlíbí fetišským kněžím jej umístit. Předmět, jsa sídlem takého ducha, mění se ve fetiš a jest lidem zbožňován. V každém téměř domě mají někde na povýšeném místě starý hrnec, naplněný vodou a v něm květiny; jest to domácí fetiš. U vesnic bývají postaveny veliké, nemotorné figury z hlíny, jakožto ochránci jejich. Takých fetišů jest také na cestách, vedoucích k městům a vsím plno; bývajíť namnoze velice primitivní. Fetiš zabráňují, podle mínění lidu, přístup nemocem a všem zlým duchům. Často lze spatřiti v malých vesničkách stranou stojící chatrč s jakousi předsíní a v ní hliněné figury fetiše. Vchod k takové svatyni ozdoben jest lidskými lebkami a jinými válečnými trofejemi. V Okvau panuje ještě barbarský obyčej obětovati lidí, ačkoli ho působením misionářů značně ubývá. Temná noc ovšem nezradí pachatele hrozných oněch činů. Často zmizí tak některý otrok (akoa), aniž se ví, jak a kam. (Žel, popravili tak i malého chlapce, který mně sbíral brouky.)

Asumanům (duchům) obětují se zejména polní plodiny, vejce a kuřata; vše to odnáší se do domu fetišského kněze, jenž se o to zajisté postará. Duch sám spokojí se s troškou krve, již mu obětuje. K ukrutnosti svádějí lid ještě mnohé pověry, panující a prováděné např. o narození děcka.

Zemře-li matka při porodu, nebo je-li dítě nějak znetvořeno, musí zemřít. Bývá buď zabito, nebo pohozeno v lese. U basilejských misionářů viděl jsem dvě černošské děti, kteréž měly po šesti prstech. Nalezli je kdesi opuštěné a vychovávají je.

Také jsou tu ještě v obyčeji »boží soudy«, zejména u Asantů. Počínajíť si při nich v některých případech takto: Obžalovaný musí vypítí odvar kůry stromu odumového nebo rozžvýkati kus kůry a zapítí vodou. Nedáví-li po tom, uznán je nevinným, a žalobce stihne trest. Že záleží výsledek tohoto procesu mnohdy na vůli fetišských kněží, jest pochopitelné. Nyní však, když jest Okvau (od r. 1878) pod ochranou Angličanů, lze se nadíti, že vymizí brzy i tyto smutné zbytky barbarství, jež jsou jednak výsledky pověr, jednak podvodného jednání kněží fetišů.

Mile mě dojalo, že rodinný život a vůbec mravy tohoto národa jsou na mnohem vyšším stupni než u národů pobřežních, zkažených špatným příkladem. Neslyšel jsem tu za svého tříměsíčního pobytu o žádné krádeži nebo nějakém násilí; jest to pokojný národ, jenž nemiluje svárů.

Mravy a obyčeji svými podobá se zdejší lid Akuapimským a Asantským. Žádný pohřeb, svatba ani slavnost neobejde se tu bez střelby z pušek a pití palmového vína. Palmové víno pijí teprve, když kvasí, což trvá asi 3–4 hodiny; jinak jest příliš sladké. Kvašením pozbývá této vlastnosti a stává se opojnějším. Jest tu zvláštním obyčejem, že se před pitím uleje vždy něco vína na

zem – pro duchy. Také jest pozoruhodno, že tu hostitel nápoje, ano i jídla prve ochutná, nežli se počne jísti nebo píti; má se tím zameziti podezření, že by bylo lze požitím jich se otrávit. Hudba, tanec a hra obveseluje také mysl zdejšího lidu obojího pohlaví. K hudebním nástrojům náležejí veliké i malé bubny (odono); jsou zhotoveny z jediného kusu dřeva a ozdobeny lebkami a čelistmi lidskými, válečnými trofejemi. Dále užívají rohů, fléten z kostí slonových a z lastur, z nichž vyluzují dosti příjemné zvuky. K tanci pomalují se bílou barvou, čímž se velice zohyzďují. V divém zmatku skáčí pak všichni, často opilí, za zvuku bubnů a rachotu dutých tykví, naplněných kaménky. Nejdivočejší tanec jest tak zvaný »momome« (válečný tanec). Že nemůže býti při zdejší »hudbě« o nějaké melodii ani řeči a že se jen podle taktu při tanci poskakuje, jest samozřejmé. Evropanu taká hudba pramálo lahodí. Každoročně se tu koná slavnost yamová, připomínající římské saturnalie. Tu se pak nejvíce hraje, tančí a pije. Veliké tyto slavnosti, 8 dní trvající, konají se v měsíci prosinci, když dozrály yamy a fetišti kněží dovolili žně. Všecko se ozdobí, a ulice hemží se tančícím a žvatlajícím lidem. V těchto dnech netrestá se žádné provinění, všude panuje veliká bezuzdnost. Leč i mimo tuto dobu mívají Okvavští dosti času na různou zábavu. Majít' jakousi hru naší »dámě« podobnou; kromě toho jinou, k níž mají prkno opatřené 12 malými a 2 velkými děrami, a k tomu 48 kamenů. Někdy krátívají si dlouhou chvíli hovorem o denních událostech, sedíce na ulicích v stínu stromů.

Majít' vždycky času nazbyt, neboť sklizení plodin, sbírání a snášení paliva přísluší hlavně ženám. Zato zabývají se muži opět často šitím anebo tkaním na primitivním stavu tkalcovském.

Kovářů nenašel jsem v Okvavě, pokud se pamatuji, ale zlatníky ano. Bizarní meče, dosti vkusně provedené, zhotovují se v Asanti a Akemu. (Viz vyobrazení [zde](#).) Zlato váží na vahách podobných ručním vážkám, jichž se u nás užívá v lékárnách. Jsou to jejich vlastní výrobky. Závaží mají měděná, velice úhledná, představující podoby lidské nebo zvířecí. Také jsem tam viděl velmi pěkné věci ze dřeva; tak např. nosítka městského náčelníka z Abetifi. (Viz vyobrazení [zde](#).) Major domus (viz [zde](#)) tohoto náčelníka dovedl dělati pěkné předměty z kůže; např. tašky na střelivo z kůže levhartí, čapky a podobné. Bylo mi však těžko opatřiti si za krátkého mého pobytu některou z těchto věcí, neboť potřebují k tomu měsíce, než jsou s něčím hotovi. Zoufal jsem si již, slyše ty věčné výmluvy jejich: »Měj jen trpělivost, příští týden budu jistě hotov s prací.« A v ustanovený čas dostal jsem zase tutéž odpověď. Výmluv nemají černoši nikdy nedostatek. – Mimo zmíněné již výrobky znají se také dobře v pletení košíků, které bývají mnohdy velmi úhledné.

Čas počítají Okuavští na týdny o 7 dnech. Jména těchto jsou též jmény osobními; děcko dostane vždy jméno dne, kdy se narodilo, a mimo to má ještě jméno po rodičích. Neděli počínajíc, slují

dni takto: Kvaši, Kvadvo, Kvabene, Kvakvu, Jau, Kafí, Kvame; to jsou jména mužská. Ženská jména jsou tato: Akosua, Adjova, Abena, Akuva, Java nebo Ava, Afua nebo Afiva, Amma. Připomínám, že se mně také dostalo v Akvapimu jednoho z oněch jmen; že jsem přišel ve čtvrtek, říkali mi »uro Jau« (pan Čtvrtek); bývá tu každý Evropan obdařen nějakou přezdívkou. V Okvau nazývali mě »obroni bofo« (bílý lovec).

Za svého pobytu v Abetifi měl jsem nejlepší příležitost seznati mravy zdejšího obyvatelstva při mnohých slavnostech, jež se tu konaly za vyjednávání Okvavských s Angličany o jich protektorát. Poznal jsem též nemálo dvorních ceremonií. Pro stručnost této stati zmiňuji se jen o charakteristických událostech. Meškal tehdy v Abetifi doktor, černocho, jenž se vzdělal v Anglii, vyslaný anglickou vládou. Provázen byl čtyřiceti vojíny z Hausy. Úkolem jeho bylo za souhlasu pohlavárů Okvavských přijmouti tuto zemi pod protektorát Anglie. Král, provázen jsa všemi pohlaváry a bojovným lidem, přišel rovněž do Abetifi. Vše se dělo s onou přepodivnou západoafrickou nádherou; všude plno šumu a hluku, víření bubnů a střelby. Jak jsem želel, že mám tak málo fotografických desek, již ani dva úplné tucty.

Trvalo tři dny, než se podařilo všeobecně oblíbenému misionáři Ramseyerovi přiměti náčelníky mnohými přimlouvami k tomu, aby podepsali smlouvu. Poté bylo pak Okvau přijato pod ochranu Anglie.

U vchodu do města Abetifi bylo slavnostní shromáždění. Uprostřed, v stínu několika stromů, seděl král pod velikým stínidlem, obklopen jsa svými dvořany a tak zvanými »ahenquas« (královny duše, královi otroci. Vpravo a vlevo stáli náčelníci též pod stínidly, jejichž velikost se řídila vznešeností a postavením náčelníků. Nejnepatrnější z nich měli jen obyčejné evropské slunečníky. (Jiným odznakem hodnosti jsou ohony. Znakem nejvyšší důstojnosti jsou ohony sloní, nižší ohony buvolí a nejnižší ohony koňské.) Davem shromážděných vedla jen úzká cesta ke trůnu královskému, kolem něhož seděli vojíni a otroci královi. Někteří z nich dbali o pořádek a o klid, což však bylo úkolem strážce; zřízence její bylo poznati po čapkách z opičí kožešiny. Křikem a výpraskem zjednávali pokoj. Jakmile začal lid hlučeti, již bylo slyšeti jejich »tie«, »tie« (ticho, ticho!) Na protější straně seděli: anglický zplnomocněnec, misionáři Ramseyer, Tschopp, Lehmann a pisatel těchto řádků jako svědkové. Kolem nás byli shromážděni vojíni z Hausy, množství křesťanů z Abetifi a králem vyslaná eskorta. Poněvadž etiketa nedovoluje mluvíti přímo s králem, byl prostředníkem obou stran jeho major domus (tj. králův mluvčí, viz vyobrazení [zde](#)). V pozadí, za skupinou Okvavských, dleli hudebníci. O nástrojích hudebních bylo již výše promluveno. Hudebníci dělali, co jim bylo možno; bubny vířily, div na nich kůže nepraskly, přelíbezný to požitek pro náš sluch. Měli jsme hudby na několik dní dost.

Počal oficielní pozdrav po způsobu Asantů. Nejprve jsme šli v průvodu eskorty k jednotlivým náčelníkům, pozdravující je buď dotekem dlaní, nebo podáním ruky. Posléze došli jsme ke křeslu královu. Tu připojili jsme ještě slovo »akvaba« (buď vítán). Když jsme si opět usedli na svá místa, defilovali před námi všichni náčelníci, opět sami pozdravující. Konečně blížil se starý král, a tu zavířily bubny, nad míru hlučně a též střelba se ozvala. Náčelník města Abetifi, provázen jsa svými dvořany (viz vyobr. [zde](#)), zatančil nám *mečový tanec*, máchaje mečem nad hlavou. Ačkoli Okvauští sami žádali anglického guvernéra, aby byli přijati pod protektorát Anglie, a o tom se shodli, bylo přece ještě třeba několika hodin úvah a přimluvy páně Ramseyerovy, než přijali podmínky smlouvy; bylo to odstranění otroctví, lidských obětí apod. Konečně na znamení, že je přijímají, dotkli se svými prsty smluvní listiny. –

Toho dne panovala v celém městě Abetifi neobyčejná radost, a z úctyhodných náčelníků asi ani jeden neulehl střízliv. –

Při líčení této slavnosti dlužno se též zmíniti o obchodnících z Hausy, v Abetifi usedlých. Byli pozoruhodní svým malebným krojem. Z nitra země stěhuje se směrem k pobřeží stále víc a více oněch mohamedánských obchodníků; jest jich též v Okvau dosti. Leč neživí se všichni pouze obchodem, ale spíše bohatnou lehkověrností zdejšího obyvatelstva. Prodávají kouzelné amulety, obsahující průpovědi z koránu na ochranu proti nemocem. Stačí tudíž, aby uměli poněkud psátí a znali ony průpovědi. Amulety zpeněží pak u zdejšího lidu velmi výhodně a tím zabezpečí si dobré bydlo. Nabízeli i takové, které chrání proti ranám střelným. Chtěje ochrániti kupující před šalbou, prostřelil jsem amulet – jednomu náčelníku nabízený – kulí své ručnice na vzdálenost zdejším domorodcům k trefení zdánlivě nemožnou. Ale nikoho jsem tím nepřesvědčil, amulet jsem zaplatil a veškeré shromáždění slavnostně prohlásilo, že mám v své pušce kouzlo ještě mocnější než útržky z koránu, v látce amuletu zašité.

Druhého dne po slavnosti poslal abetifský náčelník zplnomocněnci Anglie své dary. Sám přišel pod velikým stínidlem v čele průvodu, asi 50 hlav čítajícího. Ubírali se k domu misionářů, kde dlel anglický úředník. Blížící se průvod byl velice zajímavý. Každý jednotlivec nesl na hlavě buď dřevěnou mísu, nebo kalabasu, a na těch různé plodiny země Okvau. Kromě plodin rostlinných přinesli též dvě jehňátka, několik kuřat a množství vajec. Velice pěkným obyčejem jest přiložiti k darům ještě trochu bílé, surové bavlny; jest to symbolem slov: »Mé srdce jest čisté (bílé), nechová tudíž vůči tobě žádných nepřátelských úmyslů.«

Konečně po několika dnech zavládl v Abetifi zase obvyklý pořádek. Nyní teprve bylo mi lze konati obmýšlené výlety a dáti se do práce.

Vykonav několik vycházek do okolních vesnic, přesvědčil jsem obyvatelstvo o účelu svého pobytu ve zdejších kraji; přislíbiv jim dobrou odměnu, získal jsem v nich statné a ochotné pomocníky k své práci. Denně přinášeli mi bohatou kořist.

Dostalo se mi tu mnoha zajímavých exemplářů živočichů, z nichž uvádím zejména tyto: noční poloopice, zvané »potto«, (u Presla uchoš) »Otolicnus galago«. Poslednější z nich jest velice hezké zvířátko, jež jsem choval po delší dobu živé; značně zkrotlo a bavilo mě svými šprýmy. Není nepodobno malé veverce, jen uši a oči jeho jsou značně větší (tyto přizpůsobeny nočnímu životu); ale posušky svými připomíná opici. Zde je nazývají »apunkesima«. Na pobřeží a v Akuapimu jest téměř neznáma, v Okvau však není právě zvláštností. Leč lze ji těžko chytiti, nechceme-li ji příliš pošramotit. Malý luskoun, dikobraz a velký ježek, jež se tu objevují častěji, loví se hojně pro chutné maso; také se na ně líčí pasti. Okvauští pochutnávají si však též na méně úhledných zvířatech: jsou to např. všechny druhy krys a lesních myší, okřídlení termity, lahůdka mládeže, a tučné larvy brouka pilousa palmového (*Calandra palmarum*). Domorodci si opíkají velké, tučné larvy tohoto brouka; i já jsem je jedl a dobře mi chutnaly. Veliký luskoun (*Manis Temminckii*), podobající se živé, 1½ m dlouhé jedlové šišce, vyskytuje se tu mnohem řidčeji; spíše se zdržuje v nedaleké nížině. Velice vítanou kořistí byl mi daman (*Hyrax*). Jest pozoruhodný pro svůj velice silný křik, jež v noci vydává. Ale chytré to zvíře lze těžko nalézt. Skrývá se bezpečně v dutinách stromu nebo v děrách, a dosahuje velikosti kočky. Jeho křik zní zřetelně jako: avia, avia, a domorodci mu také tak říkají. Sameček začíná svůj koncert polohlasitě, potom stupňuje hlas víc a více, až do neobyčejné výšky; posléze zcela ochraptí a musí malou chvíli ustati. Možno slyšeti jeho křik na dálku dobré půl hodiny, a to zcela zřetelně. Hlas tento, zaznívající tichou nocí, přepodivně působí na člověka. Za války Angličanů s Asanty byl jakýsi anglický důstojník, na přední stráži stojící, pokřikem »avia« velice polekán. Zvíře samo mu nebylo známo, i zděsil se, slyše zvuky, o nichž se domníval, že pocházejí od nějakého hrozného dravce.

Moji přátelé misionáři i někteří angličtí důstojníci, kteří bojovali proti Asantům, zřetelně prý v křiku damaním slyšeli slova: the world is bad is wery bad – ó svět jest zlý, jest velmi zlý! Tomu žertovnému výkladu nemohl jsem odporovati ani já, který tolikráte je slyšel i od svých živých, v zajetí chovaných mrzoutů.

Také Okvauští mají zvíře to v ošklivosti; masa jeho, pokud vím, nepožívají, ačkoli jistě není pro nevybíravý žaludek všežravých Afričanů nestravitelno. – Další kořistí mou v kraji okvauškém bylo množství cibetek, chycených do pastí; také přinesli mi domorodci hady, též často množství do oka chycených velikých a silných zmijí (i já jsem je později tak chytal). Jest

to had velice jedovatý, pročež se ho také lidé bojí. Dosahuje často délky 5' a značné tloušťky. Shledal jsem, že měli všichni v plicích cizopasně červy (pentastoma) často ve velikém množství.

Vzácnější jest tu krajta (Python).

Také jsem tu spatřil krásné letouny, zvané »oha«, jejichž černobílý kožíšek vskutku vzbuzuje podiv.

Král zdejších lesů, levhart, jest dosti hojný, a zejména sameček jest krásné zvíře. Lev vyskytuje se v sousedním kraji aframském, ač také zřídka. V Okvau jsem zastřelil toliko jednoho, v Akemu však dva, párek levhartů a odnesl si dvě mláďata, zlá a dlouho nezkcrocená. Lvy, slony a buvoly jsem lovil v rovinách aframských a u hranic zázemí Volty a Dahomeje. Prvý můj lev – žel – byl tak sešlý, opelichaný, že jsem jej měl v podezření, jako by mi šel v ústrety v úmyslu sebevražedném – vždyť neměl již skoro ani zubů. Ač nerad vyprávím lovecké historky, snad přece někdy – pod čarou v časopisech – jich vzpomenu. Stalo se, že jsem pozbyl dvou ze svých lovců (jednoho probodla antilopa); já sám jen minutovým rozmarem náhody ušel jsem rozdupání slonem, mnou postřeleným.

Velice jsem litoval, že jsem nemohl více času věnovati střílení ptáků, byl bych zajisté našel mnohé pěkné a vzácné druhy; jeť zdejší krajina i pro ornithologa velmi vydatná. Pozoruhodným jest pták zoborožec (Buceros), jenž se podobá svou nemotornou postavou více čtvernožci než ptáku.

Zvláště bohatá jest Okvau hmyzem. Za krátkého pobytu získal jsem pro své sbírky množství motýlů a brouků. Z těchto připomínám zvláště goliáše. Jak jsme jej lapili? Větve stromů, na nichž se nejraději zdržuje, potřeli jsme kaučukem, a bylo veta po jeho svobodě. Sedával jsem přechasto, upravuje různé preparáty a jsa obklopen množstvím zvědavců, kteří mne zasypávali otázkami nejpodivnějšími a velmi směšnými domněnkami o účelu mých sbírek. Jen s přemáháním jsem potlačoval prudký smích, abych svých milých pomocníků neurazil. Konečně spokojili se vlastním míněním, že jest zaměstnání mého druhu pro Evropany tak důležitou věcí jako pro černochoy obchod. Že mě také měli za velmi mocného lékaře, toho netřeba zajisté dokládati. Podnikl jsem také s okvauskými černochoy delší výlet do roviny aframské a obdivoval jsem se jejich odvaze, vytrvalosti a zkušenosti. Veliké nebezpečí hrozivá černochoům při honbě buvolů, neboť musejí se jim velice přiblížiti, chtějí-li je svými nadmíru špatnými puškami zastřeliti. Při tom jsou téměř vždycky vydáni nebezpečí, že budou rozzuřeným býkem nabráni na rohy, což ovšem není zvláště lákavé. Pomáhají si proto lstí; aby

nebyli zvěří brzy pozorováni, barví svůj šat jakousi korou na hnědo, čímž vystihují barvy svého okolí. Leč mají na honu velikého nepřítele, a to ptáky, zvané »bůvolími«. Kde se vyskytnou buvoli, tam poletují tito ptáci nedaleko. Spatří-li lovce, dají se do křiku a upozorní tak své »přátele« na nebezpečí jim hrozící. –

Nastala mi doba odchodu. Rozloučiv se co nejsrdečněji s bílými i černými přáteli a jsa velice spokojen se svými sbírkami i výzkumy, opustil jsem tuto pěknou zemičku. S kořistí svou jsem se vracel na pobřeží. Ale, bohužel, zpáteční cesta nevydařila se mi tak šťastně jako cesta tam. Onemocněl jsem na cestě do Akemu prudkou zimnicí. Byl jsem za své nemoci v Begoru tamějšími misionáři velmi pečlivě a laskavě ošetřován a vbrzku jsem se pozdravil. Poté došel jsem šťastně konečného svého cíle, města Akra na pobřeží.^[18]

Mezi Asanty

Octli jsme se v západní Africe, v akimském pralesě těsně u hranic kdysi tak mocného Asanti. Asi tucet okvauských černochoů nese na hlavě má zavazadla v dlouhých úzkých koších a přes tíži 80 liber, většinou přesně odměřených, postupují vzpřímeně jako palmy tohoto kraje. Svě »utama«, tj. kus látky, kterou Západoafričané bývají zahaleni jako togou, mají nyní ovinuté okolo boků. Jinak jsou úplně nuzí, jejich statné postavy jsou mastnotou natřené, a jejich skoro černá kůže se leskne světle. – Kráčíme širší stezkou. Obří západoafrických pralesů, mohutné bombaxy, kigielie, khaye a jiné vztyčují své koruny do výše a splítají se větvořím v jediný celek. Na cestu padají krásné tulipánovité květy »Bignoniae tulipiferae«, gardenie vábí nás svými nádhernými květy, abychom se zastavili, jim se obdivovali. Na širokých listech nějakého »Urnum« nebo »Heliconie« sedí nádherný, jako perleť se lesknoucí motýl »Salamis anacardiae«. Úžasně hbitý »Palla decius« nebo »Charexes« bleskurychle lítá mimo naše hlavy. Tito, jako by si byli sami své krásy a ceny dobře vědomi, možno jen velmi těžce sběrateli chytiti a to jen tehdy, když šťávou z hníjících látek nebo stromů jsou zpiti. Na okamžik se zjeví našemu oku vzácnější »Papilio zalmoxis« nebo »hesperus«, avšak marně se za ním ženeme, úponkovitá palma »Calamus« zabraňuje vetřelcům vniknouti na panenskou půdu pralesa.

Dosud jsme na širší cestě, kol níž se rozkládají plantáže černochoů, dosud svítí, září nám slunce na cestu a jeho paprsky lámou se v kapkách vody, prýstící z mezlistí »Musaceí« skvostným reflexem. Avšak nyní již vcházíme v neobydlenou část akiemského pralesa, kde nám bude pět dnů putovati, aniž nalezneme jediného černošského příbytku. Naše cesta – lovecká stezka. Postupujeme jako v soumraku, pod neproniknutelnými korunami obrů pralesa; slunce stojí sice

vysoko v zenitu, avšak marně si razí jeho paprsky cestu – prales nerad odkrývá svého nitra všetečným těm poslům. Kdo by dovedl vypočísti nebo jen naznačiti jména typického rostlinstva pralesa guinejského: Přes cestu se táhne jako dlouhý, obrovský, černý had celé království stěhovavých; mravenců ve vojenském pořádku a v počtu na miliony. Míjíme je rychle, než se rozzuří a vrhnou se na nás. Běda živému tvorů, jenž jim nemůže uprchnouti. Stalo se již, že choří lidé nebo spoutaní otroci padli jim za oběť.

Prales dusí a skličuje svou nepřístupnou majestátností a svou vlhkou, miasmata vydechující vůní omamuje: tušíme plným právem, jak jedovaté jest jeho ovzduší. Jako horník touží po okamžiku, kdy opětně vystoupí na povrch, tak cestovatel v pralesě prahne po volnějším prostoru a stejně jako horník si oddechne, když zase slunci může pohlédnouti v tvář. V africkém pralesě vládne ještě větší ticho než v americkém. Jen v mezidobích nápadně stejnoměrných, asi 50–60 minutových, ozývá se silný a dosti příjemný hlas »Afra« – na Zlatém pobřeží zvaného »ptáka hodin«, »ptáka času«; jest to jeden z nejkrásnějších ptáků afrických (Musophaga). V korunách stromů křičí neobyčejně silným hlasem své »kilinkai-kilinkai« obrovský zoborožec. Černoši upozorňují nás na strom »Sterculia acuminata«, zde »kola gurrū« zvaný, jehož plody, jako dětská hlava velké, obsahují 20–30 velkých, namodralých, kaštanových jader, s alkaloidem podobným kofeinu a s týmiž účinky jako u kávy, čaje, koky, guaraně a u jiných stimulantů. Proto žvýkají kolu mohamedánští černoši, avšak také obyvatelé Sahary a Maroka, jimž podle koránu nápoje opojné nedovoleny. Čím dále do vnitrozemí jest »gurrū« dražší, a v Mossi nebo v Hause lze koupiti za hrst koly i otroka. (Já sám později vykoupil jsem z otroctví hausanského chlapce churavého, utýraného v rovinách aframských, kde vedle prachu, olova jsem platil i kolou. I nešpatnější voda, když jsme prve sežvýkali kousek koly, nabude lepší příchuti, neboť žvýkáme-li ji, snášíme asi podobně jako účinkem kávy lépe námahu, hlad a žízeň; proto koná kola hlavně na pochodech velmi dobrou službu. Nemohamedánští černoši holdují raději opojným nápojům a to na pobřeží lihovinám, ve vnitrozemí tuzemským pivům a vínu palmovému.

Zastavujeme se na okamžik a trháme si jedlé nikoliv příliš chutné, kyselé plody »Spondias« nebo černé, třešňovité bobule »Carrisy edulis«. Podle rozkošné vůně poznáváme krásné západoafrické pepřové stromy piperonie a cubeby. Po cestě se plazí obrovští, až 20 cm dlouzí, achátoví plži, domorodci »ngo« nazvaní. Napíchnuti na dřívka a v kouři polouzení, tvoří hlavní potravu Asantů a vůbec celého kmene Otčfi a Ga; v pepřené polévce s palmovým olejem chutnají jako rozvařené kůže s pižmovou přísadou. Najednou se zastavuji překvapen; na příční větvi velkolistnatého »Burumu«, nízko u země, leze vážně pýcha guinejských pralesů, skvostný

král brouků goliáš, libující si asi jako náš zlatohlávek na šťávě stromové. V sametovém, černobílém kabátci zaměstnává se vážně svou prací. Kdo z vás, velectění, byl sběratelem brouků a v době studentských let míval nevyplnitelné přání obohatiti takovým skvostem svou sbírku, pochopí, jak sběrateli radostně srdce buší, když poprvé ve volné přírodě a nikoliv jenom ve sbírkách musejních spatří nádherného tohoto brouka. Marně bychom však za ním lezli; okamžitě, třeba má tělo těžkopádné a nemotorné, plaše nám ulétne. Jen ráno, když nočním chladem byl polozkřehlý, aneb na lep chytali mi ho černoši, kteří pro mne lezli na štíhlé, vysoké palmy. Nejvzácnější, krásně zelené, namodralé, jim podobné druhy lovíli jsme já i moji »chlapci« na květenství palmovém a jiných stromech; často jsme používali i sítěk, neboť – ač tak těžcí – hbitě odletí. Podařilo se mi objeviti dva nové druhy, dosud převzácné; málokteré museum mimo naše může se jimi pochlubiti.

Blíží se večer. Vysekali jsme kus podrostu a narychlo zbudovali malou stříšku. Ležíce kolem ohňů vařili jsme si večeri: ryby a »ngo« – plže – ve vodě s platany. Několik zvědavých opic pozorovalo zpovzdáli naše počínání a nyní prchalo rychle, akrobatickými skoky, s obdivuhodnou jistotou, do vnitra pralesa. Z dutiny stromu vylezlo posvátné zvíře Kyebízského »Oha« a poloospalé i překvapené, prchalo ve svém skvostném, černobílém kožíšku hbitými skoky, chráníc se rozepjatou blanou na způsob padáku. Jest to pro vědce velmi zajímavý *Anomalurus Peleyi*, ssavec připomínající částečně plchy, poletuchy i dikobraze. Noc, byť i úplňková, halí prales v temnější ještě stíny a v úplné temno. Nedaleko zařve v ticho noční hrozným hlasem divoké zvíře, a vy, nováčkové, po prvé dnes v pralesi, saháte bázkově po zbrani. Utište se! Není to levhart a i kdyby zde byl, námi vyrušen, jistě dávno by se dal mrzut jinou cestou za kořistí. Jest to naopak jen poměrně malé zvíře, »ovio«, Hyrax, zlobící se, že jeho družka někde samotná lesem se toulá. – Pojednou zaburácí stromovým vichr, místy se skácí zpuchřelý strom nebo větev, vítr se vzmáhá a rozlícená bouře se žene nad našimi hlavami. Ptactvo, ze spánku vyrušené, nařiká zděšeně opice, a kde který tvor skrývá se, jak může, do dutin stromů. Padá několik těžkých kapek pořád hustěji a hustěji, a hned je tu dešť jako z průtrže mračen, jenž vše stápní vodní lázní. Nemáme, kam se ukrýti, naši nepatrnou stříšku z palmového listí dávno rozmetl vichr. A dešť hned slabší, hned hustý, jako sám prales, potrvá skoro bez přestání, den – dva dny a snad i více. Nastávají prvé dny stálých, skoro šest měsíců trvajících dešťů. Zítra musíme se již brodit bahnem, ač 16–20 °C, budou nám zuby cvakati zimou. Zimnice se znova rozzuří a pojme mne těsněji ve svou nenáviděnou náruč. Ty tam krásy pralesa – a co se stalo s nadšením sběratelským?!

Zas a zase horoucí touha dosáhnouti cíle, uloviti to neb ono nádherné, vzácné, po čem již léta jsem toužil, očaruje moji mysl, by nad tělem zvítězila. A tak zase – jako teď často již dříve – umíraje téměř včera, znovu jsem se vzchopil, bych dospěl konečného cíle. Sotvaže jsem se probral z mrákot, sotvaže na nohou se udržel, zaníceně stopuji let šedivých papoušků, kolibříčí nádheru medossavek, opalisujících v slunci, jako jen u krásných motýlů jsem vídal. Podivuji se skvostným květům, korunám obrovských stromů, z nichž občas k nohám mým spadne čarovný květ, opicí, ptákem neb dozráním sražený.

O té velebné, úchvatné krásy! A to v zemi Asantů, nedaleko Kumasi, kde pověra asantská páchala svoje orgie obětních vražd! Popsal je můj přítel – kdysi zajatec – misionář Remiseyer, já pak dodatečně jen v nepatrné míře jsem je viděl. Postačí ti zajisté, čtenáři, čtenářko, tento malý náčrtek:

Nalézáme se na velkém prostranství, na náměstí Kumasi, hlavního města asantského. Na tisíce zevlujících, rozkládajících a křičících Asantů, oblečených, jak kdo mohl, v slavnostní »nt'amy«, očekává zde průvod svého krále. Celá plocha, mimo úzkou uličku, kterou pobíhají »duše královy«, šlehající nepokojné obecnstvo důtkami a odhánějící je s cesty, jest zakryto černými, kučeravými hlavami. Slunce pálí nemilosrdně a zahaluje vše žhavým leskem; jen místy uštědřuje šťastnějším posvátný strom »Odum« trochu chladivého stínu. Zdaleka zavznívá křik, píšťaly, flétny a obrovské bubny a po chvíli kráčejí k náměstí v tlupách se svým komonstvem náčelníci druhé a třetí kategorie, v stínu obrovských slunečníků, nesených otroky. Za těmito jsou nesena v družině nosítka a zbraně náčelníků. Na sta vojínů mávajících zbraněmi, noži, meči a kopími, následuje za nimi a troubí válečné signály na rohy buvolů. Křik, hudba a střelba pojí a zesiluje se v pekelný hluk – neboť se blíží »pán světa« – asantský král. Před ním kráčí ještě několik tlup jeho heroldů, s čepicemi z opičí kůže, se zlatými plíšky na prsou a sloními ocase na znamení majestátu v rukou. Za nimi jde »kete«, tlupa hudebníků, hudoucích na buvolí rohy, na sloní kly, lidskými čelistmi ozdobené, na píšťaly z lidských holení a na obrovské bubny, lebkami a jinými lidskými trofejemi ověšené. Hudce následuje 50 až 100 pestře pomalovaných, divoce tančících popravčích, hrozných »dumfo« v stáří od 10 do 50 let. Katanské nože mají zavěšeny v ozdobných pochvách na krku nebo na rameni. Další čtyři tvoří albíni, mrzáci, liliputáni a šaškové, zlatem bohatě vyšperkovaní, dále eunuchové v červených šatech a několik tuctů hochů, z nichž každý nese ochranné bůžky »sumany« ve skvostné kůže a látky zašité. Nejbliže za nimi jde tlupa otroků, nesoucích ukázky královských pokladů: nádobí, truhlice, zbraně, dýmky a několik set klíčů ve svazcích – odznak to bohatství, židle z jednoho kusu dřeva vyřezané aj. Vážně jsou nesený královské trůny, křesla, stolice a cestovní

lenošky, umělecky a dosti vkusně vyřezávané, a vše se stkví množstvím zlatých ozdob, má však od stálého potírání krví z lidských obětí černou, příšernou barvu; hlavní cestovní křeslo jest opatřeno zlatými zvonečky. A opět následuje hrozná četa »odumřů« – katanů – s leopardími čepicemi. S těmito jdou mučitelé »atobrefo« a hudba smrti, buben »sokoda«, jehož tři polodušené údery znamenají: Hlavu dolů, hlavu dolů! – Konečně se blíží Jeho Majestát. Obklopen nejvyššími dvořany, důstojnictvem a pážaty, přetíženými zlatými skvosty a nesoucími meče se zlatými rukojeťmi, kráčí král Asantů, Kofi, pod obrovským slunečníkem, taktéž zlatem přetíženým. Kolem něho tančí hoši jako d'áblem posedlí a každý nese nějaký předmět denní potřeby královny: meče, vějíře, šátky, sloní ocasy, zrcátka, dýmky, tabák aj. »Tié – tié« (ticho, ticho!) volají »afena«. Dvořané dotýkají se těla králova, jako by ho podporovali a volají stále: »Ó, mocný lve, pozor dej, zde kámen na cestě! Stkviš se jako had, avšak uštknutí tvé zloby usmrcuje rychleji než hadí jed. Zdaž leoparda nejsi krásnější a hbitější!« Kýchne-li král, hned všichni zvednou dva prsty na čelo a na prsa, odplivne-li, stírají okamžitě majestátní slinu ocasem buvolů s povrchu země. On jest zahalen ve skvostné, hedvábné látky a »Jeho« nahé ruce a nohy kryjí zlaté a stříbrné náramky, nohy halí zlaté opánky – jen hlava, jako u všech Asantů, jest nepokryta. Za králem následují podle svých hodností vysocí náčelníci, tělesná stráž s královou výzbrojí, a královská rodina, v níž uprostřed jest nesena pod obrovským vějířem »anena« – králova matka, druhá osoba v říši. Průvod uzavírá konečně několik set bojovníků. Jaká tu vpravdě majestátní, ač barbarská nádhera se objevuje zrakům udiveného Evropana! Nejsou úplně bez vkusu a bez umění všechny ty šperky, nástroje a zbraně, ať již jsou zhotoveny ze zlata, jež by svým množstvím ani východním knížatům nebylo na hanu, nebo z kůže, ze dřeva, z látek a všelikého jiného materiálu.

Snad vás u Asantů zajímala nádhera a skoro jakési umění, ovšem barbarské, avšak váš příznivý dojem ihned zmizí, načrtnu-li vám jiný obrázek – vpravdě d'ábelské »akjere« – hrozné obětování lidí.

Asanti, rovněž jako všichni černoši, věří v posmrtný život a představují si ho pokračováním vezdejšího života. Proto dávají mrtvole velmožů vše, čeho zde na světě potřebovali: šaty, potravu, zlatý prášek, kauris, totiž běžnou minci, mýdlo, dýmku, tabák i zbraně. Rozumí se samo sebou, že podobní páni potřebují také žen, otroků k práci, lovců a rybářů; byl-li to král, tedy také přečetného komonstva a vojínů. Onemocní-li těžce některý vynikající Asantec, tají se jeho nemoc, nakupují se otroci obého pohlaví, schytá se tajně všeliký lid a vsadí se do pout k uvězněným již válečným zajatcům. Jakmile vynikající Asantec zemřel, začne vraždění. Každý podřízený náčelník pošle, jako u nás např. věnce, své pochytané poddané a otroky nebo

v koších a hrncích již uřezané jejich hlavy. Mimo to tribut v zlatém prášku a střelném prachu k slavnostní střelbě. Takovým způsobem odpravilo se ročně v hlavním městě asantské říše Kumasi na 600 osob noži asantských katů, kteří se dělí na tyto třídy: »Brafo« vrchní, první třídy, »Odumfo« utinači hlav, »Atobrefo« trýznitelé.

Při smrti krále Kvaky Dua byly celé dva měsíce obětovány lidské oběti, v hlavní dny pak až ke 400 osob, takže jen v samotném Kumase zavražděno bylo asi na 5000 osob všech tříd, od ministrů a nižších princů počínajíc až k nejnižším otrokům. Žen vraždí se méně nežli mužů, avšak mnohdy ani šestileté děti neuniknou nožům katů. – Stůjž zde malý obrázek: Zemřel princ Mensa, a než se o tom roznesla zpráva po městě, obsadili kati všechny ulice a schytali všechny, kteří prchali. Své oběti vrazí »Odumfo« dlouhý, úzký nůž skrze tvář, mezi zuby a skrze jazyk, pak ji sváže a žene před sebou na místo, kde leží mrtvola prince. Zde konečně oběti hlavu klidně nožem uřízne anebo pomalu úd za údem mečem odsekává. Kolem rakve zemřelého sedí mladí hoši a dívky, s tváří bíle nalíčenou, nádherně zlatem vyzdobení, kteří odhánějí s mrtvoly mouchy. Avšak již následujícího dne bude všem těmto mladým lidem zpřerážen vaz sloním klem a jejich mrtvoly budou naházeny na rakev princovu. Tři dny trvá hromadné vraždění, poté následuje 40denní přestávka, načež se zase opakují pohřební ceremonie.

Také při jiných příležitostech se obětují lidé. Asumankva, tj. kněz řekne: »Duchové žízňají po krvi, jest nutno si je usmířiti,« anebo chce král změnu svého sídla, nějakou státní událost ohlásiti svým předkům, anebo se konečně chystá k válce. Ve všech těchto případech musí téci lidská krev! Srdce zabitých, statečných nepřátel pojídají asantští vojínové syrové, by tím nabyli větší zmužilosti. Sestry královny mají právo zvoliti si mezi nejkrásnějšími svými poddanými, byť i nearistokraty, svého manžela. Asanti holdují mnohomužství. Zemřela-li však žena, ba stačí již, když zemřelo dítě, aby vyznamenaný manžel nebo otec následoval nebožtíka do podsvětí. Staví-li se nová budova, anebo mají-li se jen nosítka a zbraně nově natřítí, nebo jdou-li do boje – nikdy nesmí scházeti lidská krev, jen v chudších, menších místech nahrazuje se zvířecí. Lidský život u Asantů nemá velké ceny.

Nebyl jsem naštěstí přítomen takovým velkým žertvám, avšak co jsem viděl, stačilo, bych si uchoval nesmazatelný dojem odporu a hrůzy. Dlouho jsem nemohl pojísti vepřového masa nebo uzřítí psa, požírajícího odpadky; okamžitě měl jsem před sebou obraz zohavených, černých trupů pohozených v Apetesini, nebo ve vlastním okolí ulic, na kterých si pochutnávali vedle supů také vepři a psi. – V dnešním, polozašlém Asanti zcvrkly se lidské oběti na čtvrtinu své bývalé velkoleposti. Jen Dahomé udrželo se na obvyklé výši. V evropských protektorátech

lidské oběti ovšem přestaly – ačkoliv noc a mlčenlivost Asumankvů dovede leccos i v koloniálním území utajiti.

Na Kanárských ostrovech

Dnes máme zálibu ve velkých skocích, ve velkých kontrastech – cestuje se tak rychleji a líčení nabývá pestřejších barev. Dovolte, prosím, abych vás převedl z Asanti, od lidských obětí, na luzné Kanárské ostrovy. Kdy byly objeveny, jak byly osazeny Normanem Jeanem Bethancourtem, kolik čítají obyvatelstva – to vše zkrátka dočtete se v kterémkoliv naučném slovníku – nechci vás tím nuditi, povím vám něco zajímavějšího.

Jest to jen malé souostroví, čítající jen sedm obydlených ostrovů a ostrůvků, ostatní jsou jen pouhá skaliska. V úzkém tom rámci malých, pro sebe uzavřených světů, jest však shrnuto v jediný harmonický celek vše, co teplo jižní oblohy, příroda tří kontinentů, oceán a z jeho hloubi směle vzhůru tyčící vulkánští obrové divokých skalisk všech forem s útulnými údolími, zelenajícími se poli a oranžovými dehesami pobřežních městeček poskytnouti mohou. Obklopené stříbropěnným, v mohutné vlny se tříštícím Atlantickým oceánem, vznášejí se hrdě do výše zasněženého Pica de Teide zbytky kdysi snad větších světů. Možná, že báj o potopené Atlantidě není jen pouhou domněnkou, alespoň zde uchoval si oceán nejkrásnější její část. Na celém souostroví se vznáší jakýsi zvláštní, mohutný a imposantní klid velkolepé přírody, v níž si malý nárůdek Isleňů zbudoval svou existenci. Jest to kus malého, svérázného světa – ráje. Jest to kus poesie uprostřed uplahočené Evropy, nevlídné »černé pevniny« a nového světa, kam vedle nynějších vymožeností evropské práce a ducha byly, bohužel, zaneseny také jed našeho století, nemoc a agónie člověčenstva, kde však na trachytických a basaltických skalách zachycena ještě částečná idyla člověčenstva a přírody. Žel bohu, že se tu již dlouho neudrží. V přístavech dvou ostrovů staví se již přeletné lodi, přístavní obyvatelstvo přijímá novou formu a v ulicích santa-gruzských pobíhá za Angličanem, s »Baedekrem« v ruce, ušpiněný kluk, potomek bývalých hidalgů a hrdinných Guanchů prose o »cuartito«. Co nevidět nezbude po této poesii a kráse ani stopy. Stačilo by poznamenati, že Kanárské ostrovy jsou vlastí našeho milého, žlutého pěvce a domácího přítele, stačilo by připojiti, že lahoda jeho zjevu, sladkost i síla jeho zpěvu jsou jen slabým odleskem jeho pravlasti, abych získal vašich sympatií pro »islas afortunadas« – šťastné ostrovy. Ještě vám sdělím, že Kanárské ostrovy jsou také posledním útočištěm, poslední spásou chorých na těle a duši. Sem prchají z nevlídného severu v naději, mnohdy ovšem velmi klamně, že zde uniknou neúprosným spárům škrtitelky

člověčenstva, nemilosrdné tuberkulose. A lze si přát lepšího hřbitova, nežli je zde, mezi věčně kvetoucími růžemi, magnoliemi a palmami?

Kanárské ostrovy jsou jak v historickém, tak etnologickém směru velmi zajímavé. Zde se zastavil Kolumbus, než objevil nový svět, zde pohlížel nadšený Humboldt jistě tak překvapeně jako já na krásné údolí orotavské, než se vydal na cestu, z které vyšlo tolik užitku vědám přírodním. Zde byl poraněn slavný Nelson aj. aj. Etnologovi jsou tyto ostrovy jedním z nejtvrděších oříšků hypotéz a hádání, rovněž jako jejich praobyvatelé, nazývaní povrchně »los Guanches«, vyhlazení a přešlí ve španělské »Kanárce«. Jakého plemene byli tito, spíše prehistorické, kamenné době náležející náruďkové, pěkných, statných těl, udatní, vlastimilovní, prostosrdeční, duševní aristokrati, kteří podobně jako staří Egypťané své bohatýry, náčelníky a z části i ostatní lid balsamovali a ctili, kteří urážku žen považovali za nejpotupnější čin? Čím byli tito obyvatelé skákající jako kamzíci na dlouhých tyčích přes obrovské rokly – a dorozumívající se modulovaným pískáním do velkých vzdáleností, jejichž sličné dcery nestyděl se pojmuti za ženu ani hrdý španělský velmož? Odkud přišli – neznáme se v plavbě? Byli prý berberského původu.

Jakých překvapení skýtají tyto zahrady Hesperidek přírodozpytci a hlavně botanikovi! Kdysi bohaté ostrovy posílaly svůj purpur »cochenillu« na evropský trh a plocha několika čtverečních metrů, opuntiami porostlá, vynášela ročně zlatou onzu. Ohnivá vína a třtinový cukr pomáhaly šířiti pověst »Kanárců«. Dnes však jest země chudá. Anilin, révokaz a cukrovka zničily ono bohatství. Dnes dostávají se na evropské trhy jen předjarní brambor, cibule, ovoce, především banán a zbytky moskatelového vína. Jedině lid zůstal věren svým předkům. Výhodným smíšením původního obyvatelstva s Normany a Španěly vznikl národ, od obyvatelstva Pyrenejského ostrova valně se lišící. Jest to národ vlídný, úslužný, pohostinný, a ač velmi patriotický, přece spíše negativní k politickým bouřkám své širší vlasti – Španělska. Pěkně rostlý, s lepými tvary jmenovitě u slabšího pohlaví, a ačkoliv žije v porobě jakési feudální třídy, přece je spokojen a šťasten. Jest lidem a nikoliv jen pracovním kolečkem ve velkém ústroji továrním. Byť žil v nejchudším příbytku, vydlabaném někde ve skále, jest nicméně poměrně velmi čistotný. Klid okolní velebné přírody působil naň blahodárně. Marně byste hledali mezi ním zločiny mrzkých příčin, bahno demoralisace, smrdutou špínu proletariátu, otrockou mysl naší chudiny a hlízu opilství. Bohužel, vyskytují se poslední případy již také v přístavních městech, kam jedovatý dech Evropy pomalu zasahuje. Vzdělání lidu jest ovšem na nízkém stupni, než krásné okolí, veselá povaha, rodina, zpěv a tanec nahrazují Isleňci náš široký duševní svět, plný nebezpečných propastí. — — —

Jsme ve výši skoro 12.000 stop a pohlížíme v mrtvý, jen silné páry vydechující jícen »Pica de Teyde«, vážného kmeta tenerifského. Jeho výraznou vráskovitou tvář zdobí porůznu šediny, – sníh deset měsíců se tu udržující. Hledíme v jícen asi 180 stop hluboký. Zdá se nám, že sedíme vysoko ve vzduchu na kraji obrovského kotle a že nás může každým okamžikem sraziti vítr buď v jícen, nebo v širé moře. Zdá se nám, že jsme se náhodou octli na měsíci a že se s něho díváme na dávno vyhynulý svět. Uštěpační a sarkastičtí lidé zajisté by zde okamžitě utichli a marně hledali kamene k ostření svých vtipů; jejich srdce by se sevřelo, jejich mysl zachmuřila. Zde panuje dojemný a velebný klid. Láva, popel a obrovské balvany zdají se vypravovati tisíciletou báji, historii zapadlých a hned zase z moře směle do výše vyhnaných světů se žhavým nitrem, na nichž si několik jepic všehomíra – lidé – zbudovalo bezstarostně svou existenci a netuší v svém jednodenním poletování, jak zří na malicherné jejich počínání na sta záhubných jícnů, jež někdy vše srovnají v jeden tichý, klidný, živým tvorem nerušený celek. – Obráťme se však nyní od hrozného jícnu a nelákavé smrti k svěžímu, usměvavému životu! Než tentokráte skládáme poražení zbraně. Anebo mám vám snad líčiti svou slabou řečí, co nyní oko vidí? Jak bych mohl nedostatečnou mluvou lidskou vyličiti, co ani můj duch nedovedl vycítit, jak mému zraku krása se jevila? Zajisté ne tak lehce našli bychom jinde rozsáhlejšího rozhledu a na tak malé ploše jediného ostrova tolik kontrastů a změn! V obrovských masách kupí se tu jeden vulkanický útvar na druhý, útvar nejbizarnějších forem – údolí to stygických stínů a úplně dole leží majestátní údolí orotavské. Vzduch jest až nápadně průhledný, tak že vše: vzdálené horstvo, krásné ostrovy, La Palma, Gran Canaria, Gomera a dole hluboké rokle, stromořadí květem obalené, že vše zkrátka tvoří jediný obraz, jakoby na jedinou plochu beze všech vzdáleností vržený. Ubohá »Zlatá Praho« ve svém špinavém kouři, jak hluboko bys klesla v přirovnání! Dole leží příroda v harmonickém celku jako dvořanstvo pod trůnem velikána Teyde. A v tomto malém světě ostrovů roste, kvete a dozrává rostlinstvo užitečné a ozdobné všech podnebí, všech dílů světa a žádné nechřadne steskem po dálné vlasti. Vždyť jest podnebí zdejší takové, jako tam, ba skoro lahodnější, neboť není extrémní. Od našich nohou táhnou se dolů čtyři pásma. U nás pásmo smrti, pod ním nadoblačná oblast, podobající se našemu severnímu, dole požehnané podnebí jihoevropských luhů a konečně na pobřeží podnebí žárné Afriky. Podle těchto pásem řídilo se také lokální rozdělení rostlinstva jak endemického, tak cizokrajného, takže zde máme skutečnou botanickou zahradu. A jak krásné jest toto endemické rostlinstvo Kanárských ostrovů, jsouc s cizím bratrsky promícháno! Palmy kanárské, tlusté dračí stromy, agavy, opuncie, vedle peruánských pepřovníků, čínských banánů, oranžů, mandlovníků nebo broskevníků, vedle australských eukalyptů, retamy vedle růží, karakaské vigandie u vavřínů, hayae, oleandry, kamelie skoro

stromovité, brambory a vinná réva. Abychom ovšem rozuměli, nikoliv vše samorostlé v bujně přírodě, nýbrž pilnou rukou Isleňů v nesčetných »dehesách« – zahradách – kol silnic nasázené a nyní polodivoce rostoucí. A výše, v druhém a třetím pásmě retamy, »siemprevivas«, stromovité eriky, modříny – ne, nechci vás unavovati botanickým názvoslovím. A všude mezi tím září jako bílé holubice »palomas« lidská stavení a »estanques«, obrovské nádržky s vodou, jež dodávají vláhu této úrodné, avšak vyprahlé zemi. A k tomu ke všemu ten skvostný rámeček! Obrovská hladina azurného moře, splývající v jeden celek s blankytem oblohy, takže se nám zdá, jako bychom stáli v obrovské, v průsvitné světlo vyzařující kouli, blíže jejího středu, na její ose. Jediné porušení dojmu tvoří pod námi plochá země a na oblině nějaký ten okolní ostrůvek nebo mrak, nebo dětské hračky podobná plachetní a skoro nehybná loď. Okamžitě zapomínáme nad jícnem této sopky zdánlivého klidu, na chmurné své myšlenky a na otázku býti či nebýti a těšíme se z té drobotiny dole – z lidské práce. –

Tvoříme celou karavanu. Také sličné, černoooké a černovlasé – blondýnky jsou zde ovšem také – milé potomkyně španělských hidalgů, Andalusek maurské krve a snad i garandských prababiček, účastnily se našeho, dosti pohodlného, jízdného výletu do výše 10.000 stop na Pico de Teyde. Klusáme dolů. Za večerního klidu a při měsíčním svitu vjíždíme do tichého městečka pod stínem Teyde, do vily Orotavy. Úhledný starošpanělský domek, uprostřed sadů a zahrad, má nám poskytnouti vlídného přístřeší. Otevřeli jsme si okno, a jím proniká k nám libá vůně sta květin a jen občas zalehne k našemu uchu větrem donášený náraz a tříštění vln Atlantiku o skaliska Puerta, asi půl hodiny vzdáleného. Z našeho okolí, plného něhy a sladké zádumčivosti, zaznívá čtyřřádkový popěvek »petenery« neb malagueňy, aneb »Canto Canario« – dumka Kanárců, svérázná jako je ostrov sám:

*Ni el canario mas sonoro
ni la fuente mas risueña
ni la tortola en su breña
cantarau – como yo lloro –
ay, si es verdad -
lagrimas de sangre por ella.*^[19]

Kdesi prozrazuje jinoch plaše naslouchající dívce v okénku svou vášeň z uctivé vzdálenosti, jak káže španělský mrav, a sice ve dne pohledy, a nyní – v noci – kytarou. Vkládám vonnou kytici teydských květin, darovanou čísi něžnou rukou, do sklenice na stolek, vždyť její dárkyně mne ujistila, že z květů vznesou se ke mně klidné sny.

Z CEST PO ŽAPONSKU A ČÍNĚ

Epištoly ze Žaponska

I.

Kdysi jako studentík, maje hlavu plnou komposic a deklamací, přišed ze školy domů nalezl jsem náš salonek nápadně změněný. Částečně nový nábytek, vše přesunuto, přemístěno – všecko mnohem krásnější než jindy. Hlavní ozdobou bylo několik předmětů nástěnných, jež na černé půdě měly zlatým lakem provedeny fantastické figurky, květy a ptactvo. Hedvábný plyš se zlatým drakem, veliký vějíř s vyobrazením prapodivných domečků, zahrádek, kde dámy bohatě oděné, titěrných, jak třešně červených rtů a šikmých, úzkých očí seděly neb klečely, nebo s dětmi se vodily. Rytíři zápasící s obludami, hejno skřítků, díblíci pouštějící vítr z pytle – inu, celý ten divný žaponský svět, zavátý z vídeňské světové výstavy v naši domácnost! Toho dne nechal jsem pensa stranou. A když jsem dokonce nalezl na svém stolečku obrázkovou žaponskou knihu, byla nepravidelná verba, škola, strach před mrzutým profesorem, (budiž mu země lehká!) ty tam. Otevřel se mi nový svět. Žaponsko znal jsem dosud jen z jediné stránky naší zeměpisné učebnice nebo z nečitelných, klikatých značek poštovní známky. Otevřel se mi pojednou nový obzor. Anebo spíše přisunul se mi ten vzdálený nový obzor; vždyť vše, co jsem v ruce držel, nač jsem hleděl, vše bylo původní částí onoho světa, zahaleného přítímí vzdálenosti, neznámo, báje a bizzarie. V noci potom zahrál si laškovný pán snů se mnou, jak náleží. Vysypal přede mnou ze svého pytle dobře promíchanou směs dojmů za dne zažitých, dětských fantasií a přání. Všecky ty lakové, bronzové, ze dřeva nebo ze slonoviny vyřezané figurky obživly. Krajinky, pagody, zahrady ztělesněly a ve ztřeštěném víru točilo se a vířilo mi hlavou Žaponsko, Žaponsko mé dětské představy. Rozumí se, že v příjemné společnosti pvyrostlých žaponských děvčátek, která bránila motýly, na niti přivázané, proti mé zelené síťce. Ráno měl jsem těžkou, popletenou hlavu, ve škole seděl jsem bez duše. Ta byla dosud a stále na cestách. Konečně mi doma snění moje vyneslo několik důkladných pohlavků. Přiznám se upřímně, zasloužených!

Nemrač se, čtenáři, kteréhokoli jsi pohlaví, nad divnou předmluvou! Předmluva? K čemu? Věřu sám nevím! Ale tak nemístná, bezúčelná, můj drahý či drahá, přece není. Nalézámť se dnes již dva měsíce ve skutečném Žaponsku, třeba rozdílném od onoho před dávnými lety vysněného, na vlas ve stejné situaci jak onoho rána po »první své cestě«. Točí se mi hlava! Studenou lázeň mi doporučuješ? Prosím, v Žaponsku se koupají ve vodě – skoro vařící, urazil bych jemnocit

svých hostitelů! Již celé dva měsíce! Rozkošné krajinky, chrámy v stínu staletých salisburií, borovic, kafrovníků, čajárny a koketní, stále se usmívající Žaponky, ať tanečnice, zpěvačky, hudebnice, ať všední sklepnice, vážné, s chytráckým výrazem v bronzové tváři, žebraví mniši, nazí, neforemní zápasníci, sedláci, nápadně připomínající evropské typy, to vše tvoří kolem mne mihotavý, pestrobarevný kolotoč. Domečky, vlastně skřínky s malými zásuvkami a přihrádkami, vše tak malinké, že bys to i s rodinou uvezl na trakaři! Hrady, příbytky dajmiů, zasmušilé hřbitovy vedle sta kamenných svítilen před chrámy, zbožní poutníci a děti! Děti – obživlé hračky z Královny loutek, třebaš někdy trochu umouněné v tváříčce a nade rty, ale – k líbání.

Chrámy bohyně milosti, bohyně krásy, příšerného boha války, Hatčimana, celé galerie bůžků přílišnou zbožností valně ošumělých, na tisíce krámů, z nichž mnohý zůstává nováčkovi nerozluštitelnou hádankou, nesčetný počet předmětů uměleckých i drobnůstek všedního života, kterým však přece uměnímilovné ovzduší říše »vážek a šidel« vtisklo svou pečeť – ký div, že hlava se mi točí! Ulice vesnické a pak zase ulice tokijské, milionového města, s tím svérázně asijským životem, ovzduším, s čínskými hieroglyfy a zvuky cizími evropskému sluchu. A pozadím všeho toho maloměstského i residenčního života – statisíce stromečků, divokých sliv, třešní, broskví, obalených, obsypaných růžovým květem. Nade vší tou barvitou směsí kraluje chladný na venek, žhavého však nitra, neposkvrněný, zbožňovaný, opěvovaný miláček mistra Hokusai a všeho žaponského lidu, odvěký strážce, přítel a důvěrník, snad i soudce: Fudži-no-jama.

Před očima míhají se mi postavy výtečných herců v antických krojích, v uchu mi zní typická, úsečná hudba tvrdších tónů »šamizenů«, nebo bez melodie, něhy však nepostrádající »kota«. »San, San,« pane, pane! švitoří maličké i se svým lesklým účesem nejvýše pod bradu mi sahající postavičky úslužných sklepnic, věčně se usmívající, se svou komickou, batolivou chůzí klapajících dřeváček. Bydlím v žaponském hotýlku. Oknem pohlížím na korunky palem i štíhlých borovic. Všude šveholí ptactvo, rdí se květ. Hmyz se počíná cvičit v letu, vzduch nabývá jasu i tepla, jara, líbezného žaponského jara dere se mi v duši a sílí choré tělo, již jinak dýchám, srdce lépe tluče – a teď mám psát rozumně, systematicky, pokud možno odborně, abych si pověst nepošramotil. Cestopisné črty?! Ďasa, této oběti, čtenáři, nežádej! Dobře, že brzo zalezu, kam poštovní známka nemá přístupu! Balíček dopisů přede mnou a ze všech: Pište, pište! Přítel vážný i vážený přeje si: Stať o Žaponsku po vítězné válce se sousední říší copů! Druhý chce něco o žaponském průmyslu, třetí črty čistě se stanoviska přírodovědeckého a podobná, vesměs skromná přání. Ještě skromnější jsou dámy. Všetečná přítelkyně, s ostrým

jazyčkem, píše: »Běda Vám, jestliže se po příkladu svého předchůdce, autora »Cesty kolem světa«, pro samé líbezné, roztomilé, kouzelné Žaponky nedostanete k vlastnímu svému pohlaví! Popište nám nejvýchodnější Adamy!« Nestojí mi za to, má zlatá. Špatně jste pochodila, mám se svým, resp. se svými krajany předchůdci podivnou shodou stejný vkus. Líbí se mi více Žaponky než Žaponci! Jak že se v Žaponsku cestuje, chcete vědět, nadějný turista? Z hotelu do hotelu a pěkně v bavlnce! Výtečné zátiší pro cukrující novomanžely. Jakže se jí? Kde? A tak, čistě žaponsky. Zkalím poněkud vaše nadšení: hrozně! Žaponských 6 smyslů – třebaš o 1 více – jest poněkud jinak vyvinuto nežli u nás, barbarů na západě. Hlavně chuť a čich mají Žaponci svůj! Jakže se tu miluje? Ale, ale! Nevím, aniž chci vědět, všetečná tazatelko. A nyní k vašemu poslednímu listu, pane K. »Nechceme míti nic důkladného, učeného o Žaponsku, to nám již napsal Kořenský. Výtečný průvodce, ale já tam beztoho nepůjdu! Napište nám tedy něco v svém zálesáckém, rázovitém slohu. Něco k pobavení, takové »páté přes deváté«. Kořenský nás namlsal, chceme ještě více o Žaponsku vědět...« A myslíte, můj příteli, že vám lze lehčeji vyhověti než předešlým žadatelům? Že nežádáte nic nemožného? Zdaž víte, co jest Žaponsko? Několik tuctů ostrovů, souhrnným jménem Nippon neb Nihon, kultury ještě jednou starší než je naše. Přes čtyřicet milionů lidíček na nejzazším východu, kteří k své nejlepší charakteristice přijali od Evropanů – klobouk, čepici, tedy střízlivý, spekulativní rozum, jinak v širších třídách ostatní část domácího kroje podrževše – žaponské srdce! Žaponské jádro – evropská slupka. Svět, tak se různí od našeho, jako se borovice liší od palmy – a přece rostou zde obě svorně pohromadě. Částečně dosud středověká Asie, částečně moderní »fin de siècle«. Primitivní, obmezený svět sedláčků, krojem i orbou patřící do rámce předstaleté Asie – a novodobý dým továren, železnic, telegrafické dráty, vedené přes hrobky starověku. Kus zapadající poesie, ale také brutálnosti a vycházející slunce pokroku, vědy i průmyslu. Něco jako nastávající konkurence s celým světem, ale i nejstřízlivějšího, bezohledného vypočítavého egoismu, železného, lidstvo pohlcujícího netvora molocha, industrie. A to žaponské staré umění, dávno pohřbené, zanechalo legitimní potomky a nahradí-li se tito novými, myslím, že jen bastardy zrodí! Manželství Číňana s Evropankou, kmotrem Yankee, škoda tebe, světe pohádek! Žaponsko, země kontrastů!

Kultus předků – šintoismus, zelotický, středověký, ponurý, neuspokojující buddhismus, filosofický a přece v mnohém tak naivní konfucismus vedle nejstřízlivější moderní skepse, někde jen s malou příbarvou křesťanské nauky – ale vše lhostejně, bez fanatismu, vyplývajícího z přesvědčení, jen vedle sebe vegetující, často pomíšené, jedno druhé trpící. – Velmi pestrá lidská společnost ještě pestřejších cílů – všude však vítězně se kupředu deroucí. Třebaš

v podrobnostech svého nového cíle nevědomý, přece k němu plnou parou uhánějící »duch sklonku XIX. století.«

Žel jenom, že mnohdy je to pouhá koketerie s módou, bez velikého přesvědčení, která nutí Žaponce ke kopíím, ne vždy zdařilým. Dosud však stojí příliš pevně základy asijského světa, aby několik vln kosmopolitického moře stačilo vyhladiti všechny stopy toho, o čem miliony lidí skoro po dva tisíce let budovalo duši i kreví. Proto dosud mnoho svérázného, ve světě ojedinělého – tedy žaponského! Svět to nejrůznějších dojmů, nejostřejších kontrastů...

Kráčíte v stínu zádumčivých kryptomerií, v nádvoří nádherných buddhistických chrámů. Obrovské svítlny, staletí strážci vchodu, fantastičtí, východnímu vkusu a idejím odpovídající bůžkové. Gong smutně duní, múra těžkých myšlenek vám tlačí hlavu, bonz mumlá své polotemné, vašemu sluchu nesrozumitelné modlitby a vedle vás zbožný poutník potleskem rukou přivolává na sebe pozornost bohů.

Šero halí chrám, z každého koutka, každého kusu dřeva pohlíží k vám nehybný, avšak mistrnou rukou umělcovou oduševnělý bůžek, ozdoba, pták, květ a pomalu očarují vás do světa snění.

V nádvoří kvetou přčetné slívy, nebo rozkoš Žaponců, »sakura«, skvostná, divoká třešeň. Květ za květem padá na masivní, kamenné mausoleum Šogunů. Historie nejslavnějších dob leží tu pod těžkým balvanem a vypravuje tomu, kdož z kamene čísti dovede, tolik zvěstí o lidských bojích, lásce i vášni, touze, moci a zženštilé slabosti, o bojích a dvorních intrikách, o tom vždy a všude stejném »perpetuu mobile« lidské duše, lidského srdce! V chrámě je starý meč, bůžku obětovaný; zavádíte-li o něj, čistou ocelí zazvučí k vám celý epos dob samurajů, dávno v prach rozpadlé doby, kdežto ocel sama dosud zůstala beze rzi. S věčným mírem v tváři pohlíží k zemi s výše svého oltáře, vás neuznáváje ani za hodna pohledu, tvůrce Nirvány (žap. Nehan) – Buddha. Jste-li ranními návštěvníky, nepokazí-li vám ilusi pár zbohatlých majetníků jatek ze severní Ameriky, neb globetrotteři odjinud, zapomenete na sebe i na dobu a vžijete se do časů Yoritoma. Maličkost sedmistyleté časové difference! Sto kroků chrámovými zahradami, uprostřed pagod, kapliček, svítlen, kvetoucího stromoví a štěbetajícího ptactva, které si právě staví hnízda, vyvede vás ven z klášterního ticha v čilý život pouliční. Na velocipédu uhání policista, poštovní vůz s postilionem bez trubky sice, ale za to s pronikavým zvoncem, rázem vás vystřízliví. Na koni kluše kolem »in vorschrittmässiger Haltung« dosti dokonalá kopie pruského gardisty. Je zamračen a hledí přes vaše Nic zahloubán v sebevědomí nedávného ovšem, zaslouženého vítězství nad copatými sousedy. Tramvaj, tažená vyhublými koníky, brázdí hlavní ulice tokijské, nad hlavami pne se vám pletivo telegrafních a telefonních

drátů – ale každých deset kroků kvapem se uhýbáte, nos si zacpáváte – neboť dole, v jednom z kanálů těchto východních Benátek, kusu nefalšovaného, starého Žaponska, odváží si rolník na loďce vzácný poklad, vrchovatou míru – hnojiva pro své pole. Fekalie, u nás pouze noční dobou ulicemi vyvážené, zde zcela nenuceně i za dne se převážejí!

II.

Byli jsme v divadle! V pravém žaponském divadle. Kus asijského středověku, poesie i barbarismu, mluvil k nám hudbou, zpěvem i řečí. Ovšem hudbou a zpěvem založenými na jiných požadavcích melodie a disharmonie nežli naše. Řečí ovšem jinému sluchu i jiné duši se zamlouvající, nežli všedního, ve svém světě zkostnatělého Evropana. Uznáváme herecké umění, obdivujeme se nádherným, do nejmenší podrobnosti věrným, často přestarým originálům drahocenných krojů, výbroje. Děj, vždy historický, nepostrádající duševních problémů ve výtečném, ovšem opět žaponském podání, nás uchvacuje. Slyšíme, vidíme i cítíme pojednou žaponsky a už domníváme se žítí v zemi, již nadšeně popsal Marco Polo. Šťastný Marco Polo! Vracíme se do Yokohamy, do světa strážlivosti. Kde jsou nádherná nosítka Mikada na jevišti! Potkáváme transport nemocného v podobných, ovšem méně skvostných, ale zrovna tak nepohodlných. Všední vozíček, čistě severoamerického vynálezu, odveze nás na nádraží a s protivným, pošklebným pískotem funicí, očouzená lokomotiva rozežene poslední obláčky iluse. Nalézáme se opět v moderním Žaponsku! Místo nádherných krojů, těžkého hedvábí, brokátů, periody ještě předtřicítileté, máme polovinu, co pravím, vždyť jezdíme I., II. třídou, tedy skoro celek našich spolucestujících v nejfádnejších, anglicky nejstrakatějších kalhotách a ne-li – aspoň hlavu pokrytou *symbolem* pokroku, tu kloboukem, tu drže v svět hledícím pravzorem všeho nevkuasu, šišatou čepicí. Má-li dokonce protějšek cylindr, pak jedeme ve společnosti nejvyšší sféry. Ale ať klobouk nebo čepice – nehezký zjev Žaponce tím nikterak nezískal. Okny vlaku, v opatrné moudrosti ne příliš spěchajícího, zamlouvají se nám domečky, našim chatám často velmi podobné, roztomilé baráčky, malinký, žaponský venkovský svět, po sta let stejný, nezměněný. Embryo nějaké továrny, s nízkým, titěrným komínem, připomene nám svým čmoudem, že čas zanechat snění a koketování s žaponskou starobylostí. Rýžoviště, zelenající se obilné pole, podobné spíše zahrádce zelenin, zničí poslední náš náběh k romantice. Podnikavý, moderní Žaponec vztyčil tam svůj reklamní štít v sáhodlouhých, čínských značkách, doporučující velocipedy, revolvery anebo »spokojenost, štěstí matek«, neškodný laxantní prostředek pro děti! Br! Až mne mrazí! Vítr ze severní Ameriky přinesl sem ono semínko koukolu a toto dobře pučí na všech polích kolem žaponských měst. Mrazí mne, když

si vzpomenu na první svůj pohled na New-York s Brooklynského mostu. Reklamou polepený, od chodníku až po střechy pokrytý Nový York! Všude samé: Kakao, mýdlo, ricinový olejíček pro děti! Ubohá dítko! Ubohé Žaponsko! Budeš-li tak sto let pokračovat v kopírování cizích vzorů toho genu, pak gratuluji! A což žaponský lid, ptáte se, příteli? Hotový umělec, se smysly nanejvýš vyvinutými pro krásy přírodní a mnohou ještě, u nás řídkou ctností obdařený! Všecko chce okrášlit, co z rukou jeho vyjde, je pilný, skromný, statečný, vlastnilovný, výtečný otec a ještě lepší syn, vždy zdvořilý, usměvavý, vyhovující. A pak zase – nadutý, nespolehlivý, nepoctivý, povrchní, neupřímný, bezcitný, prospěchářský, často ukrutný, nás otrocky dohánějící a přece námi opovrhující! Že mluvím v paradoxech? Tu tě mám, čtenáři! Žaponsko samo jest velikým paradoxem, zemí protiv. Chceš, aby vlaštovka moře přeletěvši, o jeho hlubinách ti vyprávěla! Věru, že dalek jest toho Žaponec, býti blíže ideálu člověka. Že pro tuto definici nemusil jsem chodit daleko? Že cos podobného máme doma? Máme, leč zbarvení je jiné a na citlivou, analytickou vážku obé položeno – kdož ví, zdaž Žaponci by nezískali? A žaponská příroda? Řekl jsem již, že je »harmonii kontrastů«. Jižní ostrovy polotropické, sever se bratří s Kamčatkou. Jehličí vedle vějířnatých palem, obilí a stromovité kamelie, trávy čtyřicetileté, uměle zakrsalé, stoleté borovice. Brambor s čajovníkem, opice hledající si potravu ve sněhu, k tomu Žaponci, koupající se v červenci ve vodě skoro vařící; toť zajisté ojedinělé zjevy na celém světě! Ač předem jist ztrátou tvé důvěry, čtenáři, i to ti pravím: V Žaponsku má kůň hlavu tam, kde evropský jeho příbuzný má ocas! Stavíť Žaponec koně do stáje vždy opačně našim zvykům. Též samo žaponské podnebí rádo si dovoluje všeliká alotria. Dnes ještě větvičky ohýbají se pod tíží sněhu, přes to, že ke svršku jsou přivázány provázky. Pojednou se prodere mraky slunce, z 2–3 stupňů tepla během 24 hodin přeskočí temperatura na 20 °C a nežli jsme se dvakrát vyspali, dříve sněhem bílé větve rdí se růžovým květem sliv a broskví. Po listu ještě ani památky, a již každá větvička obsypána. 320 takých květů napočítal jsem na jediné větvičce. Květy kamelie se rozpučí brzo nad nejchudší chatou. A pojednou se opět chumelí a pokrývka sněhu, až na stopu tlustá, pokryje květ i pučící zeleň. Zde snad sníh a zima hřejí, Žaponcům aspoň dostačí doslovně malý ohníček »velikosti hrsti«, jen když jsou nohy pod teplou přikrývkou. Žaponsko! »Země, kde lidstvo venku se štítí kontaktu se zemí, věčně chodí na »chůdách«^[20], doma se plíží a šourá po zemi. Kde staří se koří dětem, děti jsou vážné a starci se smějí. Kde domy jsou bez oken a dveří – stěny se přesunují, odkládají, stěhují. Kde ženy dvakrát denně se koupají a pouze jednou za týden, za čtrnácte dní, se česají. Kde deset měsíců vše se stkví květy a čich po dvanáct měsíců urážen bývá výpary fekalii.

Země, kde pokroková strana (aspoň jedna její frakce) jest *přítelem*, zato konservativní nepřitelem vlády. Země, kde každý aspoň jednou v životě vyhořel a kde obrovské, ohnivzdorné pokladny od sta let stojí v podobě domků na ulicích^[21]. Kde čaj se pije hořký a oběd počíná cukrovinkami. Kde lidé jsou velkými v malém, malými ve velkém.« Nuže, v takovém okolí se procházejte, já, ve všem prostřední, polovičatý, okamžitým dojmům přístupný, polo zálesák v nespoutané volnosti vyrostlý, současně však i v saloně na oltář lidské společnosti všelikými koncesemi obětující, polo nadšenec, polo skeptik, páv, jenž přes všechno lesklé peří romantiky má velmi střízlivé nohy – takému okolí a takým dojmům jsa podroben – co bych ti mohl, čtenáři, o Žaponsku napsati jiného, leda »žaponerie«?

»Když kvetou třešně«

Tokio, 11. dubna 1896

Včera jsem opustil svou sběratelskou, mořskou stanici Kamakuru. Nejdříve jsem se rozloučil s věčně klidným a vždy spokojeně se usmívajícím (šťastný Buddho!) »Dai Butsem« – obrovským Buddhou z bronzu, skoro jedinou troskou zašlé, mořem spláchnuté slávy Joritomova sídla.

Pak jsem se dal do balení svých posledních přírodnin, žraločků, hub s chvosty^[22], přejemnými jako sklo, dále do placení složitých účtů a konečně do obřadného loučení s žaponským personálem malého, ale velmi příjemného žaponsko-evropského hotelu. Skoro celý tučet »ponížených služebnic«, z nichž největší i s vysokým svým účesem sotva pod bradu mi sahala, snesly má zavazadla. Drobné, stále švitořivé, smějící se, batolící se na špalíčkách, pravé vesnické husičky. Husičky velmi hnědé, a pravdě budiž dáno zadost, velmi ošklivé. Konečně vše naloženo na vozíčky, já sám krabicemi obložen, ještě několik obřadných: »padám k vašim nohám«, konečná salva prostosrdečného smíchu nad mou osobností, »poklady přírodními obloženou«, a nad pětistopovými, ze zadu vyčnívajícími kraby. »Sajóna – sajónára!«, naše »poroučím se«, nesčíslněkrát opakováno. Kupředu!

Na stanici malé vicinálky méně půvabný obrázek. S mé strany zdvořilé, ale důrazné bránění se proti přehnaným požadavkům dvounohých koníků. V nepřátelském táboře nejbolestnější výraz v tváři tří mučedníků, kterým jsem jako cizinec jen asi jednou přeplatil sazbu, platící pro domorodce. Dalšími 15 jeny docílen smír. Zatím přihnala se zdařená kopie kterési české vicinálky, kterou chovám v blahé paměti, celá udýchaná lokomotiva – pamatujete-li se dobře,

říkali u nás originálu »kávový mlýnek«. S ním pojedeme do Ofuny, pouze 12 minut vzdálené. Po malém čekání se přihnal vlak ze »srdce Žaponska«, z »hedvábného« Kiota, přeplněný lidem, a s ním pádil středem žaponských polí, vesniček, zahrad i hřbitovů k poloevropské Yokohamě. Nebude na škodu říci, že celá správa drah od ředitelství až k nejposlednějšímu brzdáři nalézá se již v rukou žaponských. Sotva se Žaponci přiučili krotiti a zužitkovati páru, ihned se emancipovali ode všech cizích vlivů. Zdvořile poslali své pány učitele, Angličany i Američany, domů. A jde to také. Jen bude-li »žák« též náležitě vyspělým? Dosud žádné srážky nebylo (přes to, že nedávno se splašila lokomotiva a nebylo možno ji zastaviti), i vpravili se tedy i bohatí globetrotterové v nezbytnost a svěřují své drahocenné životy žaponským strojvedoucím.

Nepotřebuji ujišťovati, že jedeme pravou žaponskou krajinou: tytéž vísky, rýžoviště, buddhistické náhrobní kameny a šintoistické torii – jako za dob »Šogunů«. Teprve u Yokohamy a na další cestě poblíže hlavního města Tokia kalí nám radost nad starým Žaponskem mnohý komín nebo reklamní plakát. Z Yokohamy do Tokia jede se toliko padesát minut, částečně městysy, čteně obydlenými, částečně podél břehu mořského. Od Kanagagy počínajíc jest již zřítí aleje rozkvetlých stromů. Na každé stanici vstupují houfy lidu, připínají se nové vozy –: od Yokohamy počínajíc putuje dnes celé okolí do Tokia. Kdo si jen od práce může odskočiti, jde do Uyenského parku neb ke břehům Sumidy. – Proto také můj spěch, bych se ještě včas z Kamakury dostal do Mikadovy residence.

Tedy opět v Tokiu! »Sejo-ken, dům cizinců,« poručím kurumajovi. Tři čtvrtě hodiny ujíždíme davy lidstva – abych s nepořízenou se vrátil z přeplněného, ladně uprostřed třešňových stromků ležícího hotýlku »Sejokeu« zpět do méně mi vítaného, poněvadž drahého, »Teikoku« – císařského hotelu.

A nyní opět rozbalování bedniček a vaků – celý můj život se točí kolem zabalování a rozbalování zavazadel. – – –

Tokio, 12. dubna

Můj teploměr, žaponský moderní výrobek, ukazuje na slunci 26 °C a venku sněží. Nehustý, jen nepatrným nádechem narůžovělý sníh pokrývá hlavní stromořadí, přečetné tokijské parky, břehy náspů hlubokých, vodou naplněných příkopů, kdysi Šogunových hradů, paláců – ba i okny občas zanese mi větřík k nohám, pohříženému ve čtení, jarní, květinový sníh. Věřu sníh a ne pršku! Rozkvetla divoká třešeň, na ulici neužiješ jedné neveselé, nespokojené tváře! Žaponsko je na vrcholku opojení, rozkoše, třešňového karnevalu. Čtyři dny nalézalo se Tokio ve znamení třešňového vládce. Dnes vítr sráží květ za květem, pokrýváje obrovské plochy

stromořadí, parků i zahrad něžnými, šípkovitými lístky. Tokio vzalo na sebe svůj nejslavnostnější háv, bůžek veselosti rozpustile mává žezlem – větvkou třešňových květů a za ním v radostném chvatu se žene, strká, tlačí lid, zapomínající ve spěchu až i na ceremoniální zdvořilost žaponskou. »Hanami« – dívat se na květy! Žaponský lid se jeví ve své nejskvělejší ctnosti, ve své lásce k přírodě; jeho město se šňoří na oslavu vítěze nad zimou. Díváš-li se s vršku na plochu Tokia, pro četné vršky, sady, nedobře přehlednou, zříš, jak nejtmavější střechy, špinavé části města, blednou a vyjasňují se bělostí tisíců rozkvetlých, květem jen obalených stromů! »Sákura« – miláček žaponského lidu, básněmi opěvovaný, »sákura« zdraví tě z každého uměleckého díla – jen pro květ houfně pěstovaná odrůda třešně. Třešeň divoká. Žaponec má své stromky pro květ, ne pro ovoce. Jen v lásce ke stromům Žaponec nepočítá na zisk. Třešeň právě panuje; tedy i rozkvetlé nádherné »momo« nebo kamelie, nebo hrušky, pozdní divoké slívy musí ustoupiti a kořiti se nedosažitelné soupeře a vládkyni žaponského dozrávajícího jara. Hmyz, jako by na ni čekal, teprve nyní se rozpomenuv, že jest na čase probuditi se k životu, obletuje své hostitelky. Slunce ukazuje svoji nejusmívavější tvář, odevšad zaléhá smích, tepna velkoměstského života nervosně bije, zábava milionů vlní vzduchem a čtyřnásobný klepot špalíčků, dřeváků, pokud a kde ulice jsou dlážděny, připomíná hukot jarní, sněhem rozvodněné skalní bystřiny. Davy lidu, nepřehledné, nekonečné, na tisíce malých vozičků, kurum, lidskými běhouny tažených, vše dnes ve třech, čtyřech hlavních proudech se valí k výletním místům: »Hanami« – »dívat se na květy«. Časopisy přinášejí obšírné zprávy o stavu květů zde nebo tam, pravé bulletiny z bojiště. Dnes, že již odkvétá v Uyeno – zítra, že asi zrána právě se rozvíje na březích Sumidy. A lid od nejchudšího k nejbohatšímu spěchá s místa na místo, po léta a vždy stejně nadšen, obdivuje se svým třešňovým miláčkům, veselí se pod jejich korunami, přirovnává květné bohatství posledních let a odnáší si větvky domů (hojně prodávají je po ulicích). Nejchudší alespoň malou haluz za dva, tři halěře, snad pro starou matku nebo chorého otce...

Uchvácen všeobecným nadšením, opojen krásou přírody a nakažen čistou, přirozeně lidskou radostí mas, predisponován tedy k soucitu, včera div jsem neslzel. V trysku, jeda kurumou, vírem rozproudeného života, Uyenským parkem, spatřil jsem obrázek, jenž nesmazatelným dojmem vtiskl se mi v duši. Zubožená postava slepce, píštalou prosícího o soustrast a ohled ke své bezbrannosti vůči přívalu tisíců, přivábila na okamžik moji pozornost. Bylať to jediná smutná tvář ze statisíců, kteří se hrnuli mou cestou. Tu hnala se kolem rota šaškovitě maskovaných mladíků a jeden z nich v nevázané rozpustilosti vtiskl za smíchu soudruhů rozkvetlou třešňovou větev do ruky slepce. Polekaný chytl pevně a v nedůvěře větev, opatrně

hmaterm zjišťoval její tvary i druh – a pojednou rozlila se jeho tupě zuboženou tváří záře, odlesk květu, úsměv krátkého štěstí! První mužská tvář, která se mi v Žaponsku zdála krásnou! Taková je tedy tvá moc, čarodějná sákuro!

Šťastný národ – květům se kořící, šťastné květy – lidem zbožňované – – –

Láska Žaponců ke květinám jest známa. Ovšem, ke květinám žaponského vkusu a hlavně historickým tradicím odpovídajícím. Pro pestré záhony našeho kvítí nemá Žaponec smyslu, výjimku tvoří kultus kopretin a kosatců, proto také žaponská zahrada chová spíše vše jiné – než květiny! Zato však věnoval Žaponec veškerou píli pěstění stromků, křovin, rostlin úponkovitých, ať již pro květ nebo bizarní zakrsalé tvary. Stoleté borovičky, s tlustým sice pněm, ale zdobněnými větvíčkami, že by se skoro hodily za těžítka na psaní, jsou všedním zjevem. Často však velmi drahým. Jsouť znalci, kteří platí několik set jenů za podobný výtvar titěrné dovednosti a píle celé jedné generace zahradníků. Evropan nemůže v podobných zákrcích nic nalézt, co by mimo obdiv lidské trpělivosti a poblouzení lidského vkusu zasluhovalo povšimnutí! Jinak tomu se stromky ovocnými, kde Žaponec tisíciletou kulturou, o ovoce nedbaje, vypěstil si květ, jenž množstvím i velikostí, méně ovšem vůní, i nejstřízlivějšího »západního barbara« uvádí ve vytržení. Těmto stromkům učinil Žaponec největší koncese, zasvětil jim nejlepší místa a věnoval vedle neméně ctěných kosatců, azalek, pivoněk, vistarií, svlačců, vedle zbožňovaných lotosů a chrysanthem velkou část své roční doby, jinak pilnou práci zabrané. V Tokiu rozděleny květinové slavnosti asi na tyto periody:

Perioda divoké slívy od konce ledna až do března.

Sákura, květy divoké třešně, kolem polovice dubna.

Azalky koncem dubna.

Pivoňky koncem dubna a počátkem května.

Vistarie počátkem června.

Svlačce koncem července, též v srpnu.

Lotos posvátný v srpnu, císařské chrysanthem v říjnu a v listopadu.

Kde že jsou růže? Skoro jsem jich v Žaponsku ani neviděl.

A což kamelie nádherná, podle liché představy Evropana symbol Žaponska? Ač všude hojně rostoucí, divoce i pěstována, netěší se kamelie v Žaponsku té oblibě jako jiné rostliny.

Žaponský vkus vyžaduje, aby když květ umírá, dělo se to pozvolna, lístek za lístkem. Květ kamelie však, jak by useknutý na zemi odpadnuv, příšerně připomíná Žaponcům smrt, katanovým mečem jedním rázem s'atou lidskou hlavu. Proto pokládána kamelie za rostlinu nešťastnou.

Žaponským lidem ode dávna milován, opěvován, zobrazován jest květ divoké třešně. Počítá prý se jich více než třicet druhů. Od jednoduché třešně šípkovitého květu až do plnokvěté, připomínající malou růži. Obyčejný druh jest nejoblíbenější, odpovídá nejvíce Žaponským požadavkům stromků, kde sotva lze rozeznati předčasný lístek na stromku, cele obaleném narůžovělým sněhem. Místa, kde mají staletých již stromků skoro do tisíců – jsou poutnická místa celého okolí. Ba za nimi konají se cesty drahou v přibližné vzdálenosti jako z Prahy do Vídně. Vítáť Žaponec v třešni teplé jaro, již zabezpečené (ač často vrtkavé žaponské podnebí rádo trestá opětným chladem obyvatelstvo říše ostrovní) a šťasten odkládá zimní háv, otvíraje své přihrádky domovní, našim stěnám odpovídající »amado«, ba i »hihači« nechá povyhasnouti.

Sám Mikadův dvůr pořádá »třešňovou slavnost«. Cizinci, mající jen poněkud nároky na slyšení, zadávají žádosti svým vyslancům! Já, vědom si své nicoty, ovšem nedal jsem si tu práci. Ostatně jsou mi Žaponci ve fraku a žaponské drobné dámy v salonním décolleté skoro tak obludami, jako ony, které jsem viděl v černošské republice Liberii! Mělt' jsem potěšení spatřiti vyšší tokijskou společnost – několik princů, vyslanců atd. na plese, pořádaném na počest vysoké diplomatické osoby v »mém« hotelu! Z každé té zubožené tváře mimo pot zřel jsem mučednictví sebeobětování a spíše zapomenu na chrám posvátného Nikka, nežli na hedvábné suknice a obrovsky dlouhý, jako had vzduchem se houpající cop čínského vyslancova syna, kroužícího s asijskou vervou při špatně pochopených taktech některého ze Straussových valčíků. Abych nepřišel do falešných podezření – díval jsem se jenom okny! Na »dvorní třešňovou slavnost« jsem tedy nešel (»kyselé hrozny« – tvář Mikadovu, jen vzácně spatřitelného nástupce bohyně slunce, byl bych sobě přece jen přál uzříti), za to jsem se vmísil v radost zástupů a s nimi se kochal pohledem na symbol »krátké krásy«.

Pýcha kvetoucích stromků, třešň, má své chrámy na několika předních místech Tokia, o okolí ani nemluvě. Tak jsou to výšiny Askajany, Odsi, břehy Sumidy, která tou dobou ve dne v noci se hemží rozkošnými loďkami, plnými radujícího se lidu, a hlavně Ueno neb Uyeno park, známý svými chrámy, bazary a museem, jsou cílem proudění davů. Všechny třídy jsou zastoupeny, pěší, v kurumách, v malých vozíčkách, do nichž se vejde jen jeden Evropan, dovede se však vtěsnati celá žaponská rodina, vozy s nápoji nebo s potravinami, některý sváteční

jezdec, ale i vojsko koňmo, občas kočár, před nímž žaponský běhoun v trysku běže, razí cestu obecnstvem, a v jehož čistě evropském nitru sedí žaponský hodnota nebo mladý manžel, oděný sice evropsky, zato jeho roztomilá žínka ve svém národním kostýmu, vše běží, pádí, veze se nebo na »chůdách« se kolébá, cupe, šourá – neb jak honem a vhodně bych nazval nehezkou chůzi Žaponců obého pohlaví – směrem k Uyeno parku. Velký, nepřehledný had pestré barvy vine se hlavní ulicí, která, nejmenuje-li se ulicí třešní – zajisté jest »ulicí šťastného věku«.

Majíť i nejspínavější ulice v Žaponsku poetická jména. Zástupy mladíků, z nichž někteří maskováni, družina sedláků, s tvářemi, udivenými nad velkoměstským životem, rodina komediantů, znatelná podle fantastických zvířat, všitých do kimon (župánků), a houfy školních dětí s nadšenými tvářinkami, pod vedením učitelů i učitelek, ponejvíce brejlatých, z nichž poslední s nemalou a sebevědomou důstojností si vykračují. Hračkáři, čističi dýmek, prodavačky draků, balónků, barevných skleněných koulí, buddhističtí mnichové, žebraví bonzové, pak 20, 30 husarů, klusajících na malých konících. Geta, opovržená třída chudých, žebravých muzikantů, několik tanečnic v nádherná kimona oblečených, zpěvaček »gejš« se starší gardedamou, ale mladými ctiteli (v kurumách, rozumí se samo sebou) – proudí třídou »Gokenčo Kanda«, i ve všední dny tak dosti pestrou, k uyenskému parku, neblahé paměti pro přívržence staré samurajské (viz Kořenského »Žaponsko«) epochy. 4. července 1868 byltě Uyeno »Hvězdou« stoupecům Šoguna! Byli zde kolem zdí chrámů do posledního pobiti. Hlavní aleje uyenského parku, kolem rozkošných, obrovských vodních nádržek, poskytují nejpestřejšího pohledu. V tmavé zeleni líbezně se odráží svěžest a nádherný lesk sta květem obalených »sákur«, na výšinu ke chrámům uyenským po kamenných schodech valí se tisíce lidu, z nichž nejpestřejší pohled skýtají děti a mladé dívky se svými hedvábnými, svědě barevnými »kimony«, opásané »obim«, které končí vzadu v obrovské uzle, skoro třetinu tělesné plochy pokrývající – dostávají vedle účesu typický ráz jinak malebného kroje. Pravím: jinak »malebného kroje«.

Je-li přes »obi« přehozen vrchní župánek, stává se každá Žaponka okamžitě a na neobvyklém místě hrbatou. Chůze Žaponců kteréhokoliv pohlaví jest vše možné, jen ne krásná. Kráčím, kde jsou nejhustší davy, kde lid je nejveselejší. V Tokiu pohled na Evropana nezdá se věci příliš obyčejnou, aspoň si mne stále prohlížejí od hlavy po paty!

Sem a tam se třpytí »černým lakem« zoubky smějící se paničky, ukazující mě manželu. Svobodné dámy nebo moderní, emancipované, zoubky si nečerní, nebo jako třešeň červeně natřený prostředek spodního rtu míhá se ve štěbotu mladé krasavice, která s družkami běře si mne »do prádla«. Všude veselost, zdvořilost a poměrně malý hluk. Sprostoty nebo opiček viděl

jsem velmi málo a žaponská »opička« nemá s evropskými nebo se severoamerickými »paviány« nic společného! V Žaponsku se počínám doopravdy stydět, že patřím k evropskému plemeni, jehož nemalé procento, chce-li se cítit šťastným, musí se zpít a řvát! Četné budky, všude rozestavené, dávají uyenskému parku ráz našich velkých poutí. Neodvážil bych se nesnadného, neřku-li nemožného pokusu, chtít popsati, co se zde všechno prodává. Nejméně část jedlou, ač tím třeba rozmrzím zvědavé hospodyňky. Statečně jsem se vrhl na důkladné zkoumání! Žel, většinou bylo zklamání velké! Koupil-li jsem si nakládané ovoce – ó hrůzo, byloť naloženo v octě, zato byly cibule naloženy do cukrové omáčky. Okusil jsem cukrovinku, byly to zadělávané boby v rýžové mouce, zdálo se mi, že bez cukru! Teprve po špatných zkušenostech se naučí Evropan rozeznávat a pak možná nalezne ledacos »jedlého«.

Útulné »Čaja«, čajárny se zdvořilými »sklepnicemi« tvoří podstatu budek. V titěrných nádobkách se tu pije čaj bez cukru, sotva do žluta zbarvený, ale tím aromatictější! Žaponský čaj se vyváží toliko do severní Ameriky, v Evropě nedošel obliby – jen nepatrné kvantum špatného druhu posíláno do Anglie. Ostatně dobrý čaj i ve své vlasti je drahý, libra za 2–4 yeny (2,80–3,20) jsou ceny jen prostřední hodnoty čaje. Poblíže velkého Bazaru, kde jest vystaveno na tisíce drobnůstek denní potřeby, ale i kusů umělecké ceny, na velkém prostranství před Hakubutzukvanem – museem, mimochodem řečeno, velmi pěkně situovaným a dosti prostranným, obsahujícím vedle množství neocenitelných historických předmětů, modernějších uměleckých děl i bohatá, žel, špatně preparovaná oddělení přírodovědecká – nalézá se prostranství, které vyvolilo si sdružení mladých gymnastů, studentů, školáků, všelikým anglickým hrám holdujících. – Kus moderního Žaponska! Řady mládeže, oblečené v nevkusné anglické sportovní maškarády, s žaponskými prapory (rudé slunce na bílém poli), táhnou sem ve vojenských řadách, cvičí se, dovádějí, skotačí. Budoucnost Žaponska! Vzejde z ní asi zrovna tolik na prospěch, co na škodu budoucího »Nipponu«. Rozkošný obrázek tvořila dívčí škola, napodobící na velkém trávníku evropské dětské hry. V jejich velikém, barvitém kolotoči (rozkoš bylo se podívat na ty pomalované tvářičky, pestré šatečky a pevné, vysoké účesy), seděla slečna učitelka (opět v brejlích) a hrála na žaponské harmonium čistě evropské melodie, tu vážně do pochodu, pak vesele do poskoku.

A drobné ty postavičky, jichž malá očka zářila jako to slunce nad nimi, točily se, nahýbaly, kývaly, až matinkám, za šňůrovým ohrazením, radostí srdce plesala! Zvláštní půvab v tomto poloasijském, poloevropském světě! Nevíš, máš-li se obdivovati nebo smáti – měloť harmonium velikost malého šicího stroje a sotva tři oktávy! A slečna učitelka měla pro evropskou hudbu asi takové pochopení jako tančící medvěd pro zákony rytmu a eleganci

pohybů – a přece hrála správně, s neúmornou pílí nacvičené úlohy, které v nitru své duše asi posílala k d'asu. Raději byla by se asi prstíčky probírala národním »kotem«, obrovskou citerou!

A nyní věnujme krátkou pozornost tomu kaleidoskopu lidí, míhajících se vůkol nás! Ponejvíce nižší a prostřední třídy, panstvo jezdí loďkami po řece Sumidě těmi světoznámými loďkami v době květových ferii, kde celý den se jí, pije, laškuje, zpívá (gejši nesmí chyběti), ba i pletky milostné se sprádají, vše na hladině tokijských Benátek. Sem tam důstojník, jehož gáže mu nedovoluje velká alotria, mísí se mezi lid. Řemeslníci, dělníci a vojsko převládají a baví se pod širým nebem; kupci a pak tak zvaná »duševní aristokracie« baví se v čajárnách. Ženy tvoří velkou část obecnstva. Ale nechodí již jako ještě za doby nejlepší autorky o Žaponsku, mužatky J. L. Birdové, samotny, od mužů odděleny! Aspoň v Tokiu ženy rychle pochopily moderní směr a vodí si své mužičky s sebou! Oba se dělí o děti a obrázky spokojeného, rodinného štěstí uziš nyní i na ulici – dříve bylo prý je možno spatřiti jenom v posvátnu domácnosti. –

Kde jaké místečko v čajárnách nebo na trávníku, obsazeno unavenými a občerstvení hledajícími. Nejvíce koluje čajovnice nebo láhev saké. »Saké«, pověstné žaponské víno z rýže – tedy jakýsi druh slabého vodnatého araku. Mnoho se proneslo sporného o chuti »saké«. Jedni chválí, druzí haní. Já byl bych soudcem strannickým, předpojatým – mám svou první žaponskou hostinu a líbeznými Žaponkami podávané »saké« dosud v příliš čerstvé a neblahé paměti. Kdosi popsal chuť »sakéa« jako chuť slabého, mladého jerezského vína, stočeného v láhve, špatně od piva vyčištěné. Ten muž má pravdu! »Saké« se pije ponejvíce teplé. Pije se však z oněch náprstkových nádobek, kterým v Žaponsku přezdívali »čajových šálků«.

Žaponec, střídmy, ani tak malých misek mnoho nesnese – brzo mu září očka, stává se sdílným, hovorným. Na oslavu hrdinky dne pije se i »Sakura-yu«, thé z třešňových květů. Mám podezření, že květy dříve nasolili!

K večeru se zvedl velký víchř, prach nasýtil okamžikem vzduch, třešňový květ houfně srážen k zemi, mnohé nadšení ochladlo a zástupy braly se k domovu, často snad jednu nebo dvě hodiny cesty v nejdlehlší části milionového Tokia. Většina však vytrvala přese všecku nepohodu a pak sotva se sklonil večer nad městem, objevil se nový, ještě půvabnější obrázek. Statisíce papírových, barevných lampionků, kolébajících se ve větru, nebo v rukou pevně nesených, v nepřehledných řadách putujících. Z čajáren zazní břitký tón »šamizenů«, zpěv »gejšů«, opěvujících lásku nebo starožaponské hrdiny, diskantní hlásky tanečnic, mluvou napodobující herce, zvuk bubínků, píšťaly slepců, klepot dřivek hlídačů, chrámový tón gongu, nebo poplašné

znamení každodenních požárů, všechno se mísí v jedinou pestrou tóninu. Dnes většina tokijského obyvatelstva ani se nevyspí – já však k většinám nikdy nepatřil. Tedy protivné péro stranou! A nyní, ty bůžku, jenž jsi nasypal tolik květů žaponskému lidu, též mně ušetři hrst svých nejlepších – snů!...

Na Jank-Ce-Kiangu

Mohu mluvit o štěstí! Přes svou špatnou hvězdu mívám nepopiratelné okamžiky, kdy poloslepá Štěstěna zabloudí mi do cesty. Na Orinoku jsem vzdychal po léta po Amazonu. Když jsem spatřil u Manaosu poprvé největší řeku nejen Jižní Ameriky, leč celého světa, zdálo se mi, že dosáhl jsem vrcholu cestovatelských tužeb. Amazonas mně zevšedněl a v duchu opět jsem se toulal světem, říká si: Což Mississippi? Za dvě léta stál jsem na st.-louisském mostě a pozíral na špinavé vody rozvodněného veletoku Severní Ameriky, v duchu počítaje, užrím-li kdy největší řeku Asie – Jank-Ce? Dočkal jsem se: je ten svět tak malý! Dne 21. května blížili jsme se s lodí »Natalem« čínskému pobřeží. Celou hodinu již jsme pluli po kalné, špinavé vodě – pravém opaku tmavomodré, do zelena přecházející hladiny východního čínského moře, »tajfunem« vypeskované, kterou jsme měli za sebou. »Znám tě, kalná vodo!«

Jank-Ce-Kiang (kiang = veletok) v ústí svém přes 12 angl. mil široký, nedohledných břehů, Číňany otcem řek zvaný, skýtá svého druhu důstojný pohled. Břehy jeho na rozdíl od lesnatých amazonských jsou porostlé jen nízkou travnato-křovnatou vegetací. Polí a rákosím (v této oblasti Číny jediné palivo) připomíná Jank-Ce-Kiang krajiny evropské – hlavně ruské nebo Dunaj dolního toku.

Z ústí jsme odbočili do řeky Voosung, ramene Jank-Ce; tam koráb (až do příhodné doby přílivu) zakotvil. Jsme nedaleko místa, kde za měsíc již dva říční parníky se potopily. Ač břeh jest vzdálen jen několik set metrů, zahynulo zde přes 400 Číňanů a 8 Evropanů. Z Voosungu malým parníkem »Vangpoo« do Šanghaje, nejlepšího evropsko-čínského města, jest pouze pět čtvrtí hodiny.

Již dne 25. téhož měsíce opustil jsem Šanghaj a plavil se proti toku Jank-Ce na palubě velmi slušného kolového parníku »Kiang-Foo« (tj. Říční dům). V 11 hodin v noci vstoupil jsem na palubu a úplně zapomenuv na dobře míněnou radu milé choti generálního konsula Haaseho (nyní již zesnulého), pravého to vzoru poctivého Čechoněmce, vlezl jsem do své koje bez

ochranného pasu a usnul spánkem zemdlených nespravedlivých. Člověk naposledy musí mít trochu důvěry ve svoji šťastnou hvězdu, třeba si povážlivě poblíkávala.

Ráno mne probudilo lodním otvorem jasno. Důkaz, že to s Voosungem »dobře« dopadlo! Jinak by mne byly budily ryby. V okamžiku byl jsem na palubě. S toaletou netřeba mnoho práce. Číňanky mé negligé neurazí a Evropanek na palubě není. Jank-Ce, široký, žlutý, valí se mohutným proudem – obrovské, čínské džunky, silným větrem podpírané, šípovitě jako černí netopýři rozrážejí kalné vodstvo řeky.

Břehy jednotvárné, zeleně zbarvené. Rybářské chýše s obrovskými ráhny roztroušeny daleko od břehu a vody. Mimo několik vran a kavek neviděti živého tvora. Jakási sklíčená majestátnost jest v tomto teplém, vlhkém ranním vzduchu. Teprve žhavá, ještě nízko na obzoru putující koule časem již k čilejšímu životu rozehřeje. Nepřeháněl Marco Polo, dav se unést k výroku, že žádná voda křesťanstva nechová tolik bohatství, tolika zeměmi neprotéká, jako Jank-Ce.

Kolos Čína jest řekou skoro na dvě polovice rozdělena. Břehy jsou většinou ploché, jen místy zvedá se 2–3 míle od břehů vlnité pohoří, vysoké 1–2000 stop. Jasně od půdy i obzoru se odrážející 5–7patrové pagody ruší jednotvárnost čar, přispívající velmi k malebnosti krajiny. Běda tomu, kdo si Čínu představuje podle známých náčrtků na porculánech, papíru, hedvábí atd.

Naše paluba se hemží Číňany. Probouzejí se ze spánku a připravují se k dalšímu dennímu odpočinku. Já zatím uzavírám přátelství s malou, neplachou Číňankou, kterou dokonce, k nemalé spokojenosti Číňanů, nosím na ruce! Hezká tvářička! Mezi Číňankami lepší třídy jest vůbec dosti hezkých zjevů, ovšem pro toho, kdo se již naučil pohlížet asijskýma očima.

Kneippiankami by se asi Číňanky v Evropě nestaly. Viděl jsem již želvy tančit, slyšel jsem ještěrky zpívat – utíkající Číňanku, tj. Číňanku liliových nožek, jsem neviděl. Moji copatí spolecestující vytahují ze zavazadel řadu pokrmů oné specifické vůně a mastnoty, která zdaleka křičí »Jsem z Číny«. Vše snídá, kouří – málokdo spí! Ledakdo vyspává svoji opiovou opičku. A těch není tak mnoho – jak se u nás domníváme – asi tolik, co u nás opilců. – Na březích také již všude život. Ubohý čínský sedlák musí mnoho pracovati, z četných vesnic spěchají rolníci s obrovskými klobouky, se vzácným mrvivem na svá pole, každodenní ranní zaměstnání, které také v čínských městech činí Evropanu ranní procházku nemožnou.

Některé malé kanály, od Jank-Ce-Kiangu do vnitra se táhnoucí, hemží se loďkami a džunkami. Ze všeho vidno, jak hustě jest Čína k pobřeží obydlena. A Jank-Ce-Kiang přes zhoubnou

revoluci Taipingů, která zanechala polovinu měst a vesnic podle toku řeky ve zříceninách, jest jednou z nejobydlenejších částí čínské říše. Skoro do tří čtvrtin toku jest řeka splavná (pro menší lodě) a dosti hustě poseta velkými městy, jako Šanghaj, Tschin-Kiang, Nan-King, Kin-Kiang, Han-Kau, Itschang, Tochun-King atd. Vedle Šanghaje nejdůležitější jest Han-Kau, čítající 600.000 obyvatel, středisko čajového obchodu. Ročně přes 900.000 pikulů (pikul circa 130 lib.) se odtud vyváží. Až sem, přes 400 angl. mil a často ještě 200 dalších mil nahoru dojíždějí v době čajového exportu evropské lodi. Vyjma nepatrnou částku úrody, jen několik set nákladů čítající, jež se z Han-Kau posílá v některých letech vnitřem Číny do Sibiře – jde všechen čaj přes moře. I tzv. »karavanní« jde po moři až do severní Číny (hlavně do Tientsinu), odkud teprve čínskými karavanami na velbloudech do Kjachty se dopravuje, atd.

Kdysi nejdůležitější město na hlavní řece, sídlo císařů, pověstné proslavenou (po níž dnes není dávno stopy) pagodou z porcelánu, Nang-King je dnes skoro zapomenuto. Řeka sama vedle Nang-Kingu stala se Evropě známou typickými obrázky nápadných, ve světě skoro ojedinělých skalisek a ostrovů, náhle z řečiště vystupujících, na nichž umístěny chrámy, pagody, ženské kláštery apod. Bohužel, že je dnes vše v úpadku, jako všechny památky minulosti v Číně! Není národa nad Číňany tupějšího a lhostejnějšího v těch věcech. Co se nerozpadává – pokryto je špínou. Nejznámější a nejpamátnejší jsou ostrovy »Zlatý a Stříbrný« u Tschin-Kiangu, Želví, pak ostrovy Velkého a Malého sirotka u Chin-Tse-Chan, zrcadlový ostrov za Ngan-gingem.

Podle některých autorit žije v nejbližší oblasti Jank-Ce-Kiangu kolem 40 milionů lidí. Vyjma pak poloevropské Šanghaj sotva více než 100 až 120 Evropanů. V době čajového vývozu, jenž v Han-Kau trvá jen několik týdnů, jest číslice ta arci mnohem větší.

Náš evropský názor o počtu obyvatelstva nesmírné říše císaře Kuang-Sua nesrovnává se vůbec s pravdou. Misionáři a kupci, kteří po léta, dvacet, třicet roků cestují Čínou, vesměs ujišťují, že číslice 300 milionů je asi nejvyšší, pravděpodobná, jak Číny, tak poplatných jí států.

Tolik jest jisto, že např. Nang-King, ledakdes ještě s 2 až 3 miliony uvedený, má dnes neúplných 700.000 obyvatelů. Na mne činil dojem velikánské vesnice. Peking, vybájený na úroveň s Londýnem, není nikterak větší nežli žaponské Tokio a má něco málo přes 1,000.000 obyvatelů. — — —

Mimo kapitána a dva strojníky bylo nás Evropanů na palubě ještě pět. Německý poddůstojník, cvičitel čínského vojska, tlustý Angličan, obchodník s hedvábím, dva misionáři, jeden člen protestantské, baptistické misie, Severoameričan, druhý Francouz, člen katolické misie řádu tovaryšstva Ježíšova, od hlavy po paty, nebo lépe od copu až k čínské obuvi, úplně po čínsku

oděni. Velkobrejlatý mandarin a tři bohatí čínští kupci tvořili zbytek spolucestujících první třídy. Druhou třídou cestovati není Evropanu dovoleno. Parníky patří čínské společnosti. Při stole jsem spatřil na hlavě francouzského misionáře dosti čerstvou jizvu. Ta měla svou historii.

Na stanici Su-Ča-pu v provincii Ngan-Chue vzbouřili se loďaři, v Číně vedle holičů a herců nejsprostší a nejopovrženější lid. Zbořivše misionářskou stanici, po tři dny týrali francouzského jesuitu, jenž vyprávěl o svých utrpeních s resignací, z níž bylo zřejmo, že byl na podobné věci v působnosti své dosti zvyklý. Když konečně přitáhlo vládní vojsko, 80 statečných čínských vojínů, dostal velitel takový respekt před vzbouřenou luzou – že zase odtáhl, prý pro posilu.

Vzbouřenci vynutili na misionáři hrozbami a slibem okamžitého propuštění podpis na listinu, která zněla: Záležitost se zakládá na omylu, nikdo není trestuhoden a nikdo nebude trestně stíhán! Leč když bylo podepsáno, a muž přece dále trýzněn, podařilo se mu konečně pomocí několika věrných čínských křesťanů a rozvážlivějších obyvatelů Su-Ča-pu prchnouti se žalobou na francouzský konsulát v Šanghaji. Leč konsulátům jest působení misionářů ve vnitrozemí solí v očích – způsobujeť nemilé zápletky. – Potrestání viníků sice vládou slíbeno, leč do Ngan-Chue jest ze Šanghaje daleko! Slyše toto vypravování kolega misionářův, protestant, také odhalil blíže svoji osobnost. Na své stanici Nkjan-Fu byl jednoho rána se svým krajanem, druhým misionářem, »na modlitbách« překvapen luzou. Křikem a házením kamení žádala o vstup do dvora misijní budovy. Okamžitě posláno pro místního starostu a náčelníka »policie«. Ta však místo očekávané ochrany sama podporovala přání lidu. Je prý v budově skryta mrtvola čínského děcka. Přání vyhověno – a hle, po krátkém hledání, jež vedl náčelník tlupy, čínský »doktor«, v polossutinách zdi a ve hnoji nalezena hledaná mrtvola, více již kostra, staršího děcka. Zuřivost lidu lze si lehko představit – ba i policie prý pomáhala! Naši Yankejci však, zapomenuvše na bible a připomenuvše si doby mládí v Texasu nebo Arizoně ztrávené, vytáhli revolvery a držíce dav v uctivé vzdálenosti od sebe, prorazili zahradní přepážku a uprchli. Byl to útěk na život a na smrt. Šťastně dosáhli čínské vojenské posádky poblíže Tschin-Kiangu.

Zradou majitelé »zlatých lilií« (zmrzačených noh) vyšly konečně na čínské světlo příčiny spiknutí. Poněvadž misionáři poskytovali zdarma léků nemocným, poškozovali zájem místního lektvaře, který v noci, ukradnuv mrtvolu děcka, přes zeď ji přenesl a v misii ukryl. Potom roznesl pověst o vraždění čínských dětí evropskými čaroději a sám dovedl vzbouřený lid na místo, kam mrtvolu ukryl. Poněvadž krádež nebo hanobení mrtvol v Číně se trestá smrtí, byl – když vše vyzraženo – sťat a hlava jeho vystavena. Leč přese všecko odhalení pravdy lid zůstal zaujat proti misionářům, jakož vůbec proti všemu, co jest »cizího«.

A ještě více než venkovský lid, zaujata jest nadutá třída »literátů«. Skoro každého roku na řece Jank-Ce lze slyšeti o poranění nebo zabití cizinců. Vláda zaplatí náhradu, potrestá viníka – a vše jde starou cestou. Ostatně pokud se potrestání týče, je vskutku zaručeno, že v polovině případů viník uprchne, nebo se vykoupí, za něho pak jest odpraven kterýkoli ve vězení sedící, v provincii málo známý chud'as zloděj. Hlavně pověstné »trestání« pirátů (ještě před 2 lety přepadena francouzská loď a mužstvo pobito) vykonáváno na ubožácích zlodějích, ze žalářů rekrutovaných. Vůdcové pirátů dosud se těší dobrému zdraví a svobodě. Za svého pobytu v Nang-Kingu byl jsem s jeho obyvatelstvem velmi spokojen. Nikde jsem neslyšel urážlivého pro nás volání »Jan Koi Ce«, nýbrž Jan Kčin-taj neb Jan Kčin-čan, tj. Velký cizí pán, Velký cizí učitel. A jen jednou házeli po mně kluci kamením, což se mi v Evropě konečně také a nejednou stalo.

Tento dobrý dojem o Nang-Kingu ztratil jsem úplně, zvěděv, kterak již den po mém odchodu těžce poraněn byl jeden z mých hostitelů, důstojník Němec, a druhý, jehož choť byla Rakušankou, byl luzou na cestě přepaden a jen šavlí se oháněje, zachránil ženu, že nebyla stržena s koně! Nemohu říci, že by vyzývavost byla na straně nás bělochů! – – –

Takový den v cizí zemi, o níž dosud jsme vždy jen snili, uplyne rychleji než ty vody, tady pod námi k oceánu spějí.

Večer nám přinesl vítaný chládek. V pohodlných rákosových sedadlech na přídi lodi uvelebeni, kouřice papirosu, zbyli jsme dva cestující na palubě, já a francouzský jesuita. Zapředl jsem s ním rozmluvu.

»Působíte, reverende, již dlouho v Číně!«

»Třicet let!«

»Cestoval jste zajisté již mnoho?«

»Dosti, znám skoro celý Jank-Ce-Kiang, pokud vůbec je splavný. Zajisté...« Pojednou změnil můj společník hlas a spustil na mne německy: »Jste Němec, pane?« – »Ne, jsem Čech.«

Nastalo chvíli ticho. Ticho lodní, to jest mimo klepot a hukot kolového parníku, ničím nerušené. Mimo nejnutnější personál všecko již spí. Můj soused jaksí zamlkl. Konečně zpytavým zrakem prohlédne mou, měsícem slabě osvětlenou tvář, a srdečně, leč s klidem, dlouholetými zápasy života nabytým, praví: »Jsme tedy krajané. Také já jsem Čech, leč to málo, co kdy jsem česky uměl – dávno je zapomenuto! Jmenuji se Jan Tvrдый, otec pocházel ze Slezska!«

Překvapením bych byl vykřikl, kdyby nebylo toho oddaného, tak střízlivě ochlazujícího klidu, s jakým si můj světa zkušený protějšek vedl.

To že ta naše vlast je tak malá, zdá se nám každý krajan, kterého v dalekém světě potkáme, hned bratrem. Angličané, Francouzi, ba i Němci nejsou tak prchlých citů. Rukou jsem však chladnému muži přece potřásl. »Ale jak jste přišel k francouzské misii?« táži se indiskretně. »V mých žilách koluje krůpěj francouzské krve; má matka byla Rohanová,« vyzrazoval kvapně. Zamlčel se a přes tvář přelétl mu stín: ten stín mluvil.

V rákosí pěl noční, opeřený pěvec, tvrdě, nemelodicky. Kolem tiše, jako obrovský had, ploužila se žlutá plocha řeky, dým parních komínů vrhal svůj měnivý stín na povrch vody a zeleň blízkého břehu. Vzduch poměrně čistý, osvětlený, dovoloval rozhled po nekonečných plochách země. Čína, tisíciletá Čína, Jank-Ce – nekonečnost dálek, cesta otevřená až k výšinám zasněženého Tibetu – mé plány, mé radosti i žaly, vše mizelo, pozbývalo zájmu, zapadalo pod práh vědomí před tímto divným člověkem. Nějaká tajemná, nepochopitelná síla mluvila z jeho klidu.

»Unikl jste smrti a vracíte se opět k ní?« tážu se. »Zbili vás a mučili a vy se opět dobrovolně vracíte? Prcháte před něčím? Či honíte se za fantomy? Nebo v té zpustlé, poloshnilé Číně přece leží kouzlo?«

»Vracím se, poněvadž lid čínský v jádru svém je dobrý,« odpověděl. »Třeba jen opatrné ruky zahradníka, – aby nový strom nesl nové ovoce.«

»Krásná slova, krásná jest ta vaše víra – leč nezklame-li vás, reverende?«

V Nankingu

Dne 28. května 1896 časně zrána za slabé pršky, kdy slunce ještě zápolilo s mlhou, nad veletokem Jank-Ce hustě se srážející, přistal náš kolový parník Kiang Foo na pravém břehu tohoto soupeře Obu, jenž snad jen neprávem bývá pokládán za největší řeku Asie. Přirazili a těsně přilehli jsme k »hulku«, trupu to starého, vysloužilého parníku, poblíže břehu stojícího a ve skladiště přeměněného.

Ze spánku vyburcován, spěšně ustrojen, marně jsem vyhlížel po Nankingu. Malý městys, asi sto domečků a chýší pohromadě nebo roztroušených, ale vesměs ještě dřímajících, několik džunk, z nichž jedna válečná, dračí hlavou na předě zdobená, hlouček přístavních dělníků,

několik zevlounů, jež z lůžka někde při zdi domku probudila naše lodní píšťala a kapky vody – a pak jen samá plochá, jednotvárná pole, teprve asi dva až tři kilometry k jihu pahrbky ohraničená. Protírám si oči. Kdeže Nanking? Obracejím se na levý břeh – tam teprve lidských příbytků poskrovnu, zato ploch polí v nadbytku. Nebesa! Snad nějaká nová revoluce Taipingů srovnala se zemí, co po první revoluci z Nankingu zůstalo. Kapitán se směje a ukazuje mi na šedivou, sotva viditelnou část pruhu, podél jižních pahrbků vlnovitě se vinoucího. To je výběžek obrovské, 37 kilometrů dlouhé a na šest metrů široké hradby, za touto, pohořím kryt, leží Nanking, kdysi tři miliony (čínskou zálibu ve velkých číslicích opravujeme, řekněme: snad dva miliony) obyvatelů čítající.

Nic nepoukazuje na blízkost velikého významného města, jen spousty vody Jank-Ce kolem nás a pod námi se valící mají právo na označení »velikolepé«.

Naše loď se tu zdrží jen půl hodiny, rychle vykládá zboží a přijímá tlupy čínských cestujících, kteří se z »hulku« ženou jako piráti na palubu za obvyklého povyku, při němž si člověk maně vzpomene na černochoy. Rychle jsem připravil svá zavazadla, rozloučil se s přívětivým kapitánem, odkojeným kdysi mlékem kalifornským, a chystal se vstoupiti na zemi. Ač měl jsem na velikém papíru, který jako štítek na prsa jsem si mohl pověsiti, velikými čínskými značkami kaligraficky napsáno: Dovezte tohoto cizince do Jo-Fo Jamenu, neměl jsem dostatečné důvěry, že by se můj příchod do Nankingu a na určené místo vykonal zcela hladce. Na štěstí mi slíbil můj spolucestující, jesuita misionář, který, jak v předešlé stati jsem uvedl, byl českého původu, páter John Tvrdý, že mě doprovodí na břeh, kde postará se o moji další dopravu! Přivstal si dnes a záhy objevil se přede mnou. Zajímavý tento muž, jemné a výrazné tváře, byl ve svém úplně čínském kostýmu s dlouhým copem zjevem velice sympatickým!

Přešel přes malý můstek s lodí na břeh, stanul jsem – na rozdíl od Šanghaje – na pravé, cizinským vlivem nedotčené půdě Číny. Dostí brzy jsem našel dva malé vozíčky, kopie žaponských džin-rikš, tažené čínskými kulí oděnými v hadry a ne zrovna libou vůni vydechujícími.

Nastala dlouhá debata, zahájená misionářem onou řečí, kterou sice Konfucius a jeho žáci napsali mnohou krásnou větou milionům lidí, která však proto přece nikterak nepřináleží mezi řeči libozvuké. Vše ujednáno, zavazadla uložena v jednom vozíku, já usedl do druhého, ještě jedno srdečné stisknutí ruky a páter Tvrdý zmizel mi s očí, jak tak mnoho osob, s kterými jsem se v svém potulném životě často prodlením jednoho dne seznámil, abych se s nimi již druhého dne na věky rozloučil.

Apropos! »Čínští křesťané vesměs vědí o Praze,« řekl mi páter Tvrdý. »Majíť velikou úctu k pražskému Jezulátku malostranských karmelitánek.« A potom, že jsou Čechy málo známy!

Vyjeli jsme. Dřívější slabá prška, která by neodstrašila ani dámu do plesu jdoucí, houstne v silný deštík a znepríjemňuje valně mé první dojmy ve vnitrozemí Číny.

Pojednou zabočíme malou uličkou, a nežli se zpod přehozené ochranné polostřechy vzpamatují a poohlédnu – zmizel můj vozík se zavazadly. »A tohle je pěkná věc!« myslím si. »Snad umluvený plán! Jeden již ujel a nyní druhý rikša shodí tě do nejbližšího příkopu a ujede, aby se s druhým o kořist rozdělil.« Oddechl jsem si, když projev uličkou, shledal jsem se opět na silnici se svými zavazadly a fotografickým strojem. Rikša si jen kratší cestou nadběhl.

Po necelé čtvrthodince stáli jsme před samou zdí Nankingu, u mohutné, ale nesmírně špinavé brány, se strážnicí ještě špinavější. Před branou dva dračí praporečky, odznaky císařské autority, stará, polorezovatá kopí a sudlice vedle velikého bubnu, pět vojínů, několik žebráků ležících na slámě, karavana oslů s neurčitým nákladem a babizna se stolkem, na kterém vyloženo asi tucet dýmek, nacpaných čínským tabákem, jež mé rikšakulie svádějí k zastávce. Za branou několik nízkých budov, nade vším pak rozprostírá se hodná dávka pochmurnosti, stísněnosti, šedé zbarvení středověku, leč středověku morem nebo válkou zpustošeného. Miluji déšť, když halí přírodu ve svěží plášť, kdy v lesku slunečním miliony kapek se třpytí a vše prosyceno je občerstvující vůní, ale ranní déšť dne 27. května v Nankingu hýřil jen blátem a špínou.

Nemalé bylo mé překvapení, když projedše sotva dvěma úzkými, hrbolatými uličkami, ocitli jsme se opět v polích. Pěknou silnicí Ma-lu (tj. doslovně »cesta kůň«, o které teprve později jsem zvěděl, že je to jediná silnice v celé vlastní Číně a toliko 3 kilometry dlouhá), jeli jsme středem čerstvé, různě odstíněné zeleně polí, houštin, močálů a rybníčků, proseté sem tam chatrčemi sedláků a četnými hroby. Zpracovaná půda ovšem převládala, leč i rozvalin a ladem ležící půdy, jako vůbec v celé Číně (přes naše názory o přelidněnosti Číny), jest dostatek. Veliké komplexy, náležející většinou císařskému domu a mandarinům, leží nezužitkovány; rovněž i pozemky kolem hrobů bohatších rodin.

Méně obydlené horské části vnitrozemí Číny uživily by ještě mnoho milionů Číňanů, nyní jinam se stěhujících. Jenom pobřeží kolem moří a některých řek jest přelidněno. Vyjasnilo se, jako by uťal; v žabí chorus se mísil zpěv ptáků, často velmi melodický. Vysoko nad námi zapěl skřivan na uvítanou. Cestou skřížil se s námi občas jezdec nebo rolníčkami vyšňořený osel, mou přítomnost ostražitě větvící, a nebyti těch pěších nebo jezdců, majících hlavu chráněnu

čínskými širáky nebo aspoň kolem hlavy otočeným copem, byl bych si musel stále připomínati, že dlím již ve zdech dvou až třímilionového Nankingu, Nankingu hedvábí a porculánu, v pravé tedy Číně a nikoliv někde v provincii.

A tak klusali moji rikšové ještě $\frac{3}{4}$ hodiny, nežli jsme se zase octli před novou branou, tenkrát stojící o samotě a bez hradeb a branek, nejmalebnější branou celého Nankingu, kde počet bran a branek skoro závodí s počtem chrámů. Pro svou barvu sluje »červenou branou«. Prodlévaje již po celou hodinu ve zdech Nankingu, neviděl jsem dosud stopy po něčem, čemu bych mohl dáti název města, spíše zdálo se mi, že projel jsem několika roztahanými vesnicemi a usedlostmi. – Vždyť na kalužích a rybnících viděl jsem vodní ptactvo, a několik divokých kachen vzlétlo do výše snad jen proto, bych je nepokládal za domácí!

Celá ona obrovská plocha Nankingu, 37 kilometry zdíva obehnaná, jest jenom asi s jedné pětiny nebo čtvrtiny obydlena; ostatek buď již kultivován, buď křovím a bambusem – tedy stavivem a palivem – nebo malými, přečetnými rybníčky pokryt, v nichž spolu s vepří koupe se dorost a kde praktický Číňan v době dešťů nasazuje potěr, aby, když močál nebo rybníček počne vysychati, dal mu desetinásobnou žeň ryb, někdy ovšem velmi bahnem páchnoucích.

Nemalé procento zabírají též rozvaliny a hroby, s nimiž cizinec setkává se na všech stranách a které naň působí dojmem nikoli nepatrným! U chudších místo hrobů stojí rakev s mrtvolou volně na pozemku zemřelého. Tam stojí často několik neděl, ničím nepokryta, na povrchu země, jako by její obyvatel dosud nemohl se s povrchem rozloučiti. Na štěstí jest dřevo silné a otvory rakve neprodyšně uzavřeny zatmelením, jinak byla by Čína o jednu libovůni bohatší. Konečně se nakupí na rakev hlína a kamení; jen u bohatších se obklopí a překlene ochranným zdivem, nebo se dokonce vystaví více méně nákladné mausoleum.

Potkal jsem tlupu čínské vojenské jízdy. Moji rikšové, uctivě se vyhýbajíce, zavezli mě až na pokraj škarpy!

Na malých, tatarských konících, nachýleni, přihrblí, oděni v modré a tmavší spodky, s velikým nápisem na prsou a na zádech – jméno mandarína pluku – klusali tiše v nesouladné tlupě, na můj zjev jen povrchně se ohlízejíce, opálené, přihublé postavy, zdánlivě dobrý materiál ku vzájemnému vraždění. A v Číně je k tomu vždy dosti příležitosti; i nyní veliké mohamedánské vzbouření na jihozápadě dalo pánům mandarinům mnoho práce. Velitel tlupy na koni dřímál; pootevřev oči a spatřiv nenáviděného cizince, změřil mě oním pohledem, kterému jsem, bohudík, již v Žaponsku u pp. žaponských důstojníků uvykl, a pod kterým »člověk za svou nulu

do duše se stydět, prosí pokorně o prominutí, že dosud dýše a plete se v cestu jediné oprávněným, vyšším tvorům v zenitu možnosti stojícím.«

Takový pohled mluví. Že by mne na svá kopí nabodli, mizerného Jan-Koi-tse (červeného ďábla) – při nejmenším pokynu a slibu beztrestnosti z vyšších kruhů – není pochyby. Nás cizince nemá v lásce ani Žaponsko, ani Čína. Ovšem evropská vypínává, na vše jiné s opovržením pohlížející zpupnost některých národů a častá beztaktnost mají na tom nemalou vinu.

»Červenou branou« jsem vjel do vlastního města s tlupou ještě několika jiných, k nám se přidruživších čínských cestujících a podivil se bílé, malebné pagodě, vlevo na pahrbku se vypínající a viditelné se všech stran Nankingu.

S počátku jsme projeli částí opět vesnického rázu, konečně jsme se ocitli uprostřed klikatých ulic kdysi hlavního města, nyní polozbořeného. Tyto uličky zarostlé travou, pouhá smetiště okolních obydlených částí, překvapily mě tím, že jsem se zde shledal s mnohými druhy rostlinstva, vlast mi připomínajícími: bodláčím, vzácnějšími jitrocelovitými rostlinami, a ký div – i s některými kvetoucími fialkami vedle nesčetných jahod, zralými plody ihned se prozrazujících. V ulicích a uprostřed Nankingu! Však běda! Fialky, podobné žaponským, jsou četné, leč nevonné, jahody trpké a bez oné rozkošné vůně našich domácích. A pak je nesnadno přiblížit se k nim s úzké, chodci ušlapané pěšiny. Lehce mohl by tu člověk šlápnouti na leccos, co fialkám vůně nepřidává. Ač psi a všeliká létavá havěť – vrány, havraní, dravci – se starají o úklid zdechlin, jest tu přece dosti podobných nevonících zbytků. Nankingské ulice, těsné a špinavé, podstatně ničím se neliší od pravých čínských ulic kteréhokoli vlastního čínského města. Kdo viděl jedno čínské město, zná již předem i ostatní. Ulice Nankingu všude a ve všem buď dávají najevo maloměstský ráz, nebo jsou ssutinami pravé, zdánlivě již dávno zašlé asijské velkoleposti. Nyní v úzkých, oživených, hrbolatých ulicích mohl jsem beze ztráty času jít pěšky – moji džinrikšové sotva mně postačili – kdežto dříve na silnici mohli zápolit s kterýmkoliv drobným, čínským koníkem. Upoután malebností ulic, krámů a krámků čínského světa (nepopíratelně větší než malebnost světa žaponského), chodec snadně zapomíná na všeliké stinné stránky Číny, »ceterum censeo« špíny a onoho nevýslovně nepříjemného puchu, jenž je jako směs výdechu hniloby, plísně a lidského výpotku čínského a jímž čínská města hojně jsou prosáklá. V takém labyrintu ulic, kde každý kout, každý krámeček se hemží pilným, pracovitým lidem, a jest pln zboží nám tak cizího, jako výtvoř obyvatelů nějaké jiné planety, kde kolem očí se nám míhá tisíce předmětů, z nichž jen některé uvykli jsme vídati v musejích nebo u starožitníků a obchodníků s kuriozitami, kde každá sebe menší drobnůstka hlásá: »I já

zrodila se v mozku a pod rukou těchto lidí, kterými jsi snad opovrhoval, a po tisíce let již samostatně existují jako plod lidského ducha jiných sfér, jiných názorů a jiného svérázného vkusu – já byla již vybroušeným, úplným celkem v době, kdy tvůj předek jako divoch žil oděn kusem kůže, – já jsem důkazem kultury tisíce let staré, vyspělé, ničím cizím nepodmaněné...« v takých místech, kde kritik dosud proti Číně zaujatý stojí u samého čínského lidu, u jeho obdivuhodné píle a práce, vkrádá se mu vedle uznání a obdivu do srdce ona hořkost, lítost člověka nad národem, v úpadku jsoucím, v bahně hynoucím! Což tebe, Číno, země velikolepého národa, velikých ideí, slavné minulosti, tak zotročila vláda Tatarů, zpil jedovatý dech tvých opiových krčem, že nemůžeš se probudit, vystřízlivět? Běda národu, žijícímu již toliko z upomínek! Jaké štěstí pro svět západní civilizace, že Čína spí! Jaký rozdíl, jaké kontrasty mezi Žaponskem a Čínou!...

Nadarmo jsem netušil, že můj příchod do Nankingu neodbude se tak hladce. Brzo se ukázalo, že moji rikšové zbloudili. Marně jsem ukazoval svou »tabulku«, kam patřím; živě gestikulující, snažili se mi cos vysvětlovati. V ulicích stavěli se chodci i jezdcí na oslicích, z krámů vybíhali zvědavci, kde kdo nás postřehl, hned odložil práci, aby za »červeným ďáblem« hleděl. Konečně jakýsi obchodník přečetl můj list a mým zbloudilým vůdcům označil můj směr.

A opět jinými křivolakými ulicemi! Cestou velmi mě zajímaly veliké i malé stěny a zídky, stojící volně a zdánlivě bez příčiny, bez účelu proti dveřím před vchody domů, na tři, čtyři i více kroků od nich vzdáleny, stříškou opatřeny a většinou pomalovány figurami draků, ptáků nebo šklebících se potvor neurčité kvalifikace. Nemohl jsem si nijak vysvětliti účel jejich jsoucnosti i umístění. Později jsem zvěděl, že se jimi zabraňuje zlým duchům vchod do domů. Ó, té čínské naivnosti! Jenom čínské?...

Přes černé kanály, ony obloukovité, Číně vlastní mosty – a zase malou branou, na které jsem spatřil železný košík k umístění hlav buřičů nebo vrahů, poblíže několika Jamenů (úředních budov) a chrámů – nevím, zda slunce či měsíce – a zase přes prázdna prostranství polí a rumišť dostali jsme se v jinou část města. Ó, té špíny a bídy v Nankingu, jen k Maroku přirovnatelné! Srdce se stahuje nad zuboženými, vychrtlými postavami žebráků syfilitických i malomocných. Slepci a ubožáci zohavených tváří (snad kdysi zločinci) převládají; kupí se kolem mne, dotěrně prosí, pronásledují mě. Jak bolí, že tu nemožno dárkem uleviti! Jen tam, kde slepec nebo jiný chudřas o samotě seděl, mohl jsem několika měďáky přispěti – snad na dýmku zapomenutí. Jinak nelze, a každý znalec Číny, ba v Nankingu i úřady varují cizince před rozdáváním almužny. Štědrá ruka brzo byla by nucena sáhnouti po holi.

V Nankingu nedávno stržen žebračky s koně cizinec, když umdlel v rozdávání almužen. A pisatel těchto řádků pohladiv a obdarovav malou, asi osmiletou dívčici, prosící s otcem (?) o almužnu, pronásledován byl vytrvale otcem, nabízejícím své dítě ke koupi. – Lidská bído a kale! Před chvílí ještě v zárných reflexích o Číně dávné, velkolepé a nyní již opět jen bahno a špína – takové jsou dojmy, jež Čína v cestovateli zanechává...

Konečně oklikou kol jesuitského ústavu, kde dva evropští misionáři působí, dostal jsem se po dvouhodinném bloudění ve zdech a po polích Nankingu do Jo-Fo-Jamenu, kde jsem byl přijat vlídně a pohostinně generálem instruktorem čínsko-evropských trup – majorem baronem Reitzensteinem. V Nankingu žije asi 20–26 Evropanů, jichž polovinu tvoří němečtí důstojníci, instruktoři. Již odpoledne osedláni dva koně, revolvery zastrčeny za pas (byliť tu důstojníci již dvakrátě chátrou přepadeni), a laskavý můj hostitel klusal se mnou k památkostem svého sídla.

Zajisté již z mých řádků vyčetl čtenář, že návštěva Nankingu – doslovně »Jižní residence« – kdysi sídla císařů dynastie Mingů, proslulého bohatstvím, průmyslem, uměním a školou literátů, města porcelánové pagody, báječných zahrad atd. působí jako chladná prška na toho, kdo nebyl na zklamání v Číně připraven.

Nanking, kdys tak proslulý, město milionové, dnes jest velikým rumišťem, velikou ruinou, v jejíchž polích, vesnicích a křivolakých, špinavých ulicích bydlí sotva 700.000 lidí. Pravím 700.000, neohlížeje se pranic na falešné, jinde pronášené nebo uváděné odhady, stanovící počet obyvatelstva na jeden milion a více. Informoval jsem se u nejlepších autorit, a ty dokonce udávaly číslice ještě nižší. Veškeré velkolepé památky nankingské slávy jsou na několika hromadách, travou a křovím zarostlých; průmysl a umění v posledním stavu marasmu; jen hedvábnictví dosud jeví známky života. Jedna z předních památek a chlouby sídla císaře Ča, porcelánová věž, zmizela úplně s povrchu. Marně jsem ji hledal; dvě cihly přinesl mi na ukázkou soused místa, které kdysi zaujímal ona pagoda, vyšperkovaná pověstmi bájemi, veškerou nádherou a slávou zlatého věku Číny. Pro pouhého turistu, jehož čas kvapí a jenž nemíní se zabývatí podrobnějšími studiemi, jsou některé zajímavé památkosti uvnitř města: dvacet tisíc zkušebních síní, některé dosti chudé chrámy – Jameny či úřední budovy a dva nebo tři pomníky, postavené vdovám za ctnostný život. O původu a odůvodnění takých pomníků kolují ne vždy loyální a úctyplné anekdoty; pomníky samy hlásají skutky žen, vpravdě hrdinek, jimiž čínská historie jest velmi bohata.

Vchod ke »dvaceti tisícům zkušebních síní« jest malebný, v síních samých skládá zkoušky ve dvou i tříletých periodách několik tisíc žáků, kteří se připravují k státní službě. K těm náleží

např. i zkouška z rýmování. Obyčejným úkolem bývá chvalozpěv na měsíc nebo na císařovy ctnosti, vyjádřený: úplným počtem 500 značek. Nankingské síně zkušební jsou prý počtem větší kantonských a úhlednější – mne zklamaly; kantonských neznám. Myšlenka sama sebou jest čínsky velkolepá, provedení chudé; ostatně jsem všecko našel travou úplně zarostlé, blátem zamazané, deštěm a větrem porouchané. Teprve před zkouškami nastane čištění a úprava místností. Kořenského líčení kantonských »síní zkoušek«, podané v *Cestě kolem světa*, hodí se více méně i na nankingské. Příjemno v těch kumbálcích, jedva tři stopy širokých a pod dohledem dozorců ze šesti věží – aby žák se žákem nemohl se stýkati – nastávajícím mandarinům asi není. Tenkou zdí druh k druhu lehce může mluvit, ale zde neplatí *slovo*, nýbrž značka, písmem zobrazený pojem.

Největší památností Nankingu jsou zbytky slávy zákonných vládců Číny, prvých příslušníků dynastie Mingů, jejichž lesk zhynul v Pekingu pod přívalem tatarských, mandžurských podmanitelů.

V obou částech jsou to zbytky chrámů, paláců, hlavně však velkolepé, vpravdě majestátní hroby císařů. Bohužel jsou nankingské nejen chudší, nýbrž i rozpadlejší. Všude jsou zde zřejmé hrůzy taipingské revoluce r. 1853, řádění císařských vojsk a se strany vládní úmyslné zanedbávání všeho, co by mohlo lidu připomínati oprávněnou dynastii Mingů. Vláda zajisté ví zcela dobře, jak nenáviděno jest, hlavně Jihočíňany, samozvané panství mandžurské dynastie.

Cílem mé první vycházky byly tedy hroby Mingů. Hned po svém příjezdu vyjel jsem odpoledne s přívětivým hostitelem koňmo směrem na jih ke zbytkům císařských paláců Ming-Ku-Kung. Bylo mi třeba veškeré obrazotvornosti, abych z hromady velikých ssutin učinil sobě jakýsi nárys celého skvostného císařského města, zdmi a branami odloučeného, třebas ještě uvnitř Nankingu jsoucího. Sešlé, dosud však mohutné brány o třech a pěti vchodech, (vchodem prostředním směl vcházeti jen císař, pobočními hodnostáři a krajními dvěma vchody prostý i vojenský lid), obklopují se všech čtyř stran »zlaté město«. Každé bráně odpovídal pak obloukovitý, z velikých kamenů zbudovaný most, z nichž císařův vynikal nádherou i obloukem nad ostatní. Kde dříve stály krásné zahrady s útulnými kiosky a pagodami, dnes spatřuješ louže nebo rybníky, v nichž vedle ryb žáby se těší ze života. Po vlastních palácích již ani památky; vojínové taipingského Hueng Tsin Tsuena, vydávajícího se za dědice Ježíšova a za »krále nebes«, »Tien Vang«, korunovaného šilence, zrovna jako konečně vítězné sbory císařské nenechali kámen na kameni. Jen chrám »stříbrného měsíce« vyniká svou žlutou střechou z rozvalin a volá o pomstu k nebesům nad takovým vandalismem. Prokleta budiž lhostejnost novodobých Číňanů k historickým památkám! O kramářském, ne vlasteneckém duchu

některých tříd v Číně učinil jsem si nejlepší představu z odpovědí Číňanů v Šanghaji a Hongkongu: »Necht' si vezmou Rusové v Číně, co jim libo – budeme dělat tím lepší obchody!«

Z císařského města jsme klusali kolem zdí, i spatřil jsem tu větší počet vězňů, k nimž jsem však nepocítil mnoho útrpnosti přesto, že byli spoutáni těžkými okovy nebo »kan-guemi«, velikými dřevěnými rámy, v něž hlava sevřena, by trýzněný nemohl ani ve spánku naléztí úlevy. Byliť to tváře vesměs zvířecké, surové, prototypy asijských lotrů! Taipingskou branou vyjíždějice, spatřili jsme obrovský, těsně na mohutnou hradbu Nankingu přiléhající močál, pokrytý rostlinami leknínovitými, hlavně lotosem, buddhistům posvátným. Když lotos kvete, skýtá asi hladina vodní v rámci pochmurného svého okolí, zpestřena velikými květy, volavkami a divokými kachnami, velmi malebný pohled.

Pohodnuvše koně, vyjeli jsme do malého návrší. Za námi ležela středověká opevnění, proti venkovu se uzavírající feudalita měšťanské a panské – před námi pak ležela hrboovitá, jednotvárná plocha nízkotravnatých pahrbů, brázd potoků a močalovitých nížin, planin, ohraničených částečně těžkými, černými mraky, částečně rozhledem na Nanking, částečně 900–950 metrů vysokým pohořím Šong-Šanem, z něhož jeden načervenalý pahrbek, jediný mezi ostatními lesíkem porostlý, jest mausoleem císaře Ghoa (čti Čo'a). Mimo polonahého pastýře se stádem ovcí nikde známky života. Mraky se kupí v jedno hromadné černo, a občas těžká krůpěj spadne na rozmoklou půdu. Párek polekaných bažantů, jichž je zde na půdě *císařské*, ruce sedláka nepřipustné, vedle srn všude dostatek, oživil těžkým svým letem mrtvou náladu.

Ani na pampách jižní Ameriky necítil jsem se osamělejším nežli zde, na dostřel jednoho z největších měst Číny. Před námi, na malém vršku, stála úplně osamocená brána, čtyři zdi s tolika též východy kolem malého, střechou nekrytého prostoru proti této bráně, asi na půl kilometru dvě podobné. Vjeli jsme dovnitř a stanuli proti obrovské želvě, vytesané z jednoho celistvého balvanu, na jejímž krunýři zvedal se jiný celistvý, v obrovskou tabuli vytesaný balvan zvyší asi 20 stop. Plocha jeho, vydaná dešti a slunci, pokryta je hustým písmem, hlásajícím nevďečným potomkům lesk a ctnosti domu Mingů. Pochříchu se stává písmo již nečitelným, a než jedno století ke sklonku se uchýlí, zmařena bude práce pilných rukou, které dlátem chtěly zvěčniti lidskou slávu. I ty 2–3 metry tlusté, solidní zdi se rozviklají a sesunou; již nyní se drobí a vracejí k zemi. Branou ven vyhlédnuv, spatřil jsem nyní lépe, co v posledním trysku koní jen povrchně jsem zahlédl: cestu k hrobům Mingů. Několik metrů dole, v hlubině, rovnou čarou směrem k městu, v několikametrových vzdálenostech a vždy v páru proti sobě,

stojí masivní sochy strážců hrobu císaře Cho'a. Nejdříve dva páry lvů, pak dva páry levhartů, za těmi následují dva páry velbloudů a čtvero mohutných slonů a za nimi následují: dvě želvy, symboly dlouhého života nebo posmrtné památky, neviditelné, protože v dolině skryté, párek levhartů, dva páry koní – z nichž jeden již povalen – pak čára bizarních, velikým dojmem působících soch, v úhlu devadesáti stupňů zlomená, pokračuje směrem k hlavnímu pahrbku Šong-Šanského pohoří sochami dvou sloupců, představujících palmy, k třem párům představujícím vojíny, mandariny a bonze. Celek, asi dva kilometry dlouhý, končí hromadou ssutin trojdílné brány. Za ní – snad zbytky hradeb – vede cesta k vlastnímu mausoleu, dosud ještě asi kilometr vzdálenému. Sochy, v celku pozorovány, jsou sice masivní, rázovité, se všemi charakteristickými znaky zvířete nebo osoby, které představují, avšak v provedení detailním jsou přece jen nedokonalé; nicméně jest celkový dojem v rázovitém okolí velmi mohutný. Unesen a s oním pocitem, jež jsme si uvykli nazývatí »zbožnou úctou«, stál jsem zde před troskami pravé Číny – Číny mohutné, plodné, svérázné – takové, jak jsem o ní sníval – a v duchu jsem se klonil lidu, který tenkrát měl ještě smysl pro něco jiného nežli pro pouhé »kšeftování«. I na naivní účel těchto soch jsem zapomněl, a zdálo se mi, že okolím, vzduchem, který dýši, zanesl jsem se v dobu filosofického ducha staré Číny. Veškera okolní nálada, těžký vzduch, obloha ve smutku, ticho a mrtvo celého okolí, dodávalo velkolepých půvabů říši duchů. Každá z těchto soch, zvýši asi 10 m, vytesaná v pískovci, představovala jednu ideu, jednoho dobrého ducha, bránícího zlým duchům přístup k císařské mrtvole. Neboť na vlas touže cestou, kudy vznešená mrtvola byla nesena, kráčejí zlí upírové, by mrtvého znepokojovali – veškeré jejich úskoky a zloba mařeny jsou však dnem i nocí stále bdícími strážci!

Ó, Číno, říše záhad, kde velikolepost myšlenky se pojí s naivností dítěte nebo s představou blázna, kde mravenčí píle a práce milionů staví toliko chatrče! Kde cizina je nenáviděna, odznak cizoty však – cop porobencům přikázaný – jest posvátný!

Od sochy k soše, s oním pocitem, s kterým kráčíme na půdě posvátné, kde každý »kámen mluví«, cválal jsem zadumán dále k »Zlaté perlové hoře«, obdivuje se bizarnosti čínských umělců, která např. oživuje svůj výtvar výtečným pochopením hlavy a hlavně oka slona – nechá ho však klečeti na přelomených nohách. – – –

»Zlatá perlová hora« obehnána jest velikou zdí a zaujímá několik hektarů půdy. Vchod vede malou branou přes ssutiny, kameny, z nichž mnohý zbytek okrasy, dračích hlav nebo tlap, přivádí poutníka na myšlenku, jakou asi nádherou bylo zde – v pouhém nyní rumišti – vše zdobeno, kdy želvy, jež zde opět u vchodu vidíme, na svých pamětních tabulích nehlásaly jen

mrtvou slávu – kdy toto veliké prostranství bylo jedinou velikou zahradou, v níž v noci pěl »bulbul«^[23] své čarokrásné písni ve spánek císaře Cho'a.

Císařovo mauzoleum jest obrovský obdélník, mohutná masivní zeď, na níž se zvedá druhá, menší a úplně prvé podobná. Obě mají ve středu bránu, polotmavou chodbu, – vydechující osamotnělost a plíseň. S hořejška je krásný pohled na Nanking. Snad chodí tudy duch císařův a vyhlíží za jasných nocí na rozpadávající se dědictví, jež zanechal! Ve dne jej málokdo ze spánku ruší. Málo poutníků sem putuje – jaký to opět rozdíl mezi Žaponci, kteří v tisícíhlavých houfech putují na památná historická místa, a Číňany, netečnými ke všemu, co není spojeno se ziskem. Kde mrtvola císařova odpočívá, není prý nikomu známo. Tvrdí se, že ne ve vlastní zdi, nýbrž uprostřed pahrbku, za ní se zvedajícího, v »Zlaté perlové hoře«.

Krásný je tvůj hrob, císaři Cho'e, na každý způsob – ať leží tvé kosti kdekoliv, závidím ti ten okolní klid, tvou majestátnost, tvůj život, plný lesku; mé kosti možná, že zvěř kdesi ohryže, a vzpomínka na mne bude jepicí.

Zvedl jsem si dvě cihly, a teprve nyní jsem zpozoroval, že hrob císařův není tak zcela opuštěn. V hustém stínu stromů zočil jsem dvě mizerné, špinavé chatrče, z nichž vyběhlo právě několik polonahých postav – staré střepy na prodej nabízejících.

Špatný rámeček k majestátu tvého hrobu, ubohý císaři! – – –

Domů jsme klusali za večera a jinou cestou: krajinou, kde se koně sotva proplétali tisíci malých pahrbků, kopečků – jakoby mravenišť. Marně jsem si lámal hlavu, kam divný ten zjev vřaditi. Teprve můj průvodce mě poučil. Byly to hromadné hroby statisíců lidí, povražděných po dobytí Nankingu Taipingy a potom opět císařskými hordami!

Nerad chodím mezi hroby. Zdá se mi, že ke mně mluví, klnou nebo smějí se veškerým našim lidským snahám, rvačkám o existenci, za ideály nebo bláznivými fantomy. Zde však zdálo se mi, že i to vše dávno mrtvo – i ty stesky. Čína zná jen tupou, sudbě oddanou resignaci! I mrtví zde mlčí!

Z CEST PO JIHOVÝCHODNÍ ASII

Na Borneu

Dne 25. června r. 1896 přistal jsem pohodlným parníkem »Rajou Brookem« (čti Radžou Brukem) ze Singapore ku břehům Bornea, ba vlastně hned do vnitrozemí, po říčce Sarávaku do Kuchingu, hlavního a jediného městečka sarávackého Rajatu (malajsky: knížectví), založeného proslulým, podnikavým Angličanem James Brookem, který roku 1839 přistal k těmto břehům Bornea. Bylo to v době, kdy Malajci vládli, domorodci Dajákové buď úpěli pode jhem otroctví, nebo se jednotlivé kmeny vzájemně ničily, všichni však vespolek tvořili vedle suluských a brunejských, nejobávanější piráty severomalajských oblastí. Sarávak patřil tenkrát sultanátu brunejskému a byl spravován dvěma jeho stvůrami: Rajaem Muda-Hassimem a rádcem tohoto Pangeran-Makotem.

Bylo by zajímavé napsati historii »James Brooka« a recept »Jak se zakládají království,« leč bylo by to přes obvod mé kratičké črty. Toliko podotknu, že r. 1841 Sarávak (tenkrát $\frac{1}{3}$ nynějšího rozměru) byl postoupen Brookovi, který moudrou, spravedlivou vládou získal si přízeň jak Malajců, tak Dajáků. Hlavně posledních, jejichž pomocí zničil r. 1857 vzpouru Čňanů (před třemi lety opět vyzraženo bylo spiknutí tajného čínského spolku, jehož účelem bylo povraždění Evropanů) a kteří jsou vždy pohotově na nejmenší zavolání nynějšího zástupce, sira Charlesa Brooka, »opeřiti se« a řezati hlavy Čňanům nebo Malajcům. Sarávak utěšeně vzkvétal, rozšiřoval se na úkor sousedního Brunej (Brunej dalo jméno celému ostrovu; zkomolením povstalo Borneo), které nyní již úplně Sarávakem obepjato, co nejdříve v něm utone. Obyvatelstvo mírem a pokud možno zamezením represálií a pověstných »honeb na lebky« se ztrojnásobilo. (Dnes jednotlivý kmen jen tehdy smí se vydati na »lov lebek«, byl-li jiným kmenem přepaden a znepokojován, a i to jen se svolením Rajaovým).

Počet obyvatelstva celého knížetství přesahuje 300.000 osob, z nichž každá dorostlá osoba mužského pohlaví platí roční poplatek dvou dolarů svému náčelníkovi, jenž odvádí tento tribut Rajaovi. Za to může aspoň většina Dajáků klidně spáti, beze všech obav před nočními výpady.

Vnitrozemí, hlavně na řece Rejangu aj. ovšem není dosud tak pokročilé, honby trvají dále. A mně další cesta do vnitrozemí, k Dajákům rejanským, Rajaem dovolena nebyla. Leč vraťme se na loď. V ústí řeky Sarávaki, u Moritabas, vpluli jsme po dvouhodinné plavbě proti toku, řekou neširokou, až na *malajské kůlové stavby* a četné palmy (*Nipa fruticans*) málo zajímavou, a octli jsme se u obydlenějších břehů, tedy poblíž Kuchingu (čti Kučink, malajské

slovo *kočku* znamenající). Naše loď, kde mimo kapitána, dva strojníky a mne ostatní mužstvo i spolucestující vesměs byli žluté pleti, hemžila se nedočkavými Číňany i Malajci.

Hnán poloviční parou, brázdil si cestu šroubový parník, který zde, v úzkém rámci malé říčky vyhlížel jako největší kolos, uhýbaje se nebezpečným, pod vodou ukrytým skaliskům a dávaje tak hojně příležitosti zkušenému kapitánu J., jenž těsně u kormidla velel, aby osvědčil pevnost své ruky. Tenkrátě při těchto vpravdě brilantních obrazech, rázném vplutí do přístavu, nikdo netušil, že tatáž ruka, hned při následující plavbě do Kuchingu, potopí parník na skalisku Acastě u neobydleného ostrůvku Victory.

Panorama Kuchingu jest velmi malebná. Nejdříve malajské, na kůlech stojící »kampongy«, mezi něž roztroušeno něco dajáckých příbytků, pak vlastní město, již masivnější, čínské domy, často kamenné, pomalované, řezbami i sádrovými figurkami zdobené, obchodní to čtvrť, tzv. bazár. Dále masivní budova uprostřed svěží zeleně osamocená, jediný evropský vývozní obchod »Borneo Limited Company«, přístav plný malých lodic, pramic, sampanů, poločínských džing, konečně několik úředních budov, policejní stanice atd. Vše to jako dlouhý had se vine po pravém břehu, a čistota, bělost vládních budov příjemně se odráží v zeleni bohaté, tropické vegetace.

Na levém břehu, sto až dvě stě stop vysokém, stojí malá pevnůstka, vojenské budovy, příbytky úředníků a konečně ve věnci košatých palem, vzadu úplně na vegetační stěnu přiléhající, jednoduchá, ale důstojná »Astana« palác – spíše malý zámek Rajaův.

Obyvatelstva má Kuching 12.000. Pochybuji, že jinde udávané, mnohem vyšší číslíce jsou správné. Evropanů je zde toliko 26, misionáře, jeptišky i děti v to počítajíce. Evropanek v celku i s jeptiškami jen osm.

Podnebí příjemné a jedním z nejzdravějších z Bornea, jinak vykřičeného. Pralesy a zatopené nížiny, hlavně kde rýže a ságové palmy rostou, jsou všude a tedy také v Sarávaku nezdravé.

Obchod až na dříve již zmíněnou anglickou společnost, jest vesměs v rukou Číňanů. Sarávak vedle Brunej jsou největšími dodavateli i české kuchyni nezbytného »saga«, které na velkých prostranstvích sušené, svou penetrantní a ne zrovna příjemnou vůni přichozímu ihned se hlásí. Mimo sago se vyváží pepř, gutaperča, damar, kopal, tříslovina gambi, jedlá hnízda salangany (do Číny), velkozrnná káva liberianská, které jediné zdejší podnebí svědčí, rotang či španělské rákosky v množství obrovském, a konečně, ač již jen málo, antimon, rtuť a zlato.

Někdy sem zabloudí (vývoznímu clu prchající) pokoutně přes hranice ze sousedící holandské državy přenesený diamant, nyní již velmi vzácný.

Kdysi bylo Borneo proslulé svými drahokamy a jeho démanty pro svou čistotu a záři byly ceněny mnohem více nežli brasílské.

Dostav se s přečetnými zavazadly a se svým průvodčím, madraským Tamilem Kemendym, jehož jsem najal v Singapore za tlumočníka a lovce, opět na pevnou půdu, cítil jsem jakousi sladkou, tělem mi proudící rozkoš (nejspíše krev mořem rozkolébaná, nyní přišla v jinou cirkulaci). Stál jsem na půdě Bornea, jedno z mých nejvřelejších přání vyplněno – stanul jsem v zemi pověstných lovců lebek a v obrovské lesní říši orangutanů, o vybájených ocasatých lidech a přehnaně Karlem Bočkem »rozkřičených« lidožroutech ani nemluvě. Prozatím ovšem mohl jsem si myslet, že se nalézám kdesi v Číně nebo »Strait Settlementu«, kdyby mimo samé Číňany a Malajce nebyla se davy kmitla též postava divocha, od ostatních tolik se lišícího Dajáka, volných, černých vlasů, s kouskem látky, těsně kolem ohanbí otočené, jako jediným oděvem. Křivý meč kolem boku dodával postavě větší statnosti. Oba, Daják i já, jsme se zastavili a nejsem přesvědčen, kdo z obou zvědavěji si druhého prohlížel.

Představiv se zástupci Rajaovu, zde tak zvanému »Residentovi«, své zbraně dopodrobna udav, o přístřeší (hotelů zde není) a o dovolení k cestování požádat, byl jsem vlídně přijat a ve všem mně ochotně vyhověno.

Najal jsem dva Indy s jejich volskými potahy, tlupu nosičů a po 1001krátě v mém živobytí opět jsem se stěhoval, balil i rozbaloval. Celý můj život točí se kolem kufrů a beden, pušek a nosičů. A nejhlavnější podmínkou mé relativní spokojenosti jsou: možnost dopravy a dostatek lihu.

Útulný »Bungalow« (podle indického způsobu stavěný domek), vládou sarávackou pro cizince za »Resting House« vystavěný, stal se mi příjemným útočištěm a pohodlnou místností k podrobnému sestavení všech součástí mé bornejské expedice.

Navštíviv den a dva dny cesty od Kuchingu vzdálené antimonové, rtuťové a zlaté doly (tyto velmi chudé), náležející společnosti »Borneo Company Limited«, v nichž hlavně Číňané pracují, byl jsem dne pátého července zase zpět a se všemi přípravami tak dalece hotov, že již druhého dne jsem mohl odcestovati malým kolovým parníčkem »Adeh«. Vykonav návštěvu u radži Brooka, staříckého, vlídného pána, rozloučil jsem se s příjemným, hezounkým Kuchingem, abych několika skoky se přenesl ve vlastní »divoké« Borneo.

Až sem dosud mohla by kterákoli podnikavá česká turistka směle a *sama* podniknouti výlet, její drahá hlavička byla by zde mnohem jistější nežli u nás na promenádě Národní třídou. To ovšem je v naprostém nesouhlase s našimi českými vědomostmi o Borneu. Nejen pro »nás«, ale vůbec pro většinu Evropanů jest Borneo zemí pirátů, lovců lebek, lidožroutů – nečiníme nebo neznáme onoho rozdílu, který tvoří někdy jen tucet, někdy sto mil rozdílu mezi *pobřežím a vnitrozemím*.

Rozdíl mezi poměry usedlíka v Sarávaku (tedy kopií Evropy v tropech) a cestovatelem ve vnitrozemí Bornea jest tentýž jako mezi mým laskavým čtenářem v Čechách a mnou, touto dobou cestujícím Novou Guineou.

V Sarávaku jest klub a každoročně se konají koňské dostihy, v přímé čáře jen sto mil (angl.) vzdálenosti, řezají a suší lebky vnitrozemní páni Dajákové. Ve vlastním území sarávackém, pokud sahá moc vlády, bude »honba za lebkami« patřiti již jen historii. A i tam, kde dosud nemohla býti potlačena, Evropan, jednaje opatrně, znaje zvyky domorodců a hlavně varuje se styků s druhým pohlavím (vždy a všude ve světě platí: »Chraniž se žen«) málo kdy jest ohrožen. Spíše vinou jeho průvodčích, pak podnebními svízeli a nehodami na lovech bývá v nebezpečí zdraví, život cestovatele pralesy bornejskými. Ve vlastním, dosud neprozkoumaném vnitru Bornea jsou ovšem někteří úplně divocí, cizincům nepřátelští kmenové nepřekonatelnou překážkou cestovatele, který nemá s sebou ke všemu odhodlanou, dobře vyzbrojenou tlupu!

Jen pro nedostatečné peněžité prostředky byl jsem nucen vzdáti se své zamilované myšlenky: cesty napříč Borneem.

Šestý červenec, krásný, jasný tropický den ztrávil jsem tedy opět na palubě. K večeru jsme vypluli z ústí řeky Sarávaku a pluli v polokruhu pobřeží nás obklopujícího směrem čistě severním. Majíc malý ponor, plula naše loď bezpečně mělčinami, větším lodím nebezpečnými, oblastí, která ještě před 30 až 40 lety bývala rejdištěm pověstných pirátů. Dnes musili se tito omeziti jen na některé části sultanátu Brunei, od Sarávaku na sever, a i tu jsou na ně pořádány honby.

Plavba jasnou nocí byla příjemná, moře lesklé, rovné hladiny, málo větérkem zčeřené, šedivý pruh nízkého pobřeží, obrovské kolové stavby, postavené sem a tam na písčínách zdánlivě v širém moři daleko od země, ale jen na mělce ležících písčínách, jakoby první základní vazby k mořským budovám, sloužící malajským rybářům k vrhání mohutných sítí – toť asi obraz a rámeček naší plavby.

K ránu jsme vpluli do řeky Sadongu, jejíž ústí v době odlivu písčinami je skoro zúplna plavbě zataraseno.

K jedenácté hodině jsme přistali ke břehu a krátce nato byl jsem uhoštěn u sadongského residenta, vedle dvou anglických kovkopů, řídicích zdejší bohaté, ale jen skrovně zpracované uhelné doly pro Sir Charlesa Brooka, jediný Evropan v celém »distriktu«, několik set čtverečných mil čítajícím. Laskavě přijat i ubytován na levém břehu Simujamu, jenž se zde pojí se Sadongem v řeku dosti slušnou, svou šíří asi Vltavě u Vyšehradu odpovídající, byl jsem brzy hotov s prohlídkou asi pěti vládních baráčků, sloužících residentu a jeho malajské posádce za příbytky a za skladiště, několika čínských kramářů, úplně se ztrácejících na protějším břehu a v stínu kokosových a arekových palm, a několika »ruma«, domků malajské vesnice (kampongu), stojících na kolech 6–10 stop vysokých, nad špínou a bahnem.

Nyní nastaly opět nové starosti, nové balení a rozdělování zavazadel, najímání lodí, malajských i dajáckých veslařů, než konečně mohl jsem odplouti proti toku řeky Sadongu až tam, kam je plavba možná, k tak zvaným »Dajákům, obyvatelům pahorků« (oproti říčním, mořským a lesním Dajákům).

Po třídní, nevalně zajímavé plavbě, dne 12. července, ocitl jsem se poprvé v pravém Borneu, mým představám aspoň částečně odpovídajícím. Přistal jsem k dajáckému sídlu »Tabanganu«, kde tři velké, (120–150 stop) dlouhé domy se hemžily hnědými, vesměs slavnostně oblečenými i naladěnými postavami. Přišel jsem na štěstí v době »slavnostní setby rýže«, kdy Dajáci a hlavně spanilé pohlaví vložili na sebe veškeré okrasy a již druhý den tancem a pitím opojného nápoje z rýže připraveného (slabý primitivní druh araku) hleděli si získati přízeň bohů, aby budoucí žeň »padiho« byla bohatá. Přes čtyřicet metrů dlouhá »veranda« hemžila se domorodci.

Dajácký dům se skládá ze tří pobočných oddělení: příbytků od sebe dělených, z nichž každý má své dveře, obrovská veranda se střechou před nimi, a konečně mimo střechu ležící »suširna«. Vše stojí na kolovém, 10–40 stop vysokém lešení a na bambusovém i rotangovém mřížovitém pletivu, sloužícím za podlahu. Pod pletivo se házejí odpadky, chová se tu stádo vepřů. Ovzduší dajáckého domu tedy málo připomíná květ růží kazanlických. Tenkrát zhuštěn byl vzduch i výpary asi dvou set lidí, domácích obyvatelů i hostů, pozvaných z vůkolí, oddávajících se tanci, pitce a hodům. Všude stály i seděly tlupy mužů i žen – vždy oddělených. – Mladší mužové, pestře oblečení v pasy křiklavých barev, v kazajky domorodé vkusné práce s válečným ústrojem, s náhrdelníky, náramky, kožemi zvířat, s dlouhými pery argusového bažanta nebo bucerosů zastrčených ve vlasech, za šátkem kolem hlavy otočeným. Jen zbraní

bylo málo viděti. Vyžadujeť vzájemná zdvořilost, aby hosté zbraně u vchodu odevzdali, velmi nutné zařízení, kde slavnost trvá tak dlouho, dokud není vše zpito a na rohožkách o onom lepším světě »Sabajanu« (ráji) snící.

Nejbizarněji ustrojeny jsou dívky a ženy Dajáků. Tělo jejich doslovně z poloviny (u mořských Dajaček z dvou třetin), pokryto jest mosazným drátem. Kolem pasu těsně přiléhající, jen na kolena sahající sukýnka, ostatní nahé tělo jest pokryto mosazným drátem, jehož tloušťka se řídí podle módy dotyčného kmene. U mořských Dajaček jde kovová šněrovačka na vlas až tam, kam u našich dam obyčejná; a právě tak, jako její bílá sestra nemůže si mořská Dajačka sama tento krunýř sepnouti. Skládá se z jednoho masivního celku a Dajačky jedna druhé přetahují jej přes hlavu. Šněrovačka zabanganských Dajaček byla vlastně jednoduchým, jen jednu stopu širokým pasem, vkusně sestaveným z černého a červeného rotangu, mosazného drátu, stříbrných řetízků a starých peněz, mnohé ještě z dob Portugalců.

Posazen na čestné místo vedle náčelníka a jeho starešin, na obrovskou, na zemi prostřenou rohož, kochal jsem se pohledem na tanec, mně »ke cti a chvále« čtyřmi dívkami provedený. Za zvuků devíti velikých »gongů« čínského původu, a celého tuctu větších i menších, opičí kůží potažených bubínků, vyjadřovaly mladé, ztepilé postavy do taktu své city a snad i touhy, figurálně, rozepjatými rameny, klonícím se a v bocích se kolébajícím tělem, nohama jen šouravě pohybující, těsně u mne a davu diváků v zúženém kruhu.

Černé, jiskrné oči jako by hleděly v prázdno, v černých kadeřích houपालy se květy nějaké zingiberacey jako bílá noční můra. Polosvětlo primitivních lamp i pochodní, petrolejem (ejhle civilisace!) sycených, odráželo se na čokoládové pleti, nebo se zalesklo na čistě vyleštěné mosazi, třpytném stříbře nebo mléčně mdlých náramcích z velkých lastur kroužených – kouzelný obrázek, kus pohádky z cizích světů, kolotoč polosvětelných efektů s nejhlubšími stíny, půvab disharmonií zvuků, nárazy měděných plechů, chvějících se v sytých tónech: dojem z oněch, jež cestovatel navždy zachytil v oční tmavou komoru, vtiskl si v duši...

Tu noc spal jsem ve vysoké, oddělené, nad hlavní dům se vznášející »chatrči mládenců« (ve vlastním dlouhém domě smí spát pouze manželé, děti a nevdané dívky). Po kmenu, v nějž vtesány malé zářezy, dostačující sotva k zachycení nohy, vyšplhal jsem se do obrovského onoho holubníku, jehož stěny i špice byly hrubými řezbami zdobeny, stěny pokryty štíty, zbraněmi, všelijakým náradím lidí, ze stavu primitivního divošství dávno již přešlých v jakousi domorodou vyšší kulturu.

Uvnitř a kolem dokola na delších šňůrách viselo dvaatřicet lidských lebek, pět černých, v očních důlcích nazelenalou plísní pokrytých, šklebilo se nad mým ložem, rychle prostřeným a sítí proti moskytům chráněným. Vesměs staré trofeje! Vládou sarávackou přinucen, již před dvaceti lety vzdal se tento kmen »honby za lebkami«. Spal jsem tedy úplně klidně a spánkem, ne-li spravedlivého, aspoň znaveného tolikerými dojmy. A spal jsem pevně, nedbaje dunění gongu, víření bubnů a později, kdy v tichu pralesa můra bezesností mne mučila, přál jsem si trochu onoho hlomozu z Tabanganu.

Můj skoro čtrnáctidenní pobyt, lovy a sběratelské vycházky oblastí horního Sadongu v mnohém obohatily jak mé vědomosti o zvycích a mravech Dajáků, o životě mnohých zajímavých zvířat, tak mé sbírky hmyzu, z nichž hlavně nálezy obrovských »kobytek ježků« a vzácnějších ssavců (poloopic, létavých lemurů atd.) utěšeně se množily. Hlavní účel mé cesty na Borneo, lov a pozorování života orangutana, gorily, největší antropomorfní opice a získání jejího embrya, nedocházelo však splnění. Jen co velkou vzácnost podařilo se mi získati od dajáckého lovce, výměnou za tři metry červené látky, dva modré náhrdelníky (ze skleněných perel) a $\frac{1}{2}$ £ javanského tabáku, menší, nad ohněm uzenou lebku pověstného »lesního muže«. V malajštině znamená orang: muž, utan les, jména toho však se málo na Borneu užívá a všude se nahrazuje domorodým. Tak v Sarávaku Malajci i Dajáky zván je orangutan: majas. I domorodci rozeznávají tři druhy a sice: majas Čapen (dajácky Timban), největší druh (P. Wurbii), majas rombaj, prostřední (nám v Evropě nejznámější *Pithecus satyrus*) a konečně třetí, malý majas kesáh (P. morio).

Orangutan jest nevrlý samotář a přítel velkých, vodou částečně zaplavených pralesů (ač i též žije v nižších horách). Okolí Tabanganu požadavkům těmto vsak co nejméně odpovídalo.

Rozhodnuv se rychle, vrátil jsem se zpět k ústí řeky Sadongu a s novým mužstvem a s jinou lodí plavil jsem se k moři, kde skoro při ústí, již na pravém břehu Sadongu, vtéká malá, málo obydlená říčka Sebangan. Proti toku, ponejvíce bahnitými pralesy plynoucí říčky, plavil jsem se za orangutany. Pět dní plavby přeneslo mne z území Dajáků sadonských k Dajákům »Buna«, v oblast chudých, nepatrných, v domech jen o 6–10 dveřích žijících, velmi špinavých Dajáků. Leč v míru a klidu, vzájemném dobrém dorozumění, doma i na honbách, ztrávil jsem mezi těmito »divochy« pět neděl, a kdyby nebylo všelikých svízelnů na pochodech pralesy, bahny, nízkými i hornatými krajinami, nemoci a hrozných, bezesných nocí, uchoval bych si jen dobrou vzpomínku na pobyt v pralesích bornejských, mezi nefalšovanými syny oněch divočin, na rozčilujících honbách orangutanů.

Z řeky Sebanganu navštívil jsem oblast řeky Batang Luparu, pak jsem se vrátil zpět a plavil se na horní tok řeky Simujanu, dříve již procestovaný americkým lovcem orangutanů Hornadym a prof. Zelenkou, jejichž jména známe v kruzích přírodopýtců. Zde opět přesvědčil jsem se, jak pravdivým jest přísloví: »Nechváliti dne před večerem«. Simujanské Dajáky, kteří před 17 lety Hornadyho okouzlili svou přívětivostí, nalezl jsem lživé, cizinci málo přátelské, nevlídné, neochotné, zlodějské, potajmu i lovu lebek oddané (před mým příchodem zavraždili celou rodinu čínských překupníků, počtem pěti osob, která zde nakupovala gutaperču, od Dajáků sbíranou), a ti nemálo znepríjemnili mně poslední dobu mého pobytu mezi bornejskými domorodci.

Velmi churav vrátil jsem se po tříměsíčních cestách a lovech jižní částí Sarávaku do Kuchingu a to s kořistí dosti bohatou. Sám zastřelil jsem pět orangutanů úplně dorostlých, z nichž dva byli praví obři, a ulovil dva mladé, kteří brzy zkrotnuvše, stali se s třetím, od Dajáků koupeným, mými miláčky. Zvířata tato vesměs byla ulovena v neobydlených, lidské noze kteréhokoli plemene těžce přístupných pralesích nejhořejší části Sebanganu, kde často vedle obdivu tolika skvostů tajuplné tropické přírody sedaly na mou duši stesk a chmury, vzniklé pološerem a nekonečností pralesů, vypěstěné bezesnými nocmi a zimnicí.

Již několik dnů po mém příchodu do Kuchingu nalezl jsem vhodnou příležitost a přeplavil se do Singapore, abych pokračoval v příštím čísle svého cestovního, sběratelského programu: Moluky, na Novou Guineu, v zem kučeravých, lidožroutských Papuanů, ale i v ráj, v němž poletují okřídlené skvosty, nejmělečtější díla přírody.

Na palubě »Laudona« mezi Celebesem a Molukami dne 22. 10. 96

Mé »Baby«^[24]

Všeho jiného byl bych se spíše nadál, nežli že na Borneu budou vloženy na mne otcovské povinnosti. Ba, řeknu lépe: mateřské! Koupání nemluvněte, včasné měnění plenek, patří přece spíše v obor mateřské pečlivosti. Dávno však bylo mi ve hvězdách souzeno, že mám ode všeho okusiti. Celé tři neděle byl jsem tyranisován drobným stvořeníčkem, v jehož malém mozku utkvěla představa, že já existuji toliko pro jeho pohodlí. Běda, nedal-li jsem se vyburcovati jeho pláčem z nejsladšího spánku, nepodložil-li jsem novou plenu, nedal-li čerstvý cumlík! Historie mého otcovství jest krátká a není nová. Kdo si chce přečísti jinou, podobnou jako vejce vejci, ať ji hledá ve A. R. Wallaceově »Malajském Archipelagu«.

Bylo to v první polovici srpna, dopoledne, v nejzazších zátočinách malé říčky Sebanganu, v pralese bornejském, kdy moje malá prau (lod'ka) narazila na nepřemožitelnou překážku. Malý, úzký pruh černé, málo průsvitné vody zatarasen byl tisíci kmeny naplaveného sem stromoví. Trnité »Pandanusy« obou blízkých břehů srůstaly zde skoro v jeden celek. »Až sem a ne dále!« kategoricky velela tu tak zvaná panenská příroda. A když promluví tato tropická, svéhlavá kráska, tedy to platí! Zde není odvolání! V zakázanou svatyni bez trestu není přístupu. Ale jako každý zákon na světě, tak i tento, zákaz možno obejít. Jen trocha silné vůle a vytrvalosti třeba. A že naše parangy (dajácké meče) ani za několik dnů nebyly by si tudy proklestily cestu, rozhodl jsem se přivázat prau ke břehu a pěšky pralesem sledovati břeh říčky.

Na celém Borneu není snad vhodnějšího místa pro ulovení orangutanů a právě honba za těmito veleopy byla jedinou příčinou, proč jsem s dvěma Dajáky (bornejskými domorodci) a svým sluhou Číňanem »Aj Kinem« zalezl do vnitra pralesů, kam málo kdy dajácká, nikdy pak bělošská noha nevkročila.

Prales! Bornejský hustý, neprostupný, vodou částečně zatopený prales! Třeba býti dokonalým naturalistou, abyste všechny ty odstíny zeleně, modře, žluti a hnědi, stínů a polosvětél věrně a postupně ve všech nuancích zachytili. Třeba býti dekadentem, abyste si vliv a působnost těchto barevných orgií na výjimečně podrážděnou sítnici s náležitou vnímavostí uvědomili. Mně však dejte s pralesem svatý pokoj! Já nyní stůňu po zasněžených pláních, pod prvními polibky slunce roztávajících, kdy konvalinka hlásá nový život a větší jaro. Jsem z oněch bláznů, kteří vždy jen po vzdáleném touží. Ty velké skoky fantasmie třeba si odvyknouti. A bornejským pralesem jsem mnoho skoků nenadělal. Opatrně tu bahny, tu bystrinami se brodě, kmeny přelézaje, roštím skoro po čtyřech leza, den za dnem, ráno, když slunce budilo gibony ke zpěvu (opice tato pje jako ptáče), v poledne, kdy křís nejsladčeji po družce toužil, večer, kdy samci opice nosaté v hlubokých tónech lamentovali nad uprchlým dnem stále tentýž kolovrátek. Masivní, v bujnosti neobmezená, svou divokou monotonií unavující vegetace, pak skleslost a zemdlenost sil jak tělesných, tak i duševních způsobily, že nadešly dny, kdy jsem proklínal svět, napřed nevinně česky, pak anglicky, třetího dne již jsem karambasoval po španělsku a to byl nejvyšší stupeň mé nespokojenosti. Parangem si klestíce cestu, osekávající potměšilé, nebezpečnými trny poseté úponkovité palmy, majíce z pěti svých smyslů aspoň dva stále napjaté, brodili jsme se bahny, prodírali se vegetací. Vegetací, která by botanika náhle sem zavátého, zvyklého celodenní kořist odnáseti v malých deskách, opila svou hojností jako nejtěžší španělské víno. »My« to však už známe. Není nad filosofii zevšednělosti, která obrňuje proti všemu rozčilování.

Větrík škádlil koruny stromů, občas dozrálý plod se rozloučil se slunnou říší, aby dole ve stínu a močálu znovu žítí počal. Ped aspera ad astra! Bude pučeti, bojovati o každou píd' vzrůstu, bezohledně dusiti, co se mu postaví v cestu a bude šplhati vzhůru k slunci. Občas ptáče zaštěbetalo, zazvonilo, nebo v pračce se soupeřem vyrazilo zlostné tóny. Někdy zašustila větev, větrem o kmen třená a přerušila ticho zdánlivě neoživené přírody. Tu někdo s výše sta stop zatroubil na dětskou trubičku, na jediný, z harmoniky vytažený plíšek, bez intervalu – v jednom dechu zafoukal. Píseň na oslavu samotářství. Cikáda trubač – Bantan adaj Dajáků. Pak zas jen praskot větví, šustot listů, šplouchání vody a mlaskavé tóny bahna hlásají nemotornost mých nohou. Dva, tři motýlkové přelétli. Nepatrných barev, v boji o existenci a záletnictvím dávno otřepaných křídel. Dotěrná vosa, řada mravenců, sledující velkou mouchu sedící na listu, pakobylka nábožná, někdy po kmenu pádící veverka neb líný, velký ještěř, varan – a byl bych s líčením bornejského pralesa šťastně hotov.

Odpoledne, kdy znaveni již a opět zklamáni vraceli jsme se zpět, směrem k místu, kde prau jsme zanechali, kdy pouze divošský, zvířecí orientační instinkt mého průvodce udával směr, zastavil nás šustot větví. Nedaleko nás, skoro nad našimi hlavami, se cosi hnulo. Rychlejší a mého bystřejší zrak Dajákův okamžitě poznal příčinu. »Majas tuau! Orangutan, pane!« vyrazil ze sebe a rukou označoval směr. Již sám jsem jej postřehl. Hustým listovým ven, na rovnou větev, ubíralo se rychlými kroky velké zvíře. Dlouhé chlupy zrzavé barvy zaleskly, začervenaly se na chvíli ve světlě, jež osamotnělou, volně v prázdno vybíhající větev oblévalo. Jako obrovský červený pavouk roztahovalo zvíře svá dlouhá, mohutná ramena. Odhrnovalo větve, nebo je v chumáč spojovalo k lepšímu uchopení a zavěšení se těžkým nemotorným tělem. Zdánlivě beze chvatu, ale přece spěšně prchalo zvíře. Spatřilo nás již dávno. Já však neměl na spěch. Pojednou se orangutan zarazil. Král lesů snad poprvé byl spatřil člověka. A vědom si své síly i svého nepopiratelného panství v pralesi, netušil, že to sama smrt před něj vstoupila.

Hu! Jako divoký, polekaný kůň pampy vyrazilo ze sebe zvíře. Více mrzutě než vztekle, s polo zježenými vlasy obrátil k nám orangutan svoji tvář a poodhrnul ošklivé, obrovské pysky. Rána padla, až vzduch se otrásl – a zvíře prchalo zamlklé, spíše tušíc něco hrozného a příštího, nežli cítíc ránu v těle. Druhá, krátce na to třetí rána, nárek opic v sousedství, poplašné volání samečků, let poděšeného ptactva – lomoz praskajících větví a větrovým dolů švihlo obrovské tělo. Ještě jednou zachytila se svalnatá ruka větve, na chvíli visel chumáč masa a chlupů nedaleko mne ve vzduchu, šklebila se černá tvář lesní příšery – pak přišel konec, neúprosný, nemilosrdný konec. A s praskotem zlámaných větví jako těžký balvan plácl v bahnitou půdu

lesní samotář! Chceme mrtvolu zvednouti a něco zakvílelo, zaplakalo jako malé dítě. Bahnem pokryté malé klubíčko, na záda obrácená želva, neobratný, čtyřmi vyzáblými raménky ve vzduchu pomalu veslující, s očima plnými vlhkosti, jako by slzel – malý orangutan! Nevědomky zastřelil jsem samici, kojící sotva měsíčního samečka. Prsa, ještě před chvílí mléko skýtající, pokryta byla krví, rámě, jež v útěku i ve smrti k sobě tisklo své dítě, prostřeleno bezcitnou kulí. A když jsem mládě zvedl, očistil, tvář bahna zbavil, a ono uražené, chrchlající, pitvorně se šklebilo jako lidské nemluvně, jemuž v ústa dostal se předmět odporné chuti, kdy v očích jeho výmluvně se střídaly mrzutost a naivní podiv – bylo mi těžko kolem srdce. Připadal jsem si vrahem, zodpovědným za svůj čin. A chláchole mládě, zapomněl jsem, že mluvím k opici.

Tak jsem se stal nenadále otcem i matkou – k nemalému obveselení celého kmene Inikva Dajáků. — — —

Tam, kde širší tok Sebanganu se rozlil na způsob malého lesního jezírka, kde břehy byly porostlé jen vyšším stromovím, bez pandanusů, na kůlech ve vodě stála má malounká, druhá chatrč, kterou opět jsem pokřtil: chalupa. Bylo pozdě, skoro již k večeru, když jsme sem přistali se svou kořistí a z bařin vytaženým Mojžíškem. Překvapení a úžas mého adoptovaného orangutánka nad novostí okolí byly tak veliké, že cestou ani valně nezaplakal. Sotva jsme však přistali, počala muzika. Byl hladov! Nejzkušenější evropská matka nebyla by mohla říci, v čem záležel rozdíl dětského a orangutaního pláče. Opíčí byl slabší lidského. Mladý »Homo sapiens«, květ a naděje své užší vlasti, pýcha rodiny, nelze upřít, řve mnohem silněji. Číňan Aj Kin, který ani v životě, ani v opiových snech podobného stvoření neviděl, spráskl ruce nad přírůstkem naší malé družiny. Cop se mu povážlivě klonil, zuby odhalily a on nutil se do čehosi, co mělo býti smíchem. Anak – anak (dítě, věru, dítě), žvatlal a Dajáka škádlil otázkou, je-li to příbuzný jeho rodu. Vyprázdnil jsem malou bedničku, vycpali ji slámou z mé podušky, starý šátek za plenku, tak! jen ještě hlavičku trochu povýšit – a první starosti jsou odbyty.

Zatím, co mládě s energií a silou v drobném tom stvořeníčku netušenou, zachytilo můj prst, v nepoměrně velká ústa jej přitáhlo, marně hledajíc zdroj mléka, vážně jsem přemítal, jak nejlépe svým novým povinnostem dostáti. Na štěstí měl jsem s sebou dvě plechovky kondensovaného mléka. Rychle zhotoven cumel, naplněn rozvařenou rýží a mlékem – a klouče dychtivě ssálo, očka se zavírala, pěstě rozkoší se svíraly. A měli jste vidět tu spokojenou tvář! A nyní jak tě pokřtít? Obludo? Šeredo? Ano »Šeredo«, to ti bude nejlépe slušet. Arci, chuděro, za to nemůžeš, že u tvé kolébky paní »Krása« nestála.

Budiž tvé jméno »Baby«. Tak, a nyní dvě rotangové obruče, přes ně starou síť na motýly – aby tě mouchy a moskyti netrápili, starý ručník na pokrývku – Ptč! Ptč! i pozdrav Pánbůh; Bozi vědí, že nikde hezčeji a přirozeněji nezakýchlo žádné dítě! V úžasu stojím nad »Šeredou«, chci říci nad »Babym« – tak přirozeně lidsky zakýchl, že i nemluva Daják náčelník zavrtěl hlavou a žvatlal cosi o »Orang-Anak« (lidské dítě)! Počínám cítit cosi jako otcovskou hrdost. A ještě jednou: Ptč! Chudáku, spadl jsi 20 metrů hluboko, žádnou kostičku sis nepolámal, ale zato nastudil ses v bahně! –

Několik listů z mého deníku!

Dne 10. srpna. Baby jest roztomilý tvor! Spravedlivě, abych tak řekl pravdu, odkládaje veškerou otcovskou samolibost a zaslepenost, není Baby vlastně žádnou krásou. Ba, mám za to, že je vzorem dokonalé, bezvadné šerednosti. Manželství satyra se starou Megerou mohlo by si ke zděděné, zdařené podobnosti gratulovat. (Baby jest půldruhé pídě dlouhé, dobře kmené, kulatého tělíčka, ale sotva více než 2 1/2 až 3 kg těžké. Přední ruce jsou o třetinu delší zadních, a jsou v stálé činnosti. Stále hledají, čím si pohrát a jako u dětí, strkají všecko do úst. Nenaleznou-li nic vhodnějšího, užijí třeba zadních končetin nebo cumlají pěst přední ruky. Pravé ruky! Malá tmavá očka, pupilou jakoby zcela vyplněná, pohlížejí tak dětsky hloupě na ten svět, jakoby stále se chtěla ptáti: »A prosím, kdeže to jsem?«)

Mé Baby pořádně nastydlo, chrchlá a i v tom suchém kašílku je opět cosi tak čistě lidského, že když poprvé jsem jej zaslechl, trhlo to mnou, sluchu jsem nevěřil. A moji Dajáci opět cosi o »Anak« mumlají. Už i »Aj Kin« svůj prvotní odpor ztratil a nyní, je-li v dobré náladě, dělí se se mnou o péči a starosti.

Dne 12. srpna. Baby si už na své nové okolí úplně přivyklo. I nová strava mu chutná. Za to počíná mne tyranisovat, ve dne v noci. (Nerado zůstane samo. Odejdu-li, když ještě neusnulo, dá se do brekotu. Nejdříve slabou tóninou zkusí mne obměkčiti. Neposlechnu-li, začne na jinou strunu a konečně řve, jakoby je na nože bral. S počátku byl jsem dosud málo obeznámen se svým novým stavem a pln otcovské laskavosti, při nejmenším zaplakání, bral jsem rozmarné škvrně do rukou a choval je. To jsem si dal! Baby ihned poznalo svou moc. A jen když spalo, nebo hubu mělo plnou, měl jsem pokoj. Později zmoudřev, nechával jsem je do únavy křičet. Až se přesvědčilo, že mu není nic platno, utichlo. Spatřilo-li mne však, třebas jen zpovzdálí, nebo zaslechllo poblíž mluvití, spustilo znovu. Mluvil-li jsem k němu, pohrával si s jeho nemotornými ručkami, upokojilo se okamžitě; ne-li, znamenalo to, že jej trápí buď hlad, nebo mokré plenky. A tu nezbývalo, než okamžitě vyhověti.) –

Mučí-li mne v noci bezesnost, nebo probudí-li mne svým pláčem Baby, zahaluji je do pytle, беру pod paždí, vykradu se přes nohy spících soudruhů ven a buď někde usedám na kmen, nebo vesluji loďkou ven, do zátoky. Uprostřed zátoky uvazuji loďku na větev z vody vyčnívajícího kmene. Zde je tak vzdušno, a ne tak snadno zabloudí sem moskyt, po krvi toužící. Baby zahaleno, leží mi na klíně a cumlá v mléce namočený hadřík, já pohodlně se natahuji na tvrdém, rotangovém pletivu, naslouchám koncertu žab a cvrlikání nočního hmyzu, pozoruji vlnění vody a hádám, jaké tam asi plují ryby. Obdivuji se mihotavému, třpytnému lesku hvězd, ať již nad hlavou, nebo v zrcadle černé vody stejně se lesknoucích. Vodou zamihl podélný stín, velká sova přeletěla a usedla na nejbližší strom u břehu. Jistě spatřila mládě orangutana na mém klíně, netrplivě příkrývku odstrkující! Dlouhá řada nízkého, drobnolistnatého křoví, podél pravého břehu slavnostně jest osvětlena. Miliony lampyrid, mnohem menších našich svatojánských mušek, čilých, pravých virtuosů v křivolakém letu, jakoby kolem své vlastní a ještě jiných os se otáčely, oscilují brilantovým, slabě modrým světlem. Neozářují sice, jak se někdy psává, celé stromoví, působí dojmem slabého, dětského ohňostroje, prachových hvězdiček. Snad gavialem pronásledována, vymrští se ryba jednou, dvakrát nad hladinu. Chuděrko – sotva se zachráníš!

Se stromu zakvílí ptáče, drápy musanga uchopené, pomalu, tíhou let mravenci podezrán, praská trouchnivý strom, a liánami k zemi tažen, brzo se skácí. Jinak vůkol klid, ticho modravého, vůní a parou nasyceného vzduchu, ticho třpytící se vodní hladiny, majestátní klid jiných světů nahoře – to vše je šalba, klam a lež. Za tou škraboškou míru všude bezohledný boj, na život a na smrt; všude princip zla, všude silnější hubí slabšího.

A zapomínáje, že mluvím k opici, tiskna vlasy k tomu malému, ošklivému tělíčku, aby jeho nemotorné prsty měly si čím hráti, šeptám: »Šťastné zvíře, že obzor tvých myšlenek tak je omezen!« Když proudy vzduchu se změnily a ochladilo se, šli jsme oba noví přátelé, člověk i orangutan, spat. Baby nejdřív a spokojeně chrupalo. Opět jako dítě, jehož hlavička se nalézá v rovné čáře s tělem. — — —

Dne 14. srpna. Jsem opět mezi Dajáky v »Ruma Bun«. Vrátiv se ze svěžích, čerstvých pralesů, jest mi zápach dajáckého domu ještě nesnesitelnějším. Naštěstí bude mého pobytu zde jen na krátko. Prací přetížen, nemohu se jako dříve věnovati péči svého »dítěte«. Bude třeba nalézt mu pěstounku. »Tama«, hezká, mladá Dajačka, takto nedbalec, nevalně o to dbající, jak jí s těla visí »sarong«, vzala na se mateřské povinnosti. Baby prospívá. Vidím, že budu nucen věnovati mu ve svém deníku celé kapitoly. Rýži, mléko, ba i rozmačkané banány podáváme mu lžící. Sotva ji spatří, špoulí a špičatí ústa, otvírá hubu (rozměrům věci spíše odpovídající slovo)

dokořán, pracuje lícními svaly a chvatem polyká – jen aby zase co nejdříve dostal nové sousto. Jeho pitvorné posušky rukama, šklebivou tváří, vyvolávají salvy smíchu vůkol stojících a již i ze vzdálenějšího okolí přišly návštěvy, prohlédnouti si div »lesního dítěte«. Chci-li Dajáky hodně rozesmáti, strčím Babymu do úst jen prázdnou lžici, nebo s vodou kousek korku. Ó, to zklamání! Přál bych vám vidět, jak rozmrzen, opovržlivě odhaluje velký spodní pysk a vyplazuje jazyk! A opakuji-li experiment, počne mladý čert sebou vrtět, rukama veslovat a rvát, co plíce stačí, až mu nové sladké sousto zacpe hubu.

15. srpna. Dnes po prvé viděl jsem Dajačku se červenat! Pod tmavou, hnědou kůží rozlil se nach celou tváří, čelem až k vlasům. Škádliil jsem »tamu«. Časně z rána, tázal jsem se jí, co dělá její nový synáček. A všetečný jazyk staré ženy náčelníkovy hned žert opepril. Z její otázky k Tamě rozuměl jsem pouze slova: Tuan (pán) a »otec«. Pohněvána utekla ošetřovatelka mého orangutana. Postaví-li si Baby hlavu, a ač syt, zlobí nás svým pláčem, rozkřiknu se na něho a peskuji ho – a mrně ztichne jako pěna. Ovšem, ne na dlouho!

16. srpna. Odhodlal jsem se opustiti Sebangan. Lod' naložena, Kanendy, Aj Kin i Baby spokojeni. Poslední jest šťasten. (Měl jsem dobrý nápad dáti Babymu za společníka Gibona, mladého, smutného opičáka s usazenými očima, jemuž Daják Pasang zastřelil matku a tak mi jej ulovil. Obě opice se okamžitě spřátelily. Leč, jaký to rozdíl! Ač věkem snad jen o týden dospělejší, jest »Wau Wa« zvíře samostatné, které již dnes samo by se v přírodě užívalo. Leze, pohybuje se s jistotou dorostlého zvířete. Baby jest obrazem nedokonalého, na milosti jiných zcela závislého tvora. Dosud ani posaditi, ani vzpřímiti se nemůže a potrava se mu musí cpáti do úst. »Wau Wa« očichav svého společníka, bez dalších okolků usedl mu na tělo, tu na břicho, tu do tváře. Ku podivu! Jinak proti nepohodlí ihned pláčem protestující křikloun ani nemukal. Je šťasten, že má cosi teplého v náručí, cosi srstnatého, čeho se může chytat, co snad mu matku připomínalo. Přátelství obou osvědčilo se trvalým. Běda, když jsem později jednoho z obou jen na chvíli odstranil! »Wau Wa« jako ptáče vyražel své žalostné, ostré, hbitě se opakující tí, tí, tí a Baby nebylo lze upokojiti.)

22. srpna v Sadongu. To bylo dnes leknutí! Baby mělo zase svůj fňukavý den a tak »do kosti dopálený«, vyzvedl jsem je z bedny (»Wau Wa« se někde procházel), přiblížil je k tváři a hlasem tura na ně vzkřikl: »Hubu držet!« A teď se, velectěná, nesmějte. Věru, nebylo to k smíchu! Baby se na smrt uleklo! Žlutě špinavá tvář namodrala, očka křečovitě se stáhla, ruce napjaly a můj miláček svíjel se v křečích. Pravý dětský psotník, první případ mé otcovské praxe. Trvalo to několik minut, mně zdály se bez konce. Již sám nevím, co vše jsem činil. Na štěstí křeče přestaly a kaše z banánů zcela uspokojila těžce uražené Baby.

Dne 23. srpna. Včerejší křeče se vysvětlily. Mé »Baby« dostalo dva zoubky najednou. Každému je ukazují. Dajačky se smějí a gratulují.

Dne 31. srpna. Babymu se daří výtečně! Z plechovky po petroleji udělal jsem vanu a opatrně zvýšiv teplotu říční vody přidáním horké, ob den je koupu. S počátku bylo protestováno. Nyní však je radost se podívat, jak jest Baby s koupelí spokojeno. Jen z nedůvěry, že bych snad je nechal potopiti, drží se jako klíště mé ruky. A ty pitvorné výrazy tváře, když mu vodu liji přes hlavu, tvář omývám, nosu se dotýkám. Pečlivě pročešáno, osušeno, zabaleno, pak spokojeně dříme, nebo alespoň klidně leží, ani nemuká. Baby má jemné, načervenalé, mimo holá prsa a břicho, dosti dlouhé chlupy, pod nimiž proniká špinavě šedivá kůže. Obdélná, tvrdá lebka má řídké, ale dlouhé vlásky; očka malá, přes prsa a břicho táhne se nazelenalý, tmavý pruh. Ouška nepoměrně malá. Ruce, hlavně prsty, nápadně veliké.

Dne 1. září. Baby jest opět v cizím ošetřování. Nemohl jsem je vzíti s sebou na cesty. Zvykli jsme si, bude se nám asi vzájemně stýskat.

Dne 5. září. Vrátil jsem se. Baby našel jsem vyhublé a málo čištěné. Poznalo mne a hrálo si jako obyčejně s mými prsty i vlasy.

Dne 6. září. Nešťastný den! Od rána byl jsem na lovu. Večer, když jsem se vrátil domů, pletl se mně stále v cestu Kanendy, obcházející jako kočka kolem horké kaše. Aha, řekl jsem si, došly mu peníze! »Co dělá Baby?« zeptal jsem se. Rozpaky a mlčení. »Master, Baby špatně být, Baby nemocen být,« konečně vykoktal lámanou angličtinou. »Sem s ním!« A přinesl malou bedničku, kterou tolikrát sám jsem musil čistit, slámou plnit. V ní svíjelo se cosi hubeného, svařštělého, žebírka ukazujícího, v čem sotva jsem mohl poznati ještě včerejší Baby. Očka zakalená, pěna kolem úst, pěstičky křečovité zaťaté, sotva slyšitelné kvílení, přerušované těžkým dechem. Zdálo se mi, že zřejmě vidím, jak rychle kostnatí, žloutne to malé, zubožené tělo. Někdy pootevřela se jeho očka a ztrnule mi hleděla do tváře. V tom pohledu zdálo se mi, že mluví řada výčitek, že ty oči bolestí kalené se tážou: Proč? Nemohl jsem dále snést toho pohledu. Rychle jsem zahalil zuboženou, zdlouhavým zápasem se smrtí ještě ošklivější tvář sátkem, napuštěným chloroformem. A stydě se před polodivochy, vyšel jsem ven. Tam větrem šustily kokosové palmy, zaléhal ke mně tlukot bubínků, dunění gongů a zpěv na svatbě se veselících Malajců. Bylo mi velmi trapno.

Mezi Dajáky a orangutany

Předpokládá, že sice každý z mých laskavých čtenářů už z dob svého útlejšího mládí se pamatuje, co je to orangutan (z malajského: Orang – muž, Utan – les), vím, že jinak tomu se slovem Daják. Necht' pro svou nevědomost necítí výčitek. Slovo Daják stalo se v Evropě nesprávným pojmenováním všech praobyvatelů ostrova Borneo. Podobně i vzdělaný Francouz nebo Angličan se slovem Rakušan spojoval představu Němce. Oblast vlastních Dajáků jest na západním pobřeží bornejském a hraničí ve vnitrozemí s bojovnými, velmi zajímavými kmeny Kajánů, Kaňiaů, Tringů atd. Vyjmenovati všechny řeči, mravy, krojem se lišící kmeny dajácké, nebylo by zde vhodné, ani kdybych v tomto okamžiku mohl ručiti za úplnou správnost a důkladnost.

V oblasti jižního Sarávaku, kde jsem cestoval, napočítal jsem ke dvaceti více méně se různících dajáckých kmenů. Však účelem těchto řádků není etnologická stať, nýbrž jen črta ze života přírodopytce-sběratele v pralesích bornejských. Často opisují z deníku, často doplňují vzpomínkami. – – –

Dne 27. června. Za tři dny konečně budu v oblasti orangutanů. Již šest neděl dlím na půdě bornejské, plahočím se po řekách, brodím se zatopenými pralesy, zlobím se se svým Klingem, Indem Kanendim, jehož jsem najal v Singapore. Vzal jsem ho s sebou za pomocníka při stahování koží, částečně za lovce, za něhož se mi doporučil, však hlavně pro dostatečnou znalost jak malajštiny, tak angličtiny, za tlumočníka s domorodci. Zklamal jsem se ve všem. Jeho malajštině rozumějí domorodci stejně málo, jako já jeho angličtině; za jeho tvrzení, že jest obratný vycpavač, nejraději stáhl bych mu kůži přes uši, a na důkaz svého lovectví zastřelil dvěma tucty patron tři nebo čtyři ptáky, vesměs nejobyčejnějších druhů. A při tom stále zmírá strachy, aby se jeho vzácné osobnosti nic nestalo.

Za to můj »Boy«, Číňan Aj Kin, řádně plní své povinnosti, záležející ve vaření kávy, dvakrát denně rýže a v každodenním praní. Jest tedy kuchařem a pradlenou v jedné osobě, ano, kdykoliv jest mnoho na práci, pomáhá i při stahování koží, skeletování a podobném.

Moji čtyři malajští veslaři mají zálibu ve všem, co dělám, a s dětinnou zvědavostí pohlížejí na podivné konání Tuana (pána).

Velkou »prau« (lod') najal jsem si v Sadongu za nepatrný poplatek několika dolarů. Veslařům platím deset, Číňanu dvanáct, Kanendimu dvacet dolarů (dolar = 1 zl. 40 kr.) měsíčně; mimo to opatřuji potraviny pro všechny a nejnnutnější oděv pro své dva soudruhy.

Se zbožím na výměnu, s denním platem lovcům, s dary Dajákům, s vlastními potravinami, střelivem a materiálem na konzervování přírodnin, mé útraty nejsou nepatrné, vydávám 400 zl. měsíčně. Uvádím to jako sprchu pro ty, kdož život v rajské přírodě tropů, mezi primitivními lidmi představují si jako ideál člověka, jehož měsíční příjmy v Praze nebývají v náležitém poměru s nároky domácího pána, s přítulností rodinného čápa. Bez peněz i v pampě a v pralesích je zle, příteli milý!

Dne 30. července. Má plavba do Ruma Bunu ze Sadongu měla šťastný průběh. Méně byli s ní spokojeni líný Kanendi a snadno rozmrzelý Aj Kin, kteří po všechnu dobu musili vylévat vodu z lodi kokosovou skořápkou. Prokletí Malajci! Měli dva dny prázdno, materiálu na správkou dřevných stěn v lodi hojnost, ale celé dva dny žvýkali »siri« listy, po boku svých, též žvýkajících žen, a nemohli se odloučiti od dvou největších životních slastí.

Námořník, loučící se s domovem na několik měsíců, nemá potřebí tolik času, jako Malajec, vzdaluje-li se na – tři dny.

Cesta po řece Sadongu až skoro k ústí, jako vůbec cestování touto oblastí, poskytuje málo požitků. Břehy většinou nízké, s bohatou, ale jednotvárnou vegetací, v níž palmy »Nipa« převládají, občas malajské nebo dajácké příbytky, svět živočišný poměrně velmi chudý; zvláště motýlů, těchto »okřídlených květů«, dodávajících všude krajině půvabu, zde skoro ani není viděti! Po osmihodinné plavbě a před vplutím do úzkého chobotu říčky Sebanganu, cíle své cesty, bezmála byl by nás zachvátil příboj mořských vln. Neopatrná menší loď snadno tu může přijíti k úrazu. Nám na štěstí zbyl čas, abychom se rázným a hbitým veslováním dostali do zatáčky Sebanganu, kam se valily nikoliv vlny, ale spousty vody. Jimi nesení, jako šíp jsme pluli proti řece a teprve za tři hodiny byli jsme přinuceni veslovati rázněji.

Večer, před samým slunce západem, byl jsem v domě Dajáků kmene »Inikva«, v Ruma (dům) Bunu.

Dům jako skoro všechny domy Dajáků jest zařízen kasárnicky, dlouhé obydlí, často překvapujících rozměrů (tak na řece Baram domy zděli více než 400 stop nejsou vzácností). Budova leží na množství silných, solidních kolů z těžkého dřeva druhu »lignum sanctum«, nehnijících, aniž termity ohrožovaných. Ruma Bunu jest nepatrná, jenom sto stop dlouhá. Výše kolů nad zemí deset stop; podlahu hořejší stavby tvoří obrovské pletivo bambusu a rotangu (španělské jméno pro rákos) na příčných silných trámech, na dva, tři prsty od sebe vzdálených. Tím vzduch všude má přístup a všudy se házejí odpadky dolů vepřům, jimž vyhrazeno jest celé podbudoví. Na mřížovité »vzdušné« podlaze jako lože v divadle jest příbytek vedle příbytku,

dveře vedle dveří; zde jest jich toliko osm. Kolik dveří tolik rodin. Stěny jsou opět z bambusu a rotangu, pokryty blátem. Uvnitř každý oddíl je spojen se sousedním dveřovitými otvory, zastřenými jen rohožemi proti všetečným zrakům! Před těmito příbytky, též střechou úplně kryta, jest »dajácká veranda«, dlouhá, ničím nedělená chodba, kde za dne sedají obyvatelé, kde vykonává se většina práce, kde ženy tlukou a prosévají rýži atd.

V obrovských domech mořských Dajáků nebo Kajanů podobná přes 200'–400' i více dlouhá veranda činí dojem velmi hlučné, loubím kryté ulice.

Před touto 20' (jinde až 40') širokou verandou, ale mimo střechu, běží jiná veranda, určená pro sušení rýže, plodin atd. Působí tedy dajácký dům dosti imposantním dojmem. Ale je-li zrak potěšen, oč hůře vede se čichu! Vchod k dajáckému domu vede od řeky bahnem po obrovských, účelně sem dopravených kmenech. Schody (s dvou stran) tvoří obrovský, 15–20 stop dlouhý špalek, do něhož udělány zářezy, dostačující jen k zachycení prstů malé nohy. Třeba velkého cviku, vyběhnouti bez úrazu v botách nahoru. V některých domech bambus se hodí za zábradlí Dajáckám, nesoucím těžké náklady. Vršek podivného toho žebříku zakončen lidskou, hrubě vytesanou a černě pomalovanou hlavou.

Obdivuhodná jest přizpůsobilost psů ke všem druhům dajáckých žebříků; běhají po nich s pravou cirkusovou vervou. A podobné zručnosti třeba jim i při běhu po podlaze. Uvolněný bambus byl příčinou, že jednou nohou okamžitě jsem se propadl – velmi nebezpečný pád, ovšem Dajákovi se asi sotva přihodí cos podobného. — — —

Sedím na rohoži, vedle náčelníka, obklopen několika tucty polonahých postav, světle čokoládové barvy. Čilý hovor, často upřímný smích, přebíhání, tlačení kolem mé skupiny, všechny oči na mne upřeny. Venku se stmívá. Silnější chrochtání prasat, kvikot štětinátoho dorostu, jenž dole pode mnou chlamstá odpadky. Psi se perou na verandě o holou kost, s celé dlouhé stěny zní jediné kvílení sboru ve zvláštních koších na noc pověšeného a cizopasníky trápeného. Malí, ubozí, za krk uvázaní papouškové na bambusových bidélkách, marně sebou škabají a naříkají. Dajačky tlukou nebo prosévají rýži »pady«, hlavní potravu většiny Dajáků, a kdykoli možno, odběhnou se podívat na bělocha. Náčelník postoupil mi polovici své jizby. Obrovskými rohožemi, pletenými z listů palmy Nipy neb Pandanusů, tak zvaných »Kandžangů«, místnost jest rozdělena na dvě části, podlaha skoro celá pokryta jest výtečnými rohožemi, někdy jemného pletiva a úhledných, vkusných vzorků. Můj Číňan za pomoci ochotných dajáckých rukou (jimž javajský tabák byl vítanou odměnou) umístil má četná

zavazadla, rozložil gumovou pokrývku, houně, dva materiálem na vycpávání ptáků nacpané pytle za polštáře, přes to ochrannou síť proti d'ábelským komárům – a byl jsem ubytován.

Stal jsem se členem dajácké rodiny náčelníkovy. Scházelo jen, abych se oženil. Ale k tomu nedošlo! U jiných Dajáků jako neženatý, cizí, musil jsem spát ve zvláštní budově, určené jen pro mládence; jediné že mi dovoleno, abych si na »verandě« pomoci »Kadžungů« sestavil svou jizbu. Mládenectví jest všude na světě osočováno. Jeden z mých kufrů jest mi stolem, bedna s fotografickým přístrojem židlí. Cítím se jako doma. Rohože, jež oddělují od sebe jizby Dajáků, všude jsou odsunuty, a skoro všechno obyvatelstvo »Ruma Bunu« zevluje na mne. Vzájemné zdvořilosti vyměněny, jídla obapolně nabídnuta, tu a tam získány sympatie dárkem tabáku, skleničkou »Ginu« nebo dokonce náhrdelníku z modrých perel a již zavládla všestranná spokojenost a důvěra.

Balík lebek, zabalených v listí pisangů a visících nad ohništěm, nerušil harmonii, ani nevzbudil ve mně nepříjemných myšlenek. Jsou to již staré trofeje, aspoň u těchto Dajáků a žena již nesmí žádati na muži čerstvé lebky jako důkaz hrdinství. Ó moudrý Ben Akibo! V Evropě i jinde žena nutí muže k výdajům nebo ke ctižádosti – jen aby ona mohla se zastkvíti nad méně »šťastnými« družkami. Nejedna dívka klade titul doktorský nebo *aspoň* profesorský za podmínku svého svolení; na dálném Borneu, »dobře vychovaná« Dajačka z oblasti řek Batang Luparu, Rejongu atd., nepřijala by za chotě, kdo by nemohl pochlubiti se aspoň jednou čerstvou lebkou, ulovenou v boji, nebo na »čekání«. Vezmi, kde vezmi! Ženám k vůli Kajáni a velká část Dajáků mnohému se musí podrobiti.

Listy, jimiž lebky (které jsou neprodejny, aspoň nikoliv za cenu rozumnou) jsou zahaleny, pokládají se za výtečný lék; vyléčí prý množství neduhů. Řekl bych, že spíše než nejeden, inseráty v Evropě a v Americe doporučovaný universální lék. I u Dajáků platí: Víra tvá tě uzdravila! –

Po sedmi letech jsem opět první běloch, který zavítal v tyto končiny. Tenkrát byl to sarávacký úředník, jenž vyšetřoval jakýsi případ, v němž uříznutá hlava hrála hlavní roli.

Náš hovor pomocí malajštiny Kanendyho a poloangličtiny byl čím dále, tím živější. Odkud prý přicházím? Jsem-li domovem v Singapore? Že nejsem Angličan? Ani »Oran Blanda« (Holand'an)? Ku podivu! A proč prý neumím malajsky (že bych měl též mluvit dajácky, naštěstí nepředpokládali)? A jakou prý to mám vlajku na lodi? Jaké to podivné zvíře! (Páně Trenkwaldův dar na cestu, bílý český lev na červené půdě.) Proč nežvýkám siri, proč nevykládám zuby kousky mosazi, optala se krasavice již poněkud starší. A což v mé zemi

všichni mají tak dlouhé, kadeřavé vlasy? (Nebyly stříhány již po dva měsíce.) To bylo smíchu! A co prý dělám s orangutany, nač chci všelikou lesní zvěř? Že za každého »turubonga«^[25] dám celý jeden cent? To bylo divení; zase zvonil smích. Již i moskyti byli netrpěliví, kdy na můj pokyn Aj Kin řekl: »Tuan mañ tidor« – pán chce spát – a ty velké děti, jichž život plyne jednotvárně jako voda Sebanganu, mělká a vždy kalná, a jimž můj příchod byl historickou událostí, poslušně šly spat, přejíce: »Tabek Tuan«! Jak rád bych brzo usnul. Ač skoro bez oděvu, potím se na celém těle. Nesnesitelný zápach zdola, z ohniště od smrdutých ryb, z neurčitých odstínů jiných výparů pojí se v celek a tíží můj dech. Ó mé bezesné noci!

Dne 2. srpna. Ráno po svém příchodu mezi přívětivé »lovce lebek« propustil jsem své veslaře. Myslím, že těmito Dajáky dosáhnu všeho, čeho mi třeba, a jsou mi desateronásobně milejší než líní Malajci. Již dva celodenní výlety podnikl jsem po řece i po souši za lovem orangutanů, ač opět bezvýsledně. Pochody zarostlými a zatopenými pralesy jsou nanejvýš obtížné. Dnes, churav zimnicí, zůstal jsem s několika ženami, dětmi a starci sám doma. Muže jsem poslal na lov, dívky a matky dorostlejších dětí odešly po práci polní. Po řece, často dvě, tři hodiny daleko, veslují samy a statně. Výtečnému zacházení veslem a »prauou« jak Malajek, tak Dajaček již dávno jsem se podívoval. Svým skrovným uměním, jehož jsem nabyl v Africe a v jižní Americe, před nimi bych se nepochlubil; utržil bych výsměšků – a smějí se tak rády! S počátku plaché, nyní se mne již nebojí. I děti mi zvykly a přinášejí mi kobylinky pro mého vzácného vězně v bambusové klícce, poloopici nejpodivnějších forem, jejíž jméno *Tarsius spectrum* jest oprávněno.

Zvláštní výtvar bizarních nápadů paní přírody: Přítel P. řekl by, že byla pod vlivem těžkého vína, když tvořila ono podivuhodné noční zvířátko, jehož hlava připomíná hlavu sovi i netopýří, jehož nohy připomínají žábu a klokanu, ocas pak myš. Celá hlava záleží ze tří obrovských dutin, očí a širokých úst, prsty jsou přilnavé a pohyb samý skok, jímž zastíní nejjobratnější rosničku.

Velmi zkrotl. Dajákové z pověry bojí se tohoto zvířátka, velikosti mladé veverky. Má sousedka, přistárlá, ohyzdná Dajačka, kterou jsem vídal jen seděti na rohoži, k mému překvapení přibelhala se ke mně po čtyřech. Odhalivši nohy až nahoru, ukázala mi vředy hrozné a páchnoucí a prosila za »obat« (lék). Snad aby prosbě své dodala důrazu, sdělila mi, že jest ženou náčelníkovou, ale jsouc již stará a nemocná, opatřila mu mladší. (Doslovně: Dala jsem mu mladou!)

Ono mladinké, malouké stvoření, stále kojící a stále se mi ukazující v nedbalkách, jež jsem pokládal za nejmladší dcerku náčelníka, staršího již pána, byla tedy vlastně mou hostitelkou!

Vředy, na které ihned dal jsem masti, pokazily mi dobrou dosud náladu. Poznal jsem opět o jednu součást nesnesitelných zápachů více, a umínil si, že skutečným svůj odkládaný záměr, a odcestuji nazejtří dále po říčce do pralesů a tam zbuduji si loveckou chýši.

Den jsem využítkoval prohlídkou domácnosti a ženských toaletních drobnůstek, které po delším domlouvání mé susedky Dajačky kus po kuse mi ukazovaly. Jsouce chudší než ostatní kmeny, které jsem dosud poznal, Dajačky sebanganské se odívají jen úzkými proužky barevného rotangu; mají jen jeden, sotva půl pídě široký, mosazný pás kolem boku a několik kostěných nebo z velkých skořepin sestavených náramků. Kus sarongu (malá krátká suknice), nesahá ani přes kolena, kdežto mužům dostačuje kus látky, kladený kolem ohanbí a nosí se do práce nebo doma. Při slavnostní příležitosti nosí živůtek, domácí, pěkně tkané práce. Jak zcela jinak vypadaly ztepilejší Dajačky Sadongu, dlouhých černých vlasů a většinou i hezkých tváří, nebo mořské Dajačky ve svém bizarním kroji, vážícím často i 40 liber.

Úplně k slavnosti vyzdobená mořská Dajačka jest vlastně s dvou třetin celého těla pokryta mosazným krunýřem. Lýtka, ramena, boky a celé poprsí ovinuto jest silným drátem, často se stříbrnými penízy, střídajícími se s kostí nebo s rotangy. Sarongy a kabátky tkané s bohatými vzorky, ve vlasech květ, v tanci vážně se kolébající, viděl jsem je a podívoval jsem se jim. A při tom jsem litoval manžela, jenž měl objímati ten mosaz! Mnohdy Dajačka zaplatila tuto svou ješitnost smrtí!

Ani v nejmenší říčce, překotí-li se »praua«, výtečné plování a námaha mužů nestačí zachránit dívky.

Šíře mosazných »šněrovaček« u rozličných kmenů jest módou přesně předepsána. Nejširší jest u mořských Dajaček, kde sahá od boku až přes polovinu naděr. Nesličné pohlaví za to nosí mosaz v uších. Dajáci řeky Rejangu mají v každém uchu deset dírek a tolikéž kroužků. Kajanové jen jednu, vlastně obrovské rozšíření ušního boltce, sahající až na ramena. –

Sláva i žal! Večer přinesl mi můj dajacký lovec Pasang (přiliv) prvního orangutana. Zastřelil ho o polednách v pralese pravého břehu naší říčky, když nejlépe si pochutnával na plodech »katau«. Kule proletěvši srdcem, usmrtila zvíře okamžitě – dosti vzácný to případ. Mé nadšení bylo veliké, ale i žal, že jsem nebyl při tom, že jsem neviděl zvíře v přírodě. Byl to pěkně vzrostlý exemplář druhu *Pythecus satyrus*, menší než druh *P. Wurmbii*, který svým obrovským lalokem a širokými výrostky v tváři jest mnohem imponantnější zjev než gorila. To byla práce při skeletování, všetečných otázek a ran psům, peroucím se o maso!

Dne 3. srpna. Konečně! Kanendyho nechal jsem v dajáckém domu, vzal jsem s sebou pouze náčelníka, mého lovce Dajáka a Číňana »Aj Kina«. Dvě malé lehké »prauy« (sestry jihoamerických kanoe, podobně vydlabané z jednoho kusu lehkého kmene) naplnil jsem vším potřebným pro čtrnáctidenní pobyt a sběratelství v jednom z nejhustších pralesů na světě a časně zrána odrazil jsem od břehů opadlé řeky, na jejímž širokém bahně již počaly jako žáby poskakovat mladé, ohyzdné, ale pro přírodopytce velmi zajímavé ryby *Periophthalmus Schlosserii*. Za močálovitou, travinami porostlou nížinou, asi třicet metrů od břehů, jako veliký, černý stín leželo mé dajácké sídlo, se všemi svými příjemnostmi i zápachy, se zajímavým lidem, s nářadím podivuhodně primitivním, se vzduchem prosyceným miasmy a moskyty. Co posud mě spojovalo se Singaporem, totiž s civilizací, anglicky žvatlající Kanendy, zůstalo hlídat má zavazadla a přijímat loveckou kořist od Dajáků, kteří slíbili za mé nepřítomnosti pro mne lovit. Slibu svému nedostáli a Kanendy prospal 14 dnů; pochybuji, že se proto horšil. Byl jsem odkázán na dobrou vůli tří lidí, z nichž dva byli tak zvaní »divoši«, jichž jazyku, až na několik rychle sebraných slov a vět, jsem neznal. Ale poněvadž to nebylo ani poprvé, doufám ani naposled v mém životě, co umění mimické musilo mi pomáhati, nepřipustil jsem si proto starostí.

Mlhu zrovna krájejíc, uháněla naše »praua«, tiše vlníc vodu, občas narážejíc na plovoucí shnilý, lehký kmen pandanu, palmy nebo bambusu, na kusy podemletého křoviska. Ostřeji a znatelněji vystupovaly formy stromů z vlhkého závoje mlh. Talangau pištivým hlasem někde s větve hlásal jitro, někde zaštěbetalo ptáče, občas basem protestovala proti zakončení koncertu rohatá žába. Hustá, hlinitá voda líně se valící, nabývala lesku, kdesi na východě slunce už si dávno zlatilo koruny velikánů, my posud jsme pluli v stínu mraků, mlh, lesů i pahrbků, tisících úzkou říčku. Zde stíny, tam světlo, jasné, zářivé v barvách, koketní a rozmarné světlo tropů, s řadou efektů, rozlévalo se po hladině říčky, postupně se plížíc po větvích stromoví dovnitř pralesů.

Na holé větvi nad vodou spatřil jsem rozkošnou idylku. Opičák (*Macacus cynomolgus*), s nemalou důstojností a spokojeně šťastným výrazem v tváři, opíral se o družku, tulící se k němu, tato pak objímala a zahřívala odrostlejší již mládě. – Celek byl všecko, jen ne komický.

Vděčnější studie k obrazu: »Domácí štěstí« nebylo lze si představití. Kdyby to byl býval i nejvzácnější druh, nebyl bych zrušil onu opičí harmonii ranou z ručnice. A jako by to věděli, seděli klidně, hledíce dolů na nás.

Bylo krásné jitro, tenkrát jsem lépe dýchal a po dlouhý čas jsem cítil cosi jako klid a štěstí. Pluť jsem k uskutečnění jednoho ze svých nejuvážlivějších přání. Již v Africe na lovu šimpanze

přál jsem si, aby osud, tak nevlídný, popřál mi štěstí cestovati na malajský archipelag a mezi jiným seznámiti se s orangutany. A hle, dosud vše, co jsem si byl předsevzal, paní Fortuna mně dovolila vykonati. Má přání nebyla z loveckých libůstek, zjištěných tužeb sběratele; mé popudy jsou jiného druhu. Nejsem řemeslníkem placeným od kusu. Byl bych si vybral řemeslo méně nebezpečné a výnosnější.

Co podrobněji zapisuji toto do svého deníku, neděle minuly od mého prvního pobytu v užší vlasti orangutanů; v pralese tenkrát jen tužkou a jen narychlo nejhlavnější věci mohl jsem si zapisovat. Leč dojmy oněch dnů byly takové, že dodnes mám je v čerstvé paměti a v nich znovu žiji.

Onoho prvního dne veslovali jsme deset hodin. Plavba s počátku byla volná; později se břehy úžily nádhernými trnitými Pandanusy s lákavým ovocem. Na ovoci tom mohou si pochutnati jen opice, veverky a ptáci. Jak možno opicím běhati po trnech, je mi dosud záhadou. Voda nabývala barvy hnědší, někdy připomínala skoro proslulé jihoamerické černé vody, a v tomto zrcadle, s čistotou obrovského prázdna, odrážely se nad námi rozžhavené báně, zeleň vegetace do nejmenších podrobností, i let nejmenšího nad námi kroužícího šidla. Když jsem pohlížel do vody, zdálo se mi, že se vznáším vysoko ve vzduchu, v nezměrné prostoře, že v obrovské kouli patřím na dvojici stejných světů, až někde mě zachytl trn Pandanusu a nemile mě probudil z polosnění.

Čím dále jsme pluli, tím četněji přicházela místa úplně zatarasená rostlinstvem, křivě rostoucími nebo již odumřelými Pandanusy. Vlevo, vpravo, druh přes druh se tlačíce, spousta vegetačních mrtvol, dosud držených kořeny nad mokrým hrobem, naplaveniny dřev a plodů nejrůznějších tvarů i velikostí, v to rostoucí rákosiny, vše jako srostlé v jedinou spoustu.

Naše domorodé dlouhé nože »parangy« ani nepřišly do pochvy. Tu pomocí dlouhých bidel a háků jsme se vlekli kupředu; jinde, a to nejčastěji, bylo nám skočiti do vody, na plovoucí masy oné bujné tvorby tropické, která poněkud se ponořivši, přece nás unesla; a takto nohama si cestu razíce, vlekli jsme »prauu«. Zbodané ruce i nohy velmi mě pálily; ale i údy mých soudruhů, mnohem méně poškozené, svědčily, že ani jejich tvrdá kůže není bezpečný pancíř.

Strachu před gaviaľy, zde ne příliš hojnými a velmi opatrnými (já např. nemohl jsem uloviti ani jednoho) moji soudruzi neměli, proto neměl jsem ho ani já, ač jinak jsem špatný plavec a v tropech hlavně k vodě mám omluvitelnou úctu. –

V poledne teplota dostoupila 40 °C, při veslování bylo vedro nesnesitelné, pot se lil se mne a krajina připadala mi tím odumřelejší, že i několik rybařiků zasedlo ve stínu houští a podřimlo si. Kdyby aspoň motýl zanesl trochu života v mrtvou jednotvárnost! Jen asi dvakrát zaslechl jsem hlas obrovských, vypasených samečků opice nosaté, připomínající chrochtání vepře, zahučení býka, a boží vědí co ještě. Po orangutanu jest opice nosatá nejnápadnější opicí východu; pro nestydatě dlouhý, červený nos zvou ji domorodci »Orang blanda« – Holanďan. A opět to jednotvárné, dusné ticho. I k vodě spěchající námi překvapená opička jen s nechutí vyrazí ze sebe »kra-kra« – schová se za nejbližší větev a líně a ospale pohlíží na nás. –

Marně jsem slídl i se soudruhy po každém stromu, naslouchal každému šustotu nejmenšího »tikusa« (veverka): orangutana nikde ani vidět. Za to jsem spatřil několik již starých hnízd tohoto veleopa, většinou jen po stromech se pohybujícího. Obyčejně nevysoko nad zemí (našel jsem jedno hnízdo jen 5 stop vysoko), často velmi neopatrně na místech, kam je nejlépe se všech stran vidět, skoro vždy na nepoměrně tenkých, pod jeho tíží (až 200 lib.) se klátících větvích, Majas si staví každý večer nové hnízdo.

Majas jest pravé jméno orangutana v jeho vlasti, v Saraváku, a říkají mu tak Malajci i Dajakové. Řekl jsem »každý večer« nové hnízdo. V místech, kde je nadbytek ovoce, možná že v témž hnízdě přespí i dvakrát. Jinak tvrdí Dajakové, že chce mít své lože vždy čerstvé a že i v poledne, k »siestě«, si staví nové. Svou silnou, obrovskou rukou naláme čerstvých, bohatě listnatých větví i menších haluzí a klade je bez velkého vkusu křížem přes sebe, uživ rozsochaté větve za základ své neumělé stavby.

Hnízdo »Ruma Majas« jest tedy velmi primitivní a neodpovídá vždy obvyklým výkresům v knihách přírodovědeckých.

Teprve po čtvrté hodině odpolední (podle slunce – hodinky dávno mi vypověděly službu) přirazili jsme na místo, kde břeh byl povýšen, nezaplaven a skýtal příhodné místo pro zbudování malé lesní chatrče. Než se nad námi šero sklonilo, půda byla očištěna, travinaté rostliny a křoví posekáno, rohože »kadžangy« napjaty na tyče, aby nás chránily proti dešti a v tropech tak nebezpečné mlze a rose. Oheň rozdělán, připravena skromná, ale nám všem znamenitě chutnající večere. Zbudování chatrče podle domorodého zvyku na kolech, aspoň metr zvýši nad vlhkou zemí, zůstaveno na zítřek.

Uprostřed pralesů, kam dosud nikdy nevstoupila noha bělochova, málokdy noha domorodcova, na březích černých vod horního Sebanganu, spali čtyři lidé, z nich dva domorodci, třetí zrozený v milonovém městě vzdálené Číny, čtvrtý na dalekém západu, v zemi »Oran putey« (bělochů).

Spali spánek lidí unavených, svou denní práci spokojených. Tři usnuli ihned, jen čtvrtý se ještě dlouho zmítal na tvrdém loži. Myšlenky, protivné, neklidné myšlenky nedaly mu usnouti. Myšlenky mrzouta a škarohlída, jenž dal by vše, co má, i s hrstí nenadále nabyté popularity, za trochu klidu, zvířecí spokojenosti svých blaženě chrupajících soudruhů.

Světobol v Pralese Bornea? A na lovu orangutanů? K smíchu!

Dne 7. srpna. Včera byl můj druhý »velký den«! Celé tři dny od rána do večera ztýrán a znaven broděním se bahny, pozbýval jsem trpělivosti. Marně mě upozorňoval kopím ozbrojený můj průvodčí na tlupu divokých vepřů, na jelena naslouchajícího šustotu našich kroků, nebo na velkého hada, vinoucího se za kořistí po pni tlusté liány; marně s větve na větev, obrovským skokem, krásnou blanou v letu zastkvěla se velká poletucha; pro mne nebylo tou dobou mimo »Majasa« na celém Borneu jiného zvířete, které by bylo hodno mé pozornosti. Byly to smutné časy, kdy večer s prázdnou jsme se vraceli, já i na svou pěst lovicí můj Pasang. Já na smrt znaven bez chuti sedal jsem k večeři, kladl jsem se na lože a útoky moskytů a stěhovavých mravenců tím více jsem byl rozmrzen, čím méně jsem se mohl chlácholiti úspěchy, že svízele, nemoc a výlohy nezůstanou bez odměny. Únava, rozmrzelost, ba i nemoc zmizely, když včera zastřelil jsem svého druhého Majasa, pravého knížete orangutanů.

Časně zrána posilnivše se a vzavše s sebou něco vařené rýže s rybou, opustili jsme svou chýši, kterou jsem pokřtil »Chalupa«, a veslovali jsme proti vodě. Stáda velikých opic nosatých utíkala před námi, pak čím užší byla říčka, čím prales byl hustší, tím méně zvířat bylo viděti. Jen kvílení černých opic »bijit« (S. femoralis) se ozývalo v ospalé přírodě. Říčka byla místy jen tak široká jako naše kanoe, jinde úplně zatarasena; práce bylo dosti. Teprve po 10. hodině jsme uvázali »prau« ke kořenům stromu pryžcového na místě, kde několik ne příliš starých »Ruma Majas« (majasových »domů«) svědčilo o vhodném pro mne okolí.

Až po pás vodou se brodíce, pušku a střelivo nesouce vysoko nad hlavou, vkročili jsme do vlastního pralesa, již méně zatopeného a většinou jen prostřední velikosti stromů; na zemi jsme spatřili dužinaté aroidey, na kterých si orangutan často pochutnává. Sušší místa se střídala s bahnem; velice nás znepokojovali moskyti a malé, na listech připevněné, svou kořist očekávající pijavky, které i do bot mi zalezly a zuřivě mi ssály krev. I na rostlinné nože, hřebíky, pilníky, jehly, udice a podobné věci, v bornejských pralesích skoro jako v Jižní Americe hojně se vyskytující, bylo třeba dávatí pozor. Rány způsobené neopatrným krokem, zachycením se o trnovité rostliny, bývají velmi nebezpečny.

Kráčeli jsme pod klenbou mohutné budovy pralesa. Drželi jsme se toku říčky. A opět dvě hodiny, krok za krokem, dolů nahoru, bahnem i po kluzkém listí, přes pařezy, a pod větvemi, nožem si razíce cestu, nebo rukama odhrnujíce roští, každý strom jsme opatrně prohlíželi. Nápadně krásné květy, bezprostředně vyrážející z kmene, první, které dnes v pralesi jsem spatřil, zvábily mou pozornost. Konečně to, co blaží zrak, nechává zapomenouti svízele a blíží se představám o tropech; krásou zlatožlutých kalíšků opojen, odpočívám na kmeni stromu, odvazuji plechovku a cítím hlad.

Však co to? To není větev, kterou třel by vítr o jinou nebo o kmen! Žádný hmyz, žádná cikáda nemá takového hlubokého hlasu! A ještě silněji mi to zní, odkudsi s výše přicházející, podivný zvuk. Ba, dlouhá řada jednotvárných přesně odměřených zvuků. K čemu je jen rychle přirovnati, kde jsem je už zaslechl? Kýho d'asa, toť pravidelný chrupot, chrupot zde v pralesi? Teď slyšet i pravidelný, těžký dech! Trhnu sebou, zvědavě obracím se na svého soudruha. Na mne se šklebí Daják, kroutí sebou, vrtí hlavou, jak ostříž slídí očima v korunách nejbližších stromů. Pak sebou škulbl, popadl mě za rameno a rukou nahoru ukazuje, se šeptem, v němž tlumeno i u něho rozčilení, vyrazí ze sebe: »Majas, Tuan, Majas, tidor ruma, Majas Timbau, basar – basar!« (Orangutan, pane, orangutan, spí v hnízdě, orangutan s laloky, velký, velký!)

Na velké větvi, ani ne sto stop ode mne, na místě rozsochatého odvětví, na loži z několika haluzí leželo cosi obrovského. Několik úzkých, hustou korunou se prodravších paprsků osvětlovalo chomáč dlouhých, červenavých chlupů; třetina obrovské černé dlaně zadní ruky přesahovala větev. Poněkud se vypjav, mohl jsem rozeznati lícní lalok. Stál jsem několik minut nepohnut, ač celé mé tělo se zimničně třáslo, několikrát jsem zdvihl pušku a opět jsem váhal, málo si všímaje Dajáka, šepotajícího do mne cos nesrozumitelného. Bylť rozčilen neméně nežli já. Slíbil jsem za každého orangutana, uloveného ať mnou neb Dajáky, slušnou odměnu. Jsa si jist, že orangutan mi neujde, nespěchal jsem zastřeliti ho.

Konečně nesměl jsem váhati. Namířiv na záda, která aspoň částečně jsem viděl, vypálil jsem pravou hlaveň své dvojky. Několik větví slétlo dolů, v divokém spěchu vzchopilo se zvíře, uchopilo se jedné větve, stálo zpřima, píše výslovně – stálo zpřima, jako splašený kůň vyrazilo ze sebe ryk, dutý, basový a krátký, a na mne pohlížela obrovská d'ábelská, černá hlava se zježenými chlupy. Zdálo se mi, že příšera pekel octla se zde a hrozila vrhnouti se na mne s větve, rozsápati mě. – Rychle se obrátivši, s podivuhodnou zručností obrovskými rukama s větve na větev se přitahujíc, zvíře se hnalo do koruny stromu, na němž bylo tak klidně spalo.

Opět rána zahučela pralesem. Jistě jsem chybil; zvíře, obrovský samec, jen ještě výše se vyšplhalo. Konečně, nemohouc dále, přitisklo se ke kmeni a hledělo dolů na mne. Bylo v tom cosi tak příšerně lidského, kus resignace, trpného podrobení se čemus neodvratnému, co neočekávaně zjevilo se v hloubi pralesa, že zapomněl jsem na lovecké nadšení a bylo mi toho opičáka líto. Pojednou cosi jako déšť počalo kapat na listy stromu; bylo slyšet každou krůpěj. Ubohé zvíře – déšť krve! To rozhodlo, rychle a opět na plece namířiv, vypálil jsem ránu třetí. Zapraskaly větve, vzduchem letělo obrovské klubko a s hlomozem, končícím v ohlušující ránu, tělo orangutana pláclo do bahna pod stromem. Daleko lítaly větvičky a stříkalo bláto.

Rychle jsem běžel k místu – a spěch ten bezmála špatně by se mi byl vyplatil. Jinak jest lov orangutanů jedním z nejméně nebezpečných, zvíře se stromu člověka nenapadá. Když jsem se skoro skláněl nad zvířetem, obluda, kterou jsem měl za mrtvou a pádem rozmačkanou, vstala a jedním ramenem se držíc liana, druhým se rozmáchla po mně, naposledy ze sebe vyrazila dutý zvuk a zježila chlupy na hlavě jako hřebíky.

Dosud vidím onu obludu a její příšerné rámě, kterým po mně máchla, aby si mě přitáhla k svému hroznému chrupu. Uskočil jsem a nová rána vypálená do hrudi, několik minut agónie, a jedno drama pralesů bornejských bylo dokonáno. Z umírajících, malinkých, laloky zarostlých očí neželelo na mne nic vyčítavého, jako při mém prvním orangutanu, jen zášť a ďábelský oheň plály z vyhasínajících očí. Zvíře mělo všechny čtyry koule v těle.

Nemálo namáhavou prací bylo vysekání cesty k řece; co já zvíře vyvrhl a ještě hodinu v mraku much stál nad obrovským tělesem krále pralesů bornejských, můj průvodčí se vrátil s loďkou a Pasangem, s kterým na řece se setkal, a na dlouhé tyči jsme odnesli svou kořist k řece a naložili ji. Zvíře vykuchané vážilo nejméně 70–80 kilogramů. Z pěti mnou zastřelených dorostlých exemplářů byl tento největší. Jeho rozměry byly: délka těla (od temene lebky) 88 cm: kolem prsou 99 cm, kolem krku 66 cm, šíře tváře i s laloky 31 cm, rozpětí ramen od prstu k prstu přes tělo 2.36 m. Stojíc měřilo zvíře přes 1.30 m.

Byla již noc, když jsme přistali k chalupě, promočení, znavení a hladoví. Ale kdo by myslil na hlad, kdo by cítil únavu, jsa opojen radostí z úspěchu! A byla to opět bezesná noc; nervy moje byly napjaty a tělem pálila horečka. Teprve když k ránu zchladl vzduch, přemohl mě spánek v houni zabaleného.

Ze Singaporu

*Sto dojmů denně tebe vzruší,
stem dojmů denně schvácen pláš –
leč než ti jeden utkví v duši,
stem jiných zas jej překonáš.*

Nepřekonám, pěvče, nepřekonám! Nejsem z poddajného vosku. Léta sice zeslabují čerstvost mých dojmů; jich paměť však nevymizí.

Nalézám se v Singapore již několik dnů. Bydlím skoro za městem, na malém návrší, mimo cestu, v indickém »bungaluu«, úplně skrytém ve svěží, bujně, rovňkové vegetaci. Najatý Číňan pečuje o to, abychom snad jednou ráno, probudíce se, nenalezli cestu k městu zarostlou. V tomto vlhkém, věčně teplém vzduchu pučí mimo anglické hole a deštníky kterékoli jiné neohoblované dřevo. Skvostné Ravenaly tvoří nám na cestě k domovu slavnostní bránu, stezka velikými květy akací poseta, před schodištěm malá botanická zahrada velikolistých rostlin okrasných, zadek domu ponořen do džungle bambusů a v popředí četné ovocné stromoví, na jehož nejnižších větvích jako velké květy houpají se v bambusových obručích moji novoguinejští papouškové. Jaké panorama! Ještě před měsícem jsem se provaloval v chýších divokých pronárodů, a dnes bydlím jako indický »radža«: Všechna ta krása jde na cizí účet, jsemť hostem mladého prokurátora jedné z větších firem singaporských.

Na dlouho tu nebude mého pobytu. Snad dnes, snad zítra odjedu do Siamu. Časné ráno tedy trávím zde, o šesté nebo o půl sedmé odjíždím do města. Seběhnu cestičkou dolů, kde již čeká můj »protegé«, číslo dvoutisící a tolikáté. Číňan s vozíčkem, »rikša«. Jako čilý koník se rozběhne a klusá po dobré silnici se svým zajisté netěžkým nákladem. Se mnou mnoho se nezapotí! Vida, k čemu nebyly dobré moje poslední choroby!

Na jízdu »rikšou« nemohl jsem si s počátku uvyknouti. Zdálo se mi člověka nedůstojno, aby sloužil za příprež. Pak jsem si ty sentimentální záchvaty odvykl. Zde v Asii přes milion »běhounů« tím způsobem si lehce vydělává své denní potřeby. Nebýti těchto vozíčků, musili by titíž lidé za bídný peníz vláčeti těžké náklady svým zaměstnavatelům, jejichž jsou otroky. Opakuji: otroky! Většina »kulisů« jest v úplné podřízenosti svých pánů. Jako kdysi v Římě, v celém Orientě jest dlužník i se svou rodinou dodnes majetkem věřitele, jenž jej příležitostně a za náhradu svých pohledávek i jinému pánu může »přenechati«. V Singapore a pod vlajkou svobodné Anglie tento obchod kvete utěšeně.

V Singapore sedí svobodní, »smluvně« najatí kulisové tak dlouho za mřížemi (aby se nerozutekli), až si budoucí zaměstnavatel »čeledína« vyplatí a odvede. Angličané nazývají to »Licensed trade with kulis«^[26]. Volně do češtiny přeloženo: Obchod s tažným dobytkem!...

Cesta vede kolem hřbitovů, pravých zahrad, řekl bych, až příliš lákavých. Za hřbitovem vodárna! – Uháníme mezi malými domečky, většinou Indy obydlenými. Ne-li vždy hubené, aspoň štíhlé postavy, pleť lesklá, z tmavohněda až do černa přecházející, vlas havraní, dlouhý, poněkud kučeravý. Mnohá tvář velmi výrazná, mužná. Leč zde tvář klame, jest to lid porobený, bázlivý, pravé skety. Často nápadně připomínali mně slovanské typy – tváří, rozumí se samo sebou. V tak mnohém jsem viděl jen počerněného dráteníka. Ženy ztepilé, dosti svůdných forem, zářných, hlubokých očí, pokud jsou mladé. Chůze půvabná, krok a »chic«, jakým roucho ovinuto kolem těla, přes prsa a rameno přehozeno je nápadný i u nejchudší, nejspínavější ženy. Vidno, že to národ, jehož dnové mládí jiným leskem zářily, nežli jest jejich dnešní světlo zapadajícího slunce.

Nejdříve jedu na trh! To jsou mé každodenní ranní studie lidu i moře, ať prodlévám kdekoli u slané vody. A také není dne, kde bych neviděl nového, pestrého obrázku ze života copatých i necopatých národů. Marně tu však hledám vzácné ryby. Zpropadené mihule – co je jich asi v moři a pro mou sbírku dosud ani jediná! Celý trh mne již zná, kde jaká neprodejná (?) ryba nebo mořská obluda připravena pro mne. Trh jest objemný, dosti slušný, naplněný vedle potravin oním zápachem, jenž se drže roztahuje všude, »kudy čínský klátí se cop«. Trh se hemží lidem; pohlaví mužské převládá, jako vůbec všude, kde »John Chinamen« (čínský *Honza*) dominuje, nad ženskými desateronásob. Prodavači jsou skoro vesměs Číňané. Mezi kupci zastoupeny všechny odstíny singaporského Babylonu, od Arména a Araba, od Singhalesa s dívčím hřebínkem až do Malajce a Žaponce; ano sem tam lze uzříti i Evropana, stravovatele z některé válečné lodi. Potravin různých hojnost a ceny, přes velkoměstské poměry Singaporu (viz Kořenského »Cestu kolem světa« podrobnější), poměrně levné. Trh je na samém břehu moře. Četné menší i větší lodice neustále přirážejí ke břehu a v koších vynášejí poklady mořské. Jak bohaté jest moře! Od malých lastur až k obrovským moluckým krabům, na naše trilobity upomínajícím, od malých ráčků, jichž na tučet jde dvacet, až k velikým, 6–8 stop dlouhým rejnokům a žralokům, od malých »bělic« až k obrovským »okounům«. Co tu různých forem, barev, a vše jde svorně a společně do jednoho velkého žaludku. Právě spustila neforemné, neohebné, ale okřídlené své rohožkovité plachty větší čínská džunka, hbitě zatočila a bokem přilehla k nábřeží.

Na zem vyskočil patron, mlčky vystoupil po schůdcích nahoru, na malé prostranství, kde jej očekávalo několik zavalitých, jen v modré spodky oděných jeho krajanů. A nyní jsem postřehl děj, před kterým s počátku stál jsem jako před egyptskými hieroglyfy. Muž za mužem přistoupil k patronu, levou rukou objal jeho hlavu, přitiskl ji, jaksi nehybnou, k sobě a rty se dotkl jeho levého ucha! Kýho šlaka, kousl jej či políbil? Že by mu byl cosi pošeptal, k tomu nezdál se ani čas rychlého, skoro okamžitého děje dostatečným! A přece tomu tak bylo.

Překupník – těmito byli oni rozšafní mužové – pošeptal rybáři nejvyšší sumu, jakou za celý náklad ryb »a prima vista« nabízel, tak, aby soudruzi jeho nabídku neslyšíce, vyšší nemohli jej přetrumfnouti a rybář, aniž za celou tu dobu slova promluvil, obdržev poslední »jidášský polibek na ucho«, bodře kývl si na onoho, jehož nabídka byla mu nejvítanější. Zamítnutí času nemařili a k jiné, právě kotvící loďce pospíchali. Panujet mezi Číňany, co se týče obchodních styků, dokonalá solidárnost a přísné cechovníctví. Běda tomu, kdo by chtěl jednati proti ustáleným zvykům, mocným »ringům«, které své členy často i proti čínské vládě chránily.

Sami Angličané v Singapore jich moc již několikráte okusili!

V 8 hodin snídám v blízkém hotelu Adelphi, jež má v podnájmu Čechoněmec H. od Sněžky. Nemám k němu z trhu daleko. »Rikša« propuštěn. Asi za hodinu jízdy dostal 15 centů (21 kr. býv. měny). Ten peníz mu již dostačí, aby se na celý den najedl. Odpoledne si vydělá na zaplacení nájemného za svůj vozík, večer na šaty, dýmku i čínskou dardu. Co Číňan, to kouří a hraje. Kdyby byl vezl domorodce nebo krajana, byl by vyzískal sotva více jak 10 centů. Šťastný člověk! Tři hodiny denní práce! Při 35–37 °Celsia denně déle běhat není arci v tropických městech možno. Jinak ovšem v stinných pralesích – nebo kde »rikši« není!

Hotelier naříká. Před svým odjezdem na N. Guineu prodal jsem mu své dva miláčky »Niño« a »Boye«. Ubožák »Niño« brzo zemřel, »Boye« se právě roznemohl. Přistupuji k jeho kleci. Nešťastný orang-utang leží na schumlaném hadru, druhým se přikrývá. Hlavu má paží podepřenu, smutně hledí na špinavou stěnu konírny. Nás si ani nevšiml. »Boye, Boye,« volám a mluvím k němu starým způsobem. Otočil se. Otevřel jsem klec, sahám na něj – zrovna pálí horečkou. Hladím jej a malajsky i dajácky pletu páté přes deváté, co zatím on vylézá a kolem krku se mne chytá. Zdaž mne po pětiměsíční odloučenosti opět poznal? Nepoznal mne, ale vycítil dobrý úmysl. Posadil jsem jej na trávník, pod čisté nebe a mezi stromy, několik listů mu dal za hračku a pacient vůčihledě okřál. Chudáku, mysleli, že jsi králík, že klec a žrádlo ti postačí! –

V 9 hodin k moři, k přístavu! Zakotvil včera »Císař František Josef« před Singaporem a nechtěl jsem pohrdnouti příležitostí, bych jednou v svém životě nevstoupil na palubu rakouské válečné lodi a nepotkal se snad na ní s některým krajanem, aspoň s bratrem Slovanem. Chorvaté nescházejí na žádné rakouské lodi. Náhoda mi přála. Malý parníček, byltě právě před chvílí na zemi vysadil pro Čínu určeného vyslance barona Tzikána, chystal se k návratu. Mladý sympatický kadet, parníčku velící, vzal mne s sebou. Zdvořilosti vyměněny. »Jaké národnosti račte býti?« táži se zvědavě. »Dalmatínek,« zní odpověď. »Zajisté Chorvat?« díím dále »Ne, pane, jsem Ital.« Aby tě – pravá slovanská tvář i jméno – a Ital!

Velitelem »C. Fr. Jos.« je Ritter von Jedina? Znamé jméno, vychovatel arciknížete. Nemýlí-li se, má bratra kapitánem, o němž pověst dí, že mluví česky. Vstoupil jsem na palubu. Koráb slušný, mužstvo čisté (což při nakládání uhlí není zbytečnou poznámkou), důstojnictvo přívětivé. Lístek můj odevzdán. »Pan velitel prosí!« Stojím před sympatickou postavou muže asi 45letého, výrazné tváře, jenž vlídně a srdečně mne zve k usednutí. Hovor se točí kolem pěti dílů světa. Kde on, kde já jsme kdy byli, o osudu nešťastné, lehkomyšlně podniknuté výpravy z Albatrosa na ostrovy Šalomounské. Hovor německý. Zdaž neumí česky? Škoda, stálo by za to, aby uměl!

»Dovolte, nežli se ustrojím, musím neodkladně na zemi, – zde časopisy, nejnovější. Českých nemám, ale nebude škodit, nahlédnete-li trochu do nepřátelského tábora,« žertovně podával mi »Neue Freie Presse«. Pozvání na druhý den s díkem odmítám, odjíždím' ještě dnes do Bangkoku. Škoda, že jsem byl nucen s velitelem na zem se vrátit a že jsem se nemohl poohlédnouti po krajanech. Představen mi vyšší důstojník. Pan z V...cki. »Račte býti Polák?« »Ano, jsem rodu polského, jsem však Rakušan.« A já, naivní, dosud myslil, že vedle loyálního Rakušana může býti někdo také Čechem, Polákem atd. O pane Badeni! Pane Badeni! – – –

K desáté hodině jest v Singapore velmi živo. Teprve o půl desáté otvírají se obchody, úřadnictvo i obchodníci přijíždějí ze svých vzdušných obydlí venkovských do masivnějších zdí obchodní a úřední čtvrtě a Singaporem koluje onen čilý ruch, jenž v Asii nemá sobě rovna, leda ještě v Hongkongu. Asiat i Evropan chvátá, spěchá, chce vydělávat a vydělává. Leč Evropan sotva tu již nabude knížecího jmění.

Cop, plémě mongolské, vítězí. Dříve snad malý kramář, jenž spával nad bednou zboží v některé z kantonských nebo šanghajských uliček, válí se dnes v přepychu hedvábí, snad se i – denně myje, má nádherné kočáry, odkud s patra pohlíží na západního barbara.

Za Číňanem pomalu se vtírá Žaponec. Četně již sem vyváží své zboží, a sice po pořádku: uhlí, sirky, prostituci, zrcátka, deštníky a laciné bavlněné zboží. Asie Asiatům! Singapore na papíře jest anglickou kolonií. Ve skutečnosti však jest pokročilým zárodkem nového Pekingu, ne snad nové Číny, najisto však nové Asie. Kdo v ní bude hráti prim? Quien sabe! – – –

Balil jsem své bedny, rovnal své sbírky. Skvostné rajky posypával jsem kafrem v úřadovně svého hostitele. Vlastní chef firmy a rakouský konsul meškal mimo město. Na malé lavičce, u dveří pisárny, seděla drobná postavička. Evropan, chudě, ale čistě oděný. Jistě nemocný námořník, myslím si. Valně jsem si ho nepovšiml. Dusivý kašel, těžké oddychování časem mne vyrušovalo z práce. Kdo pak rád slyší broušení kopy nemilého žence – třeba to bylo jen vedle a ne u vlastních dveří. Chudák! Teprve nyní si jej pokradmu lépe prohlížím. Ta zubožená planoucí tvář a mokře lesklé oči! Do sebe stlačen, sedí zkroucen, s těžce pracujícími prsty. »Jsme to mrzáci,« řekl by nezapomenutelný Vojta Náprstek. Přišoural se ke mně. »Pitsén, wan komt der Herr Konsul?« tázal se mne, těžce dýchaje. »Dnes již sotva přijde,« odpovídám rovněž německy, »jest zde však jeho zástupce, přejete-li si něčeho, zavolám jej.«

A podle výřečnosti poznáváje v něm Rakušana z Cislajtanie, táži se pln zvědavosti, opět a schválně po německu: »Jaký jste rodák?« »Ich bin ein Böhm!« »Ale, ale! Snad Deutschböhme?« »Oh nein, Stockbehm.« Mlčel jsem chvíli. Dojala mne ta upřímnost. Obyčejně prostý Čech, jenž se v cizině u rakouských konsulátů něčeho doprošuje, rád se z atavismu generací zásadně zastírá. Zde byla výjimka, přímo se hlásil.

»Z kterého pak kraje? A co je s vámi,« spouštím po – česku! Jak se mu v očích zajiskřilo!... Pekař z okolí Poličky. Býval v Terstu, pak v Rjece, pak na moři, konečně v Singapore utekl z lodi, pekařil zde čtrnáct měsíců – a dopekařil. Silné zimnice, horké podnebí, těžká noční práce a dnes z každého oka mu vykukuje smrt. A chud'as dosud doufá. Včera zakotvil v přístavu rakouský »Lloyd« a tu si přeje vymoci od konsula sníženou cenu! Nežebrouní o přeplavbu zdarma. Třesavou rukou se hrabe v několika málo zlatácích a vypočítává mi, že dá-li se mu za poloviční cenu lístek do Kobe (Žaponska) a pomůže-li mu tam konsul k další lacinější plavbě, vystačí až do Vladivostoku. A dostane-li se tam, jest prý zachráněn. Na moři se zotaví, chladný sever dá mu opět sílu, to jen ta horká, singaporská zimnice mu tak nohy podrazila – to se však všecko poddá! Ach, kéž by již dýchal ten mořský vzduch! – – –

Přebíhám po síni, bedny se mi pletou v cestu. Zpropadené rajky! Vypadají jako právě pelichající kavky. Jsme to mrzáci, jsme to mrzáci, pane Náprstku!

»Proč nejedete raději domů?« táži se.

»Ach, vědí, pane, na to mi moje peníze nestačí. A pak prosím jich – doma mám sestry, bratra a jako chudák bych nerad přišel,« – silný kašel přerušil další jeho sdílnost.

Pobíhám a počítám: »Vezmeš klobouk, dáš do něho něco. Co na tom, bude-li o jednu vycpanou nestvůru nebo siamského bůžka méně? Zaklepáš u známých, všude tě nevyhodí, uspořádáš v singaporském klubu přednášku »O nebudoucnosti nové Guineje«, prodáš křiklouny papoušky a –« Hm, raději ne! Dík pomoci soucitných Němců firmy D. Brandt odešel ubožák šťasten, všem ruce tisknuv i mně, jehož pokládal za konsulárního agenta, na palubu »Lloydu«. Na své úspory nemusil sahat, i teplého šatstva, prádla a houní pro studený sever se shledalo. Popluje na slovanskou Sibiř. Zdaž dopluje...?

V pravé poledne běhat ulicemi singaporskými není ani nutno, ani zdrávo. K tomu jsou zde »rikšové«. Proč zrovna já jsem běhal, nevím. Mor na lodní agenty! Mor na ně! Již dva dny si ze mne tropí šašky. Každodenně – a to odpoledne – »odjíždí« moje loď. Má zavazadla dávno jsou zabalena. Se vším jsem se už rozloučil, i s papoušky, s orangutanem, tarsiem a kde jaký pes v sousedství, který se mnou byl spřátelen. Prý teprve zejtra! Náklad dosud není dovršen. Marnotratím čas v hotelu a probírám se časopisy. Připletl se mi holandský časopis »Wereld Kroniek«. Čtu »Het Boheemsch Strijkquartet« ... Op den eersten a vond werd vooral het quartet »Aus meinem Leben« van hut landgenoot Smetana.

Vida, vida, gratuluji vám, přátelé ze čtverlístku, k holandským úspěchům. A tobě, nesmrtelný Smetano, k tvému »Aus meinem Leben!« Vesměs německy rozumějící Holanďané zajisté byli potěšeni nově nabytou vědomostí, že »Smetana« přes své »uherské« jméno byl Němcem. Čechie, zahal svoji tvář, máš smůlu, nenapravitelnou smůlu! A trochu jsou na ní vinni přátelé naši, kteří by měli promluvit ostřejší slovo se svým impresariem. »Já jsem muzikant, já hraji a já musím vědět, co hraji a jak se jmenuje kus, který hraji!«

Přál bych vám vidět potulného, bengálského eskamotéra, jakých v Singapore několik pobíhá. Takový jeden sedl si k našim nohám na zem, do chládku verandy před hotelem, rozevřel roztřepaný pytlík a vytáhl několik kamínků. Odhalil ramena, vzal kamínek do jedné, ukázal druhou prázdnou ruku, pozvedl obě, sevřel je dohromady: Satu, dua, tiga – jeden, dva, tři, foukl a ejhle z polootevřené ruky hlavičku vystrkovala živá ještěřice. Vzal kamínek druhý a přetvořil jej v cvrlikající ptáče.

Pohlížím ven. Vrabci, kterých tu dost a dost, honí se po žlábcích střechy, vítr šustí malými palmami, pestří lidé, pestrých šatů, spěchají nebo se loudají kolem. Několik chudých Arménů žene se kupředu. Starce s patriarchální bradou, ale s »prohnaným« výrazem obličeje, podpírá špinavý otrhánek. Žena a dcerky jiného se rousají vzadu. Nutím se do sympatií s Armény. Včera jsem navštívil jejich čtvrt. Nejvíce mi bilo do očí špinavé ženské prádlo. Arménů je zde dost, chudých i bohatých. Asi dva neb tři milionáři. Kolem kluše šest Číňanů, nesoucích neprodušně zatmelenou rakev. Chudý pohřeb bez bonzů, bez papírových transparentů, modlitbiček, okras. Nejspíš chudý kuli. Hodí ho do jámy na čínském hřbitově.

Nosiči spěchají, jsou veselí a dělají špatné vtipy. Kolik z těch šesti se bude příštího roku smáti? Neb za dvě, za tři léta? – – Pan H. představuje mi lékaře z lodi rakouského »Lloydu«. Jest semita, má světoznámé dvojslabičné německé jméno, hlásí se mi za »Moravana« a nutí se ochotně do češtiny. Dnes se s těmi připomínkami na vlast zrovna pytel roztrhl. Studoval v Praze na německé universitě. Žaluje upřímně, že »jeho« lidé v Kyjově prohráli. Cítím žal a soustrast nad pokořenými (Vae victis) i nad češtinou páně doktorovou. Ujišťuje mne, že česky rád mluví, matka prý je Češka, ale měl málo příležitosti. – O páté odpolední opět obživlo evropské město. Obchody se zavírají, singaporská Evropa jede ve vozících i kočárech, též na kolech domů. Dříve však, a to valnou většinou, do klubu nebo na velké prostranství k »Lawn-Tenisu« a »Foot-Balu«, jenž nesmí scházeti v žádné anglické kolonii. Konečně pak na samém pobřeží se účastní »korsa« »lepšího i špatnějšího světa«. Pravá smíšenina. Domorodý malajský radža (kníže) s třemi lokaji, bohatí Parsové, Hindové, jeden, dva Arabové, většinou však moderní Čína, často »jeunesse dorée«, na vlas se stejně nedůmyslnou tváří jako v Evropě, jenže po čínsku oděná a bez monoklů. Několik povozů druhé třídy, soukromých, zdaleka křičí svým pestrým obsahem. Prvý den jsem to měl za klec s papoušky. Byly to pouze dámy z baru^[27] Barmaids. Jest zde v Singapore několik malých hotýlků a restaurantů s dámskou obsluhou. Nejsou to české sklepnice, v potu tváří a v bavlněných šatech chléb vezdejší si vydělávající, naopak dámy v bohatých toaletách. Dámy, které za vlídný úsměv, trošku štěbetání a za to, že si k vám přisedly (ó, kouzlo ženskosti!) vyžadují, byste mizérii denního života, stesk po domovu a špatný kurs stříbra společně s nimi upili v padesátikrejcarových lahvích německého šampaňského, které zde ovšem čepují láhev za jeden dva dolary. Že prý se ho v každé místnosti denně až do sta lahví vyprázdní. Ubohé žaludky! Vše to za pouhý úsměv líbezných rtů dozrávajícího mládí, jehož jitřenka kvetla skoro výhradně v obvodu rakouských vesnic! Ale »hony soit, qui mal y pense.« Všecko v největší počestnosti! Vlastní »demi monde«

má jinde své chrámy... Vlastně těch kolem objíždějících kočárů není tak mnoho. Corso bývalo prý jindy živější, ale zdá se, že konečně dámy tzv. lepší se počínají straniti smíšené společnosti.

Mne tedy Singapore, vlastně jeho večer, nenadchne nad obvyklou míru. Kam dnes? Divadla náhodou a naštěstí tu není. Chraniž nás bozi italských div a vybrakovaných tenorů. Ochotníci hráli včera. Dostali mne tam. Na prknech se pohybovalo několik jiných prken. Pouze hrdinka rozehřála. Měla pro tropy velmi přiměřený kostým. Dnes odpočívají herci na včerejších vavřínech – kam tedy? Je zde také dámská kapela, kterou neprávem nazvali »Tingl-Tangl«. Skoro vesměs Němkyně z Čech. Požívají i v pomlouvačném okolí dobré pověsti. Mnohá se již mezi Suezem a Hongkongem vdala, málokterá našla, co hledala – slušných úspor. Zbývají čínská, malajská divadélka, zajímavá sice, leč pro dnes bylo těch dojmů příliš mnoho. Zajímavější bude procházka ulicemi. Tu a tam malebný plastický obrázek v genu staroholandských mistrů, jenže jiného zbarvení a jiných tváří.

Malé obchody, čínská kuriosa, vykladači karet, prodavači amuletů, čínské pouliční hotélky u nůše, pak pravým Babelem a Sodomou, podél krčem opiových, malajských brlohů, mezi domky střeženými policií, kde karban se kryje a pak kolem několika osvětlených ulic. Nemusíte dále chodit, ani bych vám to neradil. Z levé strany není se čeho obávati. Jen zdvořilé úsměvy, vítání, srdečný smích se rtů žaponských drobných postavíček zvou vás, byste vypili koflík čaje, sklenici piva. Vpravo rvaly by se o vás, strhly vám a odnesly klobouk. Zní k vám onen pověstný drzý tón námořnických krčem v jazyku anglickém i německém, ač obyvatelky krčem mezi sebou hovoří většinou polsky a rusky. Vlevo Asie, vpravo Evropa, obě nevěstky. Moderní žena, ejhle, problém k luštění, záslušnější »bloomers« a bicyklu! – Už celou čtvrt hodinu běhá za mnou rikša, jak pes za kostí – svezeme se tedy! Domů! Čas k večeři. Doma rámus. Kočku svedly nezřízené choutky do obrovské klece mého Kakadu, ale prchla před rozčepýřeným netvorem. Ted' chudák mourek se třese a tlačí ke zdi, Kakadu řve, psům to dělá švandu. Venku notují druzí papouškové. Můj hostitel proklíná moji menagerii. Večeře na rychlo odbyta, do polévky napadalo nám létavých mravenců, do kávy můr. Jen moskyti se nenapálí, lesk světla je nesvede. Píchají až radost – tedy raději pod sítě a do postele. – – –

Sto dojmů denně tebe vyruší. – – – Jen kdybych dnes brzo usnul! Přál bych si býti na tvém místě, čtenáři, spal bych již dávno.

Mořské zahrady

(de zeetuinen)

Zdalo se vám již, že lítáte? Okusili jste již opojného doušku vína, po němž se vám pojednou zdá, že proti všem zákonům tíže se vznášíte ve vzduchu? Tak lehce, svěže, jako byste dávno byli odhodili pozemskou kuklu a vznegli se nad prach a špínu slzavého údolí? Zajisté, že snili jste již takto; rozmarným jediným těšitelem jest Morfeus, ač éterické vznášení ve snu končí někdy úzkostlivým pocitem pádu s věže, s hory a se schodů. Kdo z vás krácel však na dně mořském, ve skvělých zahradách a palácích bradatého Neptuna, třpytných Najád a rozpustilých Tritonů? Ovšem, že ve snu! Sázím se, že nikdo. Sny takové se rodí jen na březích slunečného jihu, kde příboj vln zve k jasnému snění, kde syté světlo oslňuje oči a ohnivé víno bouří krev. Kde však denně stojí vám po boku bledá Starost, kde vedle mrzutostí jest vám polykati kouř a saze a spokojiti se odvarem sladu, tam staneme se časem zakyslým námořníkem, nikoli však snilkem o tajemné říši Najád. Avšak veleben buď Hospodin; já nesnil, já viděl. »Blahoslavení, kteří mají oči a vidí! Blahoslavení, kteří vidí a věří.« Já viděl a nevěřil; byl jsem opojen. A přece nebyl to žádný klamný sen.

Věru: já se vznášel, letěl a opět zanícen se zastavil, tu vysoko, tu nízko nad podivuhodnou zahradou, nad světem kouzelným. Nad Edenem, plným zářících barev, stromů posetých dílem malých umělců, kteří pracují z pestrého mramoru celé světy, veliké ve své kráse, krásné v nejmenší podrobnosti. Vznášel jsem se nad pestrým kobercem, nad korunami fantastických bizarních zákrsků, které se pjaly nicméně tak vysoko, že rukou jsem jich mohl dosáhnouti, obával jsem se však dotknouti se svatokrádežně kouzelného mlhavého obrazu, aby mně snad nezmizel. Pestrobarevné ryby blížily se zvědavě, střelhibitě však prchaly, spatřivše netvora nad nimi plujícího. Obrnění rytíři, raci poustevníci, medusy s koketními čepečky, modré a červené hvězdice ledva si nás všimly. Pozvolna se pohybovaly široké lupeny a obrovské kalichy, jemně se třpytily a třásly v neurčitém světle tenounké, oživené větvičky. Věčné kolébání, třesení, chvění – jen žádný hlásek, ani nejmenší zašelestění neozvalo se z hloubky. Vždy dále jsem se vznášel a stále se měnil obraz – ač se opakoval – v novém půvabu, v nových skupinách, až oči nadšením přecházejí. Podivuhodný pocit, omamující nádhera! – Plul jsem nade dnem báječného moře korálového, kol ostrova Amboiny, křídla má byla malá kocábka, s daleko odstálými tyčemi opěracími, podobající se vodní vážce.

Dne 24. října m. r. stál jsem již velmi časně z rána na kapitánově můstku holandské lodi »Loudon«, a srkal ve společnosti kapitánově silnou kávu a svěží mořský vzduch. Jitro bylo

krásné, tropické. Pluli jsme severovýchodně přímo do zálivu Amboiny, objevující se na dalekém obzoru. Severozápadně se zvedá ostrov *Buru*, hladina moře v zlaté záplavě vycházejícího slunce se třpytila zdánlivě klidná a k plavbě bezpečná. Měl jsem již za sebou ostrovy Javu, Bali, Lombok a Celebes a očekával jsem toužebně den, kdy budu moci vkročit na ostrovy Molucké, domovinu libovonného muškátového ořechu a hřebíčku, bílých kakadu, krásného brouka *Euchyrus longimanus*. O osmé hodině vjíždíme již do úzkého, táhlého zálivu ostrova Amboiny, který dělí ostrov skoro na dvě polovice. Hornaté a lesnaté stráně tvoří líbeznou krajinku, poskytující půvabný pohled. Příjemná změna po zaprášené ploše města Makarsaru (jižní Celebes), která cestovateli zkušenému v tropech ihned bije do očí. O deváté zakotvíme před hlavním městem velikých Moluk téhož jména, jaké má ostrov. Dvojí zklamání; předně darmo napínám čich, abych vyhlášenou vůni vzácných koření ucítil, a darmo napínám zrak, abych něco z města uviděl.

Jest viděti sice pevnůstku a několik roztroušených domků u břehu, těžko však z nich souditi na sídelní město. Teprve později na pevnině jsem našel několik ulic Číňanů a domorodců; tito jsou většinou křesťané, ale nadutí, ve směšně temných nebo černých šatech; o něco dále, blíže fortu jsou ulice proměněné v zahradu několika zde usedlých Evropanů, míšenců a domorodců! Ulice jsou až úzkostlivě čistě udržovány, domy malé, ale úhledné a vzdušné, vše zacloněno bujnou, skvělou vegetací. Tu a tam se hemžil nějaký človíček v hlavních třídách, ale vše ukazovalo, že doba rozkvětu Moluk již dávno minula a bujný život, jindy zde panující, utuchl. Avšak pro rajskou vegetaci, zdvořilost obyvatelstva a krásy přírodní na ostrově vůbec zalíbilo se mně půvabné hnízdo. Kus ráje jako stvořený pro život šťastný a klidný, jež možno tu trávit v blaženém polosnění. Kdyby lidé jako všude jinde, i v menších městech holandského světa koloniálního, pro samé klepy a starosti o bližního ke klidu přišli! V Amboině jsem měl pět dní čekati na parník *Kamphuis*, jenž jezdí na ostrovy Seran, Tarnate a k svému poslednímu cíli – Nové Guinei. Mimo zájem přírodovědecký zajímala mě Amboina též tím, že v letech 1854–60 působil zde znamenitý entomolog, lékař v holandských službách, Dr. Karel L. Doležal (psal se Doleschall), jenž bohužel mlád zemřel. Při loučení tázal se mne přívětivý a ochotný kapitán: »Mynheer, heeft U de Zeetuinen soms gezien?« (Pane, viděl jste již mořské zahrady?) »Mořské zahrady? Nu ovšem že je navštívím, nepřeji si nic toužebněji, vždyť nečetl jsem darmo Mohnikea, Wallacea, Rosenberga, Forbesa a jak se všichni jmenují!«

»Musíte tam však jít teprve zítra, krátce před východem slunce, když moře při úplném klidu má hladinu jako zrcadlo. Dnes již je pozdě.«

Druhého dne již o šesté hodině stál jsem na břehu, zul se a pomáhal mohamedánskému majetníku jeho maloučkou loď »prau« posouvatí na vodu. Vzadu jsem se pak usadil, používaje krátkého, lžicovitého vesla za kormidlo. Abych ušetřil, najal jsem loďku malou s jediným veslařem. Loďka byla uzounká, nízká, as 3,8 m zděli, z jediného kmene zhotovená. Dole kulatá a bez kýlu, takže by se při nejmenším pohybu převrátila, kdyby neměla duchaplného zařízení s trámci, přiloženými v určité vzdálenosti, čehož Afričané a Jihoameričané neznají. Napříč přes loď, pevně s ní spojeny, leží 2–8 tenkých trámů, (podle délky lodi) až na 2 m od hrany lodi odstávající, na něž rovnoběžně s lodí běží po celé délce tyče z lehkého bambusu, pevně k trámům přivázané. Při nejlehčím pohybu lodi narážejí tyto na povrch vody a udržují takto loď v bezpečné rovnováze, takže beze strachu mohou se napnouti nepoměrně veliké plachty, a loď letí s ptákem o závod. Klap, klap, letěla loďka ku předu, hravě špičkou nebo tyčemi prorážejíc klidnou hladinu zátoky. Slunce co nevidět se objeví nad vrcholem nízkého pahorku. Pokoušel jsem se započítí hovor svou lámanou malajštinou, pokusy se však nezdařily mou neznalostí. Loď bylo lze hravě řídit, vzduch byl vlahý, pln dráždivé solné vůně.

Dýchalo se tak lehce! V klidných liniích táhly se horské hřbety obou břehů, bližší polit dávno již jasným denním světlem, druhý dosud ve vlastní stín zahalen. Ni hlásku se neozvalo. Pode mnou dosud temná, neproniknutelná hloubka, tu temněmodrá, tu zelenavá. Pocit sladké, teplé rozkoše se vtírá do srdce; zapomenuta jest choroba, žal i útrapy podrážděných nervů, zapomenuta minulost i přítomnost, lhostejná budoucnost; žiji jen okamžiku, pídi času blížící se hodiny. Jaký to oblažující, starosti zapuzující pocit, slyšeti jen úder křídel neviditelné, nedostižné bohyně. Ano, domníval jsem se slyšeti, cítiti šumění mohutných perutí jejich několikráte. Kdož by tě mohl zachytit na krátko, byť následoval pak žal tím větší – ó nadpozemská, stále hledaná, nikdy nenalezená?

Rozednilo se. Hladina vodní se zastkvěla v odlesku slunce, pro krásu právě probuzenou. Asi půl hodiny cesty nad městem se počíná »mořská zahrada« a táhne se rostoucí krásou podél břehu, kde není hloubka veliká, zato voda tak průhledná, jako snad nikde na světě.

Byli jsme již skoro u cíle, dosud jsem zíral marně s upjatostí do vody. Najednou se voda stávala jasnější, bylo viděti i různé stíny na dně; vpřed pádila loďka. Stíny se stávaly hmotnější, dostávaly tvar, letěly k nám, nořily se do hloubky; – ještě několik úderů veslem, pak dost; loďka již jen setrvačností pluje jako racek laškující s pěnou.

A s dechem zatajeným, beze slov, oči opojené, zapomínaje na všecken svět, musil jsem stále do hloubky hleděti, kde odrazem hojného nyní světla, lomem barev, pohybem vody zdály se

mělčiny bezednými. Jaký to podivuhodný, báhorkový svět tam dole! Třásl jsem se rozčilením. Když jsem se naklonil přes okraj nízké loďky a kolmo hleděl dolů, zmizela zdánlivá rozhraní vzduchu a vody a zdálo se mně, že pluji v jediném vzdušném, jasném, nikdy nevidaném nehmotném prostoru, nebo se vznáším oddělen od světa hmotného.

Pluje-li se rychle po hladině, změní se jasný obraz v mihavý, pitvorný; zastavíme-li se nebo jen pozvolna veslujeme, jest iluze úplná. Voda jest zde tak průhledná jako vzduch, takže každý předmět na dně mořském až do značné hloubky 9,5 m ostře rozeznáváme. Té nádhery barev, toho bohatství tvarů! Nesčíslné druhy stromovitých i houbovitých Madrepor, Astreaeid (korálů hvězdnatých), pak korálů vějířovitých, Georgonid s rohovitou korou, lesku téměř kovového, plných ozdobných větvíček, vedle toho barevné Tubiporidy a opět masivní varhanice! Zde palčivé Alcyonie, živá pera mořská, medusy, na nichž se láme světlo jako na drahém opálu; polypy předčí své barvy jen neobyčejným tvarem, hvězdice červené a modré se zdají jednou tak veliké, ježovky se nesou červenavě vedle odporných sumýšů. Obrovské vějíře z jemných lusků a větvíček jsou tu pružné jako kaučuk, tu opět křehké jako sklo. Nedostává se mi slov, vylíčiti krásu ojedinele sedících měkkých sasanek; rozmarná příroda dala jim tvar a barvitost různých květů, karafiátů, růží a sasanek! Podivný rozmar nevyčerpatelné přírody: orchidejím dá tvar zvířat a nejnižší tyto zvířecí bytosti zušlechťí podobou květů. A květy tyto mají též své motýly. Poměr obou jest ovšem méně přátelský nežli u tvorů pozemských. Motýly těmito jsou četné, stříbrolesklé nebo papouškovitě strakaté ryby, mezi nimi i modře lazurové a modravě červené. A skvělé louky se zlatým pískem a opět oasy, porostlé mořskou travou a řasami. Celého věku lidského a dlouhého věku bylo by třeba k vědeckému popisu pokladů podmořských.

Slunce vždy výše stoupající vrhá své vítězné paprsky stále hlouběji a svisleji, ozařuje tisíceré sluje a útesy podmořských lesů, luk až do labyrintu čar a barev, vše září leskem a barvou. Obraz unášející, nevyrovnatelný a živý – nesmazatelně utkvěl v mých vzpomínkách.

Nejpodivuhodnější jest zahrada tam, kde blíže břehu hloubka nepřesahuje 2,5–3 m, kde nejmenší lastura jest ostře viditelná. Lhostejný můj průvodce žvýkáje betlový ořech, odplivuje do vody a má mne jistě za blázna! Neboť toužebně natahuji někdy ruku po některém zvláště krásném předmětu, úplně zapomínaje, jak hluboko se nalézá. Konečně pochopuje. Rychle shodí jediný kus šatu, skočí obratně s lodi a ponoří se. Obraz před mýma očima počne kolísati, potom kruhy se stávají kratší a užší, a cosi černého, strašidelného, lidské tělo se noří ke dnu. Vidím každý nejmenší jeho pohyb, obdivuji se klidu, s jakým jeho ruce po žádaném předmětu hmatají. Pomalu, jako by tam dole cítil se doma, odtrhuje potápěč jeden kus po druhém; krabi a ryby

prchají, pak lebkou vodu prorážejíc, vynoří se lidská nestvůra na povrch. Hu, jak ohydná! zavalité tělo se čtyřmi odstávajícími hrabajícími okončinami, žabími stehýnky a hladkou koží – jak odpudivě ohydně vypadá člověk pod vodou vedle něžných průhledných medus a jiných ohnivě zbarvených zvířat mořských. Máme ihned dojem, že člověk do této podmořské krajiny tak málo náleží jako kaňka do akvarelu na hedvábí. Zajisté, že nadarmo nevyvrhlo zpěněné moře Venuši; nehodí se do okolí jejího, radostně vydalo moře bohyni souši; malíři, kteří oživujete tu tichý klid, onde překvapující rozmar hravých vln, rozzuřený příboj a zkázu moře vílami a tritony, spalte své modely!

Nahá těla mužská i ženská jsou posměchem na krásu obyvatel mořských! Chcete-li oživiti jimi moře, učíňte je průhlednými, jako jsou medusy, pestré jako ryby, rozmanité jako les polypový! Jděte do Amboiny, vznášejte se nad hladinou a ponořte se pod vodu. Není podivuhodnějšího atelieru na světě! – Teprv vítr mne přinutil vrátiti se. S toužebností vzpomínám na tebe, báječná zahrado v Amboině!

Koření Moluk

Souostroví Molucké nazváno ostrovy kořenými: »bohatými ostrovy kořenými«, a těmi též bývaly, pravé zlaté doly pro Holanďany v minulých dvou stoletích, ale jsou zároveň i ohydnou skvrnou v dějinách evropské hamonivosti, »křesťanské lásky k bližnímu« minulých století. – Dnes jest dávno po bohatství Moluckých ostrovů, žije se již jen z odlesku minulosti a kromě ostrovu *Banda*, pravého ráje kořeného, jsou všechny ostatní ostrovy spíše škodonosné pro holandskou vládu.

Již počátkem středověku mělo koření důležitou úlohu v obchodě i v kuchyni bohatých lidí. V asijském Orientu bylo upotřebením jeho ještě staršího data. Tak byla např. *skořice* Israelitům Starého zákona známa a užíváno jí na libovonné masti a koření též od Feničanů, Řeků a jiných národů starověkých. Mnohými překupníky: Bugisy, Malajci, Javajci a Araby dostalo se koření pozvolna a velmi draho do Egypta, nebo údolím eufratským do Malé Asie, a odtud řeckými a italskými obchodníky do všech zemí kolem Středozemního moře. Jistě že tisíciletého stáří jest vývoz koření z Bornea, Celebesu a ostrovů Moluckých do jižní Číny. Že zde vždy panovalo čilé spojení, dokazuje veliká záliba i skoro úplně nahého divokého domorodce těchto ostrovů pro *staré čínské vázy*, jež možno nalézti u Dajaků, Alfurů, Papuanců; u nich se všeobecně chovají jako rodinný poklad po předcích. Portugalci, kteří r. 1513 ponejprv Moluky navštívili, byli prvními Evropany, kteří koření tato přímo do Evropy přivezli.

Avšak vláda smělých Lusitanů netrvala dlouho na tomto nejuvzdálenějším Východu, zůstavila sice mnohé slovo své řeči, mnohou kapku vlastní krve domorodému obyvatelstvu, proti svěžím, činuchtivým Holanďanům nemohla se však na dlouho udržeti. Holanďané, »handelaarové« par excellence, padli na kořist kořenou jako jestřáb na ptáka. Stará všemohoucí »Nizozemsko-východoindická kompanie« (založena v roce 1602, zrušena r. 1800), zapsala se neblaze do dějin i srdcí domorodců. Nenáležím k tzv. »filantropům«, blouznivcům (à la spisovatelky »Chata strýčka Toma«), kteří si každého »divocha« přistříhli ideálně a románovitě, a aby mohli »člověka přírodního« sestrojiti jako ideál a perlu lidstva, pro tklivý kontrast líčí bělocha efektně jako taškáře a podlého vetřelce, jenž jakmile se objeví, ihned ruší štěstí a klid ráje. Nicméně musím souhlasiti s těmi, kteří se o způsobu, jakým Hol. východoind. kompanie evropskou kulturu šířila, jen s opovržením zmiňují. Neboť je-li jen polovice toho pravda, co se psalo o hospodářství Holanďanů v době jejich lesku a v periodě jich libovolné kultury koření, domorodcům vnučené, mohli by staří Mynheerové směle podati si ruce se španělskými Conguestidory, zlata lačnými! Ovšem, že mluvím o holandských kramářích XVI. až do XVIII. století a nikoli o holandském lidu, který svými boji za svobodu, svým věděním a uměním slavně se zapsal v dějiny bílého plemene.

Avšak milí ti kramáři středověku, ať náleželi jakékoli národnosti, byli vždy roztomilými lidmi, kde běželo o to ubohým divochům, pohanům, přinést spásu duše a evropskou kulturu. Vše se dělo vysokomyslně, leda že vedle toho malý výděleček hleděl se docílit *poctivým* křesťanským obchodem. Proto asi šli vždy *praví* nadšení misionáři tam, kde krajané jejich neměli své působiště.

V době Portugalců bylo pěstování stromu muškátového^[28] a hřebíčkového^[29], jimž tato stať jest věnována, obmezeno na několik málo ostrovů, které mocnými tidorskými a ternatskými sultány byly ovládány.

Strom hřebíčkový byl na severních Molukách, na ostrovech Tidore, Ternate, Batyan, Makian, něco málo na Halmoheire, strom muškátový se pěstoval na malých jižních ostrovech: Banda, Nila, Serna, Damme a jen místy na větších ostrovech Seran (Ceram) a něco na Ternate. Aby se zmocnili kořenného monopolu a zničili pašování mohamedánských překupníků, Buginérů na Celebesu aj., připadli Holanďané na myšlenku, která pro ně měla výhodu, ale pro ubohé domorodce byla zkázou: obmezili totiž pěstování drahocenných stromů na několik ostrovů, jež bylo snadno kontrolovati, a výnos se musil odváděti jen Hol. východoind. kompanii. Byly to asi kruté dni pro pohany a mohamedány, když křesťansky vychovaní Holanďané započali své historicky nesmrtelné výpravy (»Hongietogten«) k domorodcům.

Všemohoucí kramářská politika XVII. století přinutila proto, aby dostala málo sice, ale velmi drahé koření na trh, Hol. východoind. kompanii k velmi energickému nařízení, pro domorodce zkázonosnému: *aby všechny stromy kořenné, mimo území Holand'any obsazené a snadno přehledné, byly zničeny a všechno další sázení jejich zakázáno.* Značný počet menších lodí, jak se jich zde užívá, na nichž otroci veslovali, obsazeny byly válečně vyzbrojenými ostrovy, a pod vedením guvernéra Moluk vytáhlo se na inspekční cestu. (Chyběli jen ještě, jak v Jižní Americe se dalo, mniši, kteří podobné výpravy španělských Conquestidorů doprovázeli.) Čtěme, jak takovouto výpravu líčí dr. Mohnike:

»Z tisíců mužů, kteří bezplatně a při nedostatečné potravě, hlavně jen ze sága se skládající, na četných lodích jako galejní otroci veslovali, ve dne v noci, mnohdy proti větru a proudu mořskému a vždy s největší rychlostí, zahynulo již mezi jízdou značný počet (snad přehnáno). Značnější ještě část pozbyla zdraví a upadla do různých nemocí. Pozůstalé rodiny mezitím octly se v bídě a nedostatku (může býti potud přehnáno, že na těchto šťastných ostrovech nikdo *hladověti* nemusí).

Posádka lodí, hladem a nedostatkem nucena, nezdržela se nikde plenění a loupení. Neboť, ačkoli byli guvernér amboinský a jeho fiskalové přítomni, nebyli ani s to – při velkém množství lodí a mužstva – a někdy snad ani doopravdy nechtěli zameziti podobné případy. Ještě hůře se dařilo však těm osadám, které blahobytem nebo jinými okolnostmi vzbudily podezření, že obyvatelstvo provozuje pašeráctví s kořením. Tu nastalo přísné vyšetřování fiskaly, a jestli se obyvatelstvu takové osady nepodařilo dokázati co nejpřesvědčivěji svou nevinnost, nastalo ihned rychlé a nepoměrně těžké potrestání. Při tom trpěli nevinní s vinnými a především pohlaváři. Tito, i když byli někdy nevinni, zbaveni úřadu, vytrženi z rodin a v okovech zavlečeni do Amboiny, aby tam jako trestanci pracovali na veřejných stavbách; mnohdy byli i před tím mrskáni a vypáleno jim znamení. V osadách postižených nebyly jen, jak *všude se dělo*, sady stromů muškátových a hřebíčkových vyvráceny, nýbrž i palma kokosová a všechny ostatní stromy ovocné, lesíky ságové zničeny a všechna stavení vypálena. Většina obyvatelstva prchala však do lesů a do hor již dříve, nežli započalo ničení jejich majetku.

Když pak se loďstvo (Hongieflotta) po oplutí Ceramu a ostatních ostrovů vrátilo do Amboiny, konaly se v kostele, jako po ukončení vítězné bitvy bývá, slavnostní služby boží. Vůdcové a náčelníci výpravy se nestyděli veřejně Bohu děkovati za to, že jim bylo dopřáno, prokletým jednáním svým tisíce rodin snad navždy do bídy a nouze uvrhnouti, že hromadně zničili majetek četných bezúhonných, dávno veškeré obrany zbavených, vyloupených osad a že

zmocniti se mohli většího nebo menšího počtu »zločinců«, jichž zločiny byly vždy jen nepatrné přestupky proti kořennímu monopolu. Trestající spravedlnosti neušli.

François Valentyn, kazatel reformovaných počátkem XVIII. století v Amboině, jenž napsal veliké dílo, důležité pro dějiny Nizozemců ve Východní Indii, podotýká výslovně, že po ukončení každé výpravy měli »pochop a kat plné ruce práce«.

Roku 1812, když se Angličané stali pány Moluk, zrušen byl monopol kořenní. V témž roce rozsázeny byly oba kořenné stromy do nejvzdálenějších, klimaticky nejpříznivějších krajů anglické osadnické državy. Brzy poté, r. 1816, vráceny však Moluky holandské koruně a kořenní monopol opět obnoven. Červánky 19. století pomohly tehdy, že domorodci zůstali ušetřeni výstředností. Když pak osvícený a lidsky smýšlející baron van der Capellen jmenován byl generálním guvernérem holandské vých. Indie, zardoušena byla konečně r. 1824 soustava tak mnohými prokletá. Dnešní vláda hol. vých. indická zasluhuje celkem jen chvály. Co poměrně malé Holandsko ve svých velikých koloniích vytvořilo, jest podivuhodné. A jestli i někteří, opakují: chorobně výstřední falešní filantropové (kteří by spíše proti domácímu otroctví pracovati měli), označují poměr mezi Holand'any a domorodci jako poměr pána a otroka (což jest nesmysl a nepravda), jest mně toto »otroctví« (slovo znějící urážlivě) milejší, a shledávám je pro obě strany rozumnější a blahodárnější, nežli anglickou liberalitu, která vznikla z nucených poměrů a ze snahy po užitku. Proč neplatí tato svoboda též pro Irsko? Pohleďme jen na civilisovaného anglicko-západo-indického černocho, nebo na zbohatlého, drzého, singaporského Číňana.

Větší nestvůry, domýšlivějšího exotického »gigrlete«, které si jen některé světlejší stránky evropské superkultury osvojilo a jen o budoucí samovládě sní, nelze si představit. Moderní Žaponec snaží se sice také dosíci tohoto odstínu »materiální Nirvany«, ale jest příliš chytrý, aby se stal zjevně hrubým. Leč přenechme úvahy o úspěchu nabubřelého žlutého plemene evropské diplomacii a vraťme se ke koření.

Ořech muškátový a hřebíčky našly mimo své dřívější i značné nové rozšíření. Sázejí se více méně na všech Molukách, i v krajinách, od původní jejich vlasti daleko vzdálených, tak např. na Javě, Sumatře, Ceylonu a jiných místech Vých. Indie, Zanzibaru, Mauritiu, západní Indii, Brasilii apod. Ký div, že cena tohoto koření, jindy tak drahocenného, v posledních letech značně klesla a tím též chuť k zakládání nových plantáží.

Kdežto podle Mohnike např. r. 1873 vyvezlo se z Moluk ořechů muškátových 8797 pikulů, květu muškátového 2793 pik., a hřebíčku 1086 pik., naloží se dnes na lodi sotva dvě třetiny

tohoto množství. Kdežto téhož roku 1 pikul (= 130 liber) ořechů muškátových první jakosti stál 200 hol. zlatých, květu mušk. 233 hol. zlatých a hřebíčku jen nepatrné ceny 62 hol. zlatých dosáhl, stojí dnes v Ternate neb Amboině jeden pikul ořechů muškátových 80–100 zl. (druhé jakosti 40, třetí 30 zl.), »fuli« (mušk. květ) 70 zl. a hřebíčku jen 30 zl.

Nejlepší ořechy se vyvážejí z půvabného malého ostrova *Bandy*, kdežto strom hřebíčkový se pěstuje na největším z ostrovů, na Amboině. V posledních letech přiváženy na trh též divoké ořechy muškátové z Nové Guineje, při nehorázně však lenosti Papuanců bylo množství jich velmi nepatrné. Měl jsem na ostrově Amboině sice málo příležitosti pozorovati kulturu obou rostlin, zato při zpáteční cestě z Nové Guineje, při nuceném svém delším pobytu na ostrově Ternate, měl jsem dosti času nejen pohodlně pozorovati i kořenné stromy a jich plody, nýbrž i zacházení s květy.

Ostrov *Ternate*, sídlo někdy mocného, nyní jen na pouhého figuranta kleslého sultána, jest osm mořských mil dlouhý a šest mil široký. Nad ostrovem vévodí jediný mocný kužel sopečný, s jehož krásou zápolí jiný vrch, ideálně vytvořený – Pic Tidorský – jedenáct mořských mil na jihovýchod odtud položený; jenže jest tento vyhaslý, kdežto sopka ternatská ještě loňského roku měla silný výbuch. V této vulkanické, silnými tropickými dešti zúrodněné půdě daří se všecko bujně, a ačkoli jen strom muškátový se ve značnějším množství vyváží (rajky, kopal, trepang poskytuje hlavně Nová Guinea), daří se na malé ploše skoro všechny kulturní rostliny tropického a subtropického pásma. Již kráčíme-li ulicemi domorodců, hlavně mohamedánů, nebo mimo několik domů, obydlených asi dvanácti nebo čtrnácti rodinami evropskými, pozorujeme, že vegetace, pod kterou malé domky a chaty téměř mizejí, náleží několika dílům světa. A jdeme-li pak sady, tu a tam dobře opatřenými, ale často notně zdivočelými, podléháme snadno klamu, jako bychom byli návštěvou v jedné z oněch obrovských botanických zahrad, jež jsme viděli v příznivé poloze založené a bohatými druhy opatřené v Colombo, na Javě, v Singapuru nebo Saigonu. Nehledě k některým kosmopolitickým květinám ozdobným, jež jsem potkal dříve divoce rostoucí v jihoamerických Andech, a pak od Prahy až do San Franciska a ze San Franciska až po malý zárodek zahrádky novoguinejského misionáře všude se vyskytují, pak kromě rostlin bez domovského listu: ořechu kokosového, pisangu, banánu, východoindického manga, mangustanu, durianu a jiných plodin, jsme překvapeni, vidouce zde v obyčejné zahradě domorodcově tyto rostliny vedle sebe rostoucí: Z Asie: strom muškátový, hřebíčkový, skořicovník; z jižní Ameriky: anony, anacardium, kakao, vanilka. Afrika zastoupena zde liberianským kávovníkem, liliovníkem, bodlavou akácií; Austrálie Eucalyptem a Gasuarineami.

Evropa jest ovšem chudě zastoupena jen citroníkem a pomeranči, vlastně asijskému pásmu náležejícími. Mezitím rostou a daří se pestře promíchané: sagovník, areka, betel, palmy, granátové jablko, rýže, indigo, kukuřice a konečně všechny zeleniny, jež za staletí byly sem přivezeny ze všech koutů světa Malajci, Araby, Evropany, Číňany a zde ovšem jen v několika exemplářích se pěstují. Vždyť v těchto částech tropů zapotí se domorodci leda při veslování, při polní práci nikdy.

Krásné jsou sady stromů muškátových, méně úhledné stromy hřebíčkové; nic se však nevyrovná krásou kvetoucí plantáži kávovníku, která zdaleka vypadá jako sad stromů kameliových, na něž náhle napadl sníh; půvabný obraz, jemuž jsem se v Japanu často obdivoval.

Strom muškátový jest zjev statný a ozdobný, krásného pravidelného vzrůstu, mnohdy přes 30 stop vysoký, koruny zakulacené, zřídka zašpičatělé, upomínající celým svým rázem, též listy podobně utvořenými na naši hrušeň. Jenže listy jsou na hruškový strom poněkud lesklé a tuhé, všechny vybíhají ve špici a na pokraji jsou vroubkované. Kůra stromu jest hladká, plochá, barvy šedé, uvnitř červená. Listy – kůra méně – rozmělněné voní a chutnají podobně jako plody. Malé, dlouze řapíkaté, velmi křehké, skrovně žlutobílé květy připomínají prý naši konvalinku (*Convallaria majalis* L.); mně podoba ta nepřipadla. Možno, že ternatské odrůdy druhů bandajských velikostí a vzezření zakrňují svými nyjícími, bezvonnými květy kališními. Zato jsem shledal značnou podobu zralého ovoce s malou, nezralou neb polozralou meruňkou. Plod jest s počátku zelený, později špinavě broskvově žlutý a potřebuje devět až deset měsíců k úplnému dozrání, načež se rozpadne ve dvě stejné části a napolo, jako ústřice, se pootevře, ukazuje pěkné nitro a ořech, v tlustém, dužnatém osemení sedící. Později, když ještě více se otevře, vypadne ořech, nebo bývá vyklubán holuby, kteří je rádi vyhledávají.

Vlastní ořech se skládá z velmi tenounké slupky, přes kterou vně se opřádá onen památný, libovonný vláknitý obal – míšek – jehož se pode jménem muškátového květu nebo macizu v kuchyni hojně užívá. Jádro ořechu jest bílé, pevné a vyplňuje celé osemení. Též dužnatý obal, ořech obalující, kterého se neužívá, voní velmi aromaticky, jest dosti šťavnatý a chutná ostře a nakysle.

Strom muškátový počne nésti plody v sedmém neb osmém roce: nejvýnosnější jest v periodě 20 až 30 let; stáří stromu přesahuje prý sto let. Zralé, právě rozpuklé plody sbírají se sice po celý rok, nebo denně prohlížejí se stromy; jsou však přece hlavní žně, které podle různých ostrovů do rozličného období spadají. V Ternate jsou to měsíce duben, červenec a listopad.

Česání plodu se děje pomocí malého košíku, uvázaného na dlouhé tyči bambusové s ostrými noži, do něhož uřezané plody padají.

Strom hřebíčkový jest méně úhledný a statný. Vrzůstem svým uvádí na mysl jihoevropský vavřín a dosahuje 30 stop výše: koruna, v hustou špici vzbíhající, jest neobjemná. Rozvětvení počíná již poměrně nízko, 4 až 6 stop nad zemí, vystupuje ztuha do výše, rozbíhá se však v bohaté, malé větve, čímž koruna nabude masivního vzezření. Kmen jest sice nepravidelný, kůra pak velmi hladká. Listy vavřínovité, úzké a dole zúžené, jsou pevné, na líci zeleně lesklé a tmavé, na rubu mnohem světlejší.

Na konci větví se rozdělují obyčejně vstřícně ve dva páry stopečky květné a nesou tři malé pupeny. Dolní pár tvoří s pupeny kříž, známý to tvar »hřebíčků«. Barva, s počátku zelená, poznenáhlu ztemní, později zežloutne, až konečně živě zčervená. V tomto stadiu úplného rozkvětu květy se trhají a podobně jako ořechy muškátové pozorně se suší, a to jen v stínu, ořechy též na slunci. Strom hřebíčkový dosahuje více méně téhož stáří jako předešlý, výnos jeho pokolísá dle okolností mnohem značněji. Jsou vyrostlé stromy, poskytující jen 6–10 liber, ale také jiné, z nichž se těží až 100 liber. Pravá doba žní v Amboině trvá od října do konce prosince. V době květu má býti vůně tak silná, že prý jest ji cítiti na palubě lodi dřívě, nežli lze pevninu spatřiti. Amboinské paní dělají ze sušených hřebíčků pěkné košíčky, loďky apod., které však podobajíce se velice svatebním, hřebíčkovým kyticím našich selských dívek, pro svou poměrně vysokou cenu nehodí se k vývozu.

Psáno na palubě lodi Apenrade, dne 12. března 1897, mezi Sulu a severním Borneem.

Rajky

Před dvaceti lety procházeje síně dvorního musea drážďanského, stanul jsem jako očarován před skříní, v níž umístěni byli překrásní ptáci. Oslňovaly na nich vedle sytých, teplých, kovově lesklých barev smělé, netušené tvary. Jako by lidské ruce polo z rozmaru, polo úmyslně slepily různý materiál, cizí peří v dílo podivuhodné. *Rajkami* označoval je tučný nápis na skříní.

Viděl jsem sice již dřívě několik špatně vycpaných exemplářů, shltal jsem Brehmův »Život zvířat«, skutečnost zastínila však všechny moje představy (a já tehdy měl bujnou fantasií, která často předstihla skutečnou přírodu). Jak mně tehdy bylo! Ve snu pohroužen stál jsem tu, pokročil dále, ale vždycky se opět vracel; nedbal jsem ostatních návštěvníků, sotva jsem slyšel poznámky tu chladné, tu plné úžasu, které ptáci měšťákům i venkovanům vyloudili. Z mého

blouznění nic mne nevyrušovalo; až vlídný hluboký hlas mě vyrušil: »Prosím, museum se zavírá!« – čas i oběd byly zapomenuty – pro pár vycpaných ptáků! S těžkým srdcem sestupoval jsem se schodů, do víru velkoměstského.

Ze sna vytrhla mě holá skutečnost, která ne právě přívětivě se na mne šklebila. Mnohý štulec jsem očekával nejen v tlačenici kolemjdoucích, nýbrž i od osudu.

Ale směle a bojovně postavil se mu chlapec vstříc! Zapřísáhl jsem se, že neustanu, nepovolím, dokud nespátřím ráj, zemi báječných ptáků, zemi nejkrásnějších motýlů.

Přede dvěma lety jsem zase kráčet známými prostorami drážďanského musea a zastavil se před třemi zasklenými skříněmi, které byly dnes ještě bohatší, krásnější, nově objevenými ptáky, kteří se obyčejně nevědomky zařadují populárně do čeledi rajek. Jaký rozdíl však dnes a před 18 lety! Usedl jsem klidně na židli, pozoroval, obdivoval a nutil se i k »duchaplným« poznámkám k své průvodkyni, jako že milá příroda takové dílo umělecké mohla zploditi jen ve sladkém, ale i těžkém opojení.

Ani jsem se nezlobil, když hezká Saska s tupým nosíčkem nadšeně zvolala: »Ach Heer Jeses – Papa, toho tak na klobouk!« Usmál jsem se jen, nebyl jsem již chlapcem. Vždyť během evropského pobytu přivykl jsem rukavičkám a salonům –. Ale starou přísahu jsem obnovil. Chladněji sice, ale přece! Sotva jsem opustil půdu matky Evropy, hnula se chlapecká touha. A sotva jsem se rozloučil s kráskou americkou – San Franciskem, již probudila se úplně!

Dostal jsem se sice malou oklikou, přes čtyři díly světa a pomalu, do země rajských ptáků, ale touha chlapce byla konečně vyplněna. Malým holandským parníkem »Kamphuis« přistal jsem v nejsevernějších z Moluk dne 9. listopadu 1896 na březích jedné z nejzajímavějších, ale nehostinných zemí, která poskytla mně dobrého málo, zlého trojnásob více, nežli jsem očekával. Neboť přehlížím-li dnes výsledek své cesty na Novou Guineu, neshledávám ztráty, mrzutosti, zlosti, nemoci, ano i okamžiky nebezpečí života v žádném poměru k zisku; tedy zkrátka deficit! Ale snad přece se mýlím? Vždyť jsem krácel cestami, kudy žádný Evropan dosud nešel, viděl jsem báječné, divuplné ptáky v jejich domovině, spatřil jsem život a živoření divochů velice zajímavých.

Mohl jsem ve volné přírodě při pohledu na opeřené drahokamy těchto pralesů zvolati s Wallacem, Albertim a Beccarim: »Rozkošní tvorové, při pohledu na vás zapomínám na všechny útrapy a nebezpečí namáhavé cesty!« Píšeť Wallace: »Celá země jest skalnatá a hornatá, všude pokryta hustými lesy, a staví svými močály, propastmi a zubatými hřbety

horskými skoro nepřemožitelné překážky do neznámého nitra. Obyvatelé jsou nebezpeční divoši... atd.« A právě v takové zemi, s takovým lidem vyskytují se *nejpodivuhodnější* tvorové, *rajky*, jichž krása ve tvaru i v barvě, a nejkrásnější vývoj peří dovedou vzbuditi obdiv a úžas nejvzdělanějších a duševně nejpokročilejších lidí, jakož i poskytnouti badateli nevyčerpatelný zdroj ke studiu a filosofovi k přemýšlení.

Vkročil jsem tedy konečně na půdu nejzajímavější země, poklady tyto chovající, ovšem nejen pro *rajky* samé, nýbrž maje na cestovním programu též pozorování živých ptáků.

Jaké zklamání mě očekávalo! Avšak nepředbíhejme; držme se zatím načrtnutí země. Jeden z nejznámějších, nejméně prozkoumaných a největších ostrovů na světě jest *Papua* či *Nová Guinea*. Objeven byl sice již roku 1526 Portugalcem Menesem; v 16. století nazval Španěl Inigo Ortez ostrov pro kadeřavé černochoy, připomínající obyvatele západoafrického pobřeží Guinejského, »*Nueva Guinea*«; donedávna byl však pravá *terra ignota*. Teprv od 20 let, možno říci »díků *rajkám*«, které svou krásou vzbuzovaly velké naděje na bohatou kořist živočišstva, byly břehy a zvířena podrobněji prozkoumány. Badatelé jako: *Wallace, Mayer, Rosenberg*, kteří ovšem do vnitra nevnikli, pak *Alberti Cerruti, Beccari, Dr. Finsch, Müller* a slavný Rus Mikuláš *Miklucho-Maclay*, kteří prošli pobřeží severozápadní a jihozápadní, dále *Chalmersa* jiní Angličané na jihovýchodu, ti všichni leccos zajímavého našli a jim děkujeme za to, co jest známo o podivném světě ostrova. Všechny námořní výpravy, které stanovily břehy a podnikaly malé výpravy do země, nelze zde vypočítávati. Nová éra pro poznání N. Guineje počíná od cesty něm. *Samoy*, která pod zasloužilým Dr. Finschem vedla k zabrání téměř 180.000 čtver. kilometrů velké Země císaře Viléma Německem. Speciální prozkoumání mají nyní v rukou osvědčení odborníci. Celkem panuje však značné zklamání; země slibovala více, nežli splnila.

Nitro země není skoro pranic prozkoumáno; posledně podnikl Dr. Lauterbach s prospěchem cestu do vnitrozemí, na které bylo mu překonati značná nebezpečí. Holanďané vysílají čtyřikrát do roka parník *Kamphuis* na severní, čtyřikrát na jižní pobřeží, to však jen proto, aby ukázali svoji vlajku. Tu a tam cestuje ternatský resident (úředník stojící pod javánským generálním guvernérem) s vládním vyslancem na »inspekci«, může však sotva na 6 nebo 8 bodech vystoupiti na zemi! Na domorodce nemá holandská vláda vlivu nijakého. Pokud malá dělová loď stojí před podlouhlými, nad vodou vystavenými chatami domorodců, slibují chytří Nuforci, Biakové, a jakkoli se kmenové ti nazývají, nebe i zemi; jakmile však bílá, oheň chrlící nestvůra zmizí jim s očí, platí jen právo a zákon adatu (mravu) domorodců a právo silnějšího! Když obyvatelé ostrova Yobi před nedávnem zavraždili holandského kapitána, záležel podivný trest

potutelných divochů v tom, že vraha učinili pohlavárem, ovšem že pod podmínkou, že bude hodný a vraždy podobné opakovati se nebudou!

E vero, e triste! Panujít' tedy v holandské Nové Guinei skoro tytéž poměry jako v době expedice *Cartereta a Bougainvillea* (1767–1768). Na několika málo místech pobřežních usadili se misionáři a obchodníci malajští, čímž divoké obyvatelstvo poněkud zkrotlo (ovšem že zůstalo stejně drzým), uvyknuvši na cizince. Šest účinkujících zde členů misie utrechtské mělo krušné postavení a vedlo život osamělý, namáhavý, plný odříkání a nebezpečí. Někteří cestovatelé mluvívají s malým respektem o misionářích; stalot' se módou všechny házeti do jednoho pytle, do něhož náleží ovšem mnohý »bohabojný« Amerikán nebo anglický »lovec duší«, jenž bez práce si vydělává svůj chléb a pečeni v krásných zemích. Jsou však mezi nimi rozdíly takové, jako mezi cestovatelem, jenž parníkem v I. třídě přístavní města navštěvuje, a jiným, jenž vniká pralesem k divokým kmenům a jest vydán nemocem i nedostatkům. Nejméně jest oprávněn ke kousavým poznámkám o misiích cestovatel, jemuž jedině jejich práci a mnoholetým působením na domorodce byly umožněny jeho studie. Země, které mají svou vlastní kulturu od starodávna, jako Čína a Žapan, kde si utvořili sami dávno svoji mravouku, mohli by si misionáři ovšem své působení ušetřiti.

Výdaje nejsou v žádném poměru s pochybným výsledkem! Papuanské vsi, cestovatelé nebo badatelé snadno přístupné, kde může spoléhati na laskavou pomoc misionářů, (jediných to evropských obyvatelů na celém ohromném komplexu západní Guineje, mimo mladého jednoho obchodníka), jsou: *Mansinam, Doreh Andaj, Roon, Wendest*. Mimo to jest ještě několik pustých míst, kde syn nebeské říše nebo tamější obyvatel Celebesu, Moluk, řidčeji nějaký Arab protloukají své nejisté živobytí. Několik hodin stranou nebo do nitra a zaniká každý stín nějaké aspoň zdánlivé polokultury, jsme u pravých divochů! Mezi těmito lidmi přírodními, od evropského tisku tu pomlouvanými, tu opět za ideální vzory pravého života lidského vynášenými, nalezněš často bezúhonné naivní bytosti, ale též často potutelné, ukruté a lidožravé bestie. Lidožroutství jest ovšem poměrně vzácné, a spíše poblouznění vkusu nežli zločinem! Co počítí s dobrým masem utlučeného nepřítele? Nechat je zkazit? Jsou divoši, mezi nimiž možno klidněji spáti nežli v Evropě, jsou však jiní, s nimiž není radno přijíti do styku. Od staletí se proměnily podobné ve vnitru žijící kmeny Papuanců tak málo, jako jednotlivé druhy tamější vegetace v celkovém rázu! –

Spatříme-li ponejprv z paluby lodi skalnatý a hornatý břeh novoguinejský, docela ve světle vycházejícího rovníkového slunce, jsme mocně dojati novým, zvláštním půvabem, který plyne nejen z toho, co očím se otvírá, ale i z lichotivě se nám vtírajícího pocitu, že dosáhli jsme toho,

po čem jiní marně toužili. Vidíme divokou zemi, divokou svými slujemi, korálovými útesy, tisícerymi malými ostrůvky, pěnícími vlnami, silným příbojem, zemi, v jejímž velikém, hornatém, skoro v jediný celek splývajícím pralesě žije jen několik lidí. A tito lidé, hrdé bojovné postavy, obrovské nebo aspoň nápadné kšticce, divokým vzezřením, provrtanými nosy ozdobou lastur, se šípy a luky, s kamennými sekýrami, s podivnými plavidly – náleží tak do celého obrazu, jako barva k moři!

Od pobřeží Ambervaki se zvedá pobřežní pohoří až do 9000 stop vysokého Arfaku pobřeží Dorejského, čarou skoro nepřetržitou. Krajinářský obraz krásného zálivu Dore, oba malé, pěkné ostrovy, památné stavby na kolech v moři, lodě Nuforců s dalekými výběžky: to všecko v rámci majestátního pohoří, jež se zrcadlí v průhledném, na mělčinách různými barvami hrajícím povrchu moře, které brzy klidné, brzy větrem mrskané se dme, náleží k nejkrásnějším východních tropů.

Toť také krajina, která nejdříve Evropanům byla známa, jejíž nitro však, vyjma Arfak a Hatam, tak jest neznámo, jako těžce přístupné pobřeží jihozápadní. Když pak Portugalci a později Holanďané první beznohé a bezkřídlé kůže památných rajek do Evropy přinesli, kladena jejich vlast do oněch míst, kde obchodem získány, totiž na Moluky.

Bylo roku 1598, když velice podivné kůže ptáků byly Holanďanem Janem van Linschoten nazvány rajkami; r. 1760 pojmenoval Linné ptáka: *Paradisea apoda*, avšak teprve počátkem a středem tohoto století se dostaly celé kůže rajek do obchodu, zvláště prostřednictvím sultána tidorského a prvních misionářů. Potom teprve poznáno severozápadní pobřeží *Nové Guineje* a perlové ostrovy *Aru*, jihovýchodně *Moluk*, za pravou vlast ptáků, pro musea a kabinetní rarity tak hledané.

Ihned se obrátila pozornost evropských sběratelů na tato pobřeží, do pohádkového šera zahalená, a záhy dostavili se do zálivu Dore mužové jako *Rosenberg*, *Wallace*, *Allen*, jimž ovšem s menším zdarem nežli šťastnějším *d'Albertis* a *Beccari* bylo dopřáno, nejen dosud známé druhy okem vědecky vzdělaným živě pozorovati, ale i nové druhy objeviti! Od let sedmdesátých byly však se všech končin celého novoguinejského ostrova objevovány nové, fantastickou výzdobou peří nad jiné vynikající druhy.

Poznenáhlu se vyvinula v Evropě pravidelná poptávka po krásných kožkách ptačích a poznenáhlu se vypravovaly malé houfy domorodců ze souostroví moluckého na *Aru*, *Salavati*, *Misole*, *Sorong*, ostrovy *Waigenovy*, později i na pohoří novoguinejské za výměnným obchodem. Od té doby, co modistce napadlo místo květin použití celé kůže ptačí nebo aspoň

nejkrásnějších per za ozdobu klobouků, otevřela se cesta do Nové Guineje; neboť kde jest možno vydělati, a kdyby tam šlo o hlavu nebo aspoň o cop, tam se dostaví jistě hned Číňan, Arab, Ind, Buginec, Malajec neb mohamedán z Moluk. Ovšem jsou mezi nimi hlavně dobrodruzi nebo lidé, kteří mají příčinu vyhýbati se krajinám civilisovaným. Honilo se pak buď na blízkou osadu, nebo ptáci kupováni od domorodců. Brzo se pozorovalo, že žluté rajky se stávají vzácnějšími, a že móda v Evropě má nové rozměry, takže poptávka klesla, jelikož domorodcům dávali za ptáka nejvýše nůž nebo kudlu, honba se nevyplácela.

Tu asi před 4¹/₄ roky napadlo jakési malé, rozmarné Pařížance, jejíž úsměv a sladké lichocením zakoupiti možno šperkem, kočárem, domem a se vším příslušenstvím k tomu, aby neposadila si jen celého zlatochvostého ptáka na klobouk, nýbrž aby dala si zhotoviti z jemných měkkých per postranních hned celý límeček, kterým by nabyl její zlatý vlas teprve pravé pikantnosti a přišel k platnosti. Nyní nastalo prolévání krve teprve doopravdy. Smutná heroina nové této noci Bartolomějské zasluhovala by po zásluze míti zajištěnou nesmrtelnost.

Jako za horečky po zlatě přišlo nyní, přilákáno značnou cenou koží ptačích, na tisíc ničemných, barevných dobrodruhů z Celebesu a Moluk, z říše bezvousých a dlouhovlasatých, nebo až od hranic arabské pouště a zasněženého horstva himalájského ke kudrnatým divochům, usadili se tu s rozličným krámem, puškami, prachem, kořalkou, do osad přívětivějších domorodců dorejských a gelweenkských, kteří si byli vědomi prospěchu svého. Tu a tam zemřel některý na zimnici, beriberi nebo neštovice, pro změnu některý byl odpraven nebo utopen, vcelku vydělali však »nehorázné peníze«. Ke komfortu nechyběla ovšem ani doupatá opiová, ani herny. Všude nesměli do vnitrozemí, ani na některá pobřeží, jako na Amberbaki; své drahocenné ptáky obdrželi jen pomocí divochů, kteří až příliš brzy se obeznámili s palnou zbraní. Též v přípravě koží podstatně pokročili. Nechyběla již ani křídla, ani nohy, a jen ještě v Amberbaki podrželi dávný způsob, stlačiti kůži na napjaté dřevo a udití ji jako šunku. Již nemohl býti sveden žádný vysoce učený muž, jako klasičtí druzi doby copové, k poetickému názoru o beznohých, ve vzduchu se vznášejících ptačích slunce! Když chladná věda s rozhořčením nad panujícím nesmyslem rajkám opět pomohla na nohy, a naivnost 17. i 18. věku odsoudila, nebylo konce trpkému výsměchu!

Ubozí zneuznaní dobráci! Pokoj budiž popelu vašemu! Ve vás vězelo ještě kus genia, snažícího se opravití přírodu. Jak směšnou se zdá doba, kdy podivín kůže rajky, ulity zaděnky z Amboiny, nebo napjatého motýla »výše koruny si vážil«, tyto poklady jen vyvolencům ukazoval a jimi se pyšnil – dnes stojí taková věc u Friče, Schlütra neb Staudingra tolik a tolik, a již tercián myslil by, že si zadá, kdyby horoval dosud pro pestrobarevné brasílské motýly, jichž možno za pár

krejcarů koupiti! Avšak, pardon, zaběhl jsem jinam, nežli jsem chtěl! Vraťme se tedy k našim černým nebo žlutohnědým »handelarům« (handrlatům) a k jich nevinným obětem.

Započala tedy pravá vyhlazovací válka proti rajkám. Tam, kde jindy poletovaly bezstarostně, nikým neobtěžovány, kol chat domorodců, v lese neb na pobřeží, kde se zálibou mohly pozorovati kutění neokřídlených, nahých svých mlád'at v hnízdech, vystavěných na kolech místo na stromech; kde sotva pozorovaly, že někdy z kruhu samců, o samičku zápasících, tu a tam jeden ubyl, zastížen letícím šípem, aby později peří jeho zdobilo vlasy tvora po zemi se plížícího, počalo jim býti nevolno. Blesky počaly lítati větvemi; i nejdůvěřivější, láskou opojený, tokající kohout poznal, že mu jde o krk. Rajky se táhly dále do vnitra, pronásledovatelé za nimi. Den ode dne řidly jejich řady, samice osamotněly; již zřídka viděti bylo onen skvostný, vzduchem letící široký, zlatý šíp, nebo unášeující obraz kohoutů škádlících se ve větvích a při tom roztahujících pera v křídlech jako oheň sálající vějíře.

Těž o silný, ač méně půvabný hlas byl les chudší. Z míst, kde po tisíce let klidně žily, milovaly a v pokoji hynuly, odstěhovaly se rajky do neproniknutelných pralesů, kam sotva kdy lidská noha vnikne, ani bosá noha hnědá, v pralese zrozená. Ale i tam, kde nejspletitější liány, rotan a květy orchidejí sluní se nad listnatým mořem v tváři Ahamaradzu, i tam zjištěný člověk pronásledovati tě bude svou vražednou zbraní, ubohý ptáku, jehož jediná vina tkví v tvé kráse! Tvrdá, perná existence jest ti souzena; – zato se počíná vésti skvěle kudrnatému, špinavému, šupinovou chorobou kožní stíženému Papuanci. Již mnohá »stará« čínská váza, mnohý džbán rozmnožuje jeho poklad rodinný; nahá kůže jeho pokrývá se ve svátek křiklavě zbarvenými látkami, kouří cizí tabák, železa užívá místo kamene, zakoupí si několik nových žen nebo otroků, pozná podivný, silný »spiritus«, jenž sídlí v lahvích, pije i červené víno, od té doby, kdy dovoz lihu jest zakázán, jí sardinky z plechových pouzder, tělo natírá růžovým olejem, někdy se někdo zabije, nebo roztrhá ve vzteku na kusy to, co za ptáka vyměnil – to všechno způsobil zlý duch z lahve lihové!

Žije se tu skvěle a v radostech. Víno, žena a buben! Sláva tobě, pařížská demimondko! Hle, jak daleko a blahodárně působí moc tvé oblažující, jemné bytosti. Kdyby jen »zboží« nebylo den ode dne vzácnější a »dodavatelé« stále drzejší a domýšlivější! Pěstuje se málo, kdo by se také polní prací dřel, honba není však v celé Nové Guineji vydatná; puška dávno vše vyhubila a zahnila. Lenost, drahota, nedostatek potravin, beriberi a neštovice řadí – a sem přišel chlapec se zbytkem svých mladistvých snů o ráji a jeho okřídlených obyvatelích!

Tu bylo tedy zklamání houf a trpkých jako laciný anglický »stout«, místo ze chmele, ze dřeva kasiového vařený a zbryndaný. – Prózu, opravdovou stránku života rajek, poznal jsem již v Makasaru, v Ternate, v obou největších vývozných přístavech koží ptačích.

Rajky se střílejí skoro po celý rok, pak je stáhnou, vycpou mechem nebo podobným, obyčejně bez arseniku; pak je suší na slunci nebo vysoko nad ohněm v koších a prodávají za nepoměrně velké ceny (více než $\frac{2}{3}$ ceny evropské) od domorodců na 2–3 překupníky a od těch na obyvatele pobřežní. Zde teprv natrou se uvnitř arsenikem a opět na slunci suší. Do Ternate, zřídka do Makasaru zaslané, bývají tu po sto kusech do beden uloženy a odváženy do Amsterodamu, později do Paříže, méně do Londýna a Petrohradu a nejméně do Vídně.

V zásilkách se účastní německá N. Guinea asi 10 procenty; anglická jen s 20 procenty, zbytek se ubije na holandské půdě, jelikož zde právě většina ozdobných druhů se vyskytuje. Nejvíce se užívá oněch druhů s jemnými žlutavými nebo žluto-bílými pery a aksamitovými, velmi dlouhými pery postranními, druhů *Paradisea apoda*, *aruana*, *papuana*. Menší ceny jsou temněji zbarvené a krátkoocasé rajky, rozšířené, jak se zdá, po celé Nové Guinei. První dva drahocenné druhy vyskytovaly se jen na ostrovech Aru a Yobi, třetí na celém severozápadním pobřeží. Památná rajka červená (*Paradisea rubra*) jest dosud jen z ostrova Waigen známa. Jakožto zboží jsou poslednější málo hledané a lacinější, takže např. krásné exempláře yobské v Paříži kupovaly se po 50 francích. Cena žluté rajky řídí se délkou, čistotou a zbarvením ocasu, nebo lépe řečeno vztyčitelného peří postranního, které zdaleka pozorováno, vypadá, jako by tvořilo ocas.

Obchodníci dělí ptáky podle těchto znaků na 8 tříd, jež se v Evropě za různé ceny prodávají. Jako u všech rajek jest to jen samec, jenž zaskvívaje se v rouchu svatebním, má pro obchodníka cenu. Samice jsou velmi jednoduše zbarvené, bez jakékoli krásy. Samečka rajky žluté v mládí sotva lze od samičky rozeznati, teprv při prvním pelichání se zjeví budoucí nádhera a po druhém pelichání jest pták úplně vypeřen, okrášlen vyrostlými pery postranními a jsa si úplně vědom svého oslňujícího zevnějšku, vyhledává si samičku. Nyní započínají pravé zálety, ucházení, boje, o neúhlednou sice, ale vřele milovanou, nyní jest slyšeti křik obou a viděti zápasy soupeřů. Jako v době rytířských turnajů přihlížejí samice dosti klidně, jak druhé pohlaví pro ně hlavy si rozbíjí. Pověstná shromaždiště na stromech jsou nyní již vzácná jen šťastným lovcům známa, kteří mají se velmi na pozoru, aby poklad toliko jim známý cizímu neprozradili. Nalézti je lze jen v nepřístupných údolích, sám neviděl jsem nikdy podobný strom. Dříve slétalo se prý na takovém stromě třeba tucet nádherných ptáků. Žlutá rajka zdržuje se jen na horkém pobřeží v nížinách a údolích a nejde výše nežli 2000 stop.

Mimo tyto druhy, jež čtenář zajisté zná z nejobyčejnějších sbírek a školních knih, chová Nová Guinea ještě řadu jiných zdobných ptáků, k rajkám řaděných, jejichž líbezné tvary, lesklé nebo jednoduché barvy jsou povahy aksamitové, takže rádi na nich pohřešujeme nádheru kovových barev. K tomuto hojnému půvabu se přidružují skoro fantastická, ale velmi elegantně utvořená péra, jež v klidu k tělu přilehlá, ve zlosti neb při vznětu lásky se vějířovitě nebo korunovitě zvedají a ptáka zdobí jako pravý drahokam opeřenců. Není zde místa podrobněji líčiti tato umělecká díla přírody. Vyobrazení ve Vesmíru, v Brehmově Životě zvířat a sbírky našeho musea poučí nás o nejkrásnějších a nejzajímavějších z rajek, které vesměs až na druh *Semioptera Wallacei* zdržují se jen na Nové Guinei a nejbližších ostrovech. Též severní Austrálie chová několik ptáků, jež se sem řadí. Nejoblíbenější a jako ozdoba klobouků nejdráže placené druhy mimo žluté jsou tyto: elegantní dvojevějířovitá rajka plástová (*Saphorina superba*, atra) a neméně elegantní rajka šestiperá (*Perotia sixpennis*); tyto se nosí na klobouku celé, kdežto z ostatních, dvanáctiperých, dlouhoocasých, šupinoprsých, rajky strakové, jen jistých částí, jistých per se užívá. Všechny jsou drahé a zrazují dobrosrdečnou čtenářku i neméně dobráckého manžela nebo tatíčka kupovati tato pera na ozdobu klobouků.

Kdežto rajka dvanáctiperá jest obyvatelem pobřeží, žijí ostatní zde vypočtené druhy jen na vysočinách vnitrozemních, hlavně v okrsku Moret-hattamském. Menší něžné rajky královské a nádherné obývají pobřeží a jsou jako ozdoba méně oblíbené, aspoň u vyšších desíti tisíc šťastných dcer Eviných – neboť jsou příliš laciné a obecné.

Počet z Nové Guineje vyvezených, zavražděných, nešťastných ptáků jest ohromný a nikoli lichotivý pro jemnocit módních dam... Podle mého důkladného poučení o tom a odhadu vyváží se ročně z holandské Nové Guineje a Aru 80–100.000 kusů. Z těch jest 20–25.000 žlutých rajek a asi 70.000 jiných obyčejných druhů. Vzácnější jsou černé pláštěvé rajky šestiperé. Často se vyveze 10–15.000 kusů jiného krásného, ač o něco prosaičtějšího ptáka Nové Guineje: *holuba korunáče*, jež zápolí s úspěchem s nejnádhernějšími holuby Orientu. Tento obr všech holubů, velikosti prostředního krocana, s krásnou vzpřímenou korunkou, elegantní, šedomodrou barvou, krásnýma, modrýma očima, má vedle pěkného zjevu i výborné, chutné maso. Maso zmizí ovšem v žaludku vždy hladových lovců novoguinejských, celá kůže však slouží také k povznesení ženských krás severních dcer Eviných a platí se dvěma zlatkami za kus! I tento, k svému neštěstí dvěma přednostmi vyzbrojený pták, stává se vždy vzácnějším a pobřeží jím obývaná jsou již dávno zbavena této stafáže.

Od té doby, kdy móda cenu novoguinejských ptáků uměle vyšroubovala do výše, a konkurence čínsko-arabských obchodníků v přeláčení to tak daleko přivedla, že skoro nahým synům

pralesů, nemajícím žádných potřeb, platila předměty přepychu a hotovými penězi, rozhodnut tím na mnohých místech ortel smrti krásně opeřeného světa ptačího. Nuforci, Arfakové a jiní Papuanci, kteří v zahálce přivedli to k pravé virtuositě, rozhodli se konečně pro tučné výdělky zaháletí místo 12 jen 8 měsíců v roce.

Všichni divoši touží po ručnici, a tato žádostivost jejich přispěla k tomu, že bylo možno při obyvatelstvu poměrně skrovném a jen při několika zbraních dostihnouti v akordovém vraždění ptáků tak značných číslic! Kdyby se ještě několik let tak dále dělo, není pravdě nepodobno, že ten neb onen druh rajek, jako se stalo s alkou (*Alca impennis*), buď úplně bude vyhuben, nebo se stane velice vzácným; naštěstí příroda sama energicky povelí: stůj! nic dále! – Neboť čím více obchodníků přijde, tím více neštovic a beriberi – a tím více rajek. Ano, kdyby bylo možno rajky chovati jako pštrosy! Ale ptáci tito snesou sotva zajetí, a těžko jest získati mimo vlast pro ně vhodný zob, plody a hmyz. Do Evropy se dostalo jen třikrát několik exemplářů živých žlutých rajek (*Paradisea apoda*). Nabízeli mně také živého samečka v Dore, já však neměl chuti vyhověti chladně vyslovenému požadavku polonahého divocha – 100 zlatých holand. nebo krásnou dvojku. Hle, jak civilisace až do nejodlehlejšího kouta světa *pozvolna*, ale jistě proniká. Jak daleko se rozcházely mé mladistvé sny o rajkách a papuanská chladná skutečnost, když podniknouti jsem musil největší námahy, abych tu nebo onde jeden nebo druhý druh spatřil nebo ulovil!

Jak roztrpčen jsem naslouchal vypravování starého misionáře van Hasselta o krásných těch časech, když v nejbližším okolí chat bylo viděti kutění krásných ptáků! Bylo mně potloukati se po týdny v nejbzdálenějších pralesích, nežli se mně konečně poštěstilo býti svědkem podobného divadla.

A nyní, milý čtenáři, doufáš konečně, že thema toto opustím a budu ti líčiti stopování, lov, život a šukání ptáků, v jejich vždy zeleném, pralesním okolí? Škoda, zvon na lodi volá k snídani a slaný vzduch mořský činí divy – i žaludek, o rajky nejméně se zajímající, žádá svá práva. Snad tedy podruhé!

Ze Singaporu na Novou Guineu^[30]

Ač jsem při své cestě na Novou Guineu měl na zřeteli především zoologické sbírky a biologické studium některých živočichů, poutaly mne též otázky zeměvědné a lidopisné. Bude-li mi později popráno chvíle, abych mohl soustavně zpracovati nasbíraný materiál buď populárně

poučným cestopisem, nebo črtami cestopisnými, seznámím také zeměvědné vrstvy české s některými novými poznatky, jichž jsem vlastním názorem nabyl o pobřeží i nitrozemí N. Guineje, jejíž holandská část, jak povědomo, je dosud nejméně prozkoumána.

Pohříchu nebylo mi možno ani ze zdravotních příčin ani – a to ještě více – pro nedostatečné prostředky hmotné provést leckterý z prvotních záměrů cestovních, jako např. proniknutí ze zálivu geelvinckého k Alpám novoguinejským – horstvu Karla Ludvíka. Výprava, která by odtud postupovala obezřele na jihovýchod, majíc deset domorodců z Ternate, opakovačkami opatřených, a třicet až čtyřicet nosičů z Celebesu nebo Javy, a která by se opírala o menší plachetní loď, křižující v řečeném zálivu a vystrojenou všemi potřebnými zásobami, nemohla by se minouti s úspěchem, leč by mužstvo stihly nemoci nad normální míru.

Taková cesta vyplatila by se bohatě nasbíraným materiálem zoologickým, a přirovnání alpské květeny i zvířeny novoguinejské, ojedinělé v tropech australských, se zjevy okolními, přispělo by nemálo k řešení mnohé záhady.

Cesta do vnitrozemí N. Guineje zklamala mne sice v naději na bohatou kořist zoologickou i v otázkách biologických, takže jsem např. pro krátkost času nemohl dokončiti biologii ssavce *Tachyglossus Bruyini*, která by se mi byla – pobýti ještě měsíc v Hatamu – najisto podařila, ježto jsem měl již samce, a samice byly na cestě z nitrozemí; přesto však rozhojnil jsem v ledačem své vědomosti a doplnil přehledný obraz, který jsem si zčásti podle názorů Wallaceových sestrojil o aequinoktiálních krajích a fauně tamější. Vedle toho jsem poznal plémě, které se druží k nejzajímavějším, totiž Papuy a pořídil si mimo rozsáhlý materiál lidopisný také bohatou sbírku snímků fotografických, které poslouží mi – doufám – kdysi k původní české knize. Tedy bez obalu pověděno: se skrovnými prostředky skrovné výsledky, ale přece výsledky!

Dne 11. října 1896 vydal jsem se ze *Singaporu* na palubě lodi »Teresy«, která náleží čínské společnosti »Vi Biu« do *Surabaje* na Javě. Rozumí se samo sebou, že velitel, kormidelníci a řidiči strojů na parníku byli vesměs Evropané; jenom ostatní mužstvo a přijímatel nákladů byli Číňané nebo Malajci. V Surabaji jsem přestoupil s parníku »Teresy« na »Tamboru« a plul s ní na ostrovy *Bali* a *Lombok*, pamětihodné tím, že se tam zachoval hinduismus, věrouka Brahmanů, v Evropě pak známější nedávnými odboji obyvatelů jejich, Balimů a Sasáků. Roku 1894 zpusťosené, rozstřílené, několik čtverečních kilometrů rozsáhlé a bohaté kdysi město Džagra Nagara na ostrově Lomboku, četné vojenské posádky tamější a pletivem drátů otočené pevnůstky (viz Pavla Durdíka »Na Sumatře«) hlásaly nejdůrazněji, jak tuhý boj vedli

Holandřané s domorodci o panství nad tímto krásným ostrovem. V tomto boji za nezávislost nemálo vynikly ženy; sympatii cizího pozorovatele málo se arci zamlouvá perfidní a úskočný způsob boje, kterého proti Holandřanům užívali obyvatelé Džagra Nagary. Z Ampenanu, vlastního přístavu – vojenský tábor slově Matáram – plavil jsem se dále do jižní části *Celebesu*, do jehož důležitého a bohatého přístavu Makasaru, kde bylo mi opět přisedati, připlula »Tambora« dne 20. října.

Ač večerní část *Celebesu* (Menado, Minabasa, proslulá přírodními krásami, Gorontalo) jest z nejlepších území »holandské« (správněji ostrovní) Indie, nezdálo se mi panství Holandřanů tam i uprostřed *Celebesu* tuze pevné (ve středu ostrova vlastně není ani »na papíře«), a za nedlouho může býti Holandsko zapleteno zase v novou, snad velmi nákladnou válku. Známý jsou a poměrně dosti úspěšné byly cesty obou bratří Sarasinů, Švýcarů, hojnými prostředky vládnoucích, do vnitrozemí tohoto rozlehlého a zajímavého ostrova.

Již nazejtří odplul jsem lodí »Laudonem« z Makasaru na ostrov *Amboinu*, kam jsme za krásné pohody dospěli již dne 24. t. m. V tomto rozkošném místěčku, jehož jméno i stejný název hlavního města metropole Moluk Holandřané vyslovují »Ambon«, řidčeji »Amboana«, ztrávil jsem pět příjemných a všelikými dojmy přebohatých dnů. Mne, nováčka, nejvíce poutaly plantáže vonného koření (hřebíčků a muškátových ořechů) a svými čarokrásnými půvaby nemálo okouzily »Zeetuinen«. Jsou to korálové útesy na dně moře, jako křišťál průsvitného, jež rozkládají se po některých mělčinách zátoky amboinské, rozpolťující málem jako dlouhý jazyk všecek ostrov ve dvě, »mořské zahrady«, zřetelné při klidné hladině do nejmenších podrobností, oplývající tvary i barvou pestrého živočišstva, kde se mihotají rybky duhových barev, např. ryby rodů *Balistes*, *Holacanthus*, *Julius* aj.

Čtyřikráte do roka se plaví zvláštní výprava parníčkem »Kamphuisem«, jemuž holandská vláda dává subvenci, na severozápadní i jihozápadní pobřeží (od 133° do 141° v. d. Gr.) holandské Nové Guineje, aby rozvinouc tam vlajku holandskou, znázornila vrchní moc Holandska nad těmi končinami. Parníček ten, jsa zvláště stavěn, aby nemusil leč teprve vždy po dvou letech býti v dokách čištěn – má železný trup, obalený vespod dřevem, na vrchu měděným plechem – vozí vedle četných moluckých domorodců plný náklad potravin i zboží, pro něž byly v posledních letech pobity statisíce ozdobného ptactva. Vyplul jsem na parníčku tom dne 29. října z Amboiny, a 30. zakotvil už na ostrově *Ceramu* (správně Seranu) při vojenské stanici *Vahaj*, kde asi osm Evropanů úředníků a důstojníků, vedle několika set domorodců vede život, jehož dvěma třetinami uctívají boha spánku. Na celém hornatém ostrově, zajímavém podobně jako největší ostrov molucký, *Halmahera*, domorodým obyvatelstvem

vnitrozemským, Alfury, bylo za mého pobytu jen 10–12 Evropanů. Nevelká posádka má na obou místech, jež jsou primitivně, ale proti domorodcům dostatečně opevněna, asi 100 moluckých domorodých vojínů. Pobřežní obyvatelstvo, většinou přistěhovalí mohamedáni a Malajci tam již rození, jsou pokojní. Pověstné námořní loupežnictvo těchto ostrovů dávno již vymizelo. Seran slyne hojností kasuarů a pestrých papoušků, ale jinak jsou lesy jeho chudé, a obyvatelé jsou vedle vývozu saga odkázáni na moře.

Za překrásné noci, v níž nám Venuše vlastním jasem a odleskem v moři nahrazovala měsíc, propluli jsme mimo ostrov *Betjan* a konečně »Úžinou trpělivosti« (Patientia street) mezi ostrůvky Poko, Lari aj. a hornatým ostrovem *Hale-ma-herou*, mylně Džilolo zvaným. Dne 1. listopadu jsme zakotvili v zátocce mezi sopkami Tidorem, ideálně dokonalého tvaru sopečného, a Pikem ternátským před vlastním ostrovem a městečkem *Ternatem*. Tidore je, pokud paměť sahá, vyhaslá, Pik ternátský však častěji – i roku předešlého – poděsil nemálo výbuchy svými obyvatelstvo nevelkého ostrova (65 km²).

Po nepříjemných obtížích dostalo se mi od sekretáře »residenta« ternátského, v jehož úřední obvod přísluší také všecka holandská Nová Guinea, dovolení k šestiměsíční (jen!) cestě a pobytu v *severozápadní N. Guineji*. Cestovati na jižním pobřeží novoguinejském bylo mi odepřeno; není tam vůbec místa, kde by kapitán lodi mohl cestujícího vysaditi na zemi, buď z obav před divokými domorodci, buď pro nemožnost v době silných větrů, jihovýchodních musonů (po malajsku), jinak monsunů (po anglicku) přistati člunem ke břehu, o něžž se všecko tříští příbojem vln. Na západním pobřeží, kde loď staví v papujských vesnicích, řečených Sekar a Skru, utonul před několika měsíci odvážný misionář francouzský. Severozápadní holandská Nová Guinea skýtá cestovateli několik vhodných a bezpečných míst, odkud může konati do vnitrozemí další cesty. Jsou to Saonek, Salavati, Sorong, Doré, Mansinam, Roon a Vendesi; v posledních čtyřech žijí Evropané, celkem šest misionářů a jeden obchodník, vesměs Holanďané. Ostatní místa tohoto pobřeží podávají cestovateli buď málo, nebo žádné jistoty, některá jsou dokonce i nebezpečná. Nitrozemí pak jest vůbec cizincům, ať bělochům nebo polocivilisovaným překupníkům rajek, Ternat'anům, Číňanům, Arabům atd. nepřátelské. Ve veškeré Nové Guinei, zvané holandskou, osadní vláda nechová ani jediného úředníka nebo vojína; nemá efemerní kolonie tato vedle kůže rajek a nepatrného množství pryskyřice damarové a trepangů nijakého významu obchodního a nestojí za to, aby mimo 80.000 zl. roč., kterými se subvenuje parník »Kamphuis«, vláda dalšími sumami mrhala přebytek javský. Vůbec se ze všech ostrovů, co jich Holandsku náleží v souostroví východoindickém

(Insulinde), vyplácí pouze Java a některé přilehlé ostrůvky, východní Sumatra a severní Celebes; z ostatních ostrovů toliko muškátová Banda nepůsobí přímé ztráty.

Dne 3. listopadu zastavila loď v Gani a nazejtří v Patani, dvou nepatrných osadách jižní i východní Halmahery, kde jediný Evropan, vládní úředník zvaný posthouder (= staničný) tráví život samotáře a kde vzat na loď velký náklad sagových plavek, aby obyvatelstvo »pobřeží rajek« – líné již i sázeti plody – nemusilo trpěti hlad. Nápadné mi tu bylo množství prázdných, nádherných lastur Nautilu, vyvržených mořem. Dne 5. hned za svítání spatřil jsem pln nadšení poprvé předostroví novoguinejské, ostrovy Batatu a Tameu a ostrůvky jeffamské, a byl tedy v pátém pásmě svých světových cest, v oblasti australské.

Plavba poblíž pobřeží novoguinejského je velmi obtížná a vyžaduje veškeré pozornosti osvědčeného lodivoda, jakým při našem parníku byl sám kapitán, který od první plavby, před pěti lety »Kamphuisem« na Novou Guineu zahájené, konal výhradně tudy námořní cesty. Námořské mapy těchto krajin jsou velice nedostatečné a nesprávné, řada ostrůvků – a je jich tu na sta – a korálových útesů vůbec na nich není udána, některé pak výběžky, mysy, polohou i tvarem jsou špatně nakresleny.

V deset hodin parník zakotvil u ostrova *Saoneku*, kde jest pouze několik chatrčí, obydlených Číňany, Araby, Malajci a Papujci, celkem asi stem obyvatelů, nepočítajíc drobotiny dětské. Saonek jest klíč k ostrovu Vaigeu, neboli Vajgiju nazývanému, na němž sídlí pokojní Papujci. Vaigeu je tím zajímavý, že tam a jedině tam žije nápadná červená odrůda rajky obecné: *Paradisea rubra* a vzácná, též mezi rajky počítaná *Dyphillodes Wilsonii*. Tam se také vyskytuje hojněji v N. Guinei vzácnější obrovský černý kakadu (*Microglossus*). Ze Saoneku jsme se plavili na ostrovy *Salavati* a *Sorong*, tolikéž nepatrné, s několika málo chatrčemi a praskrovným, cizím obyvatelstvem – kramáři. Dne 7. listopadu jsme pluli podél divoce romantického pobřeží, zakončeného mysem Amberbaki a vroubeného horstvem, srážně k moři spadajícím, zvýši přes 1300 m; jeho obyvatelstvo jest nepřístupné. Dva dny cesty do vnitrozemí žijí lidojedi »Karoni«, jichž jeden ochočený a civilisací až příliš prosáklý exemplář mne později doprovázel na cestách. Pobřeží novoguinejské jest tu velmi malebné; místo vlastního popisu uvedu slova německého cestovatele dra S. Müllera: »Slavnostní klid, který vládne v těchto rozsedlinách a skalních bludištích, vzniklých nikdy neumdlévající silou přírodní, nesčetná strmá a hrotitá úskalí, která se jimi tvoří, střídání a ostré kontrasty barev, které způsobují ztuhlí skalní obři s nádherně zelenou pokrývkou rostlinstva, širá, tmavomodrá, průhledná hladina vodní, jejíž povrch čeří jen tichý vánek – (anebo, dodávám já, ve vzteku a bouři tříští se v mocných, bílou pěnou šumících příbojích o skalnaté pobřeží) – to vše skýtá pohled, který

budí dojem opravdu unášející a okouzlující. Dojem ten se ještě zvyšuje znamenitě, když zapadající slunce barevnými paprsky halí jednotlivá místa po krajině a všechen západní obzor nachovou záplavou, kdežto hluboké stíny jednotlivých úskalí a výsep se tím ostřeji odlišují od jasů tohoto a tím vytvářejí takové střídání světla a stínu až do nejjemnějších a nejmírnějších odstínů, že reprodukovatí je bylo by i nejobratnějšímu krajináři úkolem velmi obtížným, ba nikdy úplně vystižitelným.«

Nazejtří – 8. listopadu – dosáhl jsem cíle své plavby; časně ráno zakotvili jsme před malým ostrůvkem *Mansinamem* naproti Doréi. Výspa tato, obydlená jen se strany dorejské, má nyní nemnoho nad tisíc obyvatel, Papujců Nuforců. Cizinců jest asi sto, většinou Ternat'ané, Tidorští, Číňané, Celebesané a hrstka Arabů, vedoucích s domorodci obchod s kožemi rajek, pryskyřicí damarovou, trepany, želvovinou a perlami občas ulovenými. Z Evropanů jsou tu dvě rodiny misionářů a mladičkový zástupce holandské »Nieuw Guinea Maatschappij«, jež sídlí v Ternate. Mansinam dělí se ve tři vesnice, položené nedaleko od sebe po 8–10 chatrčích; jsou to kolové stavby na břehu, ale již v moři stojící, z četných vyobrazení v Evropě dobře známé svou střechou, již se napodobuje překlopená loď. Slují Menu (nuforsky: vesnice) Mansinam, Menu Saraundibu a Menu Babu. Nedaleko od břehu, po jedné straně kokosovými palmami úplně kryt, leží Bethel, stanice misionářská s chýšemi cizinských kramářů, nejbliže na zemi postavenými. Protější vesnice papujská, chybně všude na mapách jakožto *Doré* označená, již na pevnině se rozkládající, jest vlastně souborem několika skupin chýší, zase vodních staveb, více méně od sebe vzdálených. Jsou to: 1. Kvabi, za kterým stojí na pevnině malá misionářská stanice, 2. Doreri, kde stával Rumsram, božičtě Nuforců, které jako typus takových staveb papujských, vedle budov ze zátoky Humboldtovy ve všech evropských publikacích o N. Guinei bývá zobrazováno, nyní však pohřichu již před dvěma lety zcela se rozpadlo a bylo rozneseno, 3. Rasamberi, 4. Randi, 5. Monokvari, 6. Vosi a 7. Sangej.

Slovo Doré znamená v nuforštině »Uvnitř«; míní se tím nejspíše »vnitřní« zátoka mořská mezi obloukovitým pobřežím horstva Arfaku a ostrůvkem Mansinamem.

S počátku jsem obmezil sběratelskou činnost svou toliko na Mansinam a Kvabi a teprve dne 24. listopadu 1896 odplul jsem k ústí říčky řeč. *Andaj*, odkud jsem konal malé vycházky do horstva Arfak, odeslav dříve posly ke koránovi (náčelníku, tidorsky: koláno) Hatamců. Dne 11. prosince dostavil se náčelník ke mně v průvodu více než 70 osob obého pohlaví, nepočítajíc dětí, které s sebou matky vzaly, se psy a vepříky, kteří mým potravinám projevovali zřejmou účast; i mohl jsem odcestovati. Hojná přítěž moje musila býti rozdělena na menší kusy po 20 librách; jen výjimkou připustili nosiči některé po 25–26 librách. Ozbrojenou loveckou

družinu moji činili 2 Amboinci, z nichž Lopis kdysi doprovázel Rusa Miklucho-Maclaye a Angličana Forbesa, Celebesan z Menada, Papujec kmene Karonů, druhý kmene Arfačanů a třetí Nuforec, úhrnem tedy šest mužů.

Sledující zprvu tok říčky Andaje, překročili jsme ji asi 5 km na západě a obrátivše se více k jihu, jali jsme se slézati horstvo *Arfak*, jež je tu zvýši 1300 m, i měli jsme je téhož dne (12. prosince) večer za sebou a ocitli se na rozlehlé plošině, v nadmořské výši přes 300 m, omezené na jihovýchod horstvem Hatamem a klesající ponenáhlu na severozápad k moři. Plošina tato je poněkud přerývána výběžkem Hatamu a rozdělena tak ve dvě. Přerývka jest velmi krátká, ale přes to odděluje předělem řeky *Meni* a *Prafi*, které se pak spojují a vlévají do mělké řeky *Varmari*, líně plošinou se valící. Všecky tři řeky jsou nepatrné a snadno lze je přebrodit; za pokročilé doby dešťové ovšem zvětší se mnohonásobně a mění často dolní tok svůj tak, že i *Meni* má koryto čtvrt a *Varmari* půl km široké. Při takové šíři jest zajisté hloubka i rozvodněných řek velmi nepatrná. Vegetace na plošině byla mnohem řidší než v okolí, různic se značně od rostlinstva pobřežního i arfackého. Zato byl kraj oživen ptactvem více než smutné pralesy hatamské.

Pokračující proti toku řeky *Meni*, dospěli jsme třetí den cesty až tam, kde spád její se stává srážnějším a srážnějším, i odbočili jsme na východ, slezli hřeben přes 1600 m vysoký, řečený *Mungrungou*, kráčeli po délce jeho směrem jižnějším a slezli opět několik nižších hřebenů. Pochod byl velice namáhavý; slézání srázných stěn stezkami sotva znatelnými a často za obrovských dešťů připomínalo mi živě, ale nemile moje cesty horstvem okvauským v Asantsku nebo prvou část výstupu na peruvské Andy od řeky *Huallagy*. Příštího, čtvrtého dne dorazili jsme poprvé po svém odchodu z *Arfaku* k obydleným chatrčím, k osadě vlastních již Hatamců, zvané *Mieni*.

Byl ohromný lijavec, takže odpočinek byl velice vábný, ale nedošel jsem oddechu, neboť uondané Papujce popudil proti mně zlotřilý syn koránův *Najk*, i zdvihli proti mně zjevnou vzpouru. *Najk* se chtěl zmocnit mé pušky; stav věci byl vůbec velmi na pováženou. Nicméně povedlo se mi dary a sliby uchlácholiti rozčilené mysli.

Stavby Hatamců neliší se ničím od chatrčí Arfačanů. Přespali jsme v hlavní chýši, stojící jako volně ve vzduchu na vysokých kolech, na samém vrcholu ostrého výběžku pobočného hřebene; dole pod ní byly dvě menší, málo obydlené chatrče. Spaní mého bylo vlastně namále, neboť jsem se musil míti před družinou na pozoru. Asi k půlnoci zalomcovalo silné zemětřesení dvěma mocnými, byť i krátkými záchvěvy chatrčí; s protějšího srážného svazu horského se

sřítily spousty balvanů, a úděs Papujců byl nemalý. Nastalo opětné rozjitření myslí a silný otřes zemětřesení, jinak tu velmi hojný, přičten byl bezpochyby na vrub cizincův. Na zpáteční cestě k pobřeží probudil mne při noclehu v téže chýši nový, ale slabý záchvěv.

Cesta z Mieni vedla zase krkolomně dolů do údolí a pak dále přes potůčky *Mingangoja* a *Mingantijega* (to jest doslovně »Má špatnou vodu« a »Má dobrou vodu«) zvolna vzhůru. Výše kolísala stále mezi 1000–1300 m. Dne 17. prosince, šestý den po odchodu z Andaje, pohlížel jsem s malého, pobočního výběžku horského do vlastního pravého údolí hatamského, které činí říčka *Ngen* a jež jsem nazval údolím d'Albertisovým; na konci jeho rozkládá se vlastní *Velký Hatam*, totiž po ploše asi dvou zeměpisných mil roztroušené chatrče, Hatam Kaku, kam nedospěli ani d'Albertis, ani Beccari, ani Holand'an Bruyin, neboť jim průvodčí jejich namluvili, že osady Moré a Malý Hatam, den cesty odtud a blíže pobřeží položené, jsou Velký Hatam. Uvádím to jen, aby věc byla postavena na pravou míru; jinak není omyl závažný, neboť nesejde na rozdílů několika kilometrů. Vegetace i zvířena, lidé i byt jsou v Moré a Malém Hatamu právě takové jako ve Velkém Hatamu. Do Moréi a Malého Hatamu pronikl také před 5 lety odvážný zahradník Burke, výtečný sběratel orchideí, ale jinak, žel, bez všelikých vědomostí. Než i jeho návrat na pobřeží, jako vůbec všech těch, kdo tu dosud byli za výzkumy, byl více nucený než dobrovolný.

Došedše pobočného údolíčka hatamského, narazili jsme na tlupu Morejců, počerněných v tváři (na znamení, že jsou na lovu lebky z pomsty za jinou, jim uloupenou)^[311] a několik jimi obydlených chatrčí, rozestavených vlevo a vpravo na srázných svazích horských. Až potud a nejdále dospěl Beccari. Družina moje byla již rozptýlena, neboť v posledních dvou dnech zůstala většina nosičů zpět po rozličných chatrčích; dorazil jsem tedy k večeru jenom se zbytky výpravy do nového sídla svého, špinavé, malé chýše náčelníka, starce, který kdysi strojíl pikle proti d'Albertisovi a u něhož bydlel Beccari. Tenkrát měl koráno svůj byt mezi Moréem a Malým Hatamem. Hned po svém příchodu jsem nabyl znovu přesvědčení, že má výprava byla provázena nepříznivou hvězdou. Mezi Hatamci a hlavně mezi mými hostiteli zavládlo veliké rozčilení. Kmen Ngomou použil koránova odchodu s četným lidem a mimo jiný pych odnesl nebo zavraždil mu dítě. Morejci byli v »ráku«, krevní mstě proti několika rodinám Hatamců, pro jakousi zavražděnou ženu; nikdo nešel bez velikého průvodu a beze zbraně ani pro vodu, a moji hostitelé měli, nebo aspoň líčili veliký strach před nočním přepadem. Příchod můj za nedlouho po úmrtí jedné ženy a po onemocnění druhé byl pověřivým domorodcům jen další záminkou k málo ochotnému napomáhání ku případné další cestě do vnitrozemí.

Údolí d'Albertisovo nebo vlastně svahy pohoří, v kterém se rozkládá zvyš i až 2000 m, obydleny jsou vesměs Hatamci, kteří se řečí, ozdobami a účesem podstatně liší jak od Nuforců, tak od Arfačanů. S Morejci, zdálo se mi, shodovali se vedle nepatrných odchylek úplně, i není pochyby, že jsou obyvateli původními a jako Arfačané přívalem Nuforců s pobřeží i Arfaku do vnitrozemí zatlačeni. Tvrdá jejich, málo melodická řeč jevila se mi chudá; sestavil jsem si slovníček její, jehož několik listů mi pohřichu Papujci s bednou příze zahodili. »Osadu« činí u nich často jen dvě chýše, nezřídka i několik set metrů od sebe odlehlé, ale téhož jména užívající, v kterých bývá nejvýše dvacet, výjimkou i více obyvatel; osady stojí většinou vysoko a na sráznějších svazích. Hatamců počítám celkem asi 1000, nejvýše 1200 duší. Stůjítež zde jména všech osad vlastního Hatamu: Sreva, Benikion, Tudja, Mančan, Mansrintabe, Metrijeje, Krabuti, Piedib, Snajbu, Bonongbej, Sedim, Nunnaj, Tčeja, Gamuna, Lefia, Dona, Insuona, Glemsendea, Senita, Utoba, Búja, Neubijava, Siouva, Mandéna, Bigveja, Ombroma, Mbríma, Lensomoja, Ssená, Dafa, Bigbijama, Ungapa, Ningiaga, Bitaba, Hunsum-Rintia, Hantoba, Nikenugoa, Numdija, Anana.

Z Velkého Hatamu postoupil jsem dalších 20 km hlouběji do vnitrozemí, směrem jihozápadním a pak jižním. Třetí s morejským Hatamem rovnoběžné západo-jihozápadní pásmo horské pojmenoval jsem (totiž navrhuji pojmenovati) Beccariovým, jiné samostatné, hlubokým údolím oddělené pásmo, jež vybíhá s počátku na jih »pohořím Smetanovým«. Dále nebylo mi lze pokračovati. Nemohl jsem zjednati nosičů, ani dvou průvodčích nemohl jsem dostati; z lovců mých pak Amboinci byli střídavou zimnicí, Papujec, Arfačan a já sám těžkým zápallem střevním oslabeni, přesto že vzduch byl zdravý a svěží a teplota mírná, která za dne dostupovala nejvýše 24 °C, v noci však často klesala až na 9 °. Za pohořím Beccariovým a Smetanovým krajina není obydlena; aspoň o tom z mých Papujců nikdo nic nevěděl. Jsouť vědomosti Papujců o vnitrozemí praskrovné; dále než do Andaje nebo do Manikionu (tři dny cesty z Hatamu směrem východním) žádný Hatamec se neodváží. Jižně od středu d'Albertisova údolí, čtyři dny cesty (tudíž asi 30 km, neboť Papujec nespěchá), rozkládá se větší jezero »Tčemti«, bohaté rybami i krokodily, na jehož východních (?) březích sídlí *Manikioňané*, za jezerem pak a do vnitrozemí kmen *Hiraj*, jež viní z lidojedství.

Marné bylo všecko úsilí mé přiměti korána, aby opatřil mně nosiče aspoň až k Manikioňanům; Hatamci ať právem, ať na licho předstírali strach, a několik Manikioňanů, kteří mne přišli navštívit, zmizelo pojednou, aniž jsem byl o jich odchodu zpraven. Stav můj se horšil čím dále, tím více; denně byly sváry s družinou, které zhusta div nepropukly ve zjevný boj. Hatamci nebyli potměšilí ani nepřátelští, ale byli popuzováni některými lidmi, zejména Najkem, kteří by

se byli rádi zmocnili mých zbraní a zboží. Nad to ukořistění nové lebky a utonutí dvou mužů v rozvodněném Prafi nikterak nepřispělo k utišení mysli. Když i potraviny nám došly, a nebylo mi možno najmouti ani čtyři nosiče, které jsem chtěl poslati pro nové zásoby na pobřeží, moji lovci stále churavěli a já sám velmi zeslábl, a když posléze nám prozrazeno, že se některé rodiny Morejců strojí mne přepadnouti, rozhodl jsem se s těžkým srdcem – vždyť hlavního účelu mé cesty, prozkoumati vývoj Tachyglossů, nebylo dosud dosaženo – že se vrátím. Úmysl tento bylo si snáze předsevzítí nežli vykonati.

Zanechav část své přítěže v Hatamu – *requiescat in pace* – opustil jsem po mnohých nepříjemnostech a skoro stále se zbraní v ruce, uchystán jsa na věci nejhorší, s hrstkou nosičů Hatam, za nímž bohudík vrátil se klid do naší výpravy. Pobyl jsem celkem tři neděle ve smutných a živočišně chudých pralesích nitrozemských a vrátil se zase do Andaje a to zčásti cestou, kterou šel d'Albertis do Moré. S hořkostí a s nemalou dávkou závisti vzpomínal jsem sběratelských úspěchů Beccariových a d'Albertisových. Pro mne nezbylo mnoho nového a dvacetileté hubení nejen rajek, nýbrž všeho, co hodilo se za kořist, učinilo Hatam značně chudším, než jaký býval. Jestli' mezi samotnými Hatamci na 50 pušek Číňany podloudně dopravených přes zákaz holandské vlády na pobřeží novoguinejské.

Mezi Hatamci jsem shledal, že se jednotlivci velmi různí barvou pokožky i vlasů. Nemoci na pobřeží hojné, jako psoriasis a ichthyosis, vyskytují se tu sice také, avšak ne tak zhusta. Nenít tu kůže drážděna slanou vodou; zato procento volatých, hlavně žen, není nepatrné. Také já jsem zastal, jako oba vlašští přírodozpytci před dvaceti lety, a to jen v několika málo chatřích osm hluchoněmých nebo koktavých, vesměs mladých ještě lidí. Srovnají-li se k tomu zápisy d'Albertisovy i Holanďanů, zdálo by se nade všechnu pochybnost, že tam hluchoněmost je dědičná. Poptáváje se však po rodičích těchto ubožáků, ponějvíce chlapců a mladých mužů, zvěděl jsem, že v šesti případech z osmi rodiče byli zcela zdraví. Bylo by lze podati ještě mnoho zajímavých pozorování, avšak omezím se tentokráte krátce na dva zajímavé zjevy. Mezi Arfačany a Hatamci zpozoroval jsem dva zvyky, nápadně shodné s obyčejí Indiánů Guahibů na Orinoku a Indiánů ucayalských. Na Nové Guinei, jako v Jižní Americe, požívají totiž se sagem několik kapek destilátu z mrtvol, sušených nad ohněm, byly-li to osoby náhle a bez dlouhé nemoci zemřelé, a potírají si těla touto hnusnou tekutinou, kapající z mrtvoly na plytkou nádobu. Druhá shoda jest, že v obou krajích, tak odlehlých, stejně vyhánějí plod, šlapající po životě obtěžkaných.

Málo jest asi v Evropě známo, že Hatamci vedle sladkých batat, ve velkém množství pěstovaných, a vedle kukuřice sázejí naše obecné brambory, které byly před dvaceti lety dány domorodcům andajským misionářem W. a výborně se v jejich kraji daří.

Když jsem se vrátil do Mansinamu, byl v obyvatelstvu nemalý poplach. Beriberi, záhubná a záhadná nemoc, jež ochromovala končetiny a končila náhlou smrtí, sklátila několik obětí, a mimo to od východu blížila se příšera neštovic. Misionáři sice zdarma očkovali, a lid nechal se dobrovolně a ochotně očkovati, ale nemocmi nastalo nezbytné přerušení veškerého styku s ostatními místy pobřežními, odkud se hlavně dovážely potraviny do Mansinamu, i není divu, že rostla obava hladu.

Má-li se do vnitrozemí Nové Guineje cestovati s prospěchem, jest nezbytně třeba větší družiny a to ozbrojené, i vytrvalých nosičů, nejlépe Celebesanů nebo Javanů, jež nutno přivést s sebou. Neujde se sice ani tak srážce s domorodci, ale cestovatel není jim pak vydán na milost a nemilost, zejména pokud se týče nosičů a potravin. Nesmyslně vysoké ceny za rajky – Papujci na pobřeží žádají až i 13 hol. zlatých za kus – způsobené zbrklou módou pařížskou, mají vzápětí, že obyvatelé »pobřeží rajek« od Vaigeu po Djamnu ještě více zlenivěli a stali se drzejšími než prve, požadující nestydatě mnoho za kteroukoli věc nebo pomoc. V Hatamu byl jsem nucen za slepici dáti zboží v ceně dvou zlatých a v Andaii za nedospělého divokého vepře zaplatiti zbožím v ceně 40 zlatých. Špatně by tedy pochodil leckterý »laik«, který se domnívá, že od divochů v pralesích, přebohatých zvěří, koupí rajku za hrst korálů.

Zotaviv se poněkud po návratu na ostrov Ternate, vstoupil jsem dne 7. března 1897 na palubu německého parníku »Apenrade«, najatého čínskou společností »Lau Son« a plavil se oblastí, Evropany málo navštěvovanou a tudíž málo známou. Dne 8. března v poledne pluli jsme mimo sopečný ostrov *Siau*, který se pne až do výše 700 m a pokryt jest kokosovými palmami, rostoucími i v lávě; vulkán jeho dýmal silně. Na obzoru na severovýchod se kupily temné hmoty horské ostrova, řečeného Sanguiri. Dne 10. března jsme přistali zrovna při dřevěném přístavišti malého španělského ostrova Siassi v souostroví joloském nebo suluském. Den ztrávil jsem na koni se španělskými důstojníky, prohlížeje vnitřek této výspy. Kontrast mezi tím, co jsem od Singaporu až potud byl viděl, mezi nekonečnými, neprostupnými pralesy a touto pahrbkovitou krajinou, na níž rostla tráva a rozptýlené stromoví – často jediný, osamělý strom uprostřed širého prostranství, – takže kraj působil od moře dojmem anglického sadu, zblízka pak připomínal mi venezuelskou »mesetu«, s pampou hraničící, byl nejen zajímavý, nýbrž – což je lepší – osvěžující. Tu pohrávalo si na stromech klidně několik drobných kakadu na důkaz, že jich tam dosud nestřílejí pro dámské kloboučky.

Dne 11. března ocitli jsme se v přístavišti hlavního ostrova souostroví suluského, před vlastním Jolo (neboli Sulu), sídlem četných Evropanů, vesměs Španělů, guvernéra, 26 důstojníků a posádky, mající asi 800 mužů, z nichž asi čtvrtina byli Evropané, ostatní pak filipínští mesticové. Guvernér přijal mne velmi vlídně a přidělil mi několik důstojníků a vojáků, abych si mohl prohlédnouti okolí tří pevností. Jak známo, mají tu Španělové již po dlouhá léta šarvátky s domorodci. Mohamedánští fanatikové (či jsou to duševně choří, jako malajští vykonavatelé »amoku«?), jimž Španělé říkají *conjurados* (spiklenci), vkrádali se buď do města a vraždili tam dlouhým nožem lidi nic netušící a pak se bez odporu nechávali ubíjeti, nebo když Španělé nikomu již nedovolovali, by ozbrojen přicházel ku bráně a dokonce do města, máchajíce noži, stavěli se před branou, a nechávali klidně do sebe páliť a umírali nadšeni, v očekávání slasti ráje Mohamedova.

Po dvou dnech jsme zakotvili v *Sandakanu*, v severním britském Borneu, kde bydlí na kolových stavbách, celkem siamským podobných, několik tisíc Číňanů a Malajů; domorodce Dajáka sotva lze spatřiti. Při plavbě ze Sandakanu na sever uzřel jsem, ale jenom na několik minut, obra bornejského, prodírajícího se z oblak, *Kinabalu* (doslovně Čínská vdova) a přistal dne 15. března na ostrově *Labuaněv* severozápadním Borneu britském. Plavba ze Sandakanu byla ještě více než předchozí plna nebezpečí, a velitel lodi mohl si jedva dopřáti odpočinku. Prostírajíť se miliony korálových útesů po této nepříjemné části moře a rozkládají se k jižním Filipinám. Úzkými průlivy mezi oblastmi korálů a mořem korálů prostým, musí si loď, stále plnou parou plující, nalézt bezpečnou cestu. Často se s paluby a nedaleko od korálů moře zelenalo mělčinami nebo bělalo korály, dosahujícími povrchu. Všude plavaly spousty řas, jež se hemžily vnitř i vně drobným mořským živočištvem a rybami je pohlcujícími. V noci skytalo moře často vábný pohled buď dokonalým světélkováním, nebo jednotlivými skupinami pelagických ráčků (rodu *Saphirinů*), které zářily jako kousky fosforu.

Konečně dne 17. m. března byl jsem opět po pětíměsíční vzdálenosti uprostřed evropské vytříbené civilisace – v *Singaporu*. Sotva jsem uspořádal a zabalil své sbírky, zanesla mne norská loď »*Tamarind*« do *Siamu*. Byv už v Žaponsku opojen bohatstvím a nádherným uměním buddhistické vzdělanosti a seznav i poklady její v Číně a Kočínčině, byl bych rád doplnil paběrkovité vědomosti o ní seznáním perly buddhismu, Siamu, ráje chrámů a buddhistických staveb náboženských. Z nedostatku prostředků nelze mi ovšem, jak bych si vroucně přál, ze Saigonu pustiti se po moři nebo pevninou na slonech do Kambodže, k pohádkově velkolepým rozvalinám staveb předbuddhových a pak do Birmy, abych dovršil svou znalost Zadní Indie.

Siam – král Čulalonkorn a jeho sídelní město

V *Bangkoku* 8. dubna 1897

I.

Doprovodil jsem Jeho Veličenstvo Čulalonkorna, neboli plným titulem: Somdech-Phra-Maha-Čulalonkorn-Phra-Čula-Čom-Klao, krále a pána obou Siamů, to jest severního i jižního, Laos Čiangů, Laos Koj, Malaysu, Kareusu, majitele bílých slonů atd. na palubu jeho krásné jachty Mahačagry a přál mu srdečně: »Bon voyage!« Bylo to dne 7. dubna 1897 nebo po siamsku šestého Duenha, tj. po Novém roce prvního měsíce Mesajonu roku Pe Vanků, tj. opice, r. 1259 letopočtu siamského.

Tak poznamenal jsem si včera večer do deníku a dnes již spěchám se tím pochlubit. Není to tentokrát žádný z oněch potentátů, s kterými jsem kdysi v Africe nebo v Jižní Americe z jedné mísy jídal pravici, nýbrž »skutečný« orientální vladař, obklopený mocí, nádherou – a nepřístupností. Abych se totiž hned přiznal, omezovalo se mé doprovázení jen na uctivé objíždění Mahačagry a slavnostně zdobené tribuny proti lodi na břehu řeky Menam Čau Phya, »Matky řek«, na jejíž obou březích se táhne Bangkok. V onom objíždění v nejbližší možné vzdálenosti nám nebylo bráněno a já pohodlně si mohl prohlédnouti jak na břehu seřaděné, tak na palubě královského parníku hustě stojící komonstvo i vlastní mocnářovu rodinu.

Tato rodina není zrovna nepatrná; při požehnané plodnosti siamské půdy jde do set. Jeho Veličenstvo má dobře počítáno 80 zákonných dětí a jest již »několikrát« dědečkem. K tomu se druží množství jeho bratrů a sester, podobně rodinným požehnáním obdařených, a tu číslice jednoho tisíce členů panovnické rodiny není veliká. A kolik princů, tolik jest ministrů, jenerálů, admirálů atd., tolik Krom-Khûn-Somdetč-Kromů, Luang-Čau, Phya-Phy, Pra Ongů – a jak se všechny ty tituly jmenují od místokrále některé provincie, až k dvornímu kuchaři nebo kočímu, v jichž žilách též proudí královská krev!

Nebude nemístné poznamenati, že děti královny dělí se ve čtvero tříd. První, nejvyšší, jsou tak zvaná Somdet No Putči Čau (doslovně: Nejdůstojnější potomkové pána moudrosti). Ti pocházejí z manželstev s čistokrevnou princeznou, to *jest dcerou krále a princezny*. Tedy po otci vlastní *sestry*. – Děje se tak v Siamu od pradávných dob a přes naše názory není degenerace patrná. Druhá, zvaná Somdet Luk Hluank Ek (dosl. důstojné královské děti první třídy), musí mít za matku princeznu královského původu, třída třetí, pouze Luak Hluang, či »královské

děti« zvané, pocházejí z manželstev s princeznami třetího řádu a konečně poslední třída, »Pra Jaovárat«, »královské děti« či králova mládež, (slovo Jaovárat připouští mnoho významů) jsou děti králových souložnic. Kolik jich král má, na jisto známo není, číslice jde prý do set.

Parník »Mahačagra«, před několika málo lety v Anglii vystavěný o 2100 tunách, na němž vlál obrovský národní prapor, bílý slon v červené půdě a později vztyčena královská vlajka, odplul pod velením důstojníků, zapůjčených anglickou admirálitou. Dřívější kapitán této lodi, Dán, aby se necítil odstrčeným, jmenován *admirálem* siamského loďstva (jsou to dvě větší a čtyři menší lodi), nad čímž v Bangkoku ovšem velký smích! Pan admirál se směje nejvíce nad velkým platem, nad titulem, jež mu stačí na více než na jednu náplast na ránu rozbolavené samolibosti.

Jinak tvoří mužstvo lodní vesměs domorodci. Jest jich prý na lodi dvě stě devadesát – však ani jedna žena, ani jeden bonz, z čehož prý možno soudit, že budou na lodi žít v nejlepší míru.

Lod' odjela na dvoudenní pobyt do Singaporu, doprovázena siamskými dělovými lodicemi: »Makut Radžakumar« a »Jong Jotem«, ze Singaporu doprovázena bude najatou lodí »Silonem«.

A cílem cesty?

Barbarská Evropa.

»Neníť účelem mé cesty zábava, jedu do Evropy, abych poznal veškeré vymoženosti západní a mohl z nich volit to, co by zemi mé prospěch přineslo,« pravil král doslovně ve své krátké řeči, kterou v den před svým odjezdem a opětně v den svého odjezdu proslovil k pozvaným zástupcům evropských mocností a k svým vlastním úředníkům.

Byl bych posledním, jenž by slova, na asijské poměry zajisté dosti osvíceného mocnáře, pokroku nakloněného, bral za pouhou frázi. Ale věc má přece jen ještě jiný háček, dokonce háčků několik. Proč král, který ovšem již v holandské Jávě a anglické Indii seznal evropskou roztažitost a její následky, odhodlal se nyní k dlouhé cestě do Evropy, (útraty vypočteny nejméně na 8 milionů tikálu – 1 tikal = 85 kr. býv. r. m.), o tom není v Siamu nejmenší pochybnosti. Věc jest jasná jako zdejší slunce. Král chce zahájit čilou akci proti moci Francie, stále a stále z Kočičiny a Anamu se posunující. Oslava anglicko-indické vladařky přišla jako na zavolanou. Ostatně i s Německem pilně koketuje. Všude najdou se zajisté lidé pomlouvační, nejhorší ovšem mužové a klepavost perfidního silného pohlaví bangkonského ukazuje jiný

názor, zde o cestě králově dosti kolportovaný, jež jsem slyšel z úst muže, který svým postavením jest nucen skoro denně dlíti v paláci.

»Víte,« řekl mi, »ten trochet politiky, již třeba k poštvání Angličanů a Němců na Francouze, by si král zde doma mohl také nechat upéci, ale má poslední čas se ženami kříž! Prosím vás, není již mladík, svěžest lásky a trpělivost s několika sty rozmarných hlaviček, již dávno odpluly s vodou Me Namu, nic už ho netěší, ani tance, ani denní fotografování, ani kambodžanská politika – nu, však mi rozumíte. Je rád, že bude mít na několik měsíců pokoj a nebude se muset cukrovat s tolika hrdličkami svého pozlaceného holubníku.«

Zlé jazyky najdou se, jak vidíte, doma i v Siamu.

Šťastnou cestu! Tentokráte nejede loutka, nýbrž skutečný vladař bohaté asijské říše nechati se v Evropě interviewovat, oslavovat – ale též sám pozorovat. Tentokráte netřeba se obávat blamáže. Z cesty siamského autokrata najisto vyplyne užitek jak Evropě, tak jeho vlastní říši.

Že se v posledních dnech v Bangkoku mluví jen o nastávajícím odjezdu krále Čulalonkorna, netřeba podotýkati. O čem jiném by se v Bangkoku vůbec mluvilo, nežli o rýži, dřevě tikovém a konfliktech Siamů se sousední asijskou Francií. A odjezd krále, v dějinách asijských vedle výletů perského šacha osamocený úkaz doby a nových názorů už i v tomto, našemu ve všem tak vzdáleném světě, nalézá se s těmito třemi kardinálními otázkami bangkokských, vůbec siamských interesů v dosti úzkém styku. Jeho Veličenstvo se chce zajisté také bavit, neudělal však na mne dojem takového světáka, jakým byl nebožtík šach – a zajisté, třebas by i jeho srdce na chladném severu neobstálo před střelami tolika jiskrných očí a četných šampaňských přípitků, zbude mu dost rozvahy pracovati na prospěch siamských firem a pojistiti si dědictví svého otce Maha Monguta.

Zdaž také ještě pro svého nástupce, syna Maha Vajiravnihu, t. č. v Evropě dlícího???

Zajisté nenasytný evropský žralok spolkne i Siam, ať je to již žralok s anglickým nebo s francouzským chrupem, a poněvadž to bude stravitelnější sousto, nežli byl prorok Jonáš – pochybuji, že by je zase vyvrhl! – – –

V den »Krut Taj«, siamský nový občanský rok 1.–2. duenha (astronomicky připadá zde letos na den 12. dubna) měli dvorní hadači a astrologové na pilno. Konečně dne 4. dubna jednohlasně za hlubokých »korapů« (lezení k trůnu po břiše pomocí kolen a loktů) oznámili svému pánu a vládci, že slunce i hvězdy příznivě mu září na cestu a že stanovený den 7. t. m. jest vhodným dnem k odcestování.

Potom se odebrala větší družina bonzů na palubu královny jachty a dva dny a dvě noci se zde modlíc, vykuřujíc a posvátnou vodou koráb čistíc, proti všem nástrahám zlých mocí jej obrnila.

Měl jsem štěstí dostat se na palubu a žasl jsem nad opravdu asijským přepychem, jakým královny komnaty, hlavně ložnice, salon a koupelna, jsou upraveny. Pro samý brokát, zlato, hedváb, mramor, slonovinu a perletí vykládané stěny dřeva nespátříš. Mísy k omývání, plivátka (Čulalonkorn také žvýká betel, ale málo), z krásně ornamentovaného zlata. Ploužil jsem se ven, jako chudák pes, kterého vyhánějí z krámu uzenařova. Co jsem tu viděl krásných předmětů pro museum!

Ale i mimo jachtu měl jsem příležitost spatřiti, ovšem nepatrně malou část skvostných darů, jež král s sebou odvezl a kterými v Evropě bude štědře plýtvati. Nemyslím tím řády bílého slona, kterých prý s sebou veze čtvrt tisíce, nýbrž ony originelní, skvostné výrobky siamského zlatnického umění – jehož vrchním mistrem jest – Němec Grälert.

Staré i novější peníze siamské tvoří oblíbený podklad ke vkusným šperkům. Král velice si oblíbil fotografování. Nemine dne, aby na zvláštním, v nádvoří paláce zřízeném atelieru nedal sebe, nebo někoho ze své rodiny fotografovat; na cestu objednal si u známého mi Evropana, fotografa, 80 tuctů svých podobizen.

Řády, šperky, fotografie, Evropo, těš se!

Dne 4. dubna dál se obvyklý pololetní obřad »Tunam« zvláště slavnostně. Jest to přísaha věrnosti poddaných králi, které vykonává od nejvyššího prince až k nejnižšímu úředníku celý úřední Siam. Vyňato je toliko kněžstvo, jichž posvátný úřad sám o sobě jest dostatečnou zárukou. Oficiální název této důležité ve Wat Pra Kau (dvorním chrámu) konané ceremonie jest: Kau Phra Racha Piti Sri Saccha Pana Kon.

Jak vidno, nevyniká Siam zrovna stručností názvů.

Slavnost se děje takto: Do velké nádoby, v níž jsou zbraně nebo jejich modely, např. meče, nože, kopí, pušky atd., nalito vody, které přísahající poddaní doušek vypijí a kterou si hlavu pokropí. Význam tohoto malebného děje jest takový, že věrnost přísahající volá na sebe trest nebes (vodou) a zbraněmi krále, kdyby proti slibu svému se prohřešil.

Dne 6. dubna zúčastnil se král slavných náboženských obřadů a jeho cestě bylo žehnáno; týž večer pořádáno soirée v paláci, jehož mimo náčelníky domorodé vlády zúčastnila se celá, v Bangkoku sídlící evropská diplomacie, konsulové a ovšem i oni Evropané, kteří ve službách Siamu zaujímají vyšší postavení a šlechtické tituly.

Dne 7. t. m. vstal jsem již o páté hodině ranní, ne snad ze strachu, že by mi vladař říše bílého slona utekl, nýbrž proto, že jsem již dávno nemohl spáti pro palčivou, potem povstalou vyrážku, která po celém těle, i ve tváři mne pokryla. V této nešťastné »sluneční zemi« panují právě nyní, krátce před započatím deštivého období, nesnesitelná vedra, na masavská nebo adenská upomínající. Teplota na slunci dosahuje až 48 °C, noční (teprve k ránu) minimum v mé jizbě 27,5 °C, kdežto večer v 7–8 hodin mívám dosud 32 °C, přes nejlepší ventilaci svého pokojíčku. Ven z hotelu (žel, opět jsem v hotelu! Kde jste krásní časové chýš, pralesů a prázdnot v žaludku?) jsem nešel, dokud mi copatý sluha nepřinesl kávy.

Potom jsem se plavil, jako každodenně, malou lodicí s jedním veslařem řekou Menamem proti proudu, labyrintem kanálů a onou motanicí malých i větších, plujících nebo zakotvených domorodých člunů, které tisíce rodinám jsou za příbytek i za dopravní prostředek, v nichž se množí i mrou členové stále téže rodiny, kteří – jako do doupat zalézající lidstvo pravěku – zalézají do bachoratých, ohromné sudy připomínajících lodí. Není-li to loď, jest to domek, postavený na prámech nebo na širokých lodicích, řetězem z rotangu (španělský rákos) ke břehu neb k jinému sousedovi připevněný.

Devět desetin těchto plovoucích příbytků v Bangkoku jest obydleno přistěhovanými, pracovitými Číňany – takže Bangkok plovoucí není Siamem, nýbrž kolonií čínského Kantonu. Podle některých autorů má Siam jen 12 milionů obyvatelů, z nichž 2 miliony jsou Číňané. Číslo tato nejspíše jest podceněna, zdejší Evropané odhadují pouze čínské obyvatelstvo Siamu na 4 miliony.

Město plovoucí po obou březích Menamu táhne se více méně, tu přerývané, tu kompaktní, celých dvanáct anglických mil a vlevo i vpravo se rozvětňuje v četné, podobně obydlené průplavy.

II.

Východní Benátky – tak ne nadarmo se zove Bangkok.

Nádherná výstavnost, bohatství, špína a bída – vše to je společné oběma městům.

Nad vody vystupuje nejpěknější část města, jež nepodléhá přílivu ani odlivu, podobně jako náměstí sv. Marka v Benátkách. Jen někdy přijde záplava, náhlý příliv, jenž vodou zahrne i suché jindy části. Ale tak bývá i v Benátkách. Množství průtoků se šíří na vše strany, celá síť jich rozprádá se vůkol. Překlenuty jsou můstky a mosty, málo úhlednými a také málo solidními.

Domy jsou stavěny v slohu evropských stodol nebo skladišť, jen místy stydlivě vystupuje čínský sloh.

Prostřed špinavého a zaprášeného labyrintu toho jako oasa v poušti zvedají se božstvu věnované stavby, vzlet geniálního ducha k výšinám, pověstné, oslavované chrámy, štíhlé, k Buddhovi do výše tíhnoucí, překrásné »pračedy« a »paplany«, které tu zaujímají místo pagod a mohamedánských minaretů. Pračedy štíhlé, paplany zaokrouhlené, třpytící se mosaikou a reliefy nebo pozlacenými cihlami.

Dojem, jaký na nově příbylého činí Bangkok, jest úchvatný, i světem znavený a dojmy otupený člověk nalezne tu mnoho. Ani tu nechybějí moderní strašidla, komíny čistíren a mlýnů na rýži, pily atd. v smělé své parodii na půvab. Nedovedou také zničit kouzlo, jakým k nám mluví cizí, ale působivou řečí kus báje východu, kterou Bangkok představuje. Na štěstí leží většina továren a jejich komínů jižněji, mimo obvod královského města, paláců Kroni Ma Suangu a božišť na obou březích, jichž všech uvéstí bylo by vydávati jazyk čtenářův v nemalé nebezpečí.

Vedle originálnosti celkové a půvabu jednotlivostí buddhistických staveb jest Bangkok též, nebo byl by pravým Eldoradem, učiněnou Šlarafií, trampoty zapuzující. Oh, slavná městská rado hlavního města Prahy, kdybys věděla, jak hladce, jak lehce spravuje se tu městské blaho a městský pořádek!

Komise? – K čemu?

Kanalisace? Obstarává »matka řek« Menam!

Otázka pitné vody? – Obstarává tatáž matka řek. –

Veřejné koupelny? – Obstarává tatáž matka.

Komunikaci? – Obstarává tentýž Menam.

Dláždění ulic, asanaci? Rovněž tak atd. atd.

Tatáž řeka skýtá vody k pití i k vaření. Tatáž odplavuje kal a fekalie z města, mrtvoly zvířat, někdy i lidí. V téže vodě a zrovna pod »salonem« nebo ložnicí koupe se a ochlazuje občan i občanka šťastného města.

Na vodní té hladině uhání tisíce loděk, nebo se vleče za obchodem, procházkou, s pohřbem nebo svatbou celý průvod, hostince i pouliční knihkupci jsou na vodě, tu mají své odběratele, pračky odbudou se převrácením loděk a ochlazením prohrávajícího.

Nelíbí-li se prozřetelné vládě některá čtvrť, chce-li tomu asanace, výpověď, nebo exekuce pánů »domácích«, naváží se domky na lano a odvedou se, nebo samy odveslují – kam rozkaz velí nebo vůle a vkus si přeje. Špatné sousedství? K smíchu! Místní nouze o výdělek – neznámo! Juchej po řece dolů nebo nahoru, 30–50 mil dále nebo blíže. Něco se již najde. Ovšem za touto oblastí, přírodou požehnanou, leží město na suchu. S tím má správa Bangkoku větší obtíž, ale i tu postarala se o své syny bedlivá máť příroda, aby tíže těch starostí nebyla nesnesitelná.

Supové, havrani, vyvrhel lidského plemene i lidstva čistí ulice od masivnějších odpadků, prach mete vítr nebo jednou půlletně rozpustí a smyje déšť, a policie má tak málo na práci, že nejčastější případy ve zdejší nemocnici tvoří nám v Evropě ovšem exotická nemoc, »ztuhlost údů«, zaviněná nedostatečným pohybem. S otázkou zdravotní ovšem také jsou někdy potíže. Když např. umírání na cholera přesahuje obvyklých pět případů denně a dosáhne až někdy stádvou set z 400.000, má slavná správa města všelijaké obtíže. Ale nemožno upřítí pokrok a dobrou vůli co se zdravotních nařízení dotýče.

Mrtvoly se vesměs spalují. Jen chudšas, který nemůže zaplatit 5 tikálů (4,25 kr.) za dříví a asistenci, bývá odnesen do příšerného Patha Pidib u »cihlové pyramidy« Wat Tciketu, kde katany (Sapale) »otevřen« a rozříznut, předhozen je supům, havranům a psům; ožraný kostlivec částečně se spálí a zbylé pohodí do vedlejšího roští, nebo si je příbuzní odnesou.

Pohled na »poslední věci člověka« nebývá tu zrovna příjemný.

Již i Bangkok má elektrické zařízení. Tramvaj jezdí, řidičové jsou Siamci a – div divoucí – dosud nikoho nepřejela. Elektrické osvětlení, většinou hlavních ulic, svítí sice málo, ale přece. Palác nádherně osvětlen a tak i většina lepších chrámů. Sochy a sošky Buddha s věčným mírem a klidem v tváři lhostejně hledí na tento moderní šum a ruch.

Ještě slovo o mém rozloučení se s Jeho siamským Veličenstvem Čululankornem.

Na 12 hodin a 15 minut o poledni – šťastný to právě čas k odjezdu – byl ustanoven příchod neb vlastně přínos panovníka.

Hověl si v pozlacených, drahokamy posetých nosítkách, v nichž pečlivě chráněn proti úpalu slunečnímu, nesen z paláce do síně slavnostně ozdobené a k tomu účelu nedaleko břehu zřízené.

V ustanovenou chvíli dostavili se i všichni zástupcové cizích mocí, aby králi přáli šťastnou cestu.

Dvě hodiny před touto událostí pro Bangkok a Siam tak důležitou, které jsem přece chtěl být svědkem, nastaly pro mne zoufalé chvíle. Zoufalostí nazývám totiž jaderné proklínání. Seděl jsem v malé čínské lodici a jak pochopitelně, obával jsem se, že v takovém všedním capartu k paláci se neproplavím a proplavím-li se, že mne pošlou zase zpět, odkud jsem přivesloval. A zatím komíny královského korábu »Mahačakry« počínaly již dýmat, neklamná známka, že se odjezd připravuje.

Každý Evropan, na němž něco záleží, jezdí tu na malé, říční parolodi. A mně záleželo na tom, abych nejen všelike obřady s různými těmi tvářemi viděl, ale také fotografoval. V mém hostinci kotvící dva parníčky byly již před několika dny zamluveny. Uvízl jsem tedy se svými nadějemi na dmoucích se tocích Menamu.

Přece mi však kynula naděje. Kdo hledá, ten najde, kdo klepá, tomu bude otevřeno, nebude-li obmyšlen vyhazovem. Z Birmy přijeli dva Belgové, aristokraté, kteří tam byli na tygřím lovu. Oba byli šťastní nájemci jednoho hostinského parníčku. Ač nerad, předstoupil jsem před ně s prosbou, která nebyla oslyšena. Byl jsem přijat milostivě, při čemž vzpomínky na Prahu hrály též svoji úlohu.

Oba Belgové byli též v Praze, vlastně jeli Prahou a naší zemí. Za čilého rozhovoru tázal se mne jeden upřímně, proč česká vláda trpí, aby se cikánem z Belgie unesená kněžna Chimayová v Praze roztahovala. Jest prý to ostuda celé veřejnosti. Otázka ta mne ovšem nepřekvapila. Byl jsem připraven i na jinou, kdy asi bude Ludvík Košut podruhé zvolen za guvernéra království Českého. Cizina měla totiž o Čechách a Rakousku znamenité vědomosti zeměpisné... Matka řek Menam byla jako vždy loďmi poseta. Podle břehu kotví v hlubinách i mnoho evropských lodí obchodních pod vlajkami všech národů, ač přístup sem mělčinami při ústí, v celém okruhu se táhnoucím, jest dosti nesnadný.

Letěli jsme po hladině, pečlivě se vyhýbajíce všem člunům a lodicím. Slunce žářem svým tavilo a vařilo vše, co paprskům jeho vydáno. I ta voda jakoby se vařila. V úpalném slunečním lesku zdála se i záře věží a vysokých chrámů třpytnější a zlaté cihly majestátního velechrámu jen hořely. Byl to obraz netušených půvabů poledního slunce.

K vůli svým hostitelům oděným ve frakový úbor oblekl jsem svůj jediný, černý šat – jinak chodím vždy slunci přiměřeně v bílém, lehkém nebo šedivém plátěném úboru. Vařil jsem se, jako voda v kotli naší malé »Viktorie«.

Domníval-li jsem se dříve, že přiblížení k paláci a ke korábu bude, ne-li nemožné, aspoň obtížné, zklamal jsem se pořádně. Mimo několik nádherných, zlatem zdobených gondolí a dvou tří parníčků nic nám nebránilo v cestě k volnému přistání před slavnostní estrádu. Asi padesát kroků od břehu táhnou se zdi přednádvoří paláce a chrámů a cesta k nim, k hlavnímu východu, jakož i obě křídla nábřeží pokryta byla děly, řadami dosti statečně v sedlech sedících gardistů, červených, bohatých uniforem, vojskem řadovým, vcelku asi tisíc mužů.

Hudba byla připravena k fanfárám a národní hymně.

To bylo ale všecko – zástupy lidu na zemi, sta loděk v řece, které jsem očekával, nebylo lze nikde spatřiti. Nejvýše několik set zevlounů, rodin námořníků atd. zaujímalo malé površí břehu a dvoran paláce. Pro reprezentativní svůj úbor dostali se moji průvodci, a já jim v patách, do zámku, ne sice k vlastnímu paláci, kde vchodem jsem viděl hemžit se brokátové kroje siamské šlechty, nýbrž do postranního, ministeriálního oddělení.

Tu teprve jsem zvěděl, že oba pánové mají výtečné doporučení na králova bratra, ministra zahraničních záležitostí, prince Krom Suang Eevavongse Varaprokara. Šli ho také požádat, aby směli při králově odchodu složit mu svou hlubokou poklonu. Já zůstal dobrovolně venku, mé Belgičany k princovi odvedl na strážu stojící důstojník.

Ó, běda! Nemítí frač je dnes morální smrtí kteréhokoli společenského tvora, dbajícího osobní své vážnosti.

Takovému nešťastníku jen revolver do ruky! Ani číšník nemá proň úcty.

Býti však šťastným majitelem takového, dokonce ideálního dvouocasého kabátu a nemít ho s sebou v Siamu, nýbrž s kožichem v kufru někde na vodách oceánu – toť katastrofa! Jinak mohl jsem pod záštitou belgické vlajky míti potěšení, stisknouti ruku vládci nad 12 miliony žlutohnědých poddaných a z těchto vzpomínek trávit v dobách budoucích mizérií. Nu, škoda!

Vrátil jsem se k loďce a fotografoval zatím statečné obránce vlasti, tytéž, kteří r. 1893 bezmála byli by přišli do boje proti Francouzům. Balustráda pro ty, kdož na krále čekali, plnila se brokátem, řády a komonstvem, lesknoucím se bílými punčochami.

Kroj Siamců je dosti malebný, jen nesmí vejíti v mesalianci s evropskými kazajkami a klobouky.

Ke dvanácté vrátili se oba pánové, potěšeni, že až král s ostatními hodnostáři se bude loučit, jest jim dovoleno se představit. Abychom se nemuseli tak dlouho péci v horké loďce, nehybně

u rozpálených zdí nábřeží přivázané, učinil jsem nešťastný návrh, dojeti narychlo pro mého siamsko-čínského tlumočnicka. Když jsme se po kratinké čtvrthodince vraceli a sotva tři minuty byli od paláce vzdáleni, zavzněl první, druhý, třetí atd. výstřel. Celkem dvacet a jeden s paluby »Makut Radžakumaru« a královská vlajka vztyčena na palubě »Mahačakry«.

Nebesa, král odešel již na palubu, a my přišli pozdě!

Oba Belgičané cupali zlostí nohama a já se krčil u vědomí své viny do koutka. Ale nejen my, celý diplomatický sbor přišel o dvě minuty později – krále již nezastihl a ministr obřadů dvorních neuznal za dobré pozvat pány na loď.

Ten nářek druhého dne v novinách, nad siamskou zdvořilostí! Poprvé co Siam Siamem, král přišel včas. Nemohlť prý se dočkat okamžiku, až bude na lodi.

Na obvyklá opoždění hřešící, či lépe řečeno spoléhající panstvo se o dvě minuty opozdilo a Jeho Veličenstvo neuznalo za dobré, chvíli posečkati na ty, kteří stokrát již a vždy déle nežli několik minut museli na něj čekat. Jaká to ironie osudu!

Jedinký jenom vyslanec moci, kterou král hodlá navštívit, byl včas na místě a očekával siamské Veličenstvo – francouzský zástupce pan Hardouin.

A tomuto ruku stisknuv, udělil několik milostivých slov! Rakousko přišlo udýchané, ale přece ještě včas v osobě konsula p. Wiedeho a jeho roztomilé, v Siamu, ovšem z evropských rodičů zrozené choti. Anglie, Itálie, Německo se však zpozdilo. Belgie mne v duchu asi posílala do horoucích, já pokorně se kál.

Volná plula »Mahačakra« proti řece, jednu míli výše, kde řečiště šíře rozlito, zde zvolna se otočila a následována jsouc »Makut Radžakumarou«, rychlejším tempem brázdila řeku.

My, jediní z Evropanů a vůbec jediná loďka, která doprovázela, nutili se udržeti po boku jachty. Král, na okamžik na můstku velitele se ukázav, na naše mávání klobouky vlídně pozdravil. Měl na sobě uniformu generála a vypadal vesele.

Druhá královna doprovodila jej až k moři, vrátila se druhého dne a převzala otěže vlády! Že ženy vládly, není ovšem v Asii již od dob pradávných novinkou!

Vcelku byl jsem velmi zklamán, představoval jsem si odjezd mocného asijského vladaře jinak. Mimo několik červených hadrů, pár žlutě oděných bonzů, po celém břehu žádných okras, ba skoro žádných zástupů, ani památky po loďstvu, které jsem najisto očekával. Nikde volání,

mávání, jen u našeho hotelu žactvo francouzské katolické misie zavlálo praporem a křížem a hrálo několik siamských dissymfonií. Jen vlajky konsulů ukláněly se v pozdravu.

Jest plovoucí Bangkok ovšem většinou čínský, ale tak neloyalními jsem si v Siamu bohatnoucí copatce nemyslil.

A přece jest lid siamský dost loyální a schopný nadšení – kdykoliv spalují někoho z královské rodiny, nemá radost a veselí konce, celý Bangkok bývá jako opojen. Nejsem zlomyslný. Lid se chce bavit a nádherné upalování jeho vládců zdá se mu zábavnějším nežli procházky k Evropanům, beztoho nepříliš náviděným! Šťastnou cestu!

Ze života v Siamu

Cestou siamského krále Čulalonkorna do Evropy posunula se opět jedna asijská říše v horizont evropské pozornosti. Až dosud v Evropě vědomosti širších kruhů o království siamském byly nepatrné a plynuly skoro výhradně z legendárních pověstí, hlavně o modlářství národa, klonícího se prý majestátu bílého slona. Objevilo-li se slovo Siam tu a tam v časopisech, bylo zahaleno oním rouchem, do jakého navykli jsme si odívati vše, co tam na východě, v zemích pohádkových, jevílo se nám pouze v představách polomytu.

Milý čtenáři, na čem asi přestávají tvé vědomosti o Číně nebo o Zadní Indii? O Číně víš ovšem ledacos; znáš porculán, čaj, mandariny s jich knoflíky a pavím peřím, copy a zmrzačené nohy tamějších krasavic, ale s pagodami asi ukončíš a s papírovými lampiony vyčerpáš studnici svých vědomostí. A co známo ti o Zadní Indii? Nebýti Francouzů a jich vymožeností v Tonkinu, Anamu, Kočičině, veřejnost naše sotva podle jména by znala ony velké komplexy zemí a tisíciletých říší, kde mnoho milionů lidí pomalu procítá ze své siesty a z umrtvené staré kultury, a kde parou i obchodem našeho století nuceni, posunují se zvolna k oné velké silnici mezinárodního světa, po které proudí novodobá vymoženost plemene bílého. Svět je pořád menší a menší. Parou a elektřinou vzdálenost mizí, přebytek evropské inteligence i průmyslu razí cestu, krok za krokem dobývají půdy a i staroasijské absolutní vladařové, páni nad životem a smrtí, podrobují se všude a ve všem vlnám mocného, novodobého pokroku, až k nim dosahujícím! Jenže přívál tohoto pokroku má zde zavlážovat, nikoliv zatopovat a ničit všechn dřívější život původní.

Čína dosud otálí, Žaponsko se koupá v jeho vlnách s rozkoší, Indie již dávno nalézá se pod novým panstvím i pod novou dobou; Siam jest nyní na řadě, aby se rozloučil se starými

tradicemi a vrhl se v náruč nové vládkyni světa! Když jsem v Bangkoku nedávno viděl krále Čulalonkorna vstupovati na palubu jachty »Mahačakry«, plující do Evropy, řekl jsem si: »Sbohem, starý Siame – tvůj osud zpečetěn!« Ale neradno chváliti dne před večerem. Známa indolence Siamců a podplatnost úřednictva, většinou potomků rodiny královské, ještě dlouho bude udržovati všecko v staré dráze.

Nynější car navštívil v r. 1891 Siam, nemálo byl i se svou družinou překvapen, snad i zklamán; očekávalť kus pravé, ničím cizím nezkalené staré Asie, jakou asi poznali Portugalci, Vlaši i první angličtí kolonizátoři, a zatím prvé dojmy, jichž v Bangkoku zažil, nijak neodpovídaly představám o zemi mystického kultu tlustokožce albína. A není divu; čí vědomosti o Siamu se uspokojí hlavním jeho městem Bangkokem a kdo zde bydlí pouze v palácích krále a šlechty, nezná Siam. Překvapen shledá, že tato asijská, dosud pod absolutní mocí polobožského vladaře stojící říše rychle na sebe vzala aspoň nátěr oněch poloevropských a poloasijských zemí, jakými jsou např. osady Angličanů v obou Indiích a jich »Settlements« v Číně. Však nejen tímto přizpůsobením se požadavkům nové doby, mocně působícím až do nejzazších zemí starého, konservativního buddhismu, Siam zasluhuje větší pozornosti v Evropě; svou polohou mezi dvěma soupeři, v Zadní Indii mezi sebou závodícími, jest určen, aby v nedaleké již budoucnosti měl důležitou úlohu a utvořil novou východní otázku, jejíž následky nelze podceňovati. Hraniče s jedné strany na anglickou Birmu (Burmah) již rychle pokračující, s druhé na francouzský Anam a kdysi poplatnou, nyní též již francouzskou Kambodžu, Siam se nalézá mezi dvěma tlamami lačných lvů. A již jednou se zdálo, že tučné sousto bude pohlceno; jest i nejšířšími vrstvami dosud nezapomenuta aféra siamsko-francouzská roku 1893, kdy Siam, zaslepen svými evropskými rádci a naivním sebepřeceňováním, bezmála byl uvržen do války se svým mocným sousedem a zaplatil pošetilost svoji a několik hrdinských řečí ztrátou celého levého břehu největší řeky Zadní Indie Mekongu a třemi miliony franků válečné náhrady atd.

Siamcům pak nemile se otevřely oči a byli vyburcováni z pohodlného snění a ze sladkých domněnek, v něž je ukolébalo několik polouspěchů na poli obecného pokroku, záležejícího ovšem někdy jen v pouhém opičení královské rodiny po evropských zvycích. Dvě malé francouzské lodi s 200 muži dostačily, aby se okamžitě rozplynula všechna válečná nálada a Bangkok se 400.000 obyvateli třásl se strachy. Tato poslední blamáž nejvíce přispěla, aby pán Siamu rozhodl se napodobiti Žaponce: vypůjčiti si od Evropy všechny její materiální vymoženosti a přes to zůstat Asiatem a příležitostně házet kameny po svých cizích učitelích.

Král Čulalonkorn rozhodl se a odjel do Evropy. Nevyjel pro zábavu. Ale Siamci nejsou Žaponci; – – – nedaleká budoucnost ukáže, jsou-li Siamci vůbec s to, aby utvořili něco nového.

Předpokládá, že cestou siamského krále, krátce Čulalonkorna, ale plným titulem zvaného: Prabat Somdech Pra Paramindr Maha Čulalonkorn Patindr Tepa Maha Mongut Pra Čula Čom Klas Čau Yu Hua, i u nás Siam nabude zajímavosti, podávám čtenářstvu několik fotografií ze Siamu, skýtajících ovšem jen nevelkou představu velmi zajímavé, malebné země, která pod žhavým sluncem horkých tropů se starověkou kulturou a přizpůsobením se moderním požadavkům jest již hodna širší pozornosti. Hlavní město Siamu jest *Bangkok*, táhnoucí se po obou březích řeky Menamu, nikoliv neprávem zvaný východními Benátkami.

Velká část města, nízké domky jsou stavěny na pramicích a na vorech, a mimo to na tisíce bachoratých čínsko-siamských lodic slouží rodinám nejen za prostředek dopravní, hlavně rýže, nýbrž i za příbytek (viz. vyobr. [zde](#)). – Nemajíť příbytku jiného, i když úzkými průplavy odbočí od řeky a plují k svým polím, bydlí na vodě a ve svých lodicích!

Ačkoli Číňan je tu jen přistěhovalcem, tvoří velkou většinu bangkokského obyvatelstva, a jest čilejší a pracovitější. Z manželství Číňanů se ztepilejšími dcerami Thaje (Siamu) zplození míšenci tvoří druhou část obyvatelstva. Zdaleka je nápadný rozdíl mezi Číňany a obyvatelstvem domorodým, úplně se lišícím krojem a charakteristickým zvykem obojího pohlaví v Siamu, stříhati si krátce vlasy a načechrat je poněkud ve zježený účes. I sama pleť Číňanů, hlavně Číňanek, vedle hnědých Siamců jest jemnější, bělejší.

Jsou-li Číňané ztepilejší a silnější než Siamci, vyniká vzrůst Siamek vedle vzrostu Číňanek, aspoň z Jižní Číny, půvabným souladem. Tváře však mají většinou jen drsné tahy. Odporný zvyk žvýkání betelových plodů s vápnem, tabákem a piperaceovou »sirim«, jehož následky jsou hojně vyměšované červené sliny a černá ústa i zuby, nedodává ovšem půvabu ženským tvářím. Oběma pohlavím v Siamu společný jest spodní šat, podobný širokým kalhotám, »Panum«, kus dlouhé, obdélné látky, která kolem boků jednou jest otočena a jejíž jeden konec rozkrokem prostrčen a v pasu upevněn, vypadá dosti malebně. Látka od prosté bavlněné až do nejdražšího domorodého hedvábí a brokátu. Za svrchní šat mají muži krátké kabátce, ženy buď podobné, nebo jenom jako u našich dam noční živůtky, aneb jen úzký pruh látky, který svou šíří právě dostačí, by zakryl prsa.

Hezké dívky jsou oděny buď podobně svým rodičům, u chudších nebo jen pro pohodlí úplně nahy běhají, úplně nahy až na malý stříbrný nebo mosazný plíšek srdcovitého tvaru, jenž podobně jako v některých museích u soch i zde má chrániti nevyhnutelné »decorum«.

Velmi pestrý pohled skýtají bangkokské »Khlongy«, průplavy, kde nejlépe možno pozorovati život smíšeného obyvatelstva, domorodý obchod i řemesla. Tržiště, bazary jsou skoro výhradně na souši.

Bangkok možno dělit na pět čtvrtí: město lodic, město plovoucích domů, pak část města, která jest jen na souši, a konečně královské město a božistě. Jsou-li již první dvě čtvrti zajímavé a pro Siam charakteristické, jsou dvě poslední svými monumentálními skvosty siamské architektury a uložených pokladů siamského umění ve chrámech ozdobou a nádherou města. Jejich nádhera občas sem zvrábí všedního světoběžce, jemuž jinak Siam jednak leží z obvyklé cesty a jednak jest mu pro své pověstné vedro a nemoci, které zde zajisté nejsou horší než v Přední Indii, málo vhodným bodem pohodlného výletu. Avšak kdo se nelekl a neváhal navštívit alespoň Bangkok, bude překvapen svérázností siamského umění! Jako v Evropě kdysi řecko-římský polytheismus, později katolicismus, tak v Asii náboženství stalo se skoro jediným průvodcem umění hlavně výtvarného. Filosofický konfucismus potřeboval málo zevnějšího oděvu, a čím více znetvořovala se nauka Buddhova, čím více bohů rodilo se v hlavách bonzů, mysticismu oddaných, – tím více vykvétalo umění, jeho všestrannost a plodnost. A s náboženstvím závodily k božstvu se počítající hierarchie panovnická i kněžská, jež dávala vznik buddhisticko-feudálnímu umění!

Střední stav, stav měšťanský, v Siamu nikdy neexistoval. Šlechta se zde – až na malé výjimky – obmezovala na potomky královské rodiny.

Nad nízké střechy Bangkoku a nad hladinu vod nejlépe hlásají krásu nábožensko-stavitelského umění vysoké střechy chrámů a originelní, úhledné pyramidové paplany neb jehlancovité padogy. Některé na důkaz svého královského původu jsou úplně pozlaceny. Z bangkokských božišť, Vatů, nejkrásnější jest královské, vedle paláce, Vat Pra Keu, kdežto pro své originelní součásti a okrasy nejzajímavější jest Vat Tčejn, – pyramida slonů. V Bangkoku vůbec nic nemožno počítati mezi historické monumentální památky předešlé kultury, nejstarší budova sotva je starší sta let, poněvadž Bangkok teprve před 140 lety, a to po zničení dřívějšího sídelního města Ajuthie Birmanci, se vznesl z vesnice na město královské. Staré památky siamského stavitelství, vegetací úplně zarostlé, nacházejí se na obrovské ploše nyní na vesnici skleslého »města anděly střeženého«, Kronkau Ajuthie. Prodíraje se touto lesnatou houští, kde několik divokých slonů se potuluje, nevěřil jsem zrakům, že sotva zřetelně z dusivé vegetace vyčnívající rozvaliny jsou jediné zbylé stopy a dědictví životů jednoho milionu lidí.

Tak mohutná a z lidské práce posměch si tropící jest vegetace meziobratníkových oblastí, kde řek jest hojnost.

Vat Pra Keu, tato perla siamských božišť, jest toliko ve dni sváteční širšímu obecenstvu přístupna; cizinec v nepříznivou dobu sem přišlý otevře si brány zapovězeného ráje zvláštním dovolením ministra prince Devavongsy, a nikým nerušen, chodí z nádvoří do nádvoří, jak by ho byl proutek čaroděje přenesl v říši pohádkovou. Mlčky chodí nádherou architektury z cihel stavěné, ale kámen i skvosty napodobující a porcelánem polepené, která s řezbami ve dřevě, perletí pokrytých ploch a nástěnnými malbami tvoří obrovskou skříňku skvostů fintivé a rozmarné krasavice východní.

Usmějeme-li se často naivnosti názoru umělce i prostředků, jimiž chtěl dosíci krásna, tím častěji smekneme klobouk na počest oněch duchů i rukou, které zde tvořily dílo podivuhodného souladu. Souladu, přes linie, přičící se našim názorům, přes nedokonalost i zdánlivou křiklavost barev!

Buddhistická Asie – kéž bych tě ještě jednou spatřil! Vat Pra Keu oddělen od králova paláce podobně – jako i ode všeho okolí – silnou, nízkou zdí. Již zdáli prozrazuje, že v závodě o okrasu nad celým Bangkokem zde vítěz ověnčen laurem – třeba vedlejší božiště, prostorem mnohem větší, sídlo »spícího Buddha« Vat Po, památkami byl bohatší! Vejdeme-li obrovskými vraty do nádvoří Vat Pra Keu, zdá se nám, že opona nějaké »ferie« odhrnuta a hledíme na obraz rozvíjející se pohádky, k níž plodná fantasmie malířů východních dodala dekorace. Co tu kioskových chrámků, věžiček, ozdob, kamenných záhonů, na nichž skrovná vegetace úplně mizí, sloužíc nerostným dekoracím jen za slabou folii. Četné, příšerné postavy mystických poloosob, poloptáků, polozvířat, malé sošky slonů a buvolů, vytesané v kámen, obyčejně však vystavěné z cihel, tohoto jediného materiálu v aluviální rovině dolního Siamu, střeží východy chrámu i jeho různých oddělení. Velká i malá božstva jsou rozestavena po celém nádvoří a kolem původních chrámů. Stěny menších pyramidových staveb i chrámků pokryty jsou pestrými deskami z porculánu, růžicemi, listy, božstvím Thevedají, z téhož materiálu. Nádherně perletí vykládané dveře chrámového vchodu, korunkovité hlavice oken a dveří ve způsobu královských tiar, nejlépe jeví vyvinutý vkus Siamců. Nejslabší vánek rozhoupá pod krovem visící zvonky, nebo v nádvoří rozvěšené, o sebe klepající pozlacené plíšky všelikých okras, a štěbot vrabců a krákorání vran v tomto báhorkovém okolí napomáhá, aby dojmy pozorovatelovy souhlasily s oněmi, jakých svým dílem dosáhnouti chtěla tvořivá moc.

Hlavní chrám jest prostřední vysoká budova, k níž vede několik mramorových schodů, zvaná odorut, a skrývající »Smaragdového Buddhu«; tato krásná soška z nephritu byla nalezena roku 1436 v Kijang Haji a patří mezi nejposvátnější poklady země.

Dva žehnající Buddhové nadpřirozeně velcí a se skvostnými prsteny velebně stojí s obou stran oltáře. Zbožně se blíží poutník a vonnou vodou omývá malou sošku Buddha prosebníků nebo se vrhá na zemi a v »korápu« (pokloně) vzývá božství!

V den sváteční celé nádvoří chrámů promění se v jedinou, velkou hernu. Pod každým loubím, u každé stěny vedlejších krámků Siamec, nebo častěji svůdná krasavice, rozloží své, většinou evropské tretky: karty, kostky, tombolu, kroužky k vrhání na špice hřebíků, slovem: naše jarmareční tomboly jenže zde, v kraji hráčů, vášň hry převládá, třeba by se nevedla hlučně.

A za oltářem chrápe na rohoži, překážeje průchodu, ospalý bonz. Mezi svršky oltáře rozvěšeno a rozestaveno jest evropské haraburdí, jakým sedlák nebo maloměšťák kdysi plnil své skleněné skříně, od voskové růžičky až po vycpaného králíka a venku, v nádvoří, druží se k bizarním postavám bůžků v kameni vytesaných, z Evropy dovezené kamenické nestvůry Venuší. Pánem ve fraku a cylindru se začíná ono zajímavé pořadí a končí jeptiškou, holandským vojákem a ženským duchem ze hřbitovní scény »Mlynáře a jeho dítě«. Nežertuji! Přes hlavice strážcův bran (yaků) a na ozdoby stěn připevněny, táhnou se a jako pavouk své sítě nad chrámem rozestírají elektrické dráty – chrám má elektrické osvětlení. Poesie Buddhismu, prosa evropských továren – charakteristika bangkokského Siamu.

Palác krále Čulalonkorna, cizincům nepadno přístupný, jest šťastnou sloučeninou evropského vkusu se střechem a věžicemi slohu národního. Až k vratům nádvorním možno se dostat každému, a odtud pohled na hlavní křídla paláce dostačí každému, kdo maje skromné požadavky, chce nabýti aspoň přehledného názoru o sídle »Pána bílých slonů«. Celá stavba jest nejen půvabná, ale i majestátu asijského samovládce dosti přiměřena.

V budovách vedlejších, za vysokým palácem poloskrytých, umístěn proslulý harém královský, v jehož střed jen jednou a nahodilým »pádem« dostal se muž větroplavec, a konečně malý dvorní chrám, v němž odpočívá na nádherném lešení dosud v zlaté rakvi chovaná mrtvola korunního prince, předloni zemřelého, přichystaná k spálení, v Siamu obvyklému. Náklad a přípravy k ceremonii spalování jsou tak veliké a složité, že třeba mnohdy dvou let, než se přikročí k jejímu uskutečnění. Tentokráte má se tak státi po šťastném návratu »Jeho Veličenstva ze země západních barbarů«.

V době nesnesitelných veder král opouští palác a odebere se buď k moři, nebo do Ban Pa Inu, hodinu cesty drahou (Siam má již asi 200 kilometrů železničních tratí) na letní pobyt, kde na ostrůvcích Menamu, v bujném zelení přírody a ve svém buď evropském, nebo pekinském paláci hledá klid po státních starostech. Ženy, jež bere s sebou, mají zvláštní osamocené, malé vilky. V takové bydlil kdysi bývalý ruský car; v druhé řecký korunní princ.

Do polozapomenuté Ajuthie jezdí král jen v době chytání a poutání divokých slonů, nádherného to podívání, jež samo o sobě stojí za cestu do Siamu.

Již měsíc, dva měsíce před určenou dobou zkušeni lovci na silných, vykrmených krotkých slonech shoní od hořejšího Siamu, Laosu, malá stáda divokých, královským zákonem před nástrahami domorodců chráněných slonů. Někdy podaří se až 200–300 kusů těchto králů siamských rovin i hor přihnati až před vlastní Ajuthii; tam se nejlepší kusy vženou do ohrady, kolem níž na vysokých lešeních sedí dvořanstvo i lid a pohlíží na zajímavé divadlo, jak síla i moudrost ochočených, každého slova svých »Kamagů« poslušných zvířat překoná divoké své soukmenovce a jak vehnavše je do úzkých ohrad, pomáhají člověku, aby je spoutal. A sotva uplyne několik neděl, rozumní lesní obři zmoudřeli a přivyknou svému okolí. Mnohdy sám král si vybírá nejlepší kusy – spíše pro dvorní luxus – nežli pro potřebu.

ČRTY Z PRVÉ MÉ CESTY MEXIKEM

(Psáno roku 1898.)

I.

Jel jsem s ženou Texasem. Octli jsme se na hranici; sípající železný netvor, lidskou krví potřísněný, vjel s námi do malého, ještě amerického nádraží Lareda. Vezli jsme mrtvolu naším vlakem před hodinou přejetího ubohého Mexičance, který, chtěje sobě nadejít, kráčel po trati středem kolejí. V nebe bez mráčku naší radostné svatební cesty padl první stín. Upokojivše celníky, jeli jsme dále, nyní již Mexikem, krajinou pustou, neúhlednou, v mračno prachu a středem milionů kaktusů a juk!

Venku již temno, letíme mexickému Monterey, městu lázeňskému vstříc, kam po půl noci dorazíme. Mexikem, proslaveným Egyptem Ameriky, zemí Iliad španělských dobrodruhů, zemí, po níž tolikrát jsem toužil.

Proti mně v jasně ozářeném vagonu podřimovala má žena.

Pohlížím v temno noční, v nekonečno míhajících se stínů. V les, armádu obrů, vytáhlých varhanových píšťal, ježatých, zavalitých skřítků, ze země vykukujících, uprostřed vysokých, tlustých svíček, zvedajících se rosochatých netvorů, v plášti stínu zahalených. Tyčí se tam, plíží se onde, v kolo se stavějí, v hromady se kupí, zde ramena svá hrozivě vypínají a hned zase hrouží se v pichlavé své, nevlídné nitro! Chaos figur! Pošmurných, odpudivých, v nazelenalém přítmí nebo měsícem v běl reflektujících, s šedivým tu, jinde jak hladina moře svítícím povrchem. Uprostřed zuboženého, chudého roští, nevlídná poušť, plná asketů, zevnějšku málo vábivého tomu, kdo neprostřehl jejich duší, neviděl nádherných květů. Jedeme říši kaktusů, malých i velkých jako stromy; roste jich tu do milionů.

»Viz,« řekl jsem své družce: »jedeme zemí legendární, s lidem kdysi podivuhodné domorodé, ve všem svérázné kultury, zemí znásilněnou cizinci, pohřbenou, vzkříšenou sice, ale k životu, v němž nový lid žije jen z chudé persifláže toho, co přinesli mu a vnutili cizinci za vzor! Na těchto pláních střídali se četní národové, budovaly se a v ssutiny bořily se mocné indiánské říše, asi roku 648 našeho letopočtu ze severu vtrhli Toltekové do Anahuacu, obrovské kotliny to vyhynulé sopky, zde Netzahualcoyotl vytvořil perlu Texcoco, Athény starého Mexika. Tenochtitlan, sídlo Moctezumovo, bylo Římem Ameriky, až hrstka hrdin dobrodruhů, bojovní Španělé, vedeni Cortézem, 200 let po jeho založení vydobyli »Města na jezeře«, »Města boha Mixtli«, porobili mocnou říši a španělskému trůnu, koruně Castillské (čti Kastiljské) získali zemi nad ni větší, bohatší. Vrcholy sopek, tehdy ještě oheň chrlící Popocatepetl, zřely tu na krvavé, bouřlivé děje, že ani v řecko-římských dobách nebylo pohnutějších, děje národů, podle jména dnes známých sotva některým jednotlivcům celého širého světa. Nesmrtelnosti, jak jsi malicherná! Sotva zůstalo tu několik ztrnulých, vegetací pokrytých nebo pískem a prstí zanesených zřícenin, němých, ukrytých, drobících se již dokladů doby nedávno minulé, jako průkazy zašlé slávy, umění, lidské práce, lidského žití jedna kapitola! A slyšíš, ženo, ten, kdo řítit tu a bořil staré, lid podmaňoval, loupil i vraždil, to nebyla pouze čeládka Cortézova, Španělé – žena, prokletá lidem, v jehož lůně se zrodila, téže pleti, mluvy, z téže půdy zrozená, pokřtěná milenka Cortézova, později La Marina zvaná, byla to, která znalostí země a řečí, radou svou i výmluvností zbudovala Cortézovu slávu, usnadnila jeho vzlet k moci, porobila vlastní lid!«

A dále, postupně líčil jsem své ženě tragický skon Moctezumův, mučení Guatemoca, historii loupení a týrání lidu, jehož vinou bylo, že zlato měl, nestvůrami středověku, který i jinde ve střední Evropě o nic lepším nebyl nežli ve Španělsku, nakreslil průběh, kterak se Mexiko

oddělilo od nadvlády španělské. Vyprávěl jsem o dramatu v Querétaru, kde cizí viny životem zaplatil přírody milovník a básnický naladěný císař Maxmilián. Zraky mé ženy pohlížely tklivě v mé! Zajisté s velkou pozorností sledovala můj improvizovaný přednes a pociťovala zájem na osudech říše aztecké i hrozného již svým pouhým jménem boha války Huiclipuclihho (čti Huixlipuxtliho).

Neustále dívali jsme se okny. V suché, vyprahlé »zimě« Mexikem cestovati není radno. Příroda nevlídná, ještě beze všeho svěžího zeleného hávu jarních dešťů, překvapuje sice svými nekonečnými plochami, mesetami, táhnoucími se uprostřed divokého, pustého horstva, kteréž pokryty jsou kaktusy, agavemi, jukami a křovím mesquitu, ale – poušť, poušť plná prachu a písku! Marně vyhlížíme po očekávané zeleni, žena nevrle očekává, kdy uzří bujaré krásy tropů!

Mexiko svou polohou zeměpisnou a terasovitými vyvýšeninami dělí se v pásmo tropické, hlavně na březích mořských, tzv. »tierra caliente« (země horká), v pásmo mírné neboli »tierra templada« a v »tierra fria«, pásmo studené. Čtvrté pásmo jest tu ovšem nepatrné a neobydlené, pásmo věčného sněhu a ledu, vrcholy Popocatepetlu, Iztaccihuatlu, Orizaby. Oblast prvá jest věčné léto, v jehož přebohaté půdě vévodí palmy kokosové, pěstuje se kakaovník, zbožňovaný starými Mexičany. Roste tu káva, vanilka se pne po kmenech a třtina cukrová šumí svými obrovskými klasy ve větru tropických úderů. Oblast druhá jest věčně usměvavé jaro, nikoli nestálé naše vrtkavé a mnohdy zasněžené jaro, předčasně zrádně hlavinky mrazem sežihající, na povrch zemský vyhlédnuvším kvítkům, nýbrž ono teplé, jasné, jen dešti ochlazované mládí požehnaného jihu. Zde mnohdy vedle krásného ovoce jižního dozraje i banánovník. Ani v třetím konečně území, nejchudším, zima není tak prudkou, by padal sníh. Stane-li se tak, pak jen vzácně krátce; žito, brambor, naše střeoevropské a severoevropské plodiny pěstují se zde s nejlepším zdarem. Hodina vlakem přenese nás k obrovským kaktusům (polovinu cestujících vlakem přivezených pojal by do stínu své obrovité koruny některý z těch kolosů rostlin dužinatých) – pak ještě dále vlakem hodinu, dvě, a bavíme se sbíráním orchidejí v údolí subtropickém, procházíme se středem oranžovníků a fiků. Ráno-li jsme vyjeli, svačíme odpoledne pod stínem banánů, kokosů, a se zbožnou úctou trháme si na památku prvá námi spatřená zrnka kávová, neb vylupujeme z velikých plodů jádra kakaovníku.

S námi jelo mnoho Američanů, více mužů ovšem nežli žen, ač i těch, turistek, bylo více než dosti. Čekaly divy, nemožnosti, a budou velice zklamány. Doma neb již na hranicích všichni si oddechnou. »Bože, bylo tam prachu a špíny!« »Nu hezké, zajímavé to bylo!« Černé oči Mexičanek, ovzduší arény býčí, promenády korsem města Mexika a výlety po jezeře, do tropů,

snesitelná strava v hotelu stály za cestu! Házení almužny na všech stanicích se vyrovňivším otrhancům, mrzákům a slepcům, malebným a špinavým s jich zpěvavým »Señor, niña, por Dios, una limosnita« také příjemně dráždilo a bývalo vítanou změnou v okolí polopouští a nepřehledných sazenic magueyů. Ale díky nebesům, že jsme doma, v pořádku, komfortu, čistotě svých domů, kuchyně, ve středu rozčilujícího chvatu, práce, pod stínem komínů! Kuriosity se rozvěsí v salonu, bůžek umístí se na místo nejnápadnější. Jeho šedá zploštělá tvář šklebí se na každého, jemuž hostitel vykládá o své cestě do starého Mexika, a je-li to bůžek pravý, někde u Choluly, z Chiapas neb Mitly vykopaný, odlehčí si, když je opět sám a zbaven společnosti moderních nevěrců, úšklebkem opovrhlivým, plným cht, tz, dz, px – asi napxaclahuh Xecaplixtlatzi mexicaltzingo ixtapalapa – znícím!

Kolik asi z výletníků vrátí se z Mexika s duší plnou dojmů, pohnutých krásou země, legendárními dějinami, prahnoucích po okamžiku, kdy opět popřáno bude jim pohlížeti na téměř Popocatepetlu sluncem opalizujícího, na mohutné pláně kaktusové, tropická údolí a jen starým svým známým, sluncem, v soustrasti líbané stěny mexických zřícenin.

Bydlíme skoro ve středu hlavního města »Ciudad de Mexico«, Američany »City of Mexico« zvaného, v úhledném hotelu del Jardin »Zahradní hotel«. Kdysi starý klášter španělských mnichů má uprostřed svých zdí, nyní přeměněných v pokoje a místnosti restaurační, prostrannou zahradu. Bydlí se zde velmi příjemně a pro Američany i velmi lacině.

Vstáváme časně, probíháme městem, dnes na trhu, zítra k jezeru, ráno před mohutnou katedrálou boha křesťanství, v poledne v museu před příšernou bohyní smrti, večer v pošmurném přítmí alejí chapultepeckých! Kaleidoskop dojmů! V Paříži španělskoamerické, plné přepychu, v chudých chýších Indiánů, domácích meztizů, u mumifikovaného už jen v museu viditelného starověku kultury indiánské, během několika hodin. Zajímavý studijní objekt, Mexiko, ale zklamání pro toho, jenž mimo musea i jinde chtěl by uzříti stopy onoho města, v němž Cortéz zasl nad nádherou indiánské říše!

II.

Mexiko jest město moderní. Jest výstavnější a lepšího vzhledu nežli proslavená Habana, ač prý ne tak živé, rozpustilé a zábavné, jakým do nedávna bylo přepychové sídlo španělských lovců za úřady, a bývá zváno Paříží »španělské« Ameriky. Těší se dobré komunikační síti, železniční

trati vedou do celého okolí, skoro všechna předměstí spojena jsou s centrem dobrými tramvajemi. Ty slouží i za dopravní prostředek zavazadel, zboží, ba v městě samém za vozy pohřební. S podivením stane cizinec, vida vůz tramvajový povrchně okrášlený, an veze mrtvolu; truchlící jedou pak v dalších vozech tramvajových.

Divadla, cirkus, býčí arény, kohoutí zápasy, staroamerická hra peloty, hostince a v každé čtvrti zastavárny pečují o to, aby Mexiko nebylo městem ospalým, chudokrevným, bez čilejšího života, jakými jsou většinou města republik středoamerických i jihoamerických. V samém středu a srdci ležíc, hlavní město jest nejméně mexickým. Internacionalismus vedle známého typu měst španělských zastřel vše, co by mohlo připomínati svéráznost minulé kultury indiánské. Nevytvořilo se tu žádné nové umění, které by bylo čerpalo ze slohu a ornamentiky toltecko-azteckých.

Španělé v Mexiku zbořili pyramidy, teocalli, chrámy, paláce – vše, doslovně nezůstal kámen na kameni, a podle toho, odkud, z které provincie poloostrova Iberského přišli, stavěli slohem kastilským neb andaluzským, varujíce se v přísné své zbožnosti užívati čehokoliv od hrozných domorodců, bohům svým tisíce lidí ročně obětujících. Nynější město Mexiko jest pravitkem vyměřený komplex domů, širokých ulic. Několik krásných »plazas« (náměstí) luxusních domů a paláců, krásné alamedy (stromořadí) a prostranné sady, veliké i malé sochy zdobí město, jež leží 2227 metrů nad hladinou mořskou a čítá přes půl milionu obyvatelů!

Břichu města slouží 6 velikých a několik malých tržišť. Bohaté zásoby potravin z krajín tropických i mírných překvapují zde každého cizince; i zde jsou trhy zároveň nejlepším, ne-li jediným místem, kde lze poznati jádro lidu. Hlavní tržiště, »El Volador« zvané, bývalo majetkem dědiců Cortésových, od roku 1837 náleží městu. Už tehdy za prvé mé návštěvy bylo tu 63 tiskáren, 20 knihkupectví, vycházelo tu 77 místních časopisů, dva v řeči anglické, jeden francouzský a jeden německý. Velká knihovna »La biblioteca nacional« s 16 sochami, mezi nimiž podivuhodná skupina Confutse, Isaiáše, Homéra, Descartesa a Koperníka! Byla přístupna ve všední dny každému, čítala více než 150.000 svazků a navštívena bývala ročně až 30.000 čtenáři. Dále tu bylo krásné museum, dvě hlavní divadla, 5 menších a cirkus, velké a malé kluby, aréna býčí, i menší kohoutí, čteně navštěvované, vesměs střediska lidu, jenž takto se bavil.

Nevím, je-li mexický velkoměstský lid zbožný. Na všech rozích překrásné mexické kathedrály bez výsledku upevněné tabulky: »Zde se nečistota atd.« nezdály se mi tomu nasvědčovati! Bylo zde 21 katolických větších a 65 menších chrámů a kaplí, protestantských chrámů a místností

10. Kolik lidí starého kultu potají a ve zbytečných pověry kloní se příšerným, krvelačným bohům staroamerickým, quien sabe? (kdož ví)?

Vím, že čtenář s netrpělivostí čte a čte, čelo vraští a očekává, kdy ustanu a dostanu se k Mexiku, jak on je očekával, jak kreslila mu je obrazotvornost! Co mu »ciceronství« Mexika moderního, on chce viděti zbytky slávy staré! Tak jak v Římě je viděl, o athénských čet! Vít, že v samém Kairu moderní město dosud poseto jest sterými památkami velikých chalifů, ba i starého Egypta, kde tu v Mexiku a proč neuvádím sloupoví a zříceniny velkolepého města Moctezumova?

Není jich tu, velectěný, není. Leda v museu. V museích evropských více starého Mexika uzříš nežli zde. V městě samém není skoro nic, v okolí jen dvě obrovských, prstí zanesených a jako přírodní kopce vypadajících pyramid, Teotihuacan, pyramida slunce 216 stop a měsíce 150 stop vysoké. Jen kdo se neleká větších cest, ten se může v Palenque, Mitle, Chiapas a v Yucatanu obdivovati obrům z kamene v stínu věčné zeleně neb okolí žhavých plání kaktusových. Tam cestoval jsem po letech a sám.

* * *

Chodě po plošině střechy našeho hotelu, pohlížel jsem na město, když se ráno červenalo téměř Popocatepetlu, když se večer šero vleklo údolím Anahuacu a přikrývalo je pláštěm; Mexiko staré, podivné vystávalo aspoň v mysli mé z hrobu. V jasů denního slunce těžko vzbouzeti mrtvé; nočních stínů třeba, chceme-li ve vzpomínkách vyčarovati si Mexiko Tenochovo. El codice Mendocino vypráví, že bylo to v roce *ome cali*, tj. asi v r. 1325 našeho letopočtu, kdy národ »mexika« (tehdy říkalo se mešika), zbaviv se otroctví v Colhuacanu a veden knězem svým známým Tenochem, přišel v údolí Anahuacu, jež bylo tehdy většinou pokryto vodou. Jen několik ostrůvků vyčnívalo z velké hladiny. Coauhcoatl, příslušník Axolohů, s jinými dvěma soudruhy poslán byl napřed, by břehy ohledal a brzy uviděl šťastné znamení, předpovídané již ve dnech předešlých: Na skále tyčil se nopal kaktusový, na něm seděl velký orel a ve spárech svých držel a zobákem trhal hada. (Mexiko moderní užívá ve znaku svém tohoto legendárního emblému.) Podobně jako praotec Čech kázal Tenocho zem osaditi, první chýše vystaveny a nazvány na počest boha »Mexitly«. Ale i podle tvůrce svého »Městem Tenochovým« – »Tenochtitlan«. Prvá léta byla Mexičanům neblahá: nedostatek potravin, nemoci a vysoký tribut, který musili platiti krutému Atzcapotzalcovi, vadil rozvoji nového města, zárodku nové říše. Teprve král Acamapitzin, šťastně vládnoucí 37 let, (zemřel prý roku

1389), vystavěl základy masivnějšího města a jím počaly doby většího rozmachu a rychlého rozkvětu.

Španělský »historiador« Manuel Orozco y Berra takto líčí vznik a vývoj města, v jehož ulicích se procházejíce, ve výkladních skříních pohlíželi jsme se ženou na pařížské roby, vídeňská piana, a v lékárně hovořili česky, bylť tu krajan náš z Plzně. Kytice růží byly na trhu mezi brambory, ananasy, chirimojemi a hrachem, Mexičané pili pivo a španělské chansonetky kvikaly pouliční odrhovačky. – V století konquisty vody jezera Tetzoco vyplňovaly velkou část údolí. Sahaly východně až k městům Tetzoco a Itztapalapan, vnikaly na sever až k úpatí pohoří Tepeyacac, na západ až ku Popotla a Čapultepecu, na jihu pojily se širokým kanálem s vodou jezera Xochimilco. V středu jezera vystávalo několik ostrůvků, z nichž na jednom založil nepatrnou vesnici národ Tenochků či Azteků! Stačil jim tehdy malý kousek země. Byloť jich málo, a to pronásledovaných, chudých. Své prvé chýše vystavěli si z rákosí, jak stavějí dodnes zubožení chudí Indiáni pobřežní. Avšak vesnice rostla. A člověku nutno bylo se živlem bojovati, půdu mu vyrvati; tím sílil a tužil se. A hle, Aztekové vysušují, do mělčin vhadzují kamení a zem, stavějí mosty a vodní stavby, zvětšují ostrůvek s mravenčí pílí, vytrvalí, neúnavní. Jejich potrava nejskromnější, rybářů, těla skoro nahá, leč neústupní, výbojní rostli a tvořili novou kulturu. Králové tenochtští stávají se výbojnými a Mexitly vytváří se již v střed velké říše – v době necelých dvou set let. Kdysi nepatrná vesnice rybářská překvapuje velikostí, bohatstvím svým a výstavností Cortésa, jenž přirovnává město ke Córdobě a Seville, perlám své vlasti. Cortés, ničitel a budovatel!

Mluvíti o Mexiku a nemluvíti o Cortésovi? Dne 4. března r. 1517 Francisco Hernandez de Córdoba objevil pobřeží Yucatanu, v r. 1518 poslal kubánský Governador Velasquez Dona Juana de Grijalva na opětne výzkumy do zemí nových. Výprava měla úspěch, Grijalva přistal na malém ostrůvku proti nynějšímu hlavnímu přístavnímu městu Mexika, Vera Gruz. Poslové vrátili se na Kubu se zprávou o novém objevu, a to pod vedením kapitána Pedra de Alvarado, později společníka Cortésova. V noci 18. listopadu Cortés odplul ze San Jaga, dne 18. února 1519 opustil břehy Kuby a přistal dne 20. března 1519 poprvé ku břehům Mexika, k řece Tabasco! Neblahý osud, neodvratná zkáza říše aztecké i ostatních domorodých zahájena!

V Tabasco svedena Španěly první vítězná bitva s domorodci, a Cortés ukořistil poklad – La Marinu, domorodkyni z Jalisco, prodanou sem za otrokyni, mluvící řečí vnitrozemní i přímořskou. Stala se jeho oddanou ženou, matkou jednoho syna a naučila se rychle jazyku svého miláčka. Tato a Španěl Gerónimo de Aguilar, nedávno vysvobozený z dlouholetého zajetí na ostrově Cozumel, kam vyhodilo jej moře přísné a spravedlivé, loď jeho ztroskotavši,

jenž plynne mluvil jazykem domorodců, stali se Cortésovými tlumočníky, taktéž dva Yucatanci z předešlé cesty Hernandezem de Córdoba na Kubu přivezení. Cortés vládl 11 lodím, šestnácti jezdci, 553 pěším vojínům Španělům, 200 Indiánům kubánským a vezl s sebou 14 malých děl. Plavě se na severozápad, přistal 21. dubna téhož roku v přístavu Španěly »Pravým křížem« (Vera Gruz) nazvaný – spálil své lodi, a hrstka bezpříkladných hrdin, chloubou bojovného středověku a zároveň největší jeho hana, skvrna člověčenstva nesmazatelná v dějinách lidstva, postupně slézala mesety mexické, spojila se s Tlaxcalanci bojovnými, republikánského zařízení a zarytými nepřáteli Azteků, unikla opatrností a zradou La Mariny zamyšlenému povraždění obyvateli Choluly! A hle, kobylky žravé a nebezpečné již pokrývají úrodné údolí Anahuacu, blíží se k Tenochtitlanu, hrůzou jata pohlíží soldateska na Popocatepetl oheň chrlicí, Cortés žasne nad krásou, bohatstvím, úrodností a státním zařízením říše aztecké, stojí dne 8. listopadu uprostřed stotisíců zvědavého lidu, před obrovskou hrází, vedoucí ku branám města. Tisíc azteckých náčelníků a šlechticů v nádheře oslňující stálo tu ve jménu císaře Monteczumy nebo lépe Moctezumy; čekali zde, by Cortésa po jiné hrázi a přes četné mosty ceremonie uvedli do města, kde vstříc pohostinně vycházel jim sám mocný císař! Po nekonečných rohožích kráčel, zahalen v plášť z peří, na nohou maje zlaté opánky a vedl své hosty v palác, kde 7000 osob pohodlně účastnilo se slavnosti, aby uvítalo božské cizince.

Vizmež, jak Cortés, jak Torquemada a jiní popisují město, v něž vešli jako hosté Španělé se srdcem zrady plným a zrakem slídícím po kořisti!

Hlavní ulice obrovského města, na ostrovech v jezeře vystaveného, byly široké a rovné, takže z jednoho konce bylo možno viděti na druhý. Jedny měly pouze půdu upěchovanou, jiné byly dlážděny po obou stranách cest nebo kanálů, jdoucích jich středem. Četné příčné uličky, úzké, že jen dvě osob vedle sebe mohlo procházeti, spojovaly ulice široké. Jiné ulice byly široké kanály, kde se plavilo na sta kanoí, zprostředkujících obchod se zemí pevnou. Sem vedly zadní vchody domů, kdežto přední ústily v ulice. Třetí ulice byly zařízeny pro chodce, i měly ve středu svém kanály pro malá plavidla. Přes široké kanály vedly mosty solidně stavěné a mnohdy tak široké, že deset koňů v řadě mohlo jimi projíti. U břehu ostrovů na nezastavené hladině vodní plavily se důmyslné vodní zahrady, tak zvané činampa, totiž zahrady na vorech, kde pěstována Tenochtitlanci zelenina a květiny. Většina domů byla nízká a stavěna z »adobe« (hlína upěchovaná mezi dřevité příčky nebo cihly z hlíny na slunci sušené), měly však vesměs ploché střechy, podobně jako budovy na jihu Španělska. Byly bíleny vápnem a vzhledu čistého. Domy bohatších nebyly bez ozdob a měly dvě patra. Azotea (plochá střecha) totiž chráněna byla střechou, takže byla vzdušným druhým poschodím. Paláce a božiště vynikaly mohutností

i krásou. Domy měly nejméně dva východy, na ulici a ku průplavu; nádvoří uvnitř bylo prostranné a zdobeno malými zahrádkami. Stromů všude mnoho vysázeno, a pohled na město, plné osvěžující zeleni, byl půvabný.

Sto dvacet tisíc domů Španělé napočítali, obývaných po třech až desíti osobách, vždy jednou rodinou; podle těchto snad přehnaných výpočtů bylo by mělo staré Mexiko nejméně ještě jednou tolik obyvatelů co dnes.

Tenochtitlan měl několik prostranných tržišť. Podle Cortéza na hlavním jednom náměstí, branami a podloubím ověnceném, scházívало se denně šedesát tisíc osob. Zboží vyloženo tak, že každý druh volně byl umístěn, by nemísil se s jiným a mohl býti snadno kupci nalezen. Prodávaly se zde potraviny všeho druhu, oděv, zlaté i stříbrné šperky, ozdoby z olova, mědi, kamene, lastur a z peří. Kámen zpracovaný i surový, dřeva, cihly. Zvěřina živá i mrtvá: králíci, zajíci, jelínkové a ssavec malý, nyní vyhynulý, zvaný itzcuintli. Sokolíkové, poštolky i orlové. Kůže všech se spáry a hlavou vycpanou, určených za ozdobu bojovníkům. Ptactvo malé v klecích. Zeleniny: cibule, česneku dvě odrůdy, řeřichy několik druhů a množství jiné zeleniny, které Španěl Hernando uvádí tu jménem indiánským, tu přidává jim jména nesprávná španělská, podle toho, jak podobou blížily se rostliny a plody španělským ve vlasti jeho. Nescházeli zde také prodavači rostlin léčivých, prodavači medu a vosku, cukru z magueye a z něho připravovaného »vína« palque. Barvy všech odstínů k barvení i psaní (!), bavlna, vydělávané i surové kůže, s chlupy neb bez nich, hrnce obyčejné i »polévané«, malované, rohože na zem i na lože, krásně pletených a tkaných vzorů. Paštiky z ptáků, ryb, vajec, ryby sušené, solené i čerstvé, kukuřice, chléb posvátný Mexičanům (také i starým Peruáncům) atd. do nekonečna. I pouliční holiči, posluhové, úřední dohlížitelé na míry – (váž Mexikáni asi neznali). A ve středu tohoto mraveniště soudcové v malém stanu bděli nad pořádkem veřejným.

Z budov vysoké šlechty ovšem žádná nemohla se nádherou vyrovnati palácům a zahradám Moctezumovým. Torquemada v kapitole XXV. své 3. knihy: *Monarquia Indiana* vypráví: »Palác hlavní, v němž císař Moctezuma dlíval nejraději, čítal dvacet dveří, vedoucích na náměstí a do hlavních ulic. Měl tři velké dvory; jeden z nich byl nádržkou vody vytékající z Chapotepelcu. Tato velká budova královská měla mnohé síně a »sto« pokojů nebo jizeb, dvacet pět stop dlouhých i širokých, a v nich »sto« koupelen. Budovy byly z vápna a kamene a některé pokryty drahým kamenem, mramorem, porfyrem, jaspisem a jakýmsi kamenem černým, hladkým a čistým, že bylo lze v nich zhlížeti se jako v zrcadle (obsidián). Jiné kamení bylo bílé a průhledné. Části dřevěné byly vesměs z cedru světlého a z palem (což jest dřevo tvrdé jako kost), z cypřišů a jiných dřev drahocenných; vše dobře zpracováno. V jednom ze

sálů (který byl 150 stop dlouhý a 50 stop široký) Moctezuma měl svou kapli neboli modlitebnu, vykládanou zlatými a stříbrnými deskami, skoro jako prst tlustými. Také byla kaple okrášlena kameny velmi vzácnými, smaragdy, rubíny, topasy a jinými kameny takých vzácných druhů a rozličností. Sem Moctezuma vcházel vykonávat modlářské své pobožnosti a plnit své sliby, jestliže jaké učinil – ve válkách nebo za jiných okolností; v témže místě kázal také přinášeti oběti, jež míval ve zvyku.«

»Ostatní domy, v kterých sídlil Fernando Cortéz a soudruzi Španělé v prvý den slavnostního příchodu jejich do města, byly velmi pěkné a postrané, obdivuhodně stavěné a tak velké i objemné, že ne pouze Španělé snadno se tu rozložili, nýbrž více než dva tisíce jejich spojenců indiánů Tlaxcalteků, kteří zároveň šli k jich pomoci a ochraně. Také oni služebníci, které mnozí ze Španělů sobě najali, našli zde dostatek místa. Tyto domy byly kdysi sídlem otce Moctezumova, krále Axayacatla. Měť tento veliký a nádhery milovný císař nejen pro sebe, pro své dvořanstvo, své hosty, které královsky kázal obsluhovati, překrásné a velké příbytky, nýbrž na doklad svého majestátu měl vedle domů svých obydlených i jiné prázdné nebo domy pro šelmy a zvířata divoká. Také pro ptáky měl domy o mnoha pokojích a chodbách prostranných, plných sloupoví jaspisového. Dílo velkolepé a hodné takého velmože. Tyto domy měly ve středu svém velkou zahradu, kde zřízeno deset nebo dvanáct velkých nádržek vodních; některé byly pro ptactvo vodní, které živí se předměty z vody sladké, a pro jiné, které, praveno, živí se z vody slané. Tyto nádržky byly vždy plny vody čisté jako křišťál, aby péra ptačí zachovala se bez poskvrny, poněvadž z nich zhotovovali obrazy, podoby, práce obdivuhodné, okrasy do štítů válečných, na zbraně, věci vzácného zevnějšku, k slavnostem a tancům. Procházelo se tu a plavalo tolik ptactva a ryb, jakoby na dvě stě mil ze vzdálenosti vše sem bylo sneseno. Lišili se od sebe tak, že jsme všichni nemohli rozhodnouti, zdaž někde ve světě ještě více a krásnějších ptáků možno nalézt. Druhý dům pro zvířata byl pozoruhodně veliký, s mnoha přístěnky a místnostmi velkými i malými, nízkými i vysokými, kde v silných klecích chováni lvové (pумы), tygři (jaguaři), vlci, lišky a jiní dravci i jiná zvěř. Věru, na tři sta mil daleko nežilo zvíře, aby nebyli ho sem přinesli do těchto klecí, tomuto mocnému císaři. Byli zde také tak zvaní krokodilové, kteří tak slaveni bývali v Egyptě a které my zde nazýváme »vodními ještěrkami«, tak velcí a tlustí jako trámy těchto klecí, hadi hrozní a velcí a jiní tvorové, kteří jedlí jsou a vypadají jako ještěrky (leguáni) atd. Řev lvů (pum, puma americká), pištění, štekání, lomoz hadů a ostatních zvířat i ptáků, když o potravu volali, nebyly snesitelné sluchu našich Španělů, a způsobovaly údiv i postrach. Nad těmito velkými a krásnými místnostmi byly jiné příbytky, kam vcházel a vycházel, kde bydleli muži, jiné pro ženy. Mezi těmito příbytky byly

takové, kde chovány byly děti úplně bílé (albínové, což u tohoto národa jest zvláštní zrůdnost, neboť příslušníci jeho všichni jsou pleti hnědé, skoro jako mulati), a to nejen na těle, ale i s bílými vlasy. V místnostech jiných byli pidimužáci, hrbatí, lámání i znetvoření (protože schválně jejich rodiče je lámali, – jako kdysi u knížat maurských – sloužili za eunuchy) a mezi těmito jiní, kteří v přírodě byli vzácnými a zázračnými. Měl také tento »exelentísimo« vládců jiných a jinde v městě i v okolí krásné domy odpočinku a zábav, s velkými, krásnými zahradami, kde choval ochočená zvířata«.

Chrám, božisko Cortéz líčil celkem takto: »Jsou v městě tomto mnohé »mezquitas« (měl na mysli arabské) neboli domy bůžků, záležející z velmi krásných staveb a krásného okolí; kněží mají své krásné příbytky nedaleko. Tito nosí šat černý, nečesají se ani nestříhají si vlasů, pokud slouží svým bohům. I všichni synové všech hlavních osobností, šlechty i lidu měšťanského, jsou v těchto řeholích a nosí tentýž šat od 7–8 roků až do doby, kdy rodiče jejich vezmou je zase k sobě a je ožení. Sem nesmí žádná žena, také různé posty jsou jim přikázány.«

Největší u Španělů hnus a odpor vším právem vzbuzovalo božisko (neboli teocalli, čti: teokali), jak takým zde se říkalo, posvěcené bohu Huitzilopochtli. Leželo ve středu města. Zeď byla tak velká, že v jeho ohrazené nitro 500 domů mohlo se rozestaviti, výše jeho byla 8 stop a přes 200 stop zděli byla jeho čelní strana. Čtyři vchody směrem ke všem stranám světovým vedli dovnitř, kde stála mohutná pyramida ve čtverci z cihel, kamene a vápna skládající se z pěti čtverců nánosů postupně menších, takže kolem každé vedla široká cesta. Patro schodů, 114 počtem, z patra do patra, ale vždy se strany jiné, takže na každém patře třeba bylo obcházeti, vinulo se tedy jako had nahoru na plošinu konečnou, 280 stop dlouhou, 201 stop širokou. Na východní její části zvedaly se dvě věže zvýši 56 stop, skládající se ze tří částí, z nichž jedna byla z kamene a vápna, druhé dvě ze dřeva, pokrytého malbami. Dolní část obou věží byla sanctuarium, kde na oltáři kamenném stáli bohové patroni. V druhých částech věží chovalo se náradí rituální a popel králů. Před oltářem každé věže hořel věčný oheň, který nechat vyhasnout, znamenalo by největší tresty nebeské. Mezi zdí a vlastním božiskem pyramidovým stálo více nežli 50 chrámů, z nichž jeden zasvěcen byl Quetzalcoatlu, druhý Ilhuicatitlan, planetě Venuši, jiný chrám, plný lastur, Teccizcalli, byl mocnáři modlitebnou, kde se také postil, jiné byly pro nejvyšší kněze, jiných užito jako seminářů. Nejzajímavějšími však byly dva chrámy, žaláře, v podobě klecí stavěné, do nichž Tenochtitlanští uzavírali bůžky národů podmaněných, a jiné, kam házeny kosti z obětí. U jiných chrámů stěny zhotoveny z lebek. Soudruzi Cortésovi odhadli jich množství na 136.000 jen ve schodech nahoru vedoucích! Zde v tomto božišti příšernému bohu války Huitzilopochtlimu statisíce zajatců

obětováno – zde stával obětní kámen, na němž obětem, k němu přivázaným, nožikem obsidianovým vyřezávána obratnou rukou kněží srdce z těla.

Dne 27. července r. 1521 Alvarado, proraziv si cestu západním kanálem, stekl se svými Španěly velké Teocalli, zuřivými kněžími a jich lidem bráněné. Cortés s jiné strany na město útočící, první uzřel kouř nad pyramidou božiště Španěly dobytého a zapáleného vycházející, a za čtrnáct dnů celé město vydáno na milost i nemilost vítězů. Z Teocalli Huitzilopochtliho nezbylo kamene na kameni.

Město Tenochtitlan spojeno bylo s pevninou čtyřmi chodníky, pevnými, na kolech stavěnými neb zasypaním jezera utvořenými, ale článkovitými a takové konstrukce, že rychle mohly být strženy mosty zčásti celé a nepříteli tak zabráněn příchod po souši. A zajisté, nebyti převahy španělských zbraní, bylo by znásilnění města tak důmyslně stavěného a chráněného úplně nemožno. Skutečně stateční Španělé a jich indiánští spolubojovníci musili pít' za pídí dobývat. Celé dny bojovalo se, jen večer vraceli se Španělé do svých táborů. Válčili po souši i po vodě, vše před sebou ničíce a zapalující, by domu nezůstalo, kde zrána opět hrdinní Mexičané mohli by za hradbami v noci vystavenými vrhati se v lítou seč, a jen tak krok za krokem zmocnili se Španělé města.

Moctezuma neviděl zkázy svého města, šťasten, že již dříve zahynul! Hrdinný, zlotřilými Španěly později bídně popravený Guatemoc neb Guatemotzin hájil města, a když Španělé vtáhli do zbylých trosek, tu – jak Diaz de Castillo psal – ležely mrtvoly v každém rohu, na každém místě, po všech ulicích, ve všech příkopech, kůra všech stromů i kořenů vyhrabaných snědena hladovějícími, ale nepoddajnými obyvateli. Na 120.000 mužů padlo v denních bojích. »Zda kdy svět viděl taký hlad, žízeň a takou statečnost lidu?« táže se sám Španěl!

Prosbám zajatého v boji, později popraveného mocnáře Guatemotzina Cortés vyhověv, dal volný odchod všem, kdož z dobytého města chtěli uprchnouti, a Španělé vtáhli do sutin a spálenin, mezi tisíce mrtvol, do města mrtvých, kde druh druhu říci mohl: »Zde stávalo velké město, Tenochtitlan – (Mechiko, staroind. snad Mešiko).«

III.

Když jsme seskočili v Mexiku s vlaku a s malými, prozatím jen příručními zavazadly vyšli před nádraží, byl úsudek můj o městě, které zahlédl jsem dosud jen z vlaku, a to zacloněné stromovím, hotov. Řekl jsem si: »Ejhle, město, v němž vládne železná ruka!« A že v duchu

přirovnával jsem ihned, vzpomínaje matičky Prahy, divil jsem se, že sotva jsem v sobě cizince prozradil, již se mne chopilo rámě pořádku, policista, který přistoupil, pozdravil zdvořile, otázal se mne, kam si přeji jít nebo jeti? Pak pokynul na nejbližší, pořádné číslo drožky, zapsal si je a určil mi cenu 1 dolaru, kterou podle taxy mám zaplatit, podotkl hlasitě, kam případně mohl bych stížnost svou proti drožkáři podat, pak salutoval, a my jeli povoze slušným a s dobrým koněm rychle stromořadím, náměstím, ulicemi, až na místo určené, kde vozka nenařikal, neběžel za námi, nežádal vyšší ceny, dvojnásobného zpropitného, ani v hotelu nevyřítilo se půl tuctu lokajsky se klonících portýrů, číšníků, pikolů, podomků, kteří pak při odjezdu s touže usměvavou, poníženou tváří nastavovali by ruce o bachšíš! Vůz odjel, a my, neuvěřitelně, sami zůstali v průjezdě, musili si odnésti svá zavazadla, deset – dvacet kroků, až do chodby zahradní, kde teprve služební duch jeden, spatřiv nás, ujal se nás, omráčených exotikou prvních dojmů v městě, kde obával jsem se scén jako v Neapoli aneb aspoň podobného pohnutlivého výjevu, jehož jsem se stal kdysi svědkem až příliš účastným v městě, jež jinak srdci mému jest nejdražší, kde podávali si oběť svou konduktéři, strážníci potravní daně, posluha i drožkář s obvyklou uhlazeností z ruky do ruky! – Zkrátka: města mexická vesměs, nejen samo hlavní město, snaží se učiniti cizincům pobyt příjemným a usnadňují jej, kdekoliv poměry toho dovolují. I vůči svému vlastnímu obyvatelstvu město Mexiko starostlivostí vyniká nad většinu měst republik teplé a horké Ameriky, kde hovoří se jazykem španělským nebo portugalským...

Se ženou měl jsem první ohnivější potyčku: já chtěl, sotvaže zavazadla v pokojíku jsem odložil, lézt na střechu; rozumějmež na střechu rovnou, plochou (azotea), pak tramvaj vyjeti, a k lepší orientaci žadonil jsem projeti si město všemi směry, bychom později lépe a důkladněji mohli tak učiniti pěšky. – Žena si přála lázně, teď hned se chtěla osvěžit, vykoupati, svléci se sebe kůži pokrytou prachem pouští mexických.

Vyběhli jsme na terasu (na střechu) – v záplavě světla, slunečka, které teprve teď počínalo hřátí, stáli jsme tu, tiskli si ruce, kolkolem nás střechy města bělaly se nebo rudly, prorývané koruny vysokých stromů, zahrad a parků mexických, v pozadí koberec polí, rovné jak vojsko v řadách magueye, a nade vším tím vznáší se do oblak své ustaralé hlavy, bílé šedinami věčného sněhu a ledu, skoro 70 km vzdálené – Popocatepetl a Ixtaccihuatl, nejvyšší výběžky pohoří, uzavírající na jihovýchodě údolí Anahuacu. Dole pod sebou zřetelně slyšíme, jak žije to a víří, zvuky velkoměsta, tam klid a ticho hrobů, cítíme, jak chlad vane nám odtamtud v tvář. Jak je tam klidno, jak ticho! Kdo vzpomene si, z požitků dá se svést myšlenkou, že pod ledem žhavé nitro, že příšerná hrůza z jícnu nyní mlčelivých snad jednou vychrlí oheň a síru, balvany a zkázu

vrhati bude, zem zachvěje se a rozestoupí se, život pod námi, staletou práci, zasype pokrovem popelu?

Pohled odtud na hlavní město Mexiko, úchvatnější ještě s hlavní věže katedrály, proto skýtá tolik nezapomenutelných půvabů, že údolí, jsouc uzavřeno ostrými obrysy horstev, z jehož hřebenů vynikají malebné vrcholky Tepoyac, Cerro de Ajusco na obrovské ploše panoramatu, jehož průměr jest asi 90 kilometrů, směšnává tolik různých scénických krás přírody tu velkolepé, mohutné, tu ploch klidných a rovných! Ležít město skoro ve středu úplné roviny, mesety, jen na některých místech zvlněné nepatrnou pahorkatinou, kdežto horstva, tvořící toto podivuhodné »údolí«, leží 30–40 km daleko od středu elipsy, otevřené jen na sever průsmykem větším, kudy jsme přijeli. Úrodná a pilně zpracovaná meseta neb údolí toto, zelenající se vegetací jen zdánlivě jihoevropskou, bylo by již samo o sobě pestré a krásné, i kdyby nemělo čtyř krásných jezer, zbylých to částí jednoho obrovského, které ještě za doby Cortésovy pokrývalo asi dvě třetiny celého údolí a v posledních 400 letech pozvolna vysychajíc i následkem zemětřesení vody své stahujíc jen na hlubší místa, roztrhlo se ve čtyři malá. Kamkoliv na město hledíme, čeřily se dříve všude vlnky vod, plavili se Mexičané, stály Benátky Azteků. Pravdu děl Humboldt, tvrdě, že panorama Anahuacu dlužno počítati mezi nejúchvatnější, nejvelkolepější vůbec! A kolkolem se rozhlížeje, prstem ve vzduchu táhnu ovál a vše, co ve vzdušné té čáře leží, města, jezera, hřebený horstev, plochy skoro nedozírné – vysvětlují ženě – jsou jedním obrovským zaneseným jícnem sopky, okrajem kráteru největšího snad, co jich na světě, ucpaným otvorem v peklo vnitrozemí naší planety, z něhož nyní jen odvodem nepatrným, a to na dálku neviditelné výpary sírové propouští jícn Popocatepetlu. Kdysi však chrly oheň všechny kuželovité vrcholy, co jich vidíme kolkolem ve hřebeni horstev! Břehy jezer Texcoco a Chalco, nejbližších městu, jichž hladina modrá se jako nebe samo, posety jsou bělounkými stavbami.

Texcoco odtud, podobně jako krajinky Orientu hezcí jest nežli zblízka – voda jeho jest slaná a na březích sirouhlíkem zapáchá, pařeniště zimnic i hmyzu, jež činí okolí to i město samo nezdravým. Město růží, Puebla spanilá, blíže Popocatepetlu, níže ležící, jest zdravější než Mexiko.

Vystoupili jsme až na samé zábradlí ochranné zdi, až ke komínu jsem stoupal, o metr, o dva, výše a výše, až odměnění jsme byli novým pohledem: pod námi široká ulice, Mexičan v barvitém svém kroji kříží ulici, kde jako pohyblivé, malé loutky spěchá nebo volně klidem jihu prochází se lid, vozy uhánějí, jízdní policie kluše, prodavači vody, sehnuti pod tíží nákladu, tlupa oslíků travou naložených, hnaná arierem, kmitne se kolem a zmizí za rohem, by ihned na

jeviště přihnala se karavana mezků a vystoupil na scénu vesnický lid, jemuž s ptačí perspektivou skoro ani nevidíme do tváří. Jako obživlé obrovské houby kolébají se dole mexické klobouky, slaměné nebo z plsti, okna v protějších příbytcích se otvírají, dámy v ranní toaletě ukazují se na chvíli a opět mizejí jako figuríny v orloji, na okolních azoteách jako my rozhlížejí a sluní se jednotlivci v zahrádce našeho hotelu, zelení banánů se procházejí hosté, jasmín kvete, a libodech jeho podivně se mísí s výpary kuchyně, zaplašujícími mne i mou ženu od komína. Někde kdosi brnká odrhovačku, přes střechy honí se stíny mraků, laškují si barvy, fialový nádech s jasnou modří, purpur se zlatem slunečních paprsků hrají si na schovávanou. V páry halí se východ, ve mraky ukrývá se téměř Popocatepetlu! Nad obyčejné domy jako palmy ční věže chrámů; nejpatrnější jsou a vévodí celku obě věže katedrály, masivní, ač přece štíhlé, štíhlé proto, že strmí z okolí na svou rozlehlost příliš nízkých čtvercových budov slohu španělského, rovných, nahoře jako uříznutých plošin. El Zócalo zove se náměstí kolem katedrály, čtverec, záležející ze dvou stran domů s podloubím, kdežto stranu hlavní vyplňuje vládní »Palacio nacional«, vzhledu dosti kasárnického. Nepatrná radnice, poloukrytá mezi domy s obchody, na straně s podloubím, neliší se v ničem od domů okolních.

El Zócalo kromě své velké prostrannosti a lokálního přibarvení zde hemžícího se lidu, zevnějškem nám tak cizokrajného, mohutností a zároveň úhledností chrámu z nejkrásnějších celé Ameriky, svěží zelení úhledného malého parku, však ještě více svou minulostí působí na nás mocně a vynucuje obdiv. Zde, na témže místě, kde nyní Bohu křesťanství za zvuku varhan a zvonů, ve vůni kadidla kloní se Novomexičan, v prsa bijí se černooké, pod mantilou pokorně k zemi zrak klopící mladé i staré hříšnice, stávalo příšerné, hrůzné »Velké Teocalli« boha Huitzilopochtliho. Zde bohům vraždili lidé jiní, leč také synové matek, také zrození v hodinu největší bolesti ženy, také v radosti i žalu vyrostlí a ztrouchnivěli nyní tak, jak brzo budu já i mladé, po boku mi šveholíci štěstí ztrouchniví, až několikrát slunce dotkne se zde temen obou obrů, kteří »včera« ještě hleděli na krev i oběti na oltáře Huitzilopochtliho, dnes na věže katedrály, »zítra« — — ? Co jest jim »včera« čtyřstaleté, »zítra« tisícileté? – O původu hrůzoplného »Teocalli« španělští »historiadores« píší takto: Moctezuma I., slíbiv bohu války velký chrám, stavěl jej s pomocí okolních podmaněných národů i poručil chalcoským, by z kamenů v horách jejich obyčejných k stavbě přispěli kameny zvláštních velikostí a druhů. Když tito posměšně odepřeli, vypověděna jim Moctezumou válka, a zneuctěnému bohu, povede-li zbraně Tenochců k vítězství, slíbení v oběť všichni zajatci země Chalco. Vítězný císař dostal slibu svému, poručil kněžím, by pěti stům zajatců vyrvali nožikem obsidianovým srdce; mrtvolu pak vházeny do posvátných, Huitzilopochtlimu na počest vznícených ohňů. Byly

to prvé velké oběti, které oblibu u lidu nalezše, následovány byly ještě většími a hroznějšími. Teocalli vystavěno a dokončeno bylo v r. 1480–1490 a zdálo se Španělům dílem gigantickým. V roce 1524, prý, mniši řádu sv. Františka na rozvalinách Teocalli počali se stavbou chrámu, a tím položen základ nynější katedrále, na níž stále se stavělo a opravovalo – v roce 1629 naposled zaplavena byla a poškozena vodou jezera – až v roce 1791 stavba nákladem dvou milionů peset (franků) byla dokončena.

Po Teocalli nezbylo ani stopy, teprv r. 1790 při kopání nalezen tu obrovský bazaltový »kalendář aztecký«, vážící asi 24 tisíc kg, a rok později při kopání stoky taktéž zde na hlavním náměstí objeven proslulý »obětní kámen« neb »Cuahxicalli Tizocův«, Španěly »La piedra de los sacrificios« nazývaný. Tento kámen 2,65 m v průměru, 84 cm vysoký a 8,55 m obvodu, zdobený vtesaným obrazem slunce a skupinou 12 postav bojovníků i pokořených, byl pomníkem vítězných válek sedmého krále Mexičanů, Tizoca (1481–1586), a zároveň sloužil k rituálním obětem vysoké šlechty, Španěly zvaným »Caballeros de Aguila«. Mělit' tito »Orlí rytíři«, slunci se klonící, ve zvyku veřejně a při velkých slavnostech na něm obětovati jednotlivce ze zajatců válečných, tak zvané »posly k slunci«. – – – Zavřel jsem oči, obrazotvornosti pouštím uzdu, a hle, když jsem je opět otevřel, zmizela katedrála, a v podobě pyramidy ční tu nad jezerem Teocalli, slunce záplavou svou pokrývá jeho vrchol, zřím statisíce Staromexičanů, vidím kněze po schodech vystupující, a velkokněze, an srdce zajatci vyrvané třímaje v ruce pozvedá v oběť slunci! – – –

Jeden ze spolubojovníků Cortésových prostým slohem takto líčil ceremonii obětování »poslů k slunci«: »V průvodu vysoké šlechty a při zvucích hudby kráčel jeden ze zajatců válečných. Měl nohy pokryty bílými čárkami a tvář do poloviny zbarvenu, ve vlasech bílé peří, v ruce nesl jakousi hůl – žezlo, zdobenou pentlemi, řemínky a peřím, v druhé ruce třímal kulatý štít s pěti bambulemi bavlny, na zádech malou nůši, v níž vložena byla péra orlí, kousky červeného barviva (hrudky?), sádry, sazí, papíru; ze všech těch dětinských drobností udělali mu náklad do nůše a postavili jej ke schodům božiště. Tam hlasem silným, aby všichni z lidu sem příšlého mohli to slyšeti, pravili mu: »Pane, to, oč vás prosíme, jest, abyste šel před našeho Boha Slunce a přinesl mu naši zdravici, a řekl mu, že děti jeho a my, přední šlechticové, kteří zde zůstali, prosíme ho, by nezapomněl odtamtud obdařovati svou milostí a přijal malý náš dárek! Dejte mu hůl tuto, aby s ní kráčel, štít tento, aby se jím bránil, a vše ostatní, co v nůši nesete!« Indián, vyslechnuv poselství, odvětil, že jej to těší. I pustili jej, a on stoupal po schodech, velmi pomalu, odpočívaje na každém stupni, stál chvíli, vkročil na stupeň druhý, zastavil se opět, podle toho, jak oznámeno mu bylo, kde má se pozastaviti. Konče již, šel ke kameni, kterému říkáme

cuauhxicalli, vystoupil na něj tam, kde – jak jsme pravili – bylo uprostřed zbraní vyobrazené ze zlata slunce. Postavil se zpřímá a obrátiv se k obrazu slunce, který visel na hořejší části oltáře, časem se obrátiv k slunci pravému, hlasem silným, dobře slyšitelným říkal své poselství. Když končil, vystoupili po čtveru schůdcích – které, jak jsem řekl, vedly na plochu tohoto kamene – čtyři obřadníci, odebrali mu štít, hůl i nůšku, vzali jej za ruce i za nohy a položili na kámen; vystoupil hlavní žertvec s nožem v rukou a zavraždil (podřezal?) jej, poroučeje mu, aby s poselstvím šel na onen svět a k pravému slunci. I tekla krev žlábkem v kameni vydlabaným a roztékala se před síní slunce, a slunce, které bylo na kameni, napájelo se krví! Když vytekla všechna krev, otevřeli mu prsa, vyňali srdce a ve zdvižené pravici ukazovali jej slunci, až stydnouc přestalo slintati, a tak skončil svůj život nešťastný »posel k slunci«.

Z polosnění vypudila mne trubka konduktéra tramvaje, jeden ze zvonů menšího chrámu vyzváněl, a Mexiko moderní dýmalo ze všech domů; všude vařili oběd! Myšlenky jiné, stydím se říci jak prozaické, zaplašili poslední připomínku na Teocalli, i rozhorlení mé ženy na barbarské Staromexičany ustoupilo přání, teď že je čas, abychom šli. – Ale kdo by šel, když opět protrhla se oblaka, slunce zahnilo páry, a oba vulkány, vystoupivše více v popředí nad obzorem, zdají se bližšími, oteplili se a rdí se nyní jako stydlavé panenky, holubi kroužili nebo se honili nad našimi hlavami nebo vrkali po zdivu, z okna podstřeší, z klece, horoval, chválil si krásný den a opět lkal ve vzpomínkách na dny volnosti sladkozvuký turupial! A já podle plánu hledaje míst památných, při pohledu na ně viděl jsem se a cítil opět v květu mládí nadšeného, kdy čítaje »Historia de la Conquista de Nueva España« a Dějiny válek za svobodu, »Historia de las guerras por la independencia de México« tak toužil, nešťastně jsem toužil a přál si mítí křídla k odletu, pryč z hnusného mi velkoměsta v zemi palem a kaktusů!

Pohlížím na náměstí před katedrálou, zvané Plaza de la Constitucion, na Palacio nacional, odkud více než čtyřicet vícekrálů vládlo nad zemí, říší tehdy po Číně svou rozlehlostí největší, až 300 let po dobytí města Moctezumova zde na tomto náměstí opět tábořilo vojsko španělské, připraveno jíti do boje, probuzené ze spánku nečinnosti výkřikem za svobodu kněze Hidalgo, který v r. 1810 v městečku Dolores, v státu Guanajuato, s jinými – mezi nimi byla vynikající dáma Doña Josefa Ortiz – pod rouškou literárních večírků připravili revoluci, která nedostatečně jsouc podporována, ač byl se připojil hned na počátku španělský jeden regiment, skončila neúspěchem. Vůdcové její na útěku do Spojených států s americkými zajati a Hidalgo dne 31. července, Allende, Aldama, Jimenez dne 26. t. m. v roce 1811 popraveni. Však jako lavina, která s počátku nepatrná, později vše, co jí v cestě, zdrtí, mohutnělo volání po odtržení se od Španěl: za padlé povstali noví bojovníci, noví vůdcové, revoluce se šířila, nabývala půdy

všude, a dne 27. září r. 1821 po jedenáctiletém, skoro nepřetržitém boji za svobodu vnikla do hlavního města Mexika armáda, zvaná »Ejército Trigarante«, pod velením Augustina de Iturbide, později korunovaného císaře mexického. Španělé vypuzeni, španělská koruna ztratila nejbohatší a nejmocnější kolonii. Však i pak ne na doby klidné a rozkvětu hleděly stěny paláce, toto náměstí. Třeba jen připomenouti si pohnutlivých dob války Američanů proti slabému Mexiku, kterému urvána skoro polovina jeho území, válka, o níž si sám Američan generál Grant řekl, že byla z nejnespravedlivějších válek, která kdy vedena byla silákem proti odpůrci slabému, četných revolucí, francouzskou, anglickou a opětně španělskou invasí a tragické zúčastnění císaře Maxmiliána na utváření se osudu národa živilů Evropanům tak exotických, až do r. 1876, kdy zvolen Porfirio Diaz poprvé presidentem.

Také zde v Mexiku žili Češi. Posлуhač mé přednášky řekl mi kdysi na Moravě: »Kdybyste na cestách svých zavadil o Mexiko, zemi, na kterou často s radostí si vzpomínám, navštivte mého bratra. S listem, který do Chicaga jsem si dal poslati, nejen brzy našli jsme dům, ale dostalo se nám i vřelého přijetí. Oba bratři Köhligové společně sloužili jako důstojníci ve vojsku císaře Maxmiliána; starší vrátiv se do vlasti, stal se šéfem jedné z nejdůležitějších stanic rakouské spol. dráhy na Moravě, druhý usadil se v Mexiku, oženiv se s čistokrevnou Mexičankou. Jsa výtečný jezdec, zařídil zde školu jezdeckou a dováží sem ušlechtilé koně ze Spojených států severoamerických! Po dlouhých letech byl jsem zase první Čech, s nímž hovořil o vlasti – ač činil tak jazykem španělským, kdežto se ženou mou mluvil anglicky, řečí, kterou výborně ovládal. S velkou radostí naslouchal našemu českému hovoru, ba i krátkými větami česky odpovídal – šlo to těžce, velmi těžce. Ano nemožno bylo mu česky v rozmluvě pokračovati, nezbyvalo nežli hovořiti ve třech jazycích cizích o vzdáleném, jemu již ztraceném štěstí – o domovu.

Naslouchal jsem črtám ze života svého hostitele, v něž obratně hleděl jsem ho svěsti s banálního konvencionalního rozhovoru. Znalť krajan K. výborně druhou svou vlast; prošelť jí nejen v dobách pohnutlivých císaře Maxmiliána, nýbrž i později jako nevoják, i teď každoročně s puškou na rameni, daleko široko známý jako výtečný lovec, vycházky konal zemí bohatou krásami přírodními. Nežli ještě jsem odešel, zvěděl jsem adresu Čecha v celém Mexiku nejznámějšího – dra. Kasky a dvou jiných Čechů, slyšel o úmrtí inženýra Jelínka, zaviněném prý neb aspoň urychleném slezením temene Popocatepetlu. Také umluven společný výlet k Chapultepecu, i hodiny ustanoveny k vycvičení mé ženy v jízdě koňmo, což dítí se mělo v prostranné jízdárně našeho krajana. S poslednější věcí započato hned druhého rána – i smáli

jsem se, když správně jsem připomněl, že zde, kde Čech dosud jen jezdecký národ Mexičanů učil vysoké škole, za dvacet a tolik let, co jízdárna stojí, dnes poprvé cvičena Češka, má žena.

Z ulice San Felipe de Neri do ulice Sv. Ducha – Calle del Espíritu Santo, nebylo daleko. Hned spatřil jsem, co jsem hledal: tabuli s nápisem La Pharmacia del dr. Kaska. Vešli jsme. Dva tmavovlasí Mexičané obsluhovali kupující, a jeden, podezřele mi cizinsky vypadající mladší pán, pleti i vlasů světlých, kroužil pilulky. »Jest p. dr. Kaska přítomen?« táži se španělsky. »Není,« odpovídá – s přízvukem slabým sice, ale přece prozrazujícím Američana nebo Němce – plavovlasý pán.

»Odevzdávám navštívenku svou a prosím, by p. dru. Kaskovi vyřízen byl pozdrav můj a oznámeno bylo mi do hotelu, kdy směl bych...« Pohlédl na mou navštívenku, podíval se na mne, četl ještě jednou lístek, obrátil, pilulky odstrčil a nakloniv se ke mně, s tváří plnou překvapení slovíčko za slovíčkem vyrážel ze sebe, míse španělštinu s češtinou – patrně rozčilením – vždyť myslil prý, že jen česky hovoří. »Je-li možno, jste Vy p. V...?« Před dvěma lety byl pan Jindřich Mayer v Plzni a na mé přednášce zatoužil si také po cizích světech, záviděl přednášejícímu, a krátce potom dopis strýce z Mexika vyplňuje nejhoroucnější jeho přání, volá jej k sobě. A nyní tentýž V. stojí před ním a směje se jeho překvapení. »Hory se nesejdou, ale lidé!«... Večer v mládeneckém pokoji nového přítele, když při tlumeném světle červené lampy jsem vyvolával své mexické fotografie, hovořili jsme o Čechách, o Mexiku a o starém dr. Kaskovi. Teprve druhý den poznal jsem jej a hned byl jsem okouzlen starou šedivou výraznou jeho hlavou, tím »gentlemanem bez vady a skvrny«, tou bodrou českou duší, která i pod nátěrem cizím všude byla mi patrna význačnými rysy slovanského charakteru. Že málo uměl česky, pravda, že o rozvoji svého lidu čítal jen z německy psané »Politik«, pravda, leč nedivte se! Podobně jako p. Köhlig byl pan dr. Kaska narozen v době a v městě, kdy a kde módou bylo drmoliti jen německy. Vychován ve školách německých, přišel do Mexika v roce 1864 – nebylo mu tedy popřáno ve vlasti prožiti národního kvasu sebeobrození! Vida jej a naslouchaje jemu, viděl jsem a slyšel typ oněch Čechů, kterým před 50–40 lety uměle zasazen jazyk cizí, ale srdce dlouho ještě zůstalo české, z nichž, žel, jen nepatrná částka vrátila se k jazyku mateřskému, neb aspoň srdcem zůstala věrna lidu svému!

První výlet v okolí města podniknut koňmo a kočárem, propůjčených laskavostí p. Köhliga, k památnému Chapultepecu (čti Čapultepeku). Neopomněl jsem vzíti s sebou přístroj fotografický, čímž sbírka mých snímků mexických obohacena skupinou Čechů, kteří sešli se zde, na místech vlasti tak odlehlých a zároveň tak zajímavých. Krásná stinná alej, přes dva kilometry dlouhá, zvaná Paseo de la Reforma, náležející k nejkrásnějším mně známým

stromořadím – kromě v Nikku v Žaponsku – vede k zámku, který podobně jako stromořadí samo, vůbec většina stromořadí a okras Mexika, povstaly přičiněním císaře Maxmiliána, z jehož básní patrně, jak vyvinut byl jeho smysl pro krásy přírodní. Na některých místech tato alej, tam, kde jsou chodníky široké a náměstí pro sochy, má až i něco více 50 metrů zšíří. Po obou stranách stromořadí rozestaveny jsou proti rozlehlosti aleje a velikosti stromů nepatrné a nevkusné sochy slavných Mexičanů, každá darovaná jiným státem mexickým. Šest rotund nebo gloriety přerušuje rovnou čáru stromořadí, jichž obvod je kolem 70 metrů. Na dvou stojí již velké úhledné sochy, na ostatní zamýšlí se postaviti jiné, vesměs podoby mužů o vlast zasloužilých.

Při vchodu z města k Paseo de la Reforma, nedaleko od jízdny sochy Karla IV., v první gloriety zvedá se velká socha Kolumbova, v druhé velkolepá postava hrdinného Cuahtemoca (čti Kuatemoka). Jest módou Mexičanů, kteří jednotlivě jinak velice neradi byli by upozorněni na původ svůj ne úplně bělošský, chlubit se tímto indiánským bohatýrem. Moderní jeden historik Mexičan píše: »Vysoký stupeň vzdělání, na který zvedá se ode dne ke dni výš a výš národ mexický, posvátný úkol a povinnost ctíti památku jednoho ze svých největších hrdinů, chloubá nás Mexičanů, postavila pomník nesmrtelnému, vznešenému Cuahtemotzinu.«

Nebude nemístno nakresliti zde zhruba historii azteckého hrdiny: Moctezuma II. (Cuitlahuac, bratr Moctezumův) zemřel na neštovice v témže ještě roce. Cuahtemoc, jedenáctý a poslední vládce aztecký, uchopil se vlády, hotov obětovati poslední krůpěj krve své i svého lidu v boji proti cizím vetřelcům. Čím nešťastněji skončily bitvy Mexičanů s výborně ozbrojenými Španěly, tím urputněji obnoven boj, až dne 21. srpna r. 1521, sedmdesátého a pátého dne obléhání města Španěly, města Tenochtitlanova dobyt, a Cuahtemoc zajat. Provázen Sandovalem a Holguínem nešťastný král předveden tváří v tvář vítězi Cortésovi, jenž objav (!) jej, nabízel mu sedadlo po pravici. Leč Cuahtemoc, vzpřímen hrdě přistoupil ke Cortésovi, pravil: »Señor Malinche (čti Malinči, Malintzi, Malinche domorodá přezdívka Cortésa), splnil jsem, co povinen byl jsem ochraně města a svým poddaným; již nemohu více – násilím poroben, jako zajatec, přicházím před tvou osobu a tvou moc, čiň se mnou, jak ti libo!« Potom vloživ ruku svou na rukojeť dýky, kterou Cortés měl v pasu, pokračoval: »Vezmi tedy zbraň svou a zabij mne!« Cortés s počátku uráčil si hráti na šlechtného, když však Cuahtemoc vzpouzel se vyzradit, kde ukryty jsou nesmírné poklady královské i chrámové, kázal jej i krále tlacopamského odvésti za ležení, natřítí nohy obou olejem a terpentýnem a držeti je nad ohněm. Když v hrozných bolestech se svíjeje, král tlacopamský ulehčil si povzdechem, tázal se ho Cuahtemoc: »Bratře, nač nařikáš?« »Protože se peku,« děl nešťastník, načež Cuahtemoc

pohrdlivě odvětil: »Ležím já snad na loži z květin?« Vida Cortés takou statečnost, že marná jest zde trýzeň, kázal, by oheň byl odstraněn, mučení zastaveno, a choval je v zajetí. Tři léta později, Cortés jsa na pochodu do nynější Guatemaly a vleka s sebou královské své zajatce, na pouhé podezření, že Cuahtemoc osnoval vzpouru domorodých vojinů Cortésových, kázal jej oběsiti, krále tlacopamského i krále texcokského. Tak bídně skončil Cuahtemoc (Kuahtemoc), tak hanebně potupil Cortés jméno Španělů...

Pomník Cuahtemoca št'astně komponován na podkladu aztecké architektury, kráslen jest čtyřmi jaguary, symbolem bojovníka azteckého. Popředí sochy nese desku bronzovou, na níž španělský nápis hlásá: »Památce Cuahtemoca a bojovníků, kteří hrdinně zápasili na obranu své vlasti M. D. XXI.« Dvě desky postranní v reliéfu zobrazují první výjev, kdy Cuahtemoc dotýká se dýky Cortésovy, druhá, kdy mučen se společníkem svým. Kolem druhé části pomníku písmena bronzová v mramor vtepaná značí jména: »Cuitlahuac (bratr Moctezumy I.), Cacama (král texcokský), Tettlepanquetzal (král tlacopamský, který mučen s Cuahtemokem), Coanacoh (Koanacoh) (místokrál texcokský) (čti teškokský) – vesměs hrdinové národní, hodni věčné památky. Kolkolem střední části pomníku na čtyřech deskách bronzových modelovány jsou zbraně a štíty Staromexičanů. Australské eukalipty, – císařem Maxmiliánem hromadně v Mexiko importované – kolkolem nasázené, tak cizí jsou zde, jako cizí byly ruce, které tepaly a tesaly pomník azteckých bohatýrů. Indián mexický, zblblý cizotou a opilostí, kráčí kolem s týmže zájmem a porozuměním jako klusal koník můj, před sochou nedůvěřivě frkající.

Pěšky z města do Chapultepecu jest něco více než hodina; na výborných konících a v lehkém kočáru družina naše byla na místě, z centra Mexika vyjevši, za půl hodiny. U vchodu do lesíka neboli parku chapultepeckého stráž vojenská i zřizenci parku pečlivě bdí, by v místa tak rozkošná a neméně památná nevníkla všeliká žebravá, tulácká čeládka, které v Mexiku všude tolik. Vlevo od vchodu několik klecí se zvířaty mexickými mají býti jakýmsi (ale velmi chudým) náběhem k zoologické zahradě, jak se zalíbilo Mexičanům nazývati to, co v nejlepším případě bylo by nejvyšš zvěřincem! Napravo od vchodu stoupá cesta k zámku, který dnes záleží z jednoho staršího křídla, kde jest škola vojenská, a vlastního kdysi paláce, letní residence císaře Maxmiliána, v níž nyní v létě přebývá i nynější prezident republiky.

Většina stromoví kolkolem Chapultepeca obsahuje obrovské stromy cypřišovitě, zvané mexicky »ahuehuetes« (Cupressus discica). Některé možno, že jsou skoro tisíc let staré, jak vidno z rozměrů obrovských. Jako šediny, vousy starců visí s větví jejich až přes 2 metry dlouhé, stříbřitě šedé »vousy« Tillandsijí, zde »paxtle« zvaných. Podivuhodný ten parazit pokrývá od Texasu počínaje některé druhy stromů mnohdy tak hustě, že se zdá, jako by přes

stromy hozeny byly husté sítě, třásňovité pláště, z kterých sotva tu a tam vyhlíží větev nebo kmen sám. Největší z olbřímů chapultepeckých, strom zvaný Moctezumův, jest asi 62 metrů vysoký a obvod jeho kmene měří něco přes 15 metrů. Ve výšce 5 1/2 metrů dělí se strom na dvě obrovské větve, poněkud šikmo, ale přece rovně vzhůru trčící, z nichž každá má v obvodu 5 1/2–6 1/2 metrů.

Slezl jsem s koně, abych se poklonil velikáši a zhotovil snímek fotografický. V stínu téhož stromu, kde nyní koně naši stojíce odpočívali, ženy Moctezumovy i vladař a pán jejich procházeli se, kde císař Maxmilián vzpomínal si Miramare, tam nynější prezident republiky zabývá se politikou. »Ustaralí, svařtělí vy, a přece ještě života plní svědkové staletí, tolika bouří, tolikera lidí, kéž byste mohli mluvit!« Podle starých tradic národ »Mexica« (čti Mešika) bydlel zde, dříve nežli město Tenochovo, Tenochtitlan, založeno; jsouce stále napadání nepřitelem, ohradili se na nízkém vršku, jehož jméno bylo »vrch kobylek«. Dle etymologie mexické znamená slovo »Capulin« – kobylku, »pec« nebo »petl« horu. Na 70 metrů vysokém porfyrovém tom skalisku Toltekové, Chichimekové (čti Čičimekové) a nejpozději Aztekové stavěli své pevnůstky – ale ani kamene nezůstalo.

V předešlém století místokrál Don Bernardo de Galvez, 49. místokrál, postavil zde spíše pevnost nežli zámek; tehdy zničeno vše a jako prostého kamene stavebního použito všeho, co zbylo z dob staré kultury indiánské. V roce 1785 kasárnická stavba ta dokončena, ale teprve císař Maxmilián podle vkusu svého a slohem podobným částečně sídlům bohatých Římanů v Pompejích postavil tuto perlu, zasazenou ve skvost krásného okolí a okouzlujícího rozhledu. President D. Manuel Gonzalez velkým nákladem a na útraty země dokončil dílo Maxmiliánovo, nedokončené osudnými výstřely querétarskými.

V zeleni polotropické, z planiny daleko viditelný, usměvavý v slunci a zádušný, v deštích a mlhách zimy stojí tu Chapultepec, jako princezka zakletá na skále, střežená obry cypřiši, v službě zestárlými, mlčelivými, protože v spánku a jen v upomínkách pohříženými, v upomínkách z dob, kdy větry jiné písňe pěly, jiné ruce je laskaly, vzduch prost byl cizoty, kdy hlídaly své a ne cizí, včera zrozenou krasavici... Zahradník stříkačkou plašil dvě rozpustilé černovlásky, jeden z vojáků na stráž na kytaru brnkal, bicyklisté a kočáry stavily se na hlavní cestě nebo před mřížovím, jímž Chapultepec oddělen od okolí – moderní příchůť všude a banálnost! Několik zvědavců přiblížilo se, když fotografoval jsem si skupinu pana Köhliga, jeho syna (koňmo), dr. Kasky a mé ženy (pěší), obklopených pozadím rozkošného sídla, kde trojice nešťastných císařů, Moctezuma, Iturbide, Maxmilián v slunci štěstěny trávili předvečery nedaleké tragiky: Dne 13. září r. 1847 dvě stě vojáků a dvě stě chlapců, kadetů, zatarasených

v Chapultepecu hrdinně bojovalo proti přesile Severoameričanů, a padlým i raněným postaven v parku pomník.

V Chapultepecu prýští bohatý pramen, který již v r. 1465 Azteky veden byl do Tenochtitlanu; i dnes částečně zásobuje Mexiko, ačkoliv hlavní vodovod, imponantní Tajo de Nochistongo, jeden z divů světa, jest to, který dává městu Mexiku vodu.

Voda pramene chapultepeckého vedena prý byla do lázní Moctezumy, který – ač residenci svou měl v hlavním městě, na jezeře – zde v zábavách trávil horké dny letní...

Kromě stromu Moctezumova nejpamátnější jest: »Strom smutné noci« – »El arbol de la noche triste«. Žádný cizinec v Mexiku neopomene ho navštívit, tím méně Američané, kteří se stromu tak dlouho na památku lámali si větvičky, až v roce 1885 bylo jich proto několik uvězněno, a kolem stromu postavena ochranná mříž. Západně od hlavního města, v Popotla (Tacuba), kdysi v království tlacopamském, stojí cypřiš, pod nímž Cortés na útěku plakal v noci ze dne 30. června–1. července r. 1520. Moctezuma, přijav dne 8. listopadu r. 1519 pohostinně poloboha Cortésa i jeho družinu, z hostitele stal se již za několik měsíců vězněm. Cortésovi dán za příbytek palác zvaný Axayactl (čti Ašajaktl); stával tam, kde ústí dnes ulička Svaté Terezy v druhou uličku »Smutného Indiána«. Věnován kultu bohů, ale sloužil též k uschování státního pokladu, jehož cenu páčili tehdy Španělé na půl čtvrtá milionu dolarů, a »host« Cortés nelenil poklad ten si co nejdříve přivlastnit. Rozděliv jej na tři díly, jeden uschoval jako tribut španělské koruně, druhým své vojsko kázal podělit, třetí ponechal sobě. Historie mlčí, který z dílů těch byl větší. Sem do tohoto paláce Cortés zrádně vlákal Moctezumu, učinil z něho zajatce a choutku své vůle. Lid vida zradu, ač dosud nepoznal pravého rozsahu jejího a nebezpečných záměrů cizinců, jitril se, ale Moctezuma, slabé jsa povahy – fatalista – vida v Cortésovi předpovídáné božství, hleděl lid upokojiti; by jej ještě více uchlácholil, dal jednu z dcer svých Cortésovi za manželku. Drzost a podnikavost Španělů neznala mezí. Majíce Moctezumu, posvátnou všemu lidu osobu, ve svých rukou, vyhrožováním smrti přinutili jej i jeho dvořany, by složili přísahu poddanství císaři Karlu V. Zrada za zradou následovala. Španělé upálili knížete Cuauhpopoca, syna jeho, a 15 šlechticů pro »buřičství« veřejně a před palácem. Nastalo násilné vymáhání tributu, zlato a poklady se množily, ale též pohoršení lidu; když však roznesla se zpráva o urážlivém chování Cortésa vůči Moctezumovi, vzbouřilo se celé město, a Španělé den za dnem obléhání, vyhladověni konali sice divy udatenství, jaké větší nikde konány nebyly, ale postavení jejich stávalo se nejvýš nebezpečným. Bylo by nespravedlivo opomenouti udatných Indiánů Tlascalánů, stejnou statečností po boku Španělů bojujících.

Hrozné nastaly doby. Ale z oblehaných Španělé často přecházeli v útočníky. Tak, ač bez naděje ve vítězství, středem tisíců Mexičanů bojující, stekli příšerné Teocalli, nenáviděné, hrůzyplné, ďábelské Teocalli, kde jen za dobu pobytu Španělů v městě asi 40.000 zajatců bylo obětováno, a mrtvoly jejich sežrány byly nejen zvířím, nýbrž i lidem samým, jenž jsa krutým stával se i lidožravým. Ký div, že Španělé nenáviděli lidu mexického, že za dílo bohulibé pokládali zhoubu lidu toho nebo jeho podmanění a násilné obrácení ke křesťanství. Ale i zničení, dobytí Teocalli nepokořilo bojovné mysli Mexičanů. Moctezuma donucen vyhladovělymi již Španěly, aby na zeď paláce vystoupil a statisícům Mexičanů, se všech stran obléhajícím kázal mír a smlouval o volný odchod Španělů z města. Učinil tak, byl však rozhořčeným lidem, dříve nežli Španělé mohli ho štítem ochránit, střelami a kamením na smrt poraněn, a zemřel 30. června 1520. Mrtvola jeho vydána Španěly a poslána zajatými Azteky do města, kdež pohřbena byla kdesi způsobem opovrhlivým.

Mrtev Moctezuma, Španělé byli obléháni s větším ještě úsilím. Vidouce příšeru smrti hladem anebo slibované mučení a obětování bohu Huitzilopochtlimu, v noci dne 30. června Španělé a jejich spojenci rozhodli se vysekati si cestu středem Mexika – raději volili smrt v boji, nežli jistou zkázu v obležení. Historiador (Diaz del Castillo) »noci děsné a plné žalu« vypráví: »I stalo se, že Cortés poručil sluhovi svému Guzmanovi, by z jeho příbytku vytáhl zbytek pokladu, na němž tolik slzí a krve spočívalo, a bera svědkem sekretáře svého, dal si potvrditi, že nemožno bylo zachrániti celého pokladu koruně španělské, že rozdal jej tedy lidu svému. Část větší vsak prý dříve naložena na koně a záda tlascalanských nosičů. I kde kdo ze Španělů zaházel krom zbraní vše, jen aby mohl nésti zlatou kořist. Bylo před půlnocí; noc byla tmavá, i poprchávalo. Španělé, nechavše hořeti ohně v paláci a ležení, jako by bedlivě na stráž byli – ač známo, že Mexičané po západu slunce nebojovali a na Španěly neútočili, v čemž jedině dlužno hledati příčinu, proč Španělé již dávno nebyli pobiti – seřadili se na pochod. Bylo jich – Španělů – jen několik set (podle různých pramenů 800) a 6000 Tlascalanů; most přenosný napřed nesen, který položen měl býti na místa, kde Aztekové zbořili spojení jednotlivých hrází, svěřen 150 Španělům a 400 Tlascalanům.

Tiše podařilo se uprchlíkům dostihnouti zbořeninami a opuštěnými ulicemi až ke hrázi vedoucí ke Tlacopan, most již položen, když žena jedna vodu nesoucí, zpozorovala tmavou řadu plížícího se vojska, dala se do křiku, a již za chvíli se ozýval se všech stran poplašný křik, troubení nástroji kněží a hlas válečného bubnu »huehuetlu«, spící Indiáni probuzení zuřivě a počtem Španělů desateronásobným vrhli se odevšud, se všech stran na prchající. Nastal zmatek, most přenosný překotil se pod tíží dvou padlých koní a stal se kořistí Mexičanů; masy

lidu bořily se v bahno, topily se, ticho noční nyní plno bylo tlukotu zbraní a nářku, každý mysle jen na vlastní svou záchranu, bez disciplíny a bezhlavý vrhal se kupředu. Úzkostně volal tu Španěl o pomoc, kterého se všech stran k mělké vodě přichvátavšího v lodicích Mexičané dobíjeli nebo zajímali; tu topili se mužové i ženy, Španělé, zbrojí a zlatem obtěžkáni káceli se buď do vody, nebo hynuli pod přívalem hrnouceho se lidu a koní španělských jezdců. Španělů 450 a 4000 Tlascalanů padlo v této noci; Cortés sám poraněn a octl se několikrát v nebezpečí zajetí. Asi sto Španělů, kteří byli odříznuti od prchající masy, vrátilo se do města a zde se zatarasili; ještě několik dnů bojovali proti přesile celého města, až vysílení padli v zajetí a obětováni byli bohu Huitzilopochtlimu. Za živa vyříznuta jim srdce! Též Moctezumovi dvořané, několik žen (indiánek), soudruhů Cortésových, dvě dcery a syn Moctezumův zahynuli utonutím v jezeře.

Svívalo právě, v neděli dne 1. července (1520), když zbytek Španělů a jejich spojenců přiblížil se městečku Tlacopan (Tacuba). Na štěstí pro uprchlíky, vysílené bojem, Mexičané upustili od pronásledování jejich. Cortés poraněn, slezl s koně, pod velkým cypřišem usedl a pohlížeje na zbytky svého vojska, rozplakal se! Dobyv opět Mexika, sám Cortés stromu tomu dal jméno, jež zachovalo se dodnes: »Strom noci smutku«.

— — —

Do hotelu se vracějice, potkali jsme pluk vojáků, skládající se mimo důstojníky vesměs z mužstva indiánského, v okolí Mexika zrekrutovaného, nebo z míšenců – čistá nebo pomíšená krev, přímí potomci starých Aztéků! »Jak hluboce klesli jste, synové Cuahtemoca, že velí Vám jazyk Vašich, tehdy nejúhlavnějších nepřátel a vrahů – Španělů!«

Prosím čtenáře, aby laskavě omluvili tiskové chyby, které se vloudily do textu i po bedlivých korekturách.

Dr. Jan Frič

Redakční poznámky

V našem vydání se mírně odlišujeme od původní předlohy z roku 1925 v rozvržení obsahu do jednotlivých částí. Typograficky se lišíme při psaní km (= km²) a užitím znaku ñ místo ñ ve španělských slovech. Pro snazší orientaci v textu jsme upřednostnili dnešní podobu zkratk (a pod. = apod., t.j = tj., a.j. = aj., na př. = např., t. zv. = tzv., a t. pod. = atp.), rovněž i spřežkových slov v místech, kde to kontext vyžadoval (nasnadě, jenže, najevo, poprvé,

kupředu, politováníhodný, narychlo, takže, odzadu, naštěstí, navečer, odtud, podruhé, sbohem, půlnoc, kupředu).

Ponechali jsme beze změny způsob přepisu cizích slov a zeměpisných názvů tak, jak je používal autor, i když se dnes u mnohých již vžila jiná podoba. Pouze tam, kde se v původním textu vyskytuje více verzí konkrétního výrazu, zvolili jsme verzi nejmodernější. Jedinou výjimkou je Vrázův způsob psaní *Žaponska*, jemuž jsme dali přednost před *Japonskem*, jež se takto psáno objevilo v textu pouze dvakrát. Sjednoceno: *moskit* = *moskyt*, *liana* = *liána*, *nulla* = *nula*, *islam* = *islám*, *kamak* = *hamak*, *dešť* = *děšť*, *levhard* = *levhart*, *moda* = *móda*, *Lehman* = *Lehmann*, *Capibara* = *Capybara*, *Beny* = *Beni*, *Shanghai*, *Shanghaj* = *Šanghaj*, *Yank-Ce-Kiang*, *Jank-Ce-kiang* = *Jank-Ce-Kiang*, *Jangtse* = *Jank-Ce*, *Yo-Fo-Yamen* = *Jo-Fo-Jamen*, *Saravak* = *Sarávak*, *denník* = *deník*, *Kaneudi* = *anendi*, *Armen* = *Armén*, *Hol. vých. ind. Kompanie*, *hol. východoind. Companie*, *hol. východoind. kompanie* = *Hol. východoind. kompanie*, *Hattam* = *Hatam*, *Džagra-Nagara* = *Džagra Nagara*, *Kamphnis* = *Kamphuis*, *Dajakové* = *Dajákové*, *Jnikva Daják* = *Inikva Daják*, *Rum a Bum* = *Ruma Bun*, *Nafurci* = *Nuforci*, *Japonsko* = *Žaponsko*, *Čululankorn* = *Čulalonkorn*, *cilindr* = *cylindr*, *tramway* = *tramvaj*, *Astek* = *Aztek*, *Maximilian*, *Maxmilian* = *Maxmilián*, *porfýr*, *porfir* = *porfyr*, *Teocali*, *Teokali* = *Teocalli*, *Huitzilipochtli* = *Huitzilopochtli*.

Soudobému pravopisu jsme přizpůsobili psaní slov *Budha* = *Buddha*, *prostraný* = *prostranný*, *korân* = *korán*, *Misisipi* = *Mississippi*, *vinník* = *viník*, místy byla třeba opravit shoda podmětu s přísudkem.

Do textu jsme zasahovali také při opravě překlepů (např. *nezejtrí*, *nějvětší*, *vestřelec*, *A las*, *najfantastičtější*, *saruje*, *společendkého*, *bavlněno*, *vlastě*, *fiologie*, *ječáb* (= *jestřáb*), *obatřené*, *podniknuti*, *sestavil jse si*, *slavnotně*, *nejkrásjest*, *kamžik*, *přeměný*, *živol*, *prvrá*, *najkrásnější* apod.).

J. B.

^[1] Llanos ze španělského: roviny, čti ljanos.

^[2] Venecia diminutiv Venezuela.

^[3] »Los patriotas« jmenovali se stoupenci Bolívara.

^[4] Caribe (čti Karibe) nazývá se též jeden z nejhlavnějších indiánských kmenů jižní a střední Ameriky.

^[5] Compadre (čti kompadre) = kmotr, též důvěrný přítel.

^[6] Godové, jediná slušná a vlastenecká strana venezuelská, stojící proti vyssávačům země, banditům a padouchům všeho druhu, musila ustoupiti po oné válce tak zvaným »liberálním federálům«.

^[7] Zamba = smíšenka, ze spojení černocho s Indiánkou, mestickou, neb mulatkou, neb naopak Indiána atd. s černoškou.

^[8] Zmíněný již příruční pytlík, jenž se ukládá za sedlem.

^[9] Vyňato z Vesmíra roč. XIX.

^[10] Ulovil jsem později několik velikých kusů na cestě po Orinoku.

^[11] Vědecké výsledky sběratelovy zpracoval odborně p. Napoleon M. Kheil a uveřejnil ve Vesmíru, jakož i samo o sobě pod názvem: O hmyzu, jež nasbíral E. St. Vráz r. 1893 při řece Atabapu v Jižní Americe. V Praze 1896.

^[12] Vysoko, obyčejně přes 9 tisíc stop ležící průsmyky v Andách.

^[13] Číňanů se nastěhovalo i do Jižní Ameriky mnoho tisíc, pilných to, skromných lidiček, aby si tu zahospodařili malé »jmění«.

^[14] Předneseno v České společnosti zeměvědné dne 23. února 1895. Vyňato ze Sborníku téže společnosti.

^[15] Opisují data od jiných; bylť jsem v dobách svého dobrodružného cestování Marokem dalek aneroidů a thermohypsometrů.

^[16] Tedy ne prorok; proroků má islám mnoho, tak Mojžíše, ba i Ježíše, posel boží však jest Mohamed.

^[17] Tedy ne prorok; proroků má islám mnoho, tak Mojžíše, ba i Ježíše, posel boží však jest Mohamed.

^[18] Co Vráz na cestách nasbíral, nemáme bohužel – ač tolik toho sbírkám našim daroval – všecko v Praze, aby se mohly úspěchy jeho sběratelské oceniti. Sbírky jeho, četné vzácné preparáty, často nové věci, roztroušeny jsou po všech museích světa. Výnosem jejich

prodeje hradil si cestovatel aspoň částku velikých nákladů na cesty sběratelské, dostupujících sumy statisíců franků. U mnohých čtenářů jistě dosud v dobré jest paměti Vrázova vskutku tehdy nádherná a obrovská zásilka 86 beden s předměty umělecké lidové práce z Žaponska. Mnoho z toho darováno nebo postoupeno Náprstkovu museu. Z drobných přírodnin afrických nejzajímavější byly vývoje termitů, smrtonosné mouchy tsetse, ryby dvojdyšné, sumci električtí, noví brouci i motýlové, nádherní, obrovští brouci goliáši a jim příbuzní atd. atd. V celku asi 600 ssavců, 1200 ptáků, 15.000 hmyzů, ryb, a jiných přírodnin na 800 kusů. V zemích tak nebezpečných, nezdravých, smrtonosných a bez jakýchkoliv podpor, subvencí – všecko jen vlastní silou – věru výkon podivuhodný! Kdož o životě druhů jmenovaných jen četl, uzná, že nesbírají se v rukavičkách, že vražedné zimnice, jedovatý plaz i lid nevlídný střeží žárlivě poklady přírodní. Red.

[191] Ani kanárek nejzvučnější – ni pramen nejskvělejší – ani hrdlička ve své skrýši – nezpívají – jako já pláči – oh, je pravda – krvavé slzy pro ni.

[201] Žaponská obuv má dole tu nižší, tu vyšší dřevěné špalíčky. Viz. Kořenský »Žaponsko«.

[211] Žaponské »kura«.

[221] *Hyalonema Sieboldii*.

[231] Bulbul = čínský slavík (*Luscinia Hafizii*).

[241] Čti beby, anglicky – dítě.

[251] Povšechný výraz pro hmyz, ale také jen pro čmeláka.

[261] Dovolený obchod s kulisy.

[271] Bar – hostinec.

[281] *Myristica fragrans* Hout, malajsky »Pohon pala«.

[291] *Caryophyllus aromaticus* L. malajsky »Čínky« zvaný, jest Myrtacea rostoucí na ostrovech Almahera, Ternate, Tidore, Batjan, Makian.

[301] Vyňato ze Sborníku č. spol. zeměvědné seš. 4. 1897.

[311] O lebolovu, který má podklad lidojedský a jest zvláštností plemene malajského, sr. Ratzel, *Völkerkunde*. 2. vyd. I. díl, str. 410–412.